

ISSN 1728-8940

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№4(64)

Алматы, 2018

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№4(64) 2018

Алматы

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар»
сериясы, №4(64), 2018

2001 ж. бастап шығады.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:

ҚР ҰҒА корр. - мүшесі, филос.ғ.д., проф.

Р.Б. Әбсаттаров

Бас редактордың орынбасары:

Г.О. Насимова – с.ғ.д., проф.

*Г.Д. Рахимова – ф.ғ.к., аға оқытушы
(жауапты хатшы)*

Редакция алкасы:

*З.К. Шаукенова – ҚР ҰҒА корр.-мүшесі,
ғ.ғ.д., проф.,*

Г.С. Абдирайымова – а.ғ.д., проф.,

З.Ж. Жаназарова – а.ғ.д., проф.,

*Лим Че Ван – PhD докторы, проф.
(Корея),*

Н.П. Нарбут – а.ғ.д., проф. (Ресей),

И.А. Рау – филос.ғ.д., проф. (Германия),

Т.Ж. Қалдыбаева – а.ғ.д., проф.,

*С.В. Решетников – с.ғ.д., проф.
(Белоруссия),*

*Лоранс Тен – PhD докторы, проф.
(Франция),*

А.И. Шалтықов – с.ғ.д., проф.,

Н.Б. Сейсен – с.ғ.к., доцент

*Е.А. Харьковченко – филос.ғ.д., проф.
(Украина)*

Н.П. Медведев – с.ғ.д., проф. (Ресей),

*Б.М. Тороголдиева – с.ғ.д., профессор
(Кыргызстан)*

А.Ж. Мұқажанова – с.ғ.д., доцент.

© Абай атындағы

Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2018

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген №10107-Ж

Басуға 15.02.2019 қол қойылды.

Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 19,5 е.б.т.

Таралымы 300 дана. Тапсырыс 566.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ

Mukazhanova A.Zh. Unity of national and common human in culture of the international communication.....	3
Мұқажанова А.Ж. Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетіндегі ұлттық және жалпыадамзаттықтың бірлігі.	
Шаймарданова З.Д., Устемирова А. Китайская миграция в Казахстане: есть ли угроза?.....	7
Шаймарданова З.Д., Устемирова А. Қазақстандағы қытай миграциясы: қауіп бар ма?	
Курманғали А.К. Информационные аспекты в создании политического имиджа государства.....	11
Құрманғали А.К. Мемлекеттің саяси бейнесін қалыптастырудағы ақпараттық аспектілер.	
Абсаттаров Г.Р. Взаимодействие правовых и моральных норм в политическом пространстве Казахстана.....	15
Әбсаттаров Г.Р. Қазақстанның саяси кеңістіктегі құқықтық және моральдық нормалардың өзара әрекеттесуі.	
Курманғали А.К., Рахимова Г.Б. Теоретические основы исследования понятия «политический образ государства» в современной политологии.....	19
Құрманғали А.К., Рахимова Г.Б. Қазіргі саясаттану ғылымындағы «мемлекеттің саяси бейнесі» зерттеу тұжырымдамасының теориялық негіздері.	
Шалтықов А.И., Ертісова А.Н. Қазақстан Республикасындағы тіл саясатының қалыптасуы және қазіргі кездегі дамуы (саяси талдау).....	23
Shaltykov A.I., Ertisova A.N. Formation of language policy in the republic of Kazakhstan and its modern development (political analysis)	
Абсаттаров Г.Р. Правовая культура в системе политических процессов: теория и практика.....	27
Әбсаттаров Г.Р. Саяси процестер жүйесіндегі құқықтық мәдениет: теория және практика.	
Кукушева Н.Э., Шеръязданова Г.Р., Кульжанова Ж.Т. Этнокультурная идентичность и культурный код в политической истории казахов.....	31
Кукушева Н.Э., Шеръязданова Г.Р., Кульжанова Ж.Т. Қазақ халқының саяси тарихындағы этномәдени бірегейлігі және мәдени кодекс	
Ақпасава Э.Р. Функционирование и развитие межнационального согласия в Казахстане как результат осуществления государственной политики.....	36
Ақпасава Э.Р. Мемлекеттік саясатты іске асыру нәтижесіндегі Қазақстандағы этносаралық келісімнің жұмысы және дамуы	
Seisen Nailya. Migration proctsses in modern Kazakhtan.....	39
Сейсен Н.Б. Қазақстандағы көші-қон үрдісі.	
Шотанова Г.А. Политика колониальных властей по отношению к казахскому народу в материалах Государственного архива Астраханской области.....	44
Шотанова Г.А. Астрахан облысы Мемлекеттік мұрағатының материалдарындағы қазақ халқына қатысты отарлық биліктің саясаты.	
Жуманов Т.А., Инятбекова Ж. Қазақстан жастарының саяси мәдениетінің қалыптасуындағы кейбір мәселелер.....	49
Жұманов Т.А., Инятбекова Ж. Некоторые проблемы формирования политической культуры молодежи Казахстана.	

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Социологические и политические науки»
№4(64), 2018

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор:
член-корр. НАН РК, д. филос. н., проф.
Р.Б. Абсаттаров

Зам. главного редактора:
Г.О. Насимова – д. полит. н., проф.
Г.Д. Рахимова – к. ф. н., старший преподаватель, (ответ. секретарь)

Редакционная коллегия:
З.К. Шаукенова – член-корр. НАН РК, д. с. н., проф.,
Г.С. Абдирайымова – д. с. н., проф.,
З.Ж. Жаназарова – д. с. н., проф.,
Лим Че Ван – д. PhD, проф. (Южная Корея),
Н.П. Нарбут – д. с. н., проф. (Россия),
И.А. Рау – д. филос. н., проф. (Германия),
Т.Ж. Калдыбаева – д. с. н., проф. (Белоруссия),
С.В. Решетников – д. п. н., проф. (Франция),
Лоранс Тен – д. PhD, проф. (Франция),
А.И. Шалтыков – д. полит. н., проф.,
Н.Б. Сейсен – к. полит. н., доцент,
Е.А. Харьковщенко – д. филос. н., проф. (Украина),
Н.П. Медведев – д. полит. н., проф. (Россия),
Б.М. Торогелдиева – д. п. н., профессор (Кыргызстан)
А.Ж. Мукажанова – д. полит. н., доцент

© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2018

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. №10107-Ж

Подписано в печать 15.02.2019.
Формат 60x84 1/8.
Объем 19,5 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 566.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического университета имени Абая

Бюлегенова Б.Б., Болысбек М.А. Цифрландыру жағдайындағы сайлау процесіндегі үгіт-насихат..... 53
Бюлегенова Б.Б., Болысбек М.А. Предвыборная агитация в условиях цифровизации.
Zhakupov R.K. The eurasian economic union: integration and enlargement prospects..... 57
Жақупов Р.К. Еуразиялық экономикалық одақ: интеграция және кеңею болашағы.
Борантаева Ф.Ж. Орталық Азия елдеріндегі Оңтүстік Кореяның «жұмсақ күш» саясаты..... 61
Borantayeva F.Zh. "Soft power" of the Republic of Korea in Central Asia.

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ

Shedenova N.U., Nogaybayev E.O. The ways of practical realization of the right to health of foreign working migrants in Kazakhstan..... 66
Шеденова Н.У., Ноғайбаев Е.О. Қазақстандағы шетел еңбек мигранттарының денсаулық сақтау құқығын іске асыру жолдары.
Қабаева Ж.А. Қазіргі заманғы Қазақстан қоғамындағы индивидуализм және ұжымшылдық көзқарас тұрғысында..... 70
Kabaeva Zh. A. Modern Kazakhstan society from the position of individualism and collectivism
Құсайынов Д.Ө., Жанбаева Ж.А. Әлеуметтік процестердің қоғамдық санаға әсерлері мәселелеріне..... 73
Kusainov D.U., Zhanbaeva Zh.A. The problem of the influence of social processes to public consciousness
Кульбаева Д.Д. Ғылымның пайда болуы мен дамуының әлеуметтік философиядағы орны..... 78
Kulbayeva D.D. The role of the appearance and development of science in social philosophy
Sultanova F.M., Mamrbekov Z.M. Assembly of the people of Kazakhstan as instite of tolerance in the Kazakhstan society..... 82
Сұлтанова Ф.М., Мамрбеков З.М. Қазақстан халқы ассамблеясы – қазақстандық қоғамдағы толераттылық институты ретінде.

ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ

Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. Некоторые проблемы современной культуры: социо-политические аспекты..... 88
Әбсаттаров Р.Б., Рау И.А. Қазіргі мәдениеттің кейбір проблемалары: социо-саяси аспектілері.
Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. Государство и общество, пожирающие детство: социально-системный анализ..... 96
Әбсаттаров Р.Б., Рау И.А. Мемлекет пен қоғамның балалық шақты оқыту: әлеуметтік – жүйелік талдау.

ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ

Ожукеева Т., Джумалиева Г.К. Повышение эффективности государственной службы в Кыргызской Республике..... 100
Ожукеева Т., Джумалиева Г.К. Қырғыз Республикасының мемлекеттік қызметінің тиімділігін арттыру.

Абхари Айман Шаукат Фарис. Политическая элита: определения понятий и сфера распространения.....	104
Абхари Айман Шаукат Фарис. Саяси элита: ұғымдар анықтамасы және таралу аясы	
Муханова Г.Б. Казахстанская модель формирования патриотического сознания.....	108
Мұқанова Г.Б. Патриоттық сана сезімнің қалыптасуының қазақстандық моделі.	
Тұрсынбаева Б.Ж. «Чикаго мектебі» өкілдерінің әлеуметтік-экологиялық теориялары.....	113
Tursynbayeva V.Zh. Socio-environmental theories of representatives of the «Chicago school»	
Курпебаева Г.К. «Араб көктемінің» Таяу Шығыс аймағына геосаяси әсері.....	121
Курпебаева Г.К. The geopolitical consequences of the «Arab spring» middle east region	
Муханова Г.Б. Патриотическое сознание в современном Казахстане: политологический подход к исследованию.....	126
Мұқанова Г.Б. Қазіргі кездегі Қазақстандағы патриоттық сана сезім: зерттеудің саяси талдауы.	
Тәуенов Қ.Е., Жұмағұлов М.О. Жаһандану және ұлттық қауіпсіздік «Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру контекстінде.....	131
Tauenov K.E., Zhumagulov M.O. Globalization and national security the context of the realization of the program «Spiritual revival»	
Набиев В. Традиционная культура и особенности формирования.....	136
Nabiev V.G. Traditional culture and features of formation.	
Жолмырза А. Мемлекет пен дін арақатынасының қалыптасуы.....	140
Zholmyrza Askar. Formation of relations of the state and religion	

**ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ**

Рахимова Г.Д. Саентология шіркеуінің ұйымдық құрылымы мен практикасы: әлеуметтік-жүйелік талдау.....	145
Rakhimova G.D. Organizational structure of the Church of Scientology in traditional and non- traditional practice	

**МЕРЕЙ ТОЙ
ЮБИЛЕЙ**

Абишев М.А. Международному антиядерному движению «Невада-Семипалатинск» исполняется 30-лет.....	152
Abishev M.A. The international anti-nuclear movement “Nevada-Semipalatinsk» is 30 years old.	

ISSN 1728-8940

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК BULLETIN

**«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№4(64)**

Алматы, 2018

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казакский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai**

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК BULLETIN

**«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№4(64) 2018**

Алматы

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

ГРНТИ 13.11.44.

A.Zh. Mukazhanova¹

¹*doctor of Political Sciences, Assistant professor, KazNPU named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

UNITY OF NATIONAL AND COMMON HUMAN IN CULTURE OF THE INTER-NATIONAL COMMUNICATION

Abstract

The article reveals an important question about the culture of interethnic communication in Kazakhstan, which is formed on the basis of real communication between ethnic groups, on the basis of the unity of human and national. The author emphasizes that the interaction and interpenetration of the national and universal in the republic is carried out in various spheres of national relations. The unity of the national and universal is realized in Kazakhstan patriotism. Every nation tries to preserve the national color, originality, history of its cultural heritage, but the intensive development of integration processes as an important component of the development of the modern world, as well as the desire of all countries of the world, including Kazakhstan, to integrate into the world socio-cultural and educational space, leads to the fact that cultures of different nations are forced to collide with each other in the information space, there is an interdependence of cultures and intercultural interdependence understanding. Different in their history, traditions, language, religion, cultures of different nations develop, interact and influence each other on the basis of intercultural communication.

Keywords: patriotism, ethnos, culture, international communication, national, unity of national and universal, globalization, dialogue of cultures, national values, traditions, customs.

Мұқажанова А.Ж.¹

¹*саяси ғылымдарының докторы, доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ
Алматы қ., Қазақстан*

ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚТЫҢ БІРЛІГІ

Аңдатпа

Мақала этностар арасындағы шынайы қарым-қатынас негізінде, жалпыадамзаттық пен ұлттықтың нәтижесінде қалыптасатын Қазақстандағы ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті туралы маңызды мәселені ашады. Автор республикадағы ұлттық пен жалпыадамзаттықтың өзара әрекеттестігі мен өзара кірігуі ұлттық қатынастардың түрлі салаларында жүзеге асатындығын атап көрсетеді. Ұлттық пен жалпыадамзаттық бірлік қазақстандық патриотизмде іске асырылады. Әрбір ұлт қазіргі заманғы әлемнің дамуының маңызды құрамдас бөлігі ретінде интеграциялық үдерістердің қарқынды дамуы, сондай-ақ әлемнің барлық елдерінің, соның ішінде Қазақстан әлемнің әлеуметтік-мәдени және білім беру кеңістігіне енуіне деген ұмтылысы ретінде ұлттық мәдениетті, тарихи-мәдени мұраны сақтап қалуға тырысады. Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті ақпараттық кеңістікте бір-бірімен тығыз қатынасқа ие, мәдениеттердің өзара байланысы және мәдениетаралық өзара тәуелділікпен айқындалады. Өртүрлі ұлттардың тарихы, дәстүрлері, тілдері, діндері, мәдениеті жаһандық, ұлтаралық байланыс негізінде қарым-қатынаста болып бір-біріне өзара ықпал етеді.

Түйін сөздер: патриотизм, этнос, мәдениет, ұлтаралық қарым-қатынас, ұлттық, ұлттық және жалпыадамзаттық бірлік, жаһандану, мәдениеттер диалогы, ұлттық құндылықтар, дәстүрлер, салт-дәстүрлер.

Мукажанова А.Ж.¹

¹доктор политических наук, доцент, КазНПУ имени Абая,
г. Алматы, Казахстан

ЕДИНСТВО НАЦИОНАЛЬНОГО И ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКОГО В КУЛЬТУРЕ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ

Аннотация

Статья раскрывает важный вопрос о культуре межнационального общения в Казахстане, которая формируется на основе реального общения между этносами, на базе единства общечеловеческого и национального. Автор подчеркивает, что взаимодействие и взаимопроникновение национального и общечеловеческого в республике осуществляется в различных сферах национальных отношений. Единство национального и общечеловеческого реализуется в казахстанском патриотизме. Каждый народ старается сохранить национальный колорит, самобытность, историю своего культурного наследия, но интенсивное развитие интеграционных процессов как важной составляющей развития современного мира, а также стремление всех стран мира, в том числе и Казахстана, интегрироваться в мировое социально-культурное и образовательное пространство, приводит к тому, что культуры разных народов вынуждены сталкиваться друг с другом в информационном пространстве, происходит взаимозависимость культур и межкультурное взаимопонимание. Разные по своей истории, традиции, языку, религии культуры разных народов развиваются, взаимодействуют и влияют друг на друга на основе межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: патриотизм, этнос, культура, межнациональное общение, национальный, единство национального и общечеловеческого, глобализация, диалог культур, национальные ценности, традиции, обычаи.

We are witnessing the beginning of a new, largely unclear, historic cycle. And it is impossible to occupy a place in the advanced group of nations while preserving the old model of identity and thinking. Therefore, it is important to focus, to concentrate, go through changes, adapt to changing conditions, and take the best of what the new era offers [1].

In Kazakhstan, the culture of interethnic communication is formed on the basis of a genuine relationship between nations, on the basis of the unity of universal and national identity. Formation of the culture of inter-ethnic relations is characterized as one of the most important directions of stability of interethnic relations, where its main features are revealed. In this regard, it should be noted that the study of this issue is the main task for the Republic of Kazakhstan. As President Nursultan Nazarbayev noted, the research of scientists of political science, social scientists, inter-ethnic relations can and should be the main problem. The Company needs to know the real characteristics of processes occurring in this area and not only in Kazakhstan, but also around the world, and the prospects for the formation of inter-ethnic relations.

The culture of interethnic communication as a necessary feature of the existence of nations and nationalities, as an indispensable sign, is to master the principles of inter-ethnic harmony.

Thus, the unity of universal and national identity in the cultivation of intercultural communication is becoming one of the topical issues of contemporary political science. The relevance of the issue is that both the processes of democratization and humanism in the society, as well as the tendencies of the state-political phenomenon.

Educating the people in the spirit of nation-wide harmony contributes to the vital interests of each nation, as well as to the strengthening of the power and reputation of the global community as a whole, and contributes to the correct understanding of the international duty of each national team in the global progressive movement, naturally associated with democratization of the society [2].

Today, our society faces national or even confessional, and so on. A well-educated person, a person with high personal, spiritual, psychological, social, moral, emotional, aesthetic potential is a high and humanistic task.

The basis of education of the culture of interethnic communication is the idea of humanism of the relations of peoples based on principles of mutual respect, trust, equality, electoral choice and solidarity. The formation of human personality determines the conditions of society's life. Education is a conscious realization of the knowledge, work skills and social experience accumulated by the society, to the younger generation and its acquisition. With the emergence of the society, the upbringing becomes an integral part of all its developmental stages. Education is purposeful and organizational, compliance of education with the level of socio-cultural

development of the country and the world, the presence of special influences on pupils, etc. characterized by such symptoms.

In the education of the culture of interethnic communication, it can be achieved only in the case of educating the socio-economic basis of the state.

In this regard, there is a need in the modern world to address the issues of the conservation of the ethnos, the preservation of historical and spiritual continuity between all parts of the ethnos, the preservation of each ethnos as a unique spiritual community in the application of theoretical and practical aspects of the practice of folk education.

In this regard, it should be noted that today the role of national, nation-wide, new traditions and customs in the formation of culture of common people, especially in the culture of interethnic communication, has increased. Celebration of May 1, Victory Day, International Women's Day, especially Nauryz celebration, will help to educate the culture of interethnic communication. "And what would be the educational meaning of the conversations about Larissa Reisner, Alexandra Colontait, Innes Armand, Manshuk Mаметова, Aliya Moldagulova, which will be held on March 8th. Excerpts from their letters, memoirs, diaries will enhance the emotional impact of the educational material and- communication culture " [3].

In this regard, the culture of interethnic communication in the context of unity of national and national traditions serves as an important factor in strengthening friendship between peoples and interethnic harmony. Popular traditions represent social relationships between people of different nationalities, describe people's lifestyle, tradition, morale, social behavior, and public opinion. This is due to the fact that the national traditions are a true source of national traditions based on the national traditions of the peoples of the country, reflecting the distinctive features of national lifestyles of nations and nationalities. Domestic traditions show a harmonious unity of national and international attitudes and their close relationship.

Culture of interethnic relations promotes the creation of favorable conditions for ensuring unity of universal and national features of the country's development. And, on the contrary, the combination of universal human and national interests creates favorable conditions for the development of interethnic communication culture. Creative understanding of the issue of strengthening inter-ethnic harmony in society leads to a correct understanding of the relationship between humanity and nation.

The proper coordination of national and universal humanity education in the culture of interethnic communication is characterized by the absence of negative tendencies in this area. At the same time, it promotes positive, positive tendencies, because the favorable climate on the ground stimulates the implementation of civic, universal debt to a multinational state. And, conversely, dialectics of national and universal humanity, superficial understanding of their relationships, methodologically illiterate studying can aggravate the climate of interethnic communication and lead to negative trends.

The national factor as a component of common humanity is of special importance due to the interethnic relations, thanks to the best recourse to creativity and use in all national traditions, culture and psychology. Here's the role of morality, which serves as a self-regulating personality, including interethnic communication.

It should be considered as one of the aspects of the multidimensional aspect, which is conditioned by the conditions of socio-economic, demographic, national and pure political upbringing in the upbringing of interethnic relations culture. At the same time, the solution to the problem of the relationship between universal and national foundations of education is a methodological justification for educating the culture of interethnic communication.

The essence of the dialectical interaction of universality, uniqueness and uniqueness is that differences do not rule out one another, but lead to integrity. Universal human-moral values transform and accumulate the best ethnic treasures of the people. All-American values are socially significant values that contribute to the consolidation of mankind and cultures, which are aimed at supporting and developing humanity as a community that require the recognition of mankind as high value.

In this regard, the effectiveness of the culture of intercultural communication is defined by the fact that universal principles and norms become an essential element of the personality consciousness, an integral part of the life of every citizen of Kazakhstan.

Many philosophers, political scientists, sociologists and educators have come to the end to solve the problem of national unity. For example, N.A. Berdyaev speaks about the unity and integrity of nation-wide and national-unity, the impossibility of perfecting the whole of the whole by contrasting the whole, destroying countless details: "... the nation and the humanity, the national multiparty and universal universal unity It is impossible to compare each other, to compare it, and nothing to do with it ... Nation and humanity are somebody. " In the Berdyaev's concept, it is worth noting that the ratio of universal humanity as a personality to nationality and the "brotherhood of all-human peoples" is deserving. He emphasizes that human life can not be immodest as a personality. "The nation originates from the depths of life and, as a nation, is a value of history," the philosopher argues [4].

Education in the culture of interethnic communication in Kazakhstan is based on the universal and national factors of the development of society. At the same time, it promotes universal human development. Commonwealth interests promote mutual respect of people, feelings of compassion, mutual aid to each other.

Ownership of universal values, self-awareness of a citizen of the world should not mean the loss of his people, his love for his country, loss of national debt. Throughout human values, a person shares the values of his own ethnic community through the lives of his people and his country. Man enters humanity through national identity as the creator of a particular national culture.

Nationality and universalism in the culture of inter-ethnic relations can not be contradictory to each other. National culture is integrated with humanity and enriches it with its values and wealth.

The realization of unity of national and universal humanity in the culture of interethnic relations leads to the creation of conditions for the development of world cultural achievements and the system of universal values. The possession of universal values is the ability to respect and appreciate the fact that they are in the cultures of other peoples and that they are a contribution to universal human development, that all nations are created and revered for them. Universal human values are the fact that most people in all countries of the world, without being bound by any particular society or culture, do not have a specific historical background; spiritual values of different peoples, values that convey the different religions, different epochs.

Consequently, it is important to understand that general humanity as a national and interethnic unity is a complex process of interaction between the common and the subject, objectively and objectively.

One of the leading places in the system of universal values is human rights and liberation. The main focus of humanistic pedagogy is always recognition of a person as high value, respect for the child, his honor, protection of his rights and freedoms.

The system of universal human values is the synthesis of national and international, the result of intercultural interaction of different peoples, religions and different epochs. Universal values represent the common interests of humankind, and complement and develop the system of ethnic and cultural values of nations and nationalities. Educating cultures of other peoples' cultures is a form of respect and value in the culture of other peoples and their contribution to humanity – the most important thing - to prepare, to preserve, and to multiply, the generations of nations.

According to V.I. Abaev, "the road to universal humanity goes through the national. There is no other way. In order to become a representative of humanity, it is necessary to become an advanced representative of its people. The general meaning of Platon, Shakespeare, Goethe, and Pushkin is based on their fullness in their creativity with fullness and perfection of the spiritual power of the Greek, English, German, Russian people. Thus, the peak of the nation becomes a peak of humanity". [5] Such great people as Luther and Komensky, Ushinsky and Tolstoy, Lomonosov and Yakovlev, Steiner, Nil, and Freethe, Frederick and Sukhomlinskie ..., have created all the epochs of their peoples in their own heroic, heroic life a person who knows and loves his people can prove that he can count on the knowledge, love and gratitude of other nations.

Thus, the problem is that the younger generation, at the same time, is involved in cognitive skill, providing national identity. Implementation of national and universal unity in the upbringing of interethnic relations is the development of national consciousness of students on the basis of their national culture, language national environment; it is purposeful to develop pupils in the spirit of national culture, intellectual-moral, emotional development. Through love for his nationality, the pupil comes to understand the history and values of other nations, respect their culture, the historical and cultural traditions of the peoples of the world, the diversity and interrelationship of different cultures of Kazakhstan and nations of the world [6].

In conclusion, we want to emphasize that interacting and interconnectedness of national and universal humanism in Kazakhstan is accompanied by a variety of levels and different spheres of interethnic relations, which in turn promotes a culture of interethnic communication through the development of internal conflicts. Analysis of objective trends in the contradictions development, their economic, political and cultural activities allows to identify effective ways of improving the culture of interethnic communication, prevention of socio-ethnic conflicts. The unity of national and universalism is realized in the Kazakhstani patriotism – in the most important political, moral and psychological traits of the Native land.

Characteristics of the said culture of interethnic communication serve as an important condition for harmonization of the nationalities and nationalities in the Republic of Kazakhstan.

Therefore, in the process of formation of the culture of interethnic relations in Kazakhstan it is necessary to conduct patriotic upbringing which is the content of national and universal identity. It should also be noted that the unity of national and universal culture in the culture of interethnic communication promotes the preservation and development of national cultures and contributes to the unity and integrity of Kazakhstan's cultural and educational space.

References

1. Назарбаев Н.А. Статья Главы государства "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания". http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/. Дата обращения: 12 апреля 2017.
2. Жазыбаев Д.М. Формирование культуры межэтнического общения - населения: поиски новых подходов. – Алматы: Ғылым, 1998. – С.37.
3. Абсаттаров Р.Б., Садыков Т.С. Воспитание культуры межнационального общения студентов: теория и практика. – Алматы, 1999. – С.153.
4. Бердыев Н.А. О человеке, его свободе и духовности: избранные труды. – М., 1999. – С.257.
5. Абаева В.И. Проблемы формирования культуры межнациональных отношений. – Рн/д, 2008. – С.77.
6. Мукажанова А.Ж. Правовые основы воспитания культуры межнационального общения. //Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Социологические и политические науки», №1(49), 2015. – С.12-18.

МРНТИ 11.25:05.11.27

З.Д. Шаймарданова¹, А.Устемирова²

¹доктор исторических наук, доцент,
Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана
²докторант по специальности «6D020200 – Международные отношения»,
Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана
г. Алматы, Казахстан

КИТАЙСКАЯ МИГРАЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ЕСТЬ ЛИ УГРОЗА?

Аннотация

На основе классификации миграции, разработанной российским исследователем Т.Н. Юдиной, разработана классификация китайских мигрантов, в которой выделяется правовая (законная и незаконная), мотивационная (добровольная, экономическая, профессиональная, вынужденная: беженцы и т.д.), постоянная и сезонная, целевая (поиск убежища, получение статуса беженца, учебная и т.д.). Показаны причины, побуждающие китайцев мигрировать, среди которых выделяются улучшение условий жизни, поиск лучшей и хорошо оплачиваемой работы, воссоединение с семьей, проживающей за рубежом. Отмечено, что среди вынужденной отмечаются те категории населения, которые не согласны с политикой китайского правительства. Показаны точки компактного расселения китайской диаспоры. Выявлена модель китайской миграции, повторяющаяся из века в век, на примере китайской миграции в Калифорнию в XIX в. Идентифицированы проблемы, связанные с трудностями определения количества китайских мигрантов в Казахстане.

Ключевые слова: китайская миграция, Казахстан, кули, трудовая миграция, экономика.

Шаймарданова З.Д.¹, Устемирова А.²

¹ тарих ғылымдарының докторы, доцент

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті

² Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті

«6D020200 – Халықаралық қатынастар» мамандығының докторанты

Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚЫТАЙ МИГРАЦИЯСЫ: ҚАУІП БАР МА?

Аңдатпа

Ресей зерттеушісі Т.Н. Юдиннің миграцияны (көші-қон) жіктеуі негізінде құқықтық (занды, заңсыз), мотивациялық (ерікті, экономикалық, кәсіптік, мәжбүрлі: босқындар және т.б.), тұрақты және маусымдық, мақсатты (баспана іздеу, босқын мәртебесін алу, оқу және т.б.) болып жіктеледі. Қытайлықтарды қоныс аударуға ынталандырудың себептері көрсетілген, соның ішінде өмір сүру жағдайларын жақсарту, жоғары және жақсы ақы төленетін жұмыс іздеу, шетелде тұратын отбасымен қайта қосылу. Мәжбүрлер арасында Қытай Халық Республикасының саясатымен келіспейтін халықтың санаттары бар.

Қытайлықтарды көшіп-қонуға ынталандырудың бірқатар себептері көрсетілген. Қытай диаспорасын ықшамды орналастыру нүктелері көрсетілген. XIX ғасырда Калифорнияға көшкен Қытай миграциясы

мысалында ғасырдан ғасырға қайталанып келе жатқан қытайлық миграцияның үлгісі анықталған. Қазақстандағы қытайлық мигранттардың санын анықтаудағы қиындықтармен байланысты мәселелер бірегейленген.

Түйін сөздер: қытайлық миграция, Қазақстан, кули (салқын), еңбек миграциясы, экономика.

*Z.D. Shaimardanova¹, A.Ustemirova²,
¹doctor of Historical Sciences, Ass. prof.,
Kazakh Ablai Khan University of International relations and World Languages
²PhD student, specialty «6D020200 – International Relations»,
Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
Almaty, Kazakhstan*

CHINESE MIGRATION IN KAZAKHSTAN: IS THERE A MENACE?

Abstract

Based on the migration classification developed by the Russian researcher T.N. Yudina a classification of Chinese migrants has been presented, in which legal (legal and illegal), motivational (voluntary, economic, professional, forced: refugees, etc.), regular and seasonal, target (search for asylum, refugee status, training, etc.). The reasons that motivate the Chinese to migrate are shown. The points of compact settlement of the Chinese diaspora are shown. The reasons for motivating the Chinese to migrate are shown, among which are the improvement of living conditions, the search for a better and well-paid job, reunification with a family living abroad. It was noted that among the forced are those categories of the population that do not agree with the policy of the Chinese government.

A model of Chinese migration, repeated from century to century, is revealed, with the example of Chinese migration to California in the XIX th century. The problems associated with difficulties in determining the number of Chinese migrants in Kazakhstan have been identified.

Keywords: Chinese migration, Kazakhstan, coolies, labor migration, economy.

В последнее время в связи с событиями, связанными с притеснением этнических казахов и мусульманского населения в Синьцзяне и их размещением в центры политического воспитания, вопросы влияния китайской миграции на экономическое развитие Казахстана испытывают новую волну интереса. Нестабильный мир наполнен такими вызовами и угрозами, как продолжающаяся борьба за лидерство в мире и энергоресурсы, расширение перспектив распространения ядерного оружия, снижение уровня международной, региональной и национальной безопасности и их трансформация, рост национализма, увеличение числа конфликтов и трансформация их природы, «тектонический» сдвиг баланса сил Запад – Восток. Последние три фактора играют ключевую роль в процессе развития китайской миграции в Казахстан. Еще в 2012 г. американские исследователи французского происхождения М.Лярюэль и С.Пейруз в монографии делали предупреждения о росте китайской трудовой миграции в Казахстан [1].

В настоящее время встает закономерный вопрос: притеснения мусульманского населения в Синьцзяне приведет ли к новой волне миграции этнических казахов, уйгуров, киргизов в Казахстан, а вместе с ними и этнических китайцев? Учитывая границу Казахстана с Китаем протяженностью в 1782, 75 км.

По данным Комитета миграционной службы МВД Республики Казахстан за 3-й квартал 2017 года в республику прибыли и получили статус оралмана 2 226 семей или 4 297 этнических казаха. Большинство оралманов из Республики Узбекистан, Монголии, из Туркменистана, России и других стран. А 44,5% являются выходцами из Китая, т.е. практически половина всех прибывших.

Казахстанско-китайские отношения являются хорошо развитыми и представлены очень дипломатично, так как каждое из государств и для каждого государства развитие экономических отношений является важным политическим и приоритетом [2]. Когда отношения между двумя государствами начали развиваться, экономический успех Китая контрастировал с экономическим спадом в Казахстане.

Комплекс вопросов встает в отношении китайских мигрантов: кто эти китайские мигранты? Что они делают, чем занимаются? Где они расселяются? Можем ли мы действительно говорить о «китайской диаспоре» в Казахстане? Являются ли они угрозой или ресурсом?

Категории китайцев, работающих в Казахстане:

- дипломатический корпус;
- работа по договору с

Классификация китайских мигрантов в Казахстане

№	Критерии	Подкритерии	Классификация / тип
1	Правовая	Законная	– Дипломатический корпус; – работа по договору с организациями и предприятиями (руководители китайских компаний, культурных центров, Института Конфуция и т.д.), – сельскохозяйственные работники и фермеры.
		Незаконная	Нелегальные мигранты, выезжающие каждые три месяца для получения кратковременной визы (рабочие, сезонные рабочие и т.д.).
2	Территориальная	Международная и внутренняя	Международная
3	Мотивы	Добровольная трудовая: экономическая	– сельскохозяйственные работники и фермеры.
		Добровольная трудовая: профессиональная	– Дипломатический корпус; – работа по договору с организациями и предприятиями (руководители китайских компаний, культурных центров, Института Конфуция и т.д.); – сельскохозяйственные работники и фермеры.
		Добровольная трудовая: воссоединение с семьей	– сельскохозяйственные работники и фермеры, – работник сферы услуг, – коммерсанты.
		Вынужденная: беженцы и перемещенные лица	– сельскохозяйственные работники и фермеры; – работник сферы услуг; – коммерсанты.
4	Сроки	Постоянная	Наблюдается
		Сезонная	– сельскохозяйственные работники и фермеры; – работник сферы услуг; – коммерсанты.
5	Цели	Поиск убежища, получение статуса беженца	Население приграничных территорий или проникающие вглубь Казахстана.
		Воссоединение с семьей	Нелегальные мигранты, приехавшие к родственникам, и скрывающиеся от контролирующих органов, – оралманы.
		«Утечка умов»	Наблюдается
		Учебная	Студенты

На наш взгляд, больше всего китайцев работает в сфере услуг и торговой сфере, далее идет строительная, промышленная, транспортная сельскохозяйственная сферы.

Китайская иммиграция была очень важной для России на Дальнем Востоке и США в XIX в., т.к. это была выгодная дешёвая китайская рабочая сила, так называемые кули. Для этих стран миграция приносила выгоду в виде роста экономики и решения некоторых демографических вопросов, а для

других стран имела отрицательные последствия. С 1848 г. по 1852 гг. количество китайцев в Сан-Франциско / Калифорнии достигло почти 30 тыс., увеличившись в 750 раз [4]. Китайские мигранты были незаменимыми на многих видах работ [5].

Уже в те времена считалось, что китайская миграция представляет важный и одновременно угрожающий знак мировой политики. Китайская иммиграция кажется угрожающей, наносит определенный ущерб имиджу страны, из которой они прибывают.

Китайцы-мигранты Казахстана не имеют никаких прав, за исключением дипкорпуса, права на работу также ограничены. Китайцы-мигранты выполняют сложную, часто опасную работу, оказывают сервисные услуги. Находясь в Казахстане, китайцы-мигранты начинают терять свои кланово-семейные связи с родиной. Вопрос готовы ли принять казахские обычаи, цивилизацию, страну и религию остается открытым. Но постепенно они начинают выполнять более квалифицированную работу.

В контексте китайской миграции проблема заключается в том, что официальная статистика не может дать точные данные по китайской миграции. Например, перепись 2010 г. дает цифру менее 30 000 китайцев, живущих в Казахстане. В последние годы на сайте Миграционной службы РК сложно найти какие-либо данные по китайской миграции.

В 2014 г. в Казахстане была отмечена новая тенденция трудовой миграции: приход китайских мигрантов вместо турецких.

Если в 2002 г. по данным В.И. Гельбраса число китайских мигрантов колеблется от 200 000 до 300 000 человек. Основные китайские общины находятся в Алматинской области, в Алматы и Астане, где также проживает наиболее укоренившееся китайское население. Согласно этим же данным, более 30% были там более трех лет [6]. Если учесть ускоряющуюся динамику китайской миграции и растущее число факторов, ее вызывающих, то спустя почти 15 лет эта цифра может быть удвоена-утроена. С одной стороны, Казахстан заинтересован в китайских работниках. Как отмечает специалист по Китаю Е.Садовская, в 2014 г. Казахстан «выдал около 31 тысячи разрешений на привлечение иностранной рабочей силы, на КНР приходится 11 860 разрешений», т.е. почти 40% всех разрешений. И здесь кроется проблема, заключающаяся в том, что важно знать количество реально работающих китайских граждан в Казахстане [7].

Если раньше среди мигрантов наблюдались только китайские мужчины, то сейчас появляются женщины с детьми, т.е. целые семьи. Раньше китайцы работали вахтовым методом, сейчас трудятся на постоянной основе, перевозят свои семьи. Выработалась повторяющаяся из века в век поведенческая модель китайцев: перемещение семей в страну-реципиента. Как это было в XIX в. в Калифорнии [8]. С позиции теории расширения «жизненного пространства» Ф.Ратцеля мы можем сделать вывод: китайцы расширяют свое жизненное пространство посредством миграции.

Общеизвестны факторы, заставляющие китайцев мигрировать по всему миру, в том числе и в Казахстан. В первую очередь, рост безработицы, несмотря на реализацию проекта Экономический пояс Шелкового пути. Вторым важным фактором становится региональная напряженность на Тибете, в Гонконге и Синьцзяне, требующих автономии и влекущие за собой комплекс проблем, прежде всего, финансовых затрат на обеспечение стабильности. Перенаселенность Китая, его зависимость от энерго-ресурсов и других видов ресурсов, так как миллионы китайцев живут без электричества или адекватной питьевой воды. Следующий фактор – загрязненность воздуха. Нехватка «чистых» энергоресурсов приводит к использованию угля низкого качества. Политические мотивы миграции китайцев связаны с вопросами ограничения личной свободы, контроля государства над СМИ, в том числе и Интернета. Государственный контроль предприятий представляет следующий фактор. Значительная часть китайской экономики по-прежнему принадлежит государству. Около 30% совокупных активов контролируются государством, несмотря на рыночные механизмы. Данное обстоятельство может привести к коррупции и неэффективности деятельности предприятий. Политическая организация китайского общества, всемогущество правящей партии вызывает противоречивые мнения, мотивируя миграцию в различные страны мира.

Китайцы-мигранты могут оказать большую помощь в развитии экономического потенциала каждой страны, принести финансовую пользу, если умело использовать их потенциал.

Список использованных источников:

1. Laruelle M., Peyrouse S. *The Chinese Question in Central Asia. Domestic order. Social Change and the Chinese Factor.* – L.: Hurst, 2012. – 256 p.
2. Байсултанова К.Ш., Сабырқызы Д. Қытайдың халықаралық имиджінің қалыптасуының мәдени-философиялық негіздері //Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы. «Тарих және саяси-әлеуметтік ғылымдар» сериясы. – 2018. – № 1. – С.138-141.

3. Юдина Т.Н. Миграция: Словарь основных терминов. – М.: РГСУ, 2007. – 472 с.
4. China Mobilized. - Weekly national intelligencer. – 1852. – P. 1.
5. Kirchhoff C. Immigration // The daily dispatch. – 1868. – October 02. – P.2.
6. Гельбарс В.И. Экономика Китайской Народной Республики: курс лекций. – М.: Гуманитарий, 2007. – 424 с.
7. Садовская Е. Китайская миграция в Казахстане: мифы и реальность [Электрон.ресурс]. – 2014. – URL: <http://www.ca-portal.ru> – (дата обращения 7.9.2018).
8. The Chinese in California. Action of Methodist Episcopal Church // Chicago tribune. – 1868. - November 09. – P.4.

ГРНТИ 13.11.44.

Курмангали А.К.¹

¹д.полит.н., доцент кафедры международных отношений
Казахского национального педагогического университета имени Абая

ИНФОРМАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ В СОЗДАНИИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ИМИДЖА ГОСУДАРСТВА

Аннотация

На сегодняшний день интерес к исследованию информационных аспектов в создании политического имиджа государства приобрел особую значимость. В современном глобализирующемся мире вопросы имиджа становятся все более актуальными. Эта актуальность обусловлена комплексом политико-экономических, социально-политических, историко-этнических и религиозно-культурных факторов, которые определяют характер и суть взаимоотношений стран и народов. Динамика, отражающая развитие и формирование безопасности страны оказывает значительное влияние на ее статус в мировом политическом пространстве. В данной статье предложено авторское исследование рассматриваемой проблемы. Актуальность темы статьи не вызывает сомнений. Проанализированы и рассмотрены основные аспекты темы. В статье исследуется актуальность и сущность явлений и категорий. В завершении делаются выводы. В статье предпринята попытка краткого изложения дискуссии, как основной части исследуемой проблемы.

Ключевые слова: информационное общество, мировое политическое пространство, политический имидж, государство.

А.Қ. Құрманғали¹

¹с.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ, халықаралық қатынастар кафедрасының доценті

МЕМЛЕКЕТТІҢ САЯСИ БЕЙНЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ АСПЕКТІЛЕР

Аңдатпа

Бүгінгі күні мемлекеттің саяси бейнесін қалыптастырудағы ақпараттық аспектілерді зерттеуге қызығушылық ерекше мәнге ие болды. Қазіргі замандағы жаһандану жағдайында бейне мәселесі барған сайын өзекті болып келеді. Бұл өзектілік саяси және экономикалық, әлеуметтік-саяси, тарихи-этникалық және діни-мәдени факторларға байланысты, олар елдер мен халықтар арасындағы қарым-қатынастың мән-мағынасын анықтайды. Елдің ақпараттық қауіпсіздігінің дамуы мен қалыптасуын көрсететін динамика әлемдік саяси кеңістіктегі оның мәртебесіне айтарлықтай әсер етеді. Берілген мақалада қарастырып отырған мәселенің авторлық зерттеуі ұсынылған. Мақала тақырыбының өзектілігі күмән туғызбайды. Тақырыптың негізгі аспектілерін талданып, толықтай қарастырылды. Мақалада негізгі санаттардың өзектілігі мен мәні зерттелді. Соңында жалпылама қорытынды жасалды. Берілген мақаланың негізгі бөлімінің мәселесі қысқаша пікірталас ретінде талқыланды.

Түйінді сөздер: ақпараттық қоғам, әлемдік саяси кеңістік, саяси бейне, мемлекет.

A.K. Kurmangali¹

¹d.polit.s., associate professor of International Relations Department
of Abay Kazakh National Pedagogical University

INFORMATION ASPECTS IN CREATION OF POLITICAL IMAGE OF THE STATE

Abstract

To date, interest in the study of information aspects in creating a political image of the state has acquired particular significance. In the modern globalizing world, image issues are becoming increasingly relevant. This relevance is due to a complex of political-economic, socio-political, historical-ethnic and religious-cultural factors that determine the nature and essence of relations between countries and peoples. The dynamics reflecting the development and formation of the security of the country has a significant impact on its status in the world political space. In this article, we propose an author's study of the problem in question. The relevance of the topic of the article is beyond doubt. The main aspects of the topic are analyzed and examined. The article studies the relevance and essence of phenomena and categories. In conclusion, conclusions are drawn. The article makes an attempt to summarize the discussion as the main part of the investigated problem.

Key words: security, the world political space, the Ferghana Valley, polyethnicity, multi-confessionality.

Введение. Особый механизм формирования политического образа государства – это информационная имиджевая кампания. Понятие информационного общества, его главные отличительные особенности и пути формирования на протяжении последних десятилетий являются предметом многих зарубежных и отечественных исследований. В современной научной мысли не сформировалось четкого определения данного понятия, однако сам термин получил распространение не только в научных кругах, но и на уровне официальных документов.

Методы. В основе методологии данной статьи применен диалектический метод, освобожденный от материалистического или идеалистического монизма и основанный на плюралистической, многолинейной взаимозависимости всех общественных явлений. Использован также метод политологического анализа в исследовании понятия «политический имидж государства», диалектической взаимозависимости и взаимодействия методов: теоретического и эмпирического, исторического и логического, индукции и дедукции и др.

Результаты. Понятие «информационная кампания общества» позволяет отличить отдельные информационные акции от системных плановых действий в сфере политических коммуникаций. И.Соловьев определяет информационную кампанию как заранее спланированный комплекс взаимосвязанных коммуникационных действий, специально разработанных для обеспечения конкретных целей [1]. В данном случае приоритетным является целенаправленное улучшение политического образа государства.

Дискуссия. В советский период система СМИ считалась и во многом являлась, прежде всего, пропагандистской машиной: печать, радио и телевидение воспринимались как инструменты пропаганды и контрпропаганды, а журналисты и редакторы рассматривались как «бойцы идеологического фронта». Возможности их инициативы были сильно ограничены, не говоря уже о выражении точек зрения, которые противоречили бы партийно-государственным установкам.

Свобода слова была официально предоставлена советским СМИ принятым 12 июня 1990 г. Законом СССР «О печати и других средствах массовой информации». Закон положил конец контролю КПСС над СМИ. В нем было не только закреплено, что «печать и другие средства массовой информации свободны», а «цензура не допускается», но появилось юридическое определение, что «свобода слова и печати, гарантированные гражданам Конституцией СССР, означают право высказывания мнений и убеждений, поиска, выбора, получения и распространения информации и идей в любых формах, включая печать и другие средства массовой информации».

Практически сразу же после распада СССР новое руководство (Верховный Совет Казахстана) приняло 27 декабря 1991 г. свой «Закон о средствах массовой информации». Он повторял основные положения советского закона, но подробнее регулировал вопросы собственности, статуса учредителей СМИ и т.д., что отражало вступление российской экономики в этап перехода к рыночным отношениям. Цензура не просто «не допускалась», а «запрещалась».

Сегодня выделяют несколько этапов развития концепции информационного общества, однако именно рубеж 1980-90-х годов XX века мы рассматриваем как начало нового периода в развитии идей информационного общества. Начиная с первой половины 90-х годов, большинство западных исследова-

телей акцентируют внимание на роли не столько самой информации в различных сферах жизни, сколько знаний, а это, в свою очередь, породило целый ряд новых определений высокоиндустриального общества, среди которых такие, как «Knowledge Society», «Knowledgeable Society» и т.д. Другая, не менее важная, особенность рассматриваемого этапа – стремительный рост информационных систем и развитие электронных сетей, связанных между собой и пересекающих традиционные национальные, политические и экономические границы, привели к вынужденному изменению направления политической мысли.

Концепция информационного общества приобрела значительную популярность и стала основой политической стратегии многих развитых государств. Одним из первых государств, заявивших о реализации идеи информационного общества, стали США. Так, еще в 1993 г. правительство США предложило концепцию развития информационного общества, согласно которой учебные заведения и преподаватели становятся доступными всем студентам, вне зависимости от географических условий, расстояния и ресурсов; огромный потенциал искусства, литературы и науки становится доступен не только в библиотеках и музеях; медицинские и социальные услуги становятся доступными в интерактивном режиме; каждый имеет возможность полноценно работать через электронные магистрали, обращаться в магазин, банк, получать государственную информацию прямо из своего дома; деловые структуры могут обмениваться информацией электронным путем, снижая объем бумажного документооборота и улучшая качество услуг.

В странах Западной Европы воплощение идеи глобального информационного общества также быстро нашли своих сторонников. В 1994 г. Европейской Комиссией был принят «План действий: Европейский путь к информационному обществу» (Europe's Way to the Information Society. An Action Plan), предусматривающий следующие основные направления деятельности Европейского Союза: создание нормативно-правовой базы; развитие информационных и телекоммуникационных сетей, стандартизация оборудования; защита социальных, общественных и культурных ценностей; пропаганда концепции формирования информационного общества среди населения с целью заручиться общественной поддержкой. В 2000 году в ЕС была принята программа «e-Europe», основной целью которой стало создание условий универсального доступа к Интернету, повышения качества и расширение перечня Интернет-услуг.

Активным участником процесса формирования информационного общества является и Казахстан. В стране создаются и внедряются новейшие информационные и телекоммуникационные технологии, используются уникальные информационные ресурсы, естественным образом формируется культура, порождаемая информационной эпохой, активно формируется рынок электронной информационной продукции и услуг.

Информационное общество – явление глобальное, хотя формируется локально и в разных странах этот процесс идет с различной интенсивностью и особенностями. В процессе становления глобального информационного общества происходят существенные сдвиги в политической сфере: создается общеемировое информационное пространство, происходит медиатизация и виртуализации общества и политики, изменяются политическое время и пространство, механизмы формирования политической культуры, политическое поведение масс и др. Совокупность данных факторов ведет и к изменениям в политической коммуникации.

По нашему мнению, не смотря на определенные достижения в области развития информационной коммуникации, все же фактически создалась свобода на грани анархии, которая весьма скоро сменилась зависимостью СМИ. Привыкшие к финансовому содержанию со стороны государства многие органы СМИ столкнулись с угрозой разорения. Финансовый голод привел к тому, что они стали исполнителями воли и интересов частных собственников, контроль со стороны которых оказался более жестким, нежели прежний государственно-административный. Ради элементарного выживания сотрудники СМИ были вынуждены менять свои взгляды в соответствии с «генеральной линией» частного владельца, приобретшего газету, журнал, радиостанцию или телеканал лично или от имени своего бизнеса. Наступила новая, незнакомая бывшим советским гражданам эпоха негосударственной цензуры.

Принятые в последние годы меры по упорядочению деятельности средств массовой информации представляются необходимыми, но недостаточными для того, чтобы они работали на повышение информированности культурного уровня аудитории, на воспитание просвещенного патриотизма и сплоченности народа, его единения вокруг базовых ценностей, укрепление демократического мировосприятия и в целом политической культуры, а также преодоление правового нигилизма. Роль СМИ в решении этих задач весьма велика, но реализация этой роли должна и будет осуществляться не старыми директивными способами, а по-новому, на рыночной основе в сочетании с разумным государственным регулированием и влиянием партийных и иных общественных структур, что уже доказало свою эффективность во многих странах.

Определенную роль играют зарубежные средства массовой информации в этом процессе. Направленность и концептуальные цели иностранных СМИ не всегда определяются объективными факторами, а в основном – политической волей руководителей мировых держав, интересами промышленно-финансовых кругов, которые не всегда заинтересованы в превращении Казахстана в сильную современную державу с собственной национальной политикой.

Этим объясняется очевидный парадокс – образ нашей страны в средствах массовой информации Запада зачастую выглядит более негативным, нежели во времена «холодной войны», несмотря на то, что Казахстан признал демократические ценности, стал страной с рыночной экономикой, сотрудничает с США и НАТО в области обеспечения безопасности.

В то же время представляется неправильным характеризовать всю западную прессу как предвзятую и политически ангажированную. На Западе, в частности в США и Великобритании, имеется немало журналистов и политологов, которые осуждают инсинуации в отношении Казахстана.

Набирает обороты тенденция, представляющая Казахстан богатой и сильной страной, необходимой Западу. Указывается, что западные государства, зависящие от поставок энергоресурсов Казахстана, заинтересованы в улучшении отношений с Астаной, и эта политика представляется альтернативным условием устойчивого процветания всех. По нашему мнению, в целом, на зарубежном информационном пространстве складывается неоднозначный политический образ нашей страны. Властные структуры должны разработать комплекс отвечающих требованиям времени политико-организационных мероприятий, финансово-экономических проектов для дальнейшего улучшения международного политического образа Казахстана.

В целях нормализации обстановки в информационном пространстве СНГ имело бы практическую значимость принятие ряда согласованных мер, инициативная роль в достижении которых должна принадлежать Казахстану.

Заключение. Информационное общество – явление глобальное, хотя формируется локально и в разных странах этот процесс идет с различной интенсивностью и особенностями. В процессе становления глобального информационного общества происходят существенные сдвиги в политической сфере: создается общемировое информационное пространство, происходит медиатизация и виртуализация общества и политики, изменяются политическое время и пространство, механизмы формирования политической культуры, политическое поведение масс и др. Совокупность данных факторов ведет к изменениям в политической коммуникации.

В целях нормализации обстановки в информационном пространстве СНГ имело бы практическую значимость принятие ряда согласованных мер, инициативная роль в достижении которых должна принадлежать Казахстану.

Во-первых, целесообразно разработать и принять всеобъемлющий законодательный акт СНГ, в котором содержались бы принципы комплексного сотрудничества в информационной сфере. Важно устранить дискриминацию казахстанских СМИ и местных изданий; было бы полезно заложить в бюджет специальную статью по финансированию канала для передач на страны СНГ.

Во-вторых, поскольку ряд государств Содружества провозгласил свою приверженность условиям информационного сотрудничества в духе договоренностей СБСЕ/ОБСЕ и документов СЕ, то правомерно добиваться внедрения этих норм в практику взаимоотношений Казахстана со странами СНГ. Необходимо соблюдение документов Парламентской ассамблеи Совета Европы: Декларации о средствах массовой информации и правах человека (1970 г.); Европейской Конвенции о трансграничном телевидении (1989г.); О роли национального телерадиовещания и управления им (1995 г.) [2, с.5].

В-третьих, повышению эффективности в создании позитивного образа Казахстана в странах СНГ способствовало бы открытие там казахстанских культурно-информационных центров, развитие межбиблиотечных связей.

Список использованных источников:

1. Соловьев И. *Легитимность власти // Введение в политологию.* – М., 1990. – 750 с.
2. Хомяков В.И., Егюшкина В.А. *Правовое регулирование средств массовой информации и рекламы.* – Москва-Берлин, 2017. – 263 с.

МРНТИ 11.01.39

Абсаттаров Г.Р.¹

¹кандидат политических наук, декан факультета международных отношений
Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана
г. Алматы, Казахстан

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПРАВОВЫХ И МОРАЛЬНЫХ НОРМ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье на материалах Казахстана рассматриваются вопросы взаимодействия правовых и моральных норм как предмета политологического исследования, которые еще неизучены в общественно-политической литературе. В статье отмечается, что правовые и моральные нормы казахстанского общества имеют единые по социально-политическому содержанию принципы. Нормы казахстанского права и казахстанской морали тесно взаимодействуют в процессе своего формирования и практического осуществления. Взаимосвязь норм права и морали обусловлена прежде всего экономическими отношениями общества. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: политика, право, мораль, государство, общество, человек, народ, норма, правило, демократия, справедливость, гуманизм, идеология, свобода, регулирование.

Г.Р. Әбсаттаров¹

¹саяси ғылымдарының кандидаты, Абылайхан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университетінің халықаралық қатынастар факультетінің деканы
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЯСИ КЕҢІСТІКТЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ МОРАЛЬДЫҚ НОРМАЛАРДЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІ

Аңдатпа

Мақалада қоғамдық-саяси әдебиеттерде әліде зерттелмеген құқықтық және моральдық нормалардың өзара әрекеттесуін саяси зерттеу пәні ретінде Қазақстан материалында қарастырылады. Мақалада Қазақстан қоғамындағы құқықтық және моральдық нормалардың өзара әрекеттесуінің әлеуметтік-саяси мазмұны бойынша принциптері бірдей екені атап көрсетіледі. Қазақстанның құқық пен моральдық нормасының өзара тығыз әрекеттесуі оның қалыптасу процесінде және практикалық іске асыру нәтижесінде көрінеді. Құқық және мораль нормаларының өзара байланысы алдымен қоғамның экономикалық қатынастарына сүйенеді. Сонымен қатар мақалада дискуссиялық мәселелерге көңіл бөлінеді.

Түйін сөздер: саясат, құқық, мораль, мемлекет, қоғам, адам, халық, норма, ереже, демократия, әділдік, гуманизм, идеология, бостандық, реттеу.

G.R. Absattarov¹

¹candidate of political sciences, dean of faculty of the international relations
of the Ablay Khan Kazakh University of International relations and world languages,
Almaty, Kazakhstan

INTERACTION OF LEGAL AND MORAL STANDARDS IN POLITICAL SPACE OF KAZAKHSTAN

Abstract

On materials of Kazakhstan there are considered questions of interaction of legal and moral standards as subject of a political research in article, which are not studied in social and political literatures yet. In article it is noted that legal and moral standards of the Kazakhstan society have the principles, uniform on socio-political contents. Norms of the Kazakhstan right and the Kazakhstan morals closely interact in the course of the formation

and practical implementation. The interrelation of rules of law and morals is caused first of all by the economic relations of society. At the same time, there is paid attention and to debatable questions in article.

Keywords: policy, right, morals, state, society, person, people, norm, rule, democracy, justice, humanity, ideology, freedom, regulation.

Исследование взаимосвязи, взаимодействия права и морали в Казахстане как составных частей надстройки общества следует вести путем раскрытия сущности связи их простейших элементов-правовых и нравственных норм. В связи с этим, выясним прежде всего, что такое норма права и норма морали, каково соотношение этих понятий в политическом пространстве Казахстана.

Следует сказать, что норма казахстанского права – это правило самого целесообразного, с точки зрения казахстанского народа, общественного поведения субъектов казахстанского права [1], которое: во-первых, представляет собой веление казахстанского государства, имеющее общеобязательное значения; во-вторых, отражает общественные отношения известного вида и имеет целью, воздействуя на эти отношения, установить и развивать порядок, отвечающий интересам казахстанского народа; в-третьих, регулирует общественные отношения известного вида путем указаний на условия своего исполнения, субъектов регулируемых отношений, их взаимные права и обязанности, санкцию за неисполнение указанной обязанности; в-четвертых, имеет общий характер, проявляющийся в направленности этого правила на регулирование определенного вида общественных отношений, в возможности его неоднократного исполнения, в возможности его исполнения обычно персонально неопределенными субъектами; в-пятых выражено управомоченными органами государства и общественных организаций в их нормативных актах.

Надо отметить, что в основе норм морали Республики Казахстан лежит борьба за укрепление и завершение правового, гражданского общества. Моральная норма Казахстан-это правило поведения людей, регулирующее их отношения друг к другу, к обществу, к определенной социальной группе, к государству, к праву, родине, семье и т.д. и поддерживаемое личным убеждением, традицией, воспитанием, силой общественного мнения всего общества или определенной социальной группы. В свете этой нормы одни поступки рассматриваются как соответствующие им, или нравственные, другие как безнравственные, одни-как добро, другие-как зло и т.п.

Таким образом, нетрудно заметить даже при простом сопоставлении понятий нормы казахстанского права и моральной нормы, что эти виды социальных норм имеют много общего, тесно взаимосвязаны между собой. Как нормы казахстанского права, так и нормы нравственности казахстанцев представляет собой общие правила поведения граждан. Они относятся обычно к персонально неопределенным субъектам и могут неоднократно исполняться. Правовые и моральные нормы, несмотря на различие субъектов веления и методов воздействия, имеют единые цели и задачи. Они регулируют общественно-политические отношения в интересах казахстанского народа, в целях построения правового, гражданского общества. В нормах казахстанского права и казахстанской морали находят выражения общая воля народных масс, сочетание личных и государственных интересов, взаимодействия убеждения и принуждения.

Следовательно, на основе одного логического осмысливания и сопоставления понятий нормы казахстанского права и нормы казахстанской морали невозможно раскрыть источники взаимосвязи и взаимодействия норм. Чтобы найти лежащие в глубине этого общественного явления источники, необходимо выяснить причинные связи правовых и моральных норм с другими процессами и явлениями общества как базисного, так и надстроечного характера.

Следует сказать, что взаимодействие и взаимосвязь норм права и морали обусловлена прежде всего экономическими отношениями общества. Производственные отношения Казахстана, воздействуя на правовые и моральные отношения, обуславливают более тесную связь и взаимодействие норм права и нравственности.

Двадцать шестилетняя история независимости Казахстана наглядно показывает, что только демократическое переустройство общества способно вывести человечества из тупика и разрешить назревшие социально-экономические проблемы, что только демократизации общественной жизни, правовое, гражданское общества может открыть неограниченный простор развитию производительных сил, покончить экономическим кризисами, нищетой народных масс и т.д.

Убидительным свидетельством тесной взаимосвязи и взаимодействия правовых и моральных норм Казахстана является единство их основных принципов [2]. Это единство выражается в том, что основные принципы казахстанского права-закрепление политической власти казахстанского народа, неприкосно-

венность частной и государственной собственности, распределение по труду в соответствии с его количеством и качеством, последовательный демократизм, справедливость, безусловная охрана прав и свобод граждан, гуманизм-соответствуют по социально-политическому содержанию принципам казахстанской морали: преданность делу справедливого общества, любви к казахстанской Родине, заботе каждого о сохранении и умножении личного и общественного богатства, нетерпимости к нарушениям общественного порядка и т.д.

Демократическо-объективный принцип распределения материальных и духовных благ в соответствии с количеством и качеством вложенного труда обеспечивает не только материальную заинтересованность людей в результатах своего труда, но и соответствует нравственным и правовым представлениям народных масс о подлинной справедливости. Этот принцип распределения нашел самое широкое проявление в нормах казахстанского права: казахстанское трудовое право регулирует заработную плату, нормы выработки, рабочее время, время отдыха и дисциплину труда; казахстанское гражданское право регулирует права и обязанности изобретателей и авторов литературных произведений и т.д.

Следует сказать, что меры материального и морального поощрения за добросовестный труд дают большой эффект, поскольку они соответствуют требованиям казахстанских законов и норм казахстанской морали. Сейчас все чаще применяется комплексное регулирование трудовых отношений, когда возложение обязанностей на положительные действия соединяются с предоставлением прав. Комплексное регулирование тем более оправдано, что юридические средства, направленные на обеспечение исполнения обязанностей совершить положительные действия, также все больше связываются с определенными материальными и моральными стимулами: поощрениями и наградами в случае успешного выполнения и перевыполнения возложенных обязанностей, заданий, а с другой стороны – мерами материального воздействия в случае их неисполнения или ненадлежащего исполнения.

Монолитность и сплоченность всего казахстанского народа в корне изменили сущность и политическую организацию общества, в частности государства. Главной задачей казахстанского государства является не насилие, а убеждение, творческая, созидательная работа по строительству нового общества. Исходя из этого, оно строится на началах последовательного демократизма, широкого участия масс в управлении [3]. В работе его органов сочетаются интересы государства и личности.

Социально-политическое единство казахстанского народа, развитие подлинной демократии ярко проявляются в нормах права. Если для авторитарного права характерны декларативность и обеспечение его выполнения исключительно средствами насилия со стороны органов государства, основным средством обеспечения выполнения норм современного казахстанского права являются экономические, политические, организационные и морально-общественные факторы. И если при наличии этих условий норма права все же не выполняется, органы казахстанского государства применяют меры принуждения.

Таким образом, нормы казахстанского права, как и нормы всякого права, предполагают осуществляемое органами государства принуждение. Однако в отличие от авторитарного права принуждение применяется от имени подавляющего большинства народных масс и имеет по отношению к убеждению подчиненный, второстепенный характер. Воспитательное воздействие применения норм казахстанского права роднит их с нормами нравственности, создает основы общего содержания, единых требований к казахстанским гражданам.

Следует сказать, что взаимосвязь, взаимодействия правовых и моральных норм-следствие идейного единства казахстанского народа. В нашей стране отсутствуют противоположные идеологии, раскалывающие общество на враждующие классы, нации, социальные группы. Идейное единство выражает общность целей и взглядов казахстанских людей, в борьбе за построение правового и гражданского общества. Основой казахстанской идеологии является научная политика.

Казахстанская идеология находит воплощение как в нормах права, так и в нормах морали. И это вполне закономерно. Всякая политическая идеология представляет собой такую форму общественного сознания, которая наиболее прямо, непосредственно отражает интересы социальных групп, и поэтому все другие формы общественного сознания в той или иной мере испытывают на себе ее влияние. Сила этого влияния обусловлена характером политической идеологии, ее местом в обществе.

Говоря о выражении в нормах казахстанского права и морали научной идеологии, необходимо учитывать особенности права и морали как общественных явлений. Мораль представляет собой одну из форм общественного сознания, и нормы морали не существуют вне сознания людей. Правовые нормы не сводятся к формам общественного сознания, хотя они неразрывно связаны с сознанием как при своем возникновении, так и в процессе своего действия. Знание людьми содержания правовых норм и отношение к ним определяется их правосознанием [4].

Научное правосознание являясь критерием законности того или иного поступка гражданина, самым тесным образом связано с нравственностью. Казахстанская мораль в свою очередь активно воздействует

через научное правосознание на формирование, применение и выполнение норм казахстанского права. Основанное на нормах казахстанской морали и научном правосознании убеждение способствует точному соблюдению людьми правовых норм, обеспечивает их выполнение не столько возможно принудительной силой казахстанского государства, сколько силой общественного мнения, осознанностью их необходимости.

Можно привести много примеров из различных отраслей нашего законодательства, которые наглядно подтвердят единство принципов казахстанского права и казахстанской морали, продемонстрируют закрепление в правовых нормах Казахстана требований нравственности. С другой стороны, безусловное соблюдение норм казахстанского права, нравственное осуждение запрещаемых правом действий и одобрение поощряемых нормами нашего права поступков является одним из принципов казахстанской морали.

Единые принципы казахстанского права и казахстанской морали конкретизируются в правовых и моральных нормах. Для норм права и морали, регулирующих одни и те же общественные отношения, характерны равнозначность требований к каждому члену общества, общность социальной сущности критериев для оценки поведения, выражение единной воли народа, закрепление правильного соотношения интересов личности и общества, защита интересов общества определенным сочетанием убеждения и принуждения. Эти черты взаимосвязи правовых и моральных норм казахстанского общества позволяют говорить об их единстве. Единство норм казахстанской морали и казахстанского права есть единство их социально-политической сущности, их общественных функций.

Конкретные требования, дозволения и запреты взаимодействующих между собой правовых и моральных норм либо совпадают, либо оказываются в той или иной части сходными, либо внутренне согласуются. Совпадение, частичное сходство, внутренняя согласованность или другая форма взаимосвязи норм права и морали зависит от того, какие общественные отношения они регулируют. Разные общественные отношения требуют для своего нормального функционирования неодинакового соотношения правового и морального регулирования. Регулирование одних общественных отношений может быть обеспечено только нормами истиной морали, для других их недостаточно ввиду отсутствия зрелого нравственного сознания участников данных общественных отношений. В конечном же счете избрание казахстанским государством того или иного метода воздействия определяется экономическим содержанием отдельных видов общественных отношений.

В связи с этим заметим, что нормы морали, как и нормы права, берут под свой контроль связи людей [5], возникающие в процессе правового регулирования экономических отношений, в той их части, где определенные личности оказываются участниками отношения в соотношении с требованиями не только материального, но и социально-политического интереса. Так, в области трудовых отношений нормы права, выступая направляющим участником взаимодействия, оформляют наиболее целесообразную систему организации труда и создают все необходимые условия для достижения общественно необходимых его результатов. При этом, нормы права предусматривают правила охраны труда, разнообразные меры поощрения за добросовестный труд, а также меры правового воздействия по отношению к тем отдельным лицам, которые, не считаясь с общественным мнением, нарушают дисциплину труда.

Следует сказать, что взаимодействуя с нормами права на «внешней» границе, нормы морали выступают главным регулятором внутреннего отношения человека к общественно полезному труду, средством, формирующим взаимосвязь материальных и моральных стимулов к труду, предпосылкой для превращения в будущем моральных стимулов к труду в ведущие для всех членов общества и семьи.

Как показывает практика, основным регулятором семейных отношений выступают нормы истинной морали, однако многие вопросы этих отношений регулируются специальной отраслью казахстанского права. Нормы права необходимы в этой области постольку, поскольку они должны юридически закрепить за семейными отношениями их социальное значение. Не могут быть поставлены в зависимость от личных моральных качеств участников семейных отношений заключение и расторжение брака, соблюдение интересов общества по материальному обеспечению и воспитанию детей, разрешение имущественных споров между членами семьи и т.д.

Таким образом в заключении, можно сделать вывод, что правовые и моральные нормы казахстанского общества имеют единные по социально-политическому содержанию принципы. При регулировании нормами права и морали общественно-политических отношений в одном объеме их требования, дозволения и запреты совпадают, в той или иной части сходны, либо внутренне согласуются. Нормы казахстанского права и казахстанской морали тесно взаимодействуют в процессе своего формирования и практического осуществления. Неразрывная взаимосвязь, взаимодействие правовых и моральных норм не случайно. Она обусловлена экономическими отношениями, социальной структурой, политической организацией и идеологией казахстанского общества.

Список использованных источников:

- 1 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 год //Казахстанская правда. – 2009, 27 августа.
- 2 См: Садуақасов Н.О. О взаимосвязи этических и правовых норм //Мысль. – 2017. – №3. – С.20-27.
- 3 Конституция Республики Казахстан. – Алматы: Юрист, 2017. – С.6-7.
- 4 Абсаттаров Г.Р. Право. Политика. Сознание. – Алматы: Ғылым, 2016. – С.170-221.
- 5 Взаимодействие правового сознания с моралью и нравственностью в обществе переходного периода. – Алматы: Жеті жарғы, 1995. – С.49-52.

МРНТИ 11.15.31

Курмангали А.К.,¹ Рахимова Г.Б.²

¹д.полит.н., доцент кафедры международных отношений
Казахского национального педагогического университета имени Абая,
²кандидат политических наук, ст. преподаватель

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОНЯТИЯ «ПОЛИТИЧЕСКИЙ ОБРАЗ ГОСУДАРСТВА» В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТОЛОГИИ

Аннотация

На сегодняшний день интерес к исследованию сложного и многогранного понятия «политический образ страны» приобрел особую значимость. В современном глобализирующемся мире проблема формирования позитивного имиджа Казахстана становится все более актуальной. Эта актуальность обусловлена комплексом политико-экономических, социально-политических, историко-этнических и религиозно-культурных факторов, которые определяют характер и суть взаимоотношений стран и народов. Динамика, отражающая развитие и формирование положительного образа страны оказывает значительное влияние на ее статус в мировом политическом пространстве. В данной статье предложено авторское исследование рассматриваемой проблемы. Актуальность темы статьи не вызывает сомнений. Проанализированы и рассмотрены основные аспекты темы. В статье исследуется актуальность и сущность явлений и категорий. В завершении делаются выводы. В статье предпринята попытка краткого изложения дискуссии, как основной части исследуемой проблемы.

Ключевые слова: государство, политический образ, мировое политическое пространство, Республика Казахстан.

А.Қ. Құрманғали¹, Г.Б. Рахимова²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ,
Халықаралық қатынастар кафедрасының доценті, саяси ғылымдарының докторы
²саяси ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы

ҚАЗІРГІ САЯСАТТАНУ ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ «МЕМЛЕКЕТТІҢ САЯСИ БЕЙНЕСІ» ЗЕРТТЕУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Бүгінгі таңда зерттеу жұмысы көпқырлы және қиын байланыстағы "мемлекеттің саяси бейнесі" ерекше қызығушылық туғызып отыр. Қазіргі жаһанданған әлемде Қазақстанның жөнді бейнесін жайлы сұрақтар өзекті болып келеді. Бұл кешенді мәселе халықтармен саяси-экономикалық, әлеуметтік-саяси, тарихи-этникалық және діни-мәдениеттік факторлар елдердің қарым-қатынас жиынтығы көрсетті. Мемлекеттің бейнесінің дамуы оның динамикасы әлемдік саяси кеңістігінде оның мәртебесіне едәуір әсер етеді. Берілген мақалада қарастырып отырған мәселенің авторлық зерттеуі ұсынылған. Мақала тақырыбының өзектілігі күмән туғызбайды. Тақырыптың негізгі аспектілері талдалынып, зерттелінді. Мақалада құбылыстар мен санаттардың өзектілігі мен мәні зерттелінді. Аяқтау мезетінде қорытындылар жасалынады. Мақалада зерттеліп жатқан мәселенің негізгі бөлігі ретінде талқылаудың қысқаша мазмұны әрекеті қабылданған.

Түйін сөздер: мемлекет, мемлекеттің саяси бейнесі, әлемдік саяси кеңістігі, Қазақстан Республикасы.

A.K. Kurmangali¹, G.B. Rakhimova²

¹d.polit.s., associate professor of International Relations Department
of Abay Kazakh National Pedagogical University,

²c.polit.s., senior lecturer

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE CONCEPT RESEARCH OF "POLITICAL IMAGE OF THE STATE" IN MODERN POLITICAL SCIENCE

Abstract

To date, interest in the study of the complex and multifaceted concept of "national image of the country" has acquired special significance. In the modern globalizing world, the problem of forming a positive image of Kazakhstan is becoming more urgent. This urgency is due to a complex of political, economic, socio-political, historical-ethnic and religious-cultural factors that determine the nature and essence of the relationship between countries and peoples. Dynamics reflecting the development and formation of a positive image of the country has a significant impact on its status in the global political space. In this article, we propose an author's study of the problem in question. The relevance of the topic of the article is beyond doubt. The main aspects of the topic are analyzed and examined. The article studies the relevance and essence of phenomena and categories. In conclusion, conclusions are drawn. The article makes an attempt to summarize the discussion as the main part of the investigated problem.

Key words: state, political image of the state, world political space, the Republic of Kazakhstan.

Актуальность исследования. На сегодняшний день интерес к исследованию сложного и многогранного понятия «национальный образ страны» приобрел особую значимость. В современном глобализирующемся мире проблема формирования позитивного образа Казахстана становится все более актуальной. Эта актуальность обусловлена комплексом политико-экономических, социально-политических, историко-этнических и религиозно-культурных факторов, которые определяют характер и суть взаимоотношений стран и народов. Динамика, отражающая развитие и формирование положительного образа страны оказывает значительное влияние на ее статус в мировом политическом пространстве.

Методы. В основе методологии данной статьи применен диалектический метод, освобожденный от материалистического или идеалистического монизма и основанный на плюралистической, многолинейной взаимозависимости всех общественных явлений. Использован также метод политологического анализа в исследовании понятия «политический имидж государства», диалектической взаимозависимости и взаимодействия методов: теоретического и эмпирического, исторического и логического, индукции и дедукции и др.

Результаты. Современный политический образ государства – это не только результат каких-либо политических, экономических, социально-культурных факторов государственного развития, но и активный инструмент государственного управления с целью преобразований, повышения статуса и престижа данной страны, ее инвестиционной привлекательности. Политический образ государства – это общее, эмоционально окрашенное системное представление о стране, формируемое на основе политически значимых событий, которые происходят в этом государстве. Политический образ Казахстана может быть решающим для принятия ряда решений международного характера, и определяют имидж государства в целом. Поэтому значимой составляющей государства является формирование его положительного политического образа в современных международных отношениях.

Дискуссия. Развитие информационных технологий вопрос о формировании внешнеполитического образа государства стал одним из наиболее актуальных во внешней политике, что заставило политиков и политологов обратить особое внимание на разработку этого понятия. Для того, чтобы более глубоко рассмотреть его теоретико-методологическое значение в сфере политической науки, мы сочли необходимым сопоставить категории «образ», «имидж», «бренд», «стереотип», «политический миф».

Категория «политический образ государства» уже длительное время и вполне легитимно применяется к широкому кругу объектов и субъектов выходящих за рамки индивидуальных и институциональных игроков поля политики. На наш взгляд, научно-обоснованная работа по управлению политическим образом государства должна вестись на основе стратегического моделирования и управления восприятием.

Государство – это уникальный по набору конгломерат ценностей, национальных интересов, особенностей географического положения, характеристик внутригосударственной экономической системы,

социальных и политических процессов, этнических и культурных особенностей, традиций, нравов, обычаев и иных параметров, эволюционирующих в развивающемся сообществе людей.

Образ государства, по мнению исследователей, – это комплекс объективных взаимосвязанных между собой характеристик государственной системы (экономических, географических, национальных, демографических и т.д.), сформировавшихся в процессе эволюционного развития государственности как сложной многофакторной подсистемы мирового устройства, эффективность взаимодействия звеньев которой определяет тенденции социально-экономических, общественно-политических, национально-конфессиональных и иных процессов.

Образ государства – это основа, определяющая, какую репутацию приобретает страна в сознании мировой общественности в результате тех или иных акций ее субъектов, взаимодействующих с внешним миром. В свою очередь, направления, характер, практические формы организации международного взаимодействия зависят от того, что несет в себе образ государства. Сознательное конструирование смысловых составляющих образа страны, предполагает развитие свойств и качеств, делающих ее привлекательной в глазах мирового сообщества. Поэтому образ, наряду с такими понятиями, как имидж и бренд страны необходимы для ее представленности в мире и позитивной известности.

По нашему мнению, для более глубокого осознания механизмов формирования образа, важное значение имеет концепция символического капитала культуры (П.Бурдьё) [1], исследования в сфере семиотики (Ж.Бодрийяр [2] и Р.Барт [3]). Например, Р.Барт обратил внимание на то, что язык как система описания с помощью знаков, может надстраиваться над другим языком, образуя метаязык, что имеет особое значение при восприятии образов, знаков, имиджей. По мнению Жана Бодрийяра, чтобы стать вождельным объектом потребления, каждый предмет должен сделаться знаком. Знаковая система открывает также сущностную методологию восприятия гуманитарных значений не только конкретных предметов, но и целых институтов, в том числе и государства.

Литературы посвященной вопросам политического имиджа государства много, и она довольно разнообразна, хотя проблематика, связанная с формированием политического образа государства, не является преобладающей. Попытки представить общие концепции политического образа страны сами по себе заслуживают внимательного изучения, однако в рамках данной работы мы бы хотели остановиться на структурных моделях политического образа, поскольку хорошая модель не только теоретически интересна, но и может иметь вполне практическую ценность. В частности, если говорить о государственном управлении «политическим образом», то структурная модель будет довольно удобным инструментом для специалистов, в ведении которых находится имиджевая политика государства. Это представлено в следующем рисунке.

Таким образом, прежде чем предложить собственную структурную модель «политического образа государства» современного типа, проанализируем сложившиеся подходы и разработанные модели в рамках критического обзора литературы. При этом попробуем ответить на вопрос об адекватности предлагаемых моделей реальной практике работы государственных институтов по управлению государственного политического образа. В существующей литературе условно выделим несколько основных подходов к государственному образованию: собственно геополитический, имиджевый, брендинговый, маркетинговый.

В русле развития современной политической географии сформировалась особая концепция пространства, рассматриваемого с точки зрения определенных географических образов. В рамках данной концепции Д.Замятин определяет образ страны как «устойчивый и диверсифицированный географический образ, основной чертой или особенностью которого является стремление к усложнению структуры и усилению степеней взаимосвязанности его основных элементов». Д.Замятин описывает структуру образа страны как своеобразную «матрешку»: стержневой образ спрятан внутри нескольких «упаковок» [4, с. 84]. Например, в качестве стержневого образа для Германии можно рассматривать немецкую философию, германский милитаризм, культурно-историческую обособленность немецких земель, центральное географическое положение в Европе.

Стержневой образ предполагает свое определенное «ветвление» и продуцирование вторичных и «поддерживающих» образов». Наибольшее количество ярких черт, «изюминок» страны, по мнению автора, аккумулирует в себе геокультурный образ, являющийся наиболее тонко структурированным и динамичным географическим образом. Первичное «уплотнение» геокультурного образа страны связано с его размещением в пространстве самых общих культурных символов и образов. Также содержательное насыщение геополитических образов может происходить за счет ключевых символов историко-мифологического пространства, локализуемых в соответствующем страновом ареале. Наиболее значимые в

образно-символическом смысле природные или культурные ареалы какой-либо страны могут иногда выступать и в качестве образа всей страны, акцентируя внимание на наиболее ярких и существенных чертах ее образа. Образ страны напрямую связан с этническим образом, и часто они образуют устойчивые образно-географические системы или комплексы, позволяющие представить страну и олицетворяющий ее народ наиболее емко и объемно.

В числе образных структур, влияющих на образ страны, Д.Замятин называет и геополитический образ страны. Под геополитическим образом в данном случае понимаются целенаправленные и четко структурированные представления о географическом пространстве, включающие наиболее яркие и запоминающиеся символы, знаки, образы и характеристики определенных территорий, стран, регионов, маркирующие их с политической точки зрения. Речь идет о фактическом отождествлении определенного географического пространства с конкретной, проводимой кем-либо политикой.

В контексте образования региональных образов, в данной концепции формулируется понятие геоэкономического образа. Геоэкономика проецирует «финансовый имидж» страны, а мощь и структурированность геоэкономического образа во многом зависит от историко-географического фундамента.

Конструирование, реконструкция и распознавание географических образов регионов – это ядро концепции географических образов, которая предполагает развитие целенаправленной деятельности по когнитивному оформлению наиболее устойчивых и продуктивных геопропространственных представлений общества (обществ).

В рамках концепции географических образов Д.Замятин формулирует следующее специфическое определение понятию географического образа: это достаточно устойчивые, стратифицированные и динамичные геопропространственные представления, которые соотносятся с какими-либо политико-, историко- или культурно-географически выделенными территориями [4].

Структура политического образа страны образуется тремя составляющими:

1. Ядро образа страны, включающее весь исходный материал о стране: ее геополитическую сущность, национальные особенности самовосприятия, исторической памяти, менталитета, этнонациональных образов, сложившихся национальных стереотипов и объединительных идей солидарности и идентичности. Поведение страны в публичном пространстве предполагает собственный стиль, содержательные поведенческие репертуары и приёмы трансляции образов, формирование новых смыслов и освоение символического пространства.

2. Собственно имидж страны – как заявленная позиция, то есть, видоизменение исходного материала и корректировка позиционирования в мировом сообществе. Т.е., определение новой роли в моделируемом смысловом политическом пространстве, самоотождествление с духовными, культурными, ценностными приоритетами, символическими смыслами. Концептуальное определение геополитической идентичности, отождествление страны и ее народа с определенной политико-культурной и исторической территорией через визуальные и сущностные признаки, имеющие сильную выраженность и высокий уровень устойчивости исторической миссии. Поэтому образа можно рассматривать как инструмент достижения конкретной цели и концептуальный продукт, смоделированный с учётом социально-политических национальных культурных особенностей страны, который ее олицетворяет и складывается из представлений о ней ее граждан, вызывает позитивную реакцию и уважение.

3. Грамотное информационное сопровождение, актуализация и продвижение смоделированного образа страны в условиях информационного шума и давления. Таким образом, в одном случае можно рассматривать политический образа страны как набор определенных качеств, которые ассоциируют с объектом, а в другом, как образ способный придавать явлению характеристики, ему не присущие, т.о. превращая их в главные составляющие внутреннего образа, радикально изменяя представления о внешнем образе.

Заключение. Внешний образ страны тесным образом связан с внутренним, сосуществует по принципу проективности и представляет собой определенные исходные грани, соблюдение которых позволяет выдержать линию анализа имиджевых доминант, реализовать собственный подход позиционирования и ребрендинга страны. Поэтому после определения внутренних и внешних составляющих образа, принимается решение о том, как донести моделируемый информационный продукт, преодолеть полосу отчуждения в восприятии. Как сделать достоянием общественности внутренние и внешние составляющие образа, модифицировать их. На этом этапе формируется «новая идентичность», которую можно рассматривать как систему символов, знаков, мифов, ритуалов, коммуникативных средств, отражающих индивидуальность страны. Она должна отражать миссию, геополитическую стратегию и притязания государства, является продуктом истории и культуры, результатом синтеза взглядов народа и элит, общественного мнения в целом.

Список использованных источников:

1. Бурдые П. Практический смысл. – СПб.: Форум, 2001. – 188 с.
2. Бодрияйр Ж. Система вещей. – М.: Риор, 2001. – 188 с.
3. Барт Р. Основы семиологии // Структурализм: за и против. – М., 1975.
4. Замятин Д.Н. Геополитика образов и структурирование метaprостранства // Полис. – 2003. – №1. – С.82-102.

ГРНТИ 13.11.44.

А.И. Шалтыков¹, А.Н. Ертисова²

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының профессоры, с.ғыл.докторы

² Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының «6М050200 – Саясаттану» мамандығының 2 курс магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТІЛ САЯСАТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ДАМУЫ (САЯСИ ТАЛДАУ)

Аңдатпа

Қазақстан Республикасының тіл саясаты мемлекетіміздің ұлт саясатының негізгі бағыттарының бірі. Мақалада бірқатар маңызды әлеуметтік-саяси факторлардың тіл саясатына ықпалы айқын көрсетіледі. Тіл мәселелерін қозғағанда оның салдары ұлтаралық қарым-қатынастардың жай-күйіне кері әсер тигізу мүмкіндігін естен шығармаған жөн. Тіл саясаты – әлеуметтік өмірде, мемлекетте тіл мәселелерін шешу үшін қолданылатын идеологиялық принциптер мен практикалық шаралардың жиынтығы. Тіл саясаты ұлттық саясаттың құрамына кіретіндіктен, оған байланысты идеологиялық принциптер мен практикалық шаралар бір-бірімен тығыз байланысты болып келеді.

Тіл саясаты қоғамдағы өзекті, көкейкесті мәселе болып табылады. Себебі ол тілдердің қызметі мен дамуына, бір-біріне тигізетін әсеріне, олардың халық немесе халықтар өмірінде алатын орнына мемлекеттік саяси жүенің қатынасын анықтайтын методологиялық және әлеуметтік негіздердің жинақты көрінісін білдіреді. Тіл саясаты ұлттық тілдердің әлеуметтік, идеологиялық мәні зор мәселелеріне (әдеби тіл, мемлекеттік тіл, ресми тіл) көңіл бөлінеді.

Тірек сөздер: тіл, мемлекеттік тіл, ұлт, қоғам, ұлт саясаты, отан, БАҚ, қазақ тілі, егемендік, көпұлтты мемлекет.

Шалтыков А.И.¹, Ертисова А.Н.²

¹ доктор политических наук, профессор кафедры политологии и социально-философских дисциплин
КазНПУ имени Абая

² магистрант 2 курса специальности
«6М050200 – Политология» кафедры политологии и социально-философских дисциплин
КазНПУ имени Абая

ФОРМИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И ЕЕ СОВРЕМЕННОЕ РАЗВИТИЕ (ПОЛИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ)

Аннотация

Языковая политика Республики Казахстан является одним из основных направлений нашей государственной политики. В статье подчеркивается влияние ряда важных социально-политических факторов на языковую политику. Когда речь идет о языковых проблемах, следует помнить, что ее последствия могут оказать негативное влияние на состояние межэтнических отношений. Языковая политика – это набор идеологических принципов и практических мер, используемых в общественной жизни, решении языковых проблем в государстве. Поскольку языковая политика является частью национальной политики, идеологические принципы и связанные с ней практические меры тесно связаны.

Языковая политика является актуальной проблемой в обществе. Это демонстрация методологических и социальных основ языка, которая определяет взаимосвязь между языковой функцией и развитием, ее воздействием друг на друга и отношениями между государством и политической системой в жизни людей. Языковая политика фокусируется на основных проблемах социальных и идеологических языков (литературный язык, государственный язык, официальный язык).

Ключевые слова: язык, государственный язык, национальность, общество, национальная политика, родина, СМИ, казахский язык, суверенитет, многонациональное государство.

A.I. Shaltykov¹, A.N. Ertisova²

¹doctor of political science, professor of Department of Political Science and socio-philosophical disciplines of KazNPU named after Abai

²master of 2nd course of specialty «6M050200 – Political Science»

Department of Political Science and socio-philosophical disciplines of KazNPU named after Abai

FORMATION OF LANGUAGE POLICY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND ITS MODERN DEVELOPMENT (POLITICAL ANALYSIS)

Abstract

The language policy of the Republic of Kazakhstan is one of the main directions of our state policy. The article emphasizes the influence of a number of important socio-political factors on language policy. When it comes to language problems, it should be remembered that its consequences may have a negative impact on the state of inter-ethnic relations. Language policy is a set of ideological principles and practical measures used in public life, solving language problems in the state. Since language policy is part of national policy, ideological principles and the practical measures associated with it are closely related.

Language policy is a pressing issue in society. It is a demonstration of the methodological and social foundations of the language, which defines the relationship between language function and development, its impact on each other and the relationship between the state and the political system in people's lives. Language policy focuses on the main problems of social and ideological languages (literary language, state language, official language).

Keywords: language, state language, nationality, society, national policy, homeland, media, kazakh language, sovereignty, multiethnic state.

Еліміз Тәуелсіздікке қол жеткізген мерейлі жылдардан бастап, мемлекеттік тілге баса көңіл бөлініп келеді. Қазақстан Республикасында мемлекеттік және барлық басқа тілдер мемлекеттің қорғауында. Мемлекеттік тілді қолданылу аясын кеңейтіп, дамытуға байланысты жұмыстарды үйлестіруге және мемлекеттік тіл саясатының нормативтік – құқықтық базасын жетілдіруге үнемі көңіл бөлінеді. Қазақстанның бүгінгі мен болашағына тікелей қатысты, көкейкесті мәселенің бірі – мемлекеттік тіл ахуалы. Елдік қасиетіміздің, ұлттық болмысымыздың өлшемі, мемлекет Тәуелсіздігінің басты нышанының бірі – мемлекеттік тіл екендігі дәлелдеуді қажет етпейді. Сондықтан да, мемлекеттік тілдің рөліне, мәртебесі мен қолданылу аясына, дамыту мәселелеріне бас мән беріліп отыр. Қасиетті ұғым – Тәуелсіздіктің тұғырлануы, ел іргесінің нығая түсуі қазақ тілінің мемлекеттік мәртебеге іс жүзінде толыққанды ие болуына байланысты екенін қазіргі уақытта әркім де терең түйсінеді [1].

Мемлекеттік тіл саясаты алматылықтар тарапынан да түсіністік пен қолдау тауып отыр. Тәуелсіз Қазақстанда өсіп келе жатқан, замана үрдісін, еңбек нарығының қажеттіліктерін бағамдай білетін жас буын өкілдері де мемлекеттік тілді үйреніп – меңгеруге ынталы. Мәселен, алматылық орыс жастарының қазақ тілін меңгеру деңгейі орта және аға ұрпақ өкілдерімен, әсіресе, мемлекеттік тілді мүлдем білмейтін елу жастан асқан тұлғалармен салыстырғанда жоғары екендігін атап өткен орынды. Ал үлкендердің мемлекеттік тілді білмеуі, үйренуге құлық танытпауы қазақ тіл қағажу көрген кеңестік дәуірде мамандық алып, кәсіп игеруіне, қазіргі кезде белгілі бір әлеуметтік деңгейде орнығып, жас шамасына қарай қоғамдық өмірден алшақтауына байланысты болса керек. Әйткенмен де, орыс тілді әлеуметтік – коммуникациялық кеңістікте қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде рөлі едәуір өсіп келеді [2].

Қазіргі Қазақстан қоғамында мемлекеттік тілдің қолданыс аясының кеңеюі саяси үдерістер, білім және мәдениет саясатымен тығыз байланыста. Олар мемлекеттің ішкі әлеуметтік, экономикалық, саяси және мәдени қатынастарының дамуына әсерін тигізеді. Мемлекеттік тіл – бүкіл Қазақстан Республикасын біртұтас жұмылдырушы фактор ретіндегі ықпал етуші қару. Мемлекеттік тілді меңгеру кез келген азаматтың өз Отанына деген сүйіспеншілігін арттырудағы басты факторлардың бірі болып табылады.

Мемлекеттік тілдің қолданыс кеңістігі – білім жүйесі, БАҚ, мемлекеттік органдар мен қоғамдық институттардың мемлекет тарапынан қадағалануы жүзеге аспай отыр. Қазіргі таңда мемлекеттік тілге байланысты көптеген заңдар, қаулылар мен арнайы бағдарламалардың бар болуына қарамастан, қазақ тілі өзіне тиісті толыққанды іс жүзіне иеленбеудің себебі шоғырланған мемлекеттік тілді дамытуға бағытталған саясаттың жоқтығы. Сол себептен, қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретіндегі бүкіл Қазақстан халқын біртұтас ұлт ретінде топтастыру қызметі толыққанды жүзеге аспауда. Сондай-ақ қазіргі кезде Қазақстандағы демографиялық жағдай қазақ тілінің қолданыс аясын кеңейтуге және мемлекеттік тілдің саясатын дамытуға қолайлы жағдай туғызады. Қоғам арасындағы қатынаста мемлекеттік тілдің қызметі әлсіз болып тұр. Қалыптасып отырған демографиялық жағдай мемлекеттік тіл саясатында жаңадан бағдарланған мақсаттарды қажет етеді. Қазақстан Республикасындағы тұрғылықты халықтың қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде бүкіл мемлекеттік, қоғамдық қатынас саласында қолдануына мүмкіндіктері болуы шарт.

Тіл дегеніміз – нақтылы әлеуметтік өмір тәжірибесі, адамдар қарым-қатынасының маңызды құралы. Ол тарихи, мәдени, ғылыми, әдеби және т.б. ақпараттардың өте бай қоры. Осы ретте оны қоғам өмірінің айнасы деуге болады. Тіл қарым-қатынас, информацияны жинақтау мен сақтаудың құралы ретінде қоғамға қызмет етеді. Ұлттың сақталуы да, жоғалуы да тілге байланысты. "Сөзі жоғалған ұлттың өзі де жоғалады" деп ұлт зиялысы Ахмет Байтұрсынов тегінге айтпаса керек. Қазіргі кезде ұлтты күшейтудің бірінші тетігі тіл. Тілсіз ұлт болуы мүмкін емес [3].

Тілдік саясат термині алғашында "ұлттық саясат", "шаруашылық саясат" терминдерімен қатар пайда болып, өзінің мазмұны жағынан партиялық және мемлекеттік саясаттың ұлт мәселесіндегі тілге қатысты жағын білдірген. Ал кейінірек бұл терминнің мазмұны кеңейтіліп, әлеуметтік сөйлеу дәстүрін саналы бір бағытта басқару деп түсіндірді. Басқаша айтқанда тілдік даму процесін және оны басқарудың стихиялылығына жол бермеуді көздеген саясат болды. Толығырақ В.П. Григорьевтың сөзімен айтқанда, "Тіл саясаты" – тілдік дамуға қоғамның саналы ықпал етуінің теориясы мен практикасы, яғни қолданыстағы тілдерді белгілі бір мақсатта және ғылыми негізде басқару және тілдік жаңа қарым-қатынас құралдарын жасау болып табылады" [4].

Тіл мен саясат тығыз байланысты. Тіл – саясатының өрі нысанасы (объектісі), өрі құралы. Тіл саясаты – тіл тағдырыш белгілейтін мемлекеттік шаралар жүйесі. Осы ретте тіл мәселесі әлеуметтік лингвистика шеңберінен шығып, саясатқа айналады. "Тіл, – профессор Т.Кәкішев айтқандай, – бүкіл тұрмыс- тіршіліктің, адами арман-тілектің тірегі, халықтың рухы, жаны" [5]. Оны қысқартып айтсақ, ана тілі –ұлттықтың ең басты белгісі. «Ұлт» пен «тіл» ұғымдары өзара тығыз байланысты. Бір ұлт дегеніміз бір тілде сөйлейтін, бір тілді қолданатын адамдар қауымдастығы, ал тіл – ұлт ішіндегі өзара қарым-қатынас құралы, ол ұлтты біріктіреді және басқа ұлттардан айырмашылығының негізін құрайды. Шындығына келгенде, тұрғылықты халықтарды этникалық және тілдік ұстаным бойынша топтастыру көп жағдайда сәйкес келеді және өзара байланысты [6]. Тіл үшін күрес – жеке адамның, бүкіл бір ұлттың өмірлік мәнін, менталитетін, ақыл-ойын, парасатын білдіретін саясат. Қазақстандық әрбір азамат үшін мемлекеттік тілді меңгеру және оны құрметтеу мемлекет алдындағы міндеті болуы шарт. Қазақстан Республикасында өмір сүріп жатқан өзге этностардың мемлекеттік тіл – қазақ тілін меңгеруі, өз кезегінде қазақ тілі мәртебесінің жоғарылауына өз септігін тигізе алатыны да өзекті мәселелер қатарында.

Елбасының өзінің: «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласын жариялады. Президенттің осы бағдарламалық мақаласы қоғамда бірқатар мәселелерді шешуге, кейбір тұстарымызды қайтадан нақтылай түсуге, таным – түсінігімізді толықтыруға міндеттейді. Рухани жаңғыру жаңа дәуірге бастама іспеттес. Сондықтан да біз Елбасымыздың жаңа Жолдауын кезекті құжат ретінде қараймыз. Осы мақаласында «Латын әліпбиіне біртіндеп көшу бұл мәселені реттеуге мүмкіндік береді» деп жаңа графикаға көшудің жүгі мен мақсатын айқындап берді. Елбасының қазақ тілін латын графикасына көшіру идеясы сонау тәуелсіздіктің алғашқы кезеңінен басталып, бұл тақырыпты ол 2006, 2012 жылдары мейлінше тереңірек көтеріп, қоғамның ойын дайындады. Кезегі келіп, 2017 жылы бетбұрысты шешімін қабылдап, қазан айында жарлық жариялады. Бұл – Қазақ халқының, Қазақстан қоғамының жаңа кезеңі іспетті оқиға. Әсіресе бүгінгідей ақпарат арқылы танитын қоғамда, әлеуметтік, психологиялық, мәдени ықпалы күшейген дәуірде, дүние білім мен таным тұрғысынан әбден араласқан кезеңде әліпбидің маңызы да, ықпалы да айрықша артатыны айдан анық. Ал енді бұл бастамаға қазақстандықтардың дайындығы жөнінде айтар болсақ, қазіргі дүниенің дидары, оны біздің отандастарымыздың қабылдауы, әлбетте осыдан ширек ғасыр бұрынғы жағдайын әлде қайда артық [7]. Латын әліпбиіне көшу арқылы – қазақ тілінің халықаралық дәрежеге шығуына, халықаралық ақпарат кеңістігіне кірігуге тиімді жолдар ашыл-

мақ. Латын әліпбиіне көшу арқылы ұлт мұратының жаңа бір белеске өрлеуіне, түркі тілдес халықтардың өзара тіл байланысының артуына, жаңа заман талабына сай өскелең ұрпақтарымыздың ағылшын тілін меңгеруіне зор мүмкіндік туады. Қазір республика көлемінде латын әліпбиінің емле ережелерін бекіту жұмыстары қызу жүріп жатыр. Бізге Латын әліпбиі не береді? Ұтымды жақтары қандай деген сұрақ көпшіліктің көкейінде. *Бірінші*, тіл тазалығы, қазіргі әліпбиіміз бен жазуымыздағы халықтың өз еркімен таңдап алмаған, отарлау саясатының арқасында кейбір кірме сөздерден арылып, таза қазақ әліпбиін қалыптастыруда игілікті қадам деп түсінеміз. *Екінші*, латын әліпбиіне көшу – қазақ тілінің халықаралық дәрежеге шығуына жол ашады. Қазақ тіліне компьютерлік жаңа технологиялар арқылы халықаралық ақпарат кеңістігіне кірігуге тиімді жолдар ашылады. Қарапайым ғана мысал келтірер болсақ, қазір ұялы телефондарымыздың өзінде латын қарпінде жазу оңай, ал кириллицада қазақшаны тере алмай қиналып жататынымыз бар. Себебі, латын әліпбиінің базасы қалыптасқан, әрі ауқымы кең. *Үшінші*, бүгінгі таңда кириллица жазуын әлемнің 12 мемлекеті ғана пайдаланады екен. Ал қалған мемлекеттердің көбі толықтай латын әліпбиіне көшкен. Түбі бір түркі дүниесі негізінен латынды қолданады. Біздерге олармен рухани, мәдени, ғылыми, экономикалық қарым-қатынасты, тығыз байланысты күшейтуіміз керек. Ол – табиғи іс. Сондай-ақ бүгінде әлемнің әр түкпірінде 5 миллионға жуық қазақтар тұратынын ескерсек, солардың 80 пайызы латын әліпбиін қолданатын көрінеді. Демек, біз болашақта латын әліпбиіне көшер болсақ, сол қандастарымызбен жақындаса түсеміз.

Қорыта келе, Қазақстан Республикасының Тіл саясаты ауқымды әрі күрделі. Соның ішінде, мемлекеттік тілдің қолданыс кеңістігі – білім жүйесі, БАҚ, мемлекеттік органдар мен қоғамдық институттардың мемлекет тарапынан қадағалануы жүзеге аспай отыр. Қазіргі таңда мемлекеттік тілге байланысты көптеген заңдар, қаулылар мен арнайы бағдарламалардың бар болуына қарамастан, қазақ тілі өзіне тиісті толыққанды іс жүзіне иеленбеудің себебі шоғырланған мемлекеттік тілді дамытуға бағытталған саясаттың жоқтығы. Сондай-ақ қазіргі кезде Қазақстандағы демографиялық жағдай қазақ тілінің қолданыс аясын кеңейтуге және мемлекеттік тілдің саясатын дамытуға қолайлы жағдай туғызады. Қоғам арасындағы қатынаста мемлекеттік тілдің қызметі әлсіз. Қалыптасып отырған демографиялық жағдай мемлекеттік тіл саясатында жаңадан бағдарланған мақсаттарды қажет етеді. Қазақстан Республикасындағы тұрғылықты халықтың қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде бүкіл мемлекеттік, қоғамдық қатынас саласында қолдануына мүмкіндіктері болуы шарт.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Қазақстан–2050 Стратегиясы» қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауы. – Алматы, 2012. – 109 б.
2. ҚР Мемлекеттік тілдің қызмет етуінің мәселелері мен болашағы. – Алматы, 2014. – 8 б.
3. Байтұрсынов А. Тіл тағдылымы. – Алматы: «Ана тілі», 1992. – 418 б.
4. Қажыбек Е. Жаһандану және жаңа Қазақстан: Мемлекеттік тіліміз жаңа әлемдегі бәсекелестікке қалай төтеп бере алады? //Егемен Қазақстан. – 2007. – 31 наурыз.
5. Әбдығали Б. Мемлекеттік тілді дамыту қорын қазақ ұлтын дамыту қоры деп білемін //Айқын. – 2009. – 20 қаңтар.
6. Абай атындағы ҚазҰПУ, ХАБАРШЫ «Әлеуметтік және саяси ғылымдар» сериясы, №1(61), 2018.
7. Тілдік түлеудің тұғырнамасы //Егемен Қазақстан. – 2018. – 25 қаңтар.

МРНТИ 11.01.39

Абсаттаров Г.Р.¹

¹кандидат политических наук, декан факультета международных отношений
Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана
г. Алматы, Казахстан

ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА В СИСТЕМЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Аннотация

В статье на материалах Казахстана рассматриваются вопросы правовой культуры в системе политических процессов, которые еще недостаточно изучены в социально-политических наук. Правовая культура Казахстана – это определенный характер и уровень деятельности каждого казахстанца, в процессе которой он приобретает или развивает свои правовые, нравственно-политические знания, умения, навыки. Основой формирования и развития правовой культуры населения Казахстана являются Конституция нашей страны. В статье отмечается, что правовая культура казахстанского населения выражает по существу социально-политическую связь и взаимодействие личности, государства и общества. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: политика, право, культура, процесс, государство, общество, народ, личность, население, ценность, система, закон, права, свобода, сознание, воспитание.

Г.Р. Әбсаттаров¹

¹саяси ғылымдарының кандидаты, Абылайхан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университетінің халықаралық қатынастар факультетінің деканы

САЯСИ ПРОЦЕСТЕР ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА

Аңдатпа

Мақалада әлеуметтік-саяси ғылымдарында әлі де жете зерттелмеген саяси процестер жүйесіндегі құқықтық мәдениет мәселелері Қазақстан материалында қарастырылады. Қазақстанның құқықтық мәдениеті – бұл белгілі сипат және әрбір қазақстандықтың әрекетінің деңгейі, осы процесс кезінде оның өзінің құқықтық, адамгершілік-саяси біліміне, іскерлігіне, дағдысына ие болу немесе дамыту. Қазақстанның құқықтық мәдениетінің қалыптасуы мен дамуының негізі – біздің еліміздің Конституциясы. Мақалада Қазақстанның ел-жұртының құқықтық мәдениеті – тұлғаның, мемлекеттің және қоғамның әлеуметтік-саяси өзара байланысы мен өзара әрекетінің мәнін білдіретінін атап көрсетеді. Сонымен қатар мақалада дискуссиялық мәселелерге көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: саясат, құқық, мәдениет, процесс, мемлекет, қоғам, халық, тұлға, ел-жұрт, құндылық, жүйе, заң, құқығы, бостандық, сана, тәрбие.

G.R. Absattarov¹

¹Candidate of political sciences, dean of faculty of the international relations
of the Ablay Khan Kazakh University of International relations and world languages,
Almaty, Kazakhstan

LEGAL CULTURE IN THE SYSTEM OF POLITICAL PROCESSES: THEORY AND PRACTICE

Abstract

On materials of Kazakhstan there are considered questions of legal culture in the system of political processes in article, which are still insufficiently studied in socio-political sciences. The legal culture of Kazakhstan is a certain character and level activity of each Kazakhstan citizen in the course of which it gets or develops the legal, moral and political knowledge, abilities, skills. A basis of formation and development of legal culture of the population of Kazakhstan are the Constitution of our country. In article it is noted that the legal culture of the

Kazakhstan population expresses in essence socio-political communication and interaction of the personality, the state and society. At the same time, there is paid attention and to debatable questions in article.

Keywords: policy, right, culture, process, state, society, people, personality, population, value, system, law, rights, freedom, consciousness, education.

Правовая культура является важной, актуальной и недостаточно изученной проблемой социально-политических наук. Естественно, что в одной статье невозможно охватить все вопросы этой проблемы. Поэтому, мы на материалах Казахстана рассмотрим некоторые вопросы теории и практики правовой культуры в системе политических процессов, которые еще неизучены в политической науке.

В современно научной мысли понимание правовой культуры казахстанского общества претерпело существенные изменения. Усложнение политических, экономических и др. отношений в казахстанском обществе привело к резкому повышению роли политики, права и особенно их управленческой функции. В свою очередь это вызвало необходимость переосмыслить место, роль, границы действия правовой культуры Казахстана, выработать общий подход, универсальную позицию, сконструировать общепринятую и всесторонне обоснованную концепцию этой «культуры» и тем самым существенно продвинуться к новым знаниям об исследуемой теме.

Правовая культура населения Республики Казахстан является реально существующей и одновременно формирующейся объективной данностью как «новое» явление политико-правовой действительности, имеющая свои специфические признаки и черты.

Политологический анализ показывает, что правовая культура населения Казахстана – это совокупность всех позитивных компонентов правовой, нравственно-политической действительности казахстанского общества в ее реальном функционировании. Правовая культура воплощает в себе достижения правовой, нравственно-политической мысли, правовой политики и уровень правовой, политической информированности. Она выступает как смыслонесущий и смыслопередающий аспект казахстанской, человеческой практики и ее результатов в правовой, политической жизни общества [1]. Правовая культура Казахстана – это определенный характер и уровень деятельности каждого казахстанца, в процессе которой он приобретает или развивает свои правовые, нравственно-политические знания, умения, навыки. Кроме того, она может существовать и как результат культурной деятельности в сфере права, политики.

Как показывает казахстанский опыт, правовая культура, прежде чем соответствовать своему предназначению, должна иметь систему руководящих идей, начал, то есть систему определенных научных принципов, благодаря которым она приобретает стабильность, устойчивость, стройность, гармоничность, предсказуемость. Поэтому принципы в концентрированном виде выражают суть правовой культуры страны. Без опоры на систему руководящих принципов реализация задач правовой культуры Республики Казахстан становится нереальной.

В связи с этим следует сказать, что к общим принципам правовой культуры Республики Казахстан можно отнести: научную обоснованность; реалистичность; объективность; обусловленность потребностями развития народа, общества; предсказуемость; легитимность; демократический характер; справедливость; социальная направленность; гуманизм; гласность; сочетание интересов личности и государства, национального и общечеловеческого; приоритетность прав человека, соответствие международным стандартам. Нам думается, что в этих принципах достаточно четко сформулированы требования казахстанского общества к правовой культуре. Вместе с тем, эти принципы в определенной мере могут способствовать углублению существующего представления о правовой культуре Республики Казахстан и определения ее приоритетов.

Надо отметить, что приоритеты правовой культуры Республики Казахстан – это наиболее первостепенные ориентиры деятельности нашего государства, общества в сфере политико-правового регулирования. При этом в качестве приоритетов правовой культуры Республики Казахстан могут выступать только те ориентиры, которые в равной мере были бы важны одновременно как для политики, права, правовой политики, правовой культуры в целом, так и для любой отрасли права, правовой культуры, для каждого вида политики, любой сферы политико-правового регулирования.

В связи с этим, необходимо правильное формирование и развитие правовой культуры населения Республики Казахстан. При этом основой формирования и развития правовой культуры населения является Конституция нашей страны [2].

Развитие казахстанского общества по пути демократических преобразований ставит перед государством задачу – сформировать и провести в жизнь «новую» политику правовую культуру, которая бы по

форме и содержанию принципиально отличалась от прежней, так называемой советской правовой, но с расплывчатой содержательной характеристикой и не имевшей своего в достаточной мере обоснованного статуса в стране.

Определить специфики, особенности и необходимость формирования «новой» правовой культуры в современном Казахстане – значит понять всю сложность и глубину данной проблемы, осмыслить и осознать принципиально иное предназначение этого феномена в изменившихся условиях.

Если обобщать социально-политическую и юридическую реальность современного Казахстана, то особенности формирования правовой культуры и ее необходимость в главном и в основном можно определить тем, что она должна предстать в качестве средства, без которого дальнейшее осуществление намеченных реформ, модернизация казахстанского общества становятся невозможными.

Перед Казахстаном стоит задача построения правового, гражданского общества с высокой правовой культурой, где уважают закон, права и свобода личности [3], действуют принципы гуманизма и политическо-правовой справедливости.

Следует сказать, что развитие правовой культуры в контексте политическо-правовой справедливости – это определенный характер и уровень деятельности личности казахстанца, в процессе которой она приобретает или развивает свои правовые, нравственно-политические знания, умения, навыки и т.д.

Надо отметить, что политическо-правовая справедливость в Казахстане влияет не только на создание справедливого общества в стране, но и защищает честь и достоинства человека как важнейшего направления развития правовой культуры населения.

В стране честь и достоинства человека защищаются государством, правом, политикой и правовой культурой. Право на честь и доброе имя является важнейшей социально-правовой, нравственно-политической ценностью. При этом заметим, что по мере исторического развития общества политическо-правовая защита чести и достоинства казахстанца расширяется, наполняется новым содержанием и способствует развитию правовой культуры населения, политическо-правового менталитета народа.

В связи с этим следует сказать, что проблема исследования политическо-правового менталитета народа и выявления места и роли его в структуре и совершенствовании правовой культуры Казахстана является чрезвычайно актуальной, интересной и перспективной для политической науки.

Мы придерживаемся точки зрения, согласно которой политическо-правовой менталитет казахстанцев придает правовой культуре в политическо-правовой системе страны ее неповторимое лицо. При этом он обеспечивает интеграцию личности казахстанца в правовую, общественно-политическую жизнь конкретного нашего общества, а также обнаруживает правового нигилизма.

Демократическое, правовое, социальное государство в Казахстане предполагает, как преодолению правового нигилизма, так и высокую сознательность народа. В казахстанском обществе получают разностороннее развитие все черты и стороны правового сознания граждан: обогащается его природа; укрепляется социальная база; его структурные элементы все более наполняются новым, нравственно-политическим содержанием; возрастает значение правового сознания, как и всей правовой культуры и политическо-правовой идеологии в жизни общества. При этом следует подчеркнуть, что правовое сознание населения Казахстана в контексте правовой культуры опирается на прочный фундамент научного мировоззрения.

В казахстанском правовом сознании воплощены и политические идеи народа. Само казахстанское право является особой специфической государственной формой проведения политики Республики Казахстан, отвечающей коренным интересам многонационального, многоконфессионального казахстанского народа.

Правовое сознание населения Казахстана в контексте правовой культуры – это сфера общественного, группового или индивидуального сознания казахстанцев, совокупность их идей, представлений и взглядов на действующее право, на существующие правовые нормы, отражающих отношение казахстанцев к действующей или желаемой правовой, политической действительности. Правовое сознание населения Казахстана представляет собой сложную, относительно самостоятельную, целостную, активную и развивающуюся систему и, осуществляясь на всех основных направлениях политики правовой культуры Республики Казахстан, необходимо требует комплексно-политологического подхода к его организации и к анализу его основных принципов.

Следует сказать, что состояние, укрепление и развитие правового сознания казахстанских людей на перекрестке правовой культуры – это не только уровень развития нормативных и индивидуальных юридических актов Казахстана, это еще и уровень развития всей правовой деятельности, уровень развития всего права, это право-психологический, социально-политический климат, правовые, нравственно-политические

ценности, идеалы, традиции и обыкновения и, главное, это реальное правовое, социально-политическое положение личности казахстанца, уровень ее прав и свободы поведения, гарантированных государством. Правовое сознание казахстанских людей является результатом осуществления политики правовой культуры Республики Казахстан, в основе которой лежит воспитание правовой культуры населения [4].

Воспитание правовой культуры населения Казахстана – это правовое изменение казахстанского человека в процессе и в результате его социально-политической и нравственно-правовой деятельности, обусловленной обществом и коллективом, управляемой воспитателями, государственными и общественными организациями самим воспитуемым, с определенного возраста и уровня правового развития.

Воспитание правовой культуры населения казахстанского общества осуществляется определенными политическими технологиями. В связи с этим возникает потребность поиска новых политических технологий (форм, методов, приемов, способов, средств) политико-правовоспитательной работы, которые в наибольшей степени соответствовали бы потребностям воспитания правовой культуры у каждого гражданина Казахстана прочного научного мировоззрения, принципиальности, высокой правовой политики, культуры, ответственного отношения к делу, понимания места и роли каждого человека, народа в правовом, полиэтническом, поликонфессиональном обществе и т.д.

Исследование на конкретных материалах политологических проблем правовой культуры населения Республики Казахстан в условиях обновления, реформирования, модернизации общества позволяет нам внести некоторые практических рекомендаций и предложений по совершенствованию правовой культуры в контексте политических процессов

Во-первых, представляется необходимым разработку концепции гармонии политики правовой культуры, политическо-правовой идеи стабильного развития Казахстана основаны на принципах правовой политики, общественного взаимодействия и согласованности, доверия и ответственности.

Во-вторых, чрезвычайно важным и актуальным на современном этапе развития казахстанского общества рассмотрение определения и признания миссии правового государства, использующего принципы правовой культуры, социально-экономической и нравственно-политической гармонии, выполняющего функцию «выстроенного стабилизатора», культивирующего роста правового сознания населения. Особое значение должно придаваться гармоничному развитию политическо-правовых отношений.

В-третьих, центральное место в познании правовой культуры и правовой гармонии в Казахстане необходимо придавать системе образования, формированию гармонично-правового мышления у обучающихся. Качественное образование в стране предполагает сочетание профессиональных знаний с формированием правовой культуры казахстанской молодежи на основе гуманистических, политическо-правовых ценностей, культурных традиций народов Казахстана. На решение этих задач рекомендуем Вузам Казахстана ввести Программу элективного курса о правовой культуре или о гармоничном праве. В рамках данной Программы необходимы совместные усилия ученых, преподавателей Вузов Казахстана по разработке и публикации учебников и учебных пособий, посвященных проблемам правовой культуры или гармоничного права.

В-четвертых, правовую культуру казахстанцев следует рассматривать как неразрывную часть общественно-политической жизни общества. В многонациональном, многоконфессиональном казахстанском обществе правовая культура должна стать нормой и формой жизнедеятельности каждого казахстанского человека. Основной центр формирования и развития правовой культуры казахстанских людей должен переноситься в семью, учебные заведения и трудовые коллективы. При преподавании гуманитарных дисциплин следует выделить специальные разделы по вопросам воспитания правовой культуры.

В-пятых, представляется необходимым создание научно-исследовательского Института правовой культуры Центральной Азии и издание журнала «Правовая культура и правовая жизнь Центральной Азии», где изучались бы проблемы правовой культуры населения, правового воспитания, правового сознания, правового менталитета, правового человека, правового поведения, права и свобода человека, правового государства, гражданского общества и т.д.

В-шестых, настало время углубленного исследования следующих политологических проблем Казахстана: аксиологические детерминанты правовой культуры в политической системе; нравственно-правовые, политическо-правовые ценности в системе правовой культуры; соотношение правовой и политической культуры; соотношение правовой и нравственной культуры; преодоление правового нигилизма как предмета политологического исследования; политическо-правовой менталитет народа; правовая личность как политологическая проблема; правомерное поведение в контексте политических процессов; место и роль правовой культуры в системе общегосударственной политики; соотношение правового сознания с политическим, нравственным сознанием; особенности формирования правового сознания в гражданском

обществе; политико-правовые противоречия и способы их решения; политическое управление процессом правовой культуры; воспитание правовой культуры в политическом поле; политическо-правовая гармония и т.д. Глубокое изучение этих и других политологических проблем позволит решать вопросы правовой культуры, правовой и государственной политики Республики Казахстан.

В заключении, можно сказать, что правовая культура казахстанского населения выражает по существу социально-политическую связь и взаимодействие личности, государства и общества, и в этом своем качестве такая оценка выступает как политологическая характеристика правовой культуры Казахстана. Сегодня перед казахстанским государством и обществом стоит задача выхода на новый уровень развития правовой культуры через системную модернизацию и реформирование политической и правовой системы страны. На сегодняшний день важно, чтобы решение назревших политологических проблем правовой культуры населения Республики Казахстан в целом способствовало объединению и сплочению многонационального, многоконфессионального общества в дружную семью и прогрессу демократического, правового, социального государства, которому принадлежит будущее.

Список использованных источников:

- 1 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года // *Казахстанская правда*. – 2009, 27 августа.
- 2 См.: Конституция Республики Казахстан. – Алматы: Юрист, 2017.
- 3 Алияров Е.К., Аюпова З.К. Совершенствование правовой системы Республики Казахстан и вклад академика С.С. Сартаева в становление правового государства. – Алматы: Экономика, 2016. – С.171-191.
- 4 Абсаттаров Г.Р. Правовая политика и воспитание правовой культуры: казахстанский опыт. – Алматы: Ұлағат, 2016. – С.97-100, 128-129, 132-179.

МРНТИ 11.01.61

Кукушева Н.Э.,¹ Шерьязданова Г.Р.,² Кульжанова Ж.Т.³

¹ старший преподаватель кафедры всеобщей истории и философии
Кокшетауского государственного университета им. Ш.Уалиханова, nazira.isenova@mail.ru

² кандидат политических наук, и.о. профессора кафедры философии
Казахского Агротехнического университета им. С.Сейфуллина sheryazdang@gmail.com

³ кандидат философских наук, и.о. доцента кафедры философии
Казахского Агротехнического университета им. С.Сейфуллина, zhuldizay_68@mail.ru

ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И КУЛЬТУРНЫЙ КОД В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ КАЗАХОВ

Аннотация

Целью статьи является рассмотрение понятия культурный код этноса через призму политической теории идентичности, что является весьма актуальным в рамках сегодняшнего процесса нациестроительства Казахстана. Понятие культурного кода являются термином семиотики – междисциплинарного знания, возникшего в 20 веке на стыке культурологии, политологии, философии, лингвистики, теории информации, кибернетики и логики, в рамках которой изучаются знаки и знаковые системы, хранящие и передающие информацию. Культурный код представляет собой ключ к пониманию определенного типа культуры, уникальные культурные особенности, доставшиеся народам от предков. Это закодированная в традициях, менталитете, этике и аксиологии информация, позволяющая идентифицировать культуру. В этой связи этнокультурная идентификация человека соответствует культурному коду того или иного этноса.

Ключевые слова: этнокультурная идентичность, культурный код, традиция, менталитет, геронтократия, культура, этика.

Н.Э. Кукушева¹, Г.Р. Шериязданова², Ж.Т. Кульжанова³

¹ Көкшетау мемлекеттік университетінің әлемдік тарих және философия кафедрасының аға оқытушысы,

² саяси ғылымдардың кандидаты, Философия кафедрасының профессор м.а.,

С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық университетінің Философия кафедрасының доценті
³ философия ғылымдарының кандидаты,

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің философия кафедрасының доцент м.а.

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ САЯСИ ТАРИХЫНДАҒЫ ЭТНОМӘДЕНИ БІРЕГЕЙЛІГІ ЖӘНЕ МӘДЕНИ КОДЕКС

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты ұлттық мәдени кодексiнiң тұжырымдамасын қазақстандық ұлт құрылысының қазiргi үдерiсi шеңберiнде өте маңызды болып табылатын саяси теориясының призмасы арқылы зерттеу болып табылады. Ұлттық код ұғымы мәдениеттану, саясаттану, философия, лингвистика, ақпараттық теория, кибернетика және логика қиылысында 20-шы ғасырда пайда болған семиотикалық-пәнаралық бiлiм терминi болып табылады, оның шеңберiнде ақпарат сақтайтын және тарататын белгiлер жүйесi зерттеледi. Мәдениет коды – мәдениеттiң белгiлi бiр түрiн түсiнудiң, ата-бабаларымыздан мұраға қалған бiрегей мәдени ерекшелiктердiң кiлтi. Бұл мәдениеттi анықтауға мүмкiндiк беретiн дәстүрлерге, ақыл-ойларға, этика мен ақиқатқа кодталған. Осыған байланыста адамның этномәдени бiрегейлiгi белгiлi бiр этникалық топтың мәдени кодексiне сәйкес келедi.

Түйiн сөздер: этномәдени бiрегейлiгi, мәдени ұлттық кодексi, дәстүр, дiлеттiлiк, геронтократия, мәдениет, этика.

N.E. Kuykysheva¹, G.R. Sheryazdanova², Zh.T. Kulzhanova³

¹ Senior teacher of World history and Philosophy Department of Sh. Ualikhanov Kokshetay State University

²PhD, Associative professor Philosophy Department of S. Seifullin Kazakh agricultural University,

³PhD, Associative professor Philosophy Department of S. Seifullin Kazakh agricultural University,

ETHNOCULTURAL IDENTITY AND CULTURAL CODE IN THE POLITICAL HISTORY OF THE KAZAKHS

Abstract

The purpose of the article is to examine the concept of the cultural code of an ethnos through the prism of the political theory of identity, which is very relevant in the framework of the current process of the nation-building of Kazakhstan. The notion of a cultural code is a term of semiotics as an interdisciplinary knowledge that emerged in the 20th century at the intersection of culturology, political science, philosophy, linguistics, information theory, cybernetics and logic, which study signs and sign systems that store and transit a cultural information. The cultural code is the key to understanding a certain type of culture, unique cultural characteristics inherited from ancestral peoples. Cultural code is coded in the traditions, mentality, ethics and axiology that allows us to identify the culture. In this regard, the ethno-cultural identification of a person corresponds to the cultural code of a particular ethnic group.

Keywords: ethno-cultural identity, cultural code, tradition, mentality, gerontocracy, culture, ethics.

Теория идентичности и этнокультурная идентичность

Понятие идентичности стало объектом пристального внимания в философских и социально-политических науках Запада со второй половины 60 годов 20 века. Основной характеристикой этой научной категории является ее относительность и вариативность. В целом, западная наука определяет идентичность как социальную категорию, являющейся наиболее значительной, поведенческой категорией, имеющей политические последствия. Действительно, если брать за основу определение идентичности как отождествление субъекта с определенной социальной группой, этносом, религией, нацией, гражданством, расой, полом и т.д., то данная характеристика является основой для таких чувств как патриотизм, национализм, а иногда и фанатизм, которые, безусловно, могут иметь политические последствия. Общеизвестно, что причиной многих политических конфликтов является этническая идентичность в межнациональных

конфликтах, экономическая и социальная идентичность в гражданских войнах, национальная или гражданская идентичность в международных конфликтах и т.д. Таким образом, идентичность – это социальная категория, которая определяет культурное и политическое сознание и поведение человека. Поэтому, идентичность, как определяют западные исследователи, не является пассивной категорией этнического самосознания и самоопределения, а социальной категорией, ведущей к действию, которые, зачастую, в случае конфликта ценностей и интересов приводят к межэтническим, межконфессиональным, международным конфликтам. Это происходит по причине того, что второй стороной осознания своей идентичности «мы», является осознание идентичности всех остальных – «они», что может привести к двум вариантам событий: либо к толерантности, признания прав «других» быть иными, либо к ксенофобии, нетерпимости, к социальным, межэтническим конфликтам. Несмотря на широкий научный дискурс, вопрос, что же конкретно понимается под понятием идентичности до пор остается открытым. Понятие идентичности происходит от латинского *identificare* – отождествлять. Идентичность определяют как качество, являющееся результатом индивидуального или коллективного самовосприятия в виде определенного социального субъекта. Следует различать категории идентичность и идентификация. П.С. Гуревич отмечает, что «идентификация – процесс уподобления чего-либо чему-либо, поиск внутренней самоидентичности» [1, 368]. Можно сказать, что идентификация – это процесс отождествления индивида с конкретной социальной группой, культурной общностью, помогающей ему успешно овладеть различными видами социальной деятельности, усвоить нормы и ценности данного сообщества. Таким образом, идентичность обнаруживает себя в процессах ее установления, т.е. в процессах идентификации. Р.Абделла и Й.Херрера определяют идентичность как социальную категорию, содержание которой раскрывается в 4 измерениях: 1) конституционные нормы, относящиеся к формальным и неформальным ролям и стилям поведения, которые определяют членство в определенной социальной группе; 2) социальные цели, разделяемые всеми членами данной социальной группы; 3) рациональное сравнение того, что есть «твое» и что есть «чужое», определяющее различие своей групповой идентичности от других идентичностей; 4) осмысленная модель миропонимания политических и экономических условий и интересов, разделяемых определенной группой людей. Таким образом, мы видим, что идентичность – это подвижная конструкция взглядов, целей, ценностей, которая может видоизменяться в зависимости от целей и интересов какой-либо социальной группы по отношению к другим. Целью устойчивой социальной группы является самосохранение. Поэтому наиболее устойчивой конструкцией будет обладать и наиболее устойчивый вид идентичности, связанный с историческими, языковыми, этнокультурными факторами. Таким видом идентичности является этническая идентичность, основанная на кровно – родственных связях, единстве происхождения, языке, традициях, впитавшихся с «молоком матери». Этническая идентичность является основой патриотизма, защиты своих национальных интересов, ради чего испокон веков, ведутся войны и возникают различного рода социальные конфликты. Помимо, наиболее устойчивой этнической идентичности, существует множество видов идентичностей, разнообразие которых отражает разнообразие социальных ролей, которые играют люди в социуме.

Культурный код и этнокультурная идентичность

В условиях современной глобализации и нивелирования ценностей возрастает значимость национальной культуры. Сегодня, как никогда ранее, человечество стало глубже осознавать духовно-нравственный опыт традиционной культуры. Мы наблюдаем тенденцию обращения к архетипам национальной культуры, что не позволяет утратить свои корни. Автором теории архетипов является швейцарский психолог и философ К.Г. Юнг, одна из ключевых фигур, оказавших влияние на создание новой антропологии XX века. В своей аналитической психологии ученый затрагивает ряд важнейших вопросов, связанных с переосмыслением оснований человеческой личности и ее связи с миром. Для понимания сущности человеческой личности, К.Юнг выходит за пределы естествознания и обращается к мифологии, религии и искусству. Индивида можно понять лишь через рассмотрение его социально-культурного окружения, сформировавшего его идеалы, ценности и установки. К.Юнг был убежден в том, что наряду с индивидуальным бессознательным, присущим каждому человеку, существует более глубокий, врожденный слой психики, который он называл «коллективное бессознательное». Если личностное бессознательное являет собой субъективную психическую сферу, то коллективное бессознательное не развивается индивидуально, а наследуется. Оно состоит из предшествующих форм — архетипов. «Коллективное бессознательное» – это некая «родовая память», продуцирующая архетипы или прообразы. Оно обнаруживает сокрытый клад, из которого всегда черпало человечество, из которого оно извлекло своих богов и демонов и все те сильнейшие и могущественнейшие идеи, без которых человек перестает быть человеком» [2, 384]. К.Юнг утверждает: «Архетип – это система способов понимания и

переживания мира, которая коренится в бессознательном слое человеческой психики, имеет априорный характер и является сходной у всех людей» [3,152]. В рамках нашего рассмотрения теория бессознательного К.Юнга конкретизируется в понятии культурного кода.

Культурный код представляет собой духовный опыт народа. Нет ничего более хрупкого, чем культура, и в тоже время, нет ничего более устойчивого, чем национальная этнокультура. Культуру легко уничтожить, если относиться к ней с точки зрения революции сознания. Культурный слой наращивается столетиями и поколениями, поэтому нет ничего более подверженного преемственности, чем культура. Преемственность и устойчивость культуре как накоплению духовных знаний дает не что иное, как традиция. Культурный код как нечто повторяющееся, константа или культурная доминанта, диктующая культурное поведение, очень хорошо проявляется в традиции. Нет ничего консервативнее и закономернее в своей повторяемости, чем традиция. Исходя из определения культуры как набора кодов, которые предписывают человеку определенное поведение, культура представляет собой социальное явление, проявляющееся в определенном типе поведения, предопределенного социумом – нормами социального поведения либо традицией, предопределенного этническими традициями. Зачастую традиция этнически окрашена. Традиция всегда имеет исторические и этнические корни – нормы поведения, передающиеся от предков, определяющие народную психологию того или иного этноса. В силу этого культура во многом носит этническую окраску, т.к. определяется во многом традицией. Таким образом, культура в контексте нашего рассмотрения, в первую очередь, определяется через этническую составляющую, именно через традиции – нормы поведения, передающиеся из поколения в поколение. Иногда традиции – иррациональны, но мы держимся за них, т.к. без них, наше бытие утратило бы чувство преемственности поколений, уважения к прошлому и надежности настоящего, т.к. настоящее – это лишь миг между прошлым и будущим.

Культурные коды казахов.

Понимая культуру как набор культурных кодов, рассмотрим культурные коды казахов в виде традиций и социо-культурных институтов, несущих в себе глубокие нравственные корни, жизненную мудрость и целесообразность. Очень важный момент культуры в традиционном и современном обществе Казахстана является знание своей родословной до 7 колена, имеющее название «Жеты ата». Данная традиция восходит к древней черте традиционной культуры – коллективизму, причастности к роду, осознание индивида как части родового сообщества. Данная черта несет несколько социальных функций. Первое, это избежание инцеста между ближайшими родственниками, что предотвращает наличие наследственных болезней и ведет к экзогамии. При этом «седьмым предком определялось имя рода, за пределом которого начинался уже другой род, где имя предка служило боевым кличем в уранах. «Считалось настоящим позором, и было большой редкостью, чтобы казах не знал поименно всех своих предков по мужской линии до седьмого колена. За этой формой обычного степного права следили очень строго» [4, с. 62]. На наш взгляд, за данным обычаем стоит стойкость родовых корней в силу того, что в традиционном обществе особенно важным являлось ощущение причастности к своему роду, а также важность сохранения устной информации. Отсутствие письменности компенсировалось стойкостью и поразительной устойчивостью устной художественной информации, которая передавалась из уст в уста на протяжении десятков поколений, примером чему могут служить многочисленные эпосы, сказания, сказки, повторяющиеся из поколения в поколение без изменений. Устное знание своих предков в отсутствии письменности служило очень важным моментом сохранения исторической и культурной памяти и является, безусловно, одним из уникальных особенностей кочевнической культуры. Знание и память о своей родословной («Жеты Ата») является и в современном обществе основополагающим культурным кодом казахов, благодаря которому сохранялась преемственность поколений, этническая идентичность, знание своих корней в обществе, которое, которое, несмотря на кочевой образ жизни, отдаленность людей друг от друга и отсутствие письменных источников, сохраняло коллективное знание о своей истории и происхождении.

Следующим важным культурным кодом является социально-политический институт геронтократии как власти старших основывается на уникальном культурном феномене – моральном основании власти, где единственным ресурсом власти является авторитет старших – опытных, мудрых, наиболее уважаемых людей – старейшинах рода, аксакалов. Патриархальные устои характерны для многих культур. Особенностью казахской культуры является возникновение особого почитания власти родоначальников – степной геронтократии, в силу слабости централизованной власти ханов и выполнении основных управленческих функций самоуправляющимися общинами во главе с местными старейшинами – аксакалами («аксакал» – дословно «белобородый», старец). «Почет и уважение к старшим, представляет

собой наиболее крепкий и устойчивый институт в области существующих обычно-правовых отношений» [5, с. 21] Данный социо-культурный институт являлся настолько устойчивым, что на нем держались политические принципы управления, а именно, кочевническая демократия, где основным ресурсом власти выступал авторитет как самый демократический ресурс власти. На неукоснительный принцип уважения старших указывают многие исследователи. «Уважение и почитание старших по возрасту людей в казахском обществе достигло действительно высокой степени, где старики обладали большим нравственным статусом» [6, с. 215]. «Стоит только старику войти в кибитку, как все молодые встают ему навстречу и кланяются, а шутки и забавы сейчас же умолкают» [7, с. 35].

Помимо геронтокрации важными социо-культурными институтами являются институт преемственности и наследования-минорат и левриат (амангерство). Минорат представляет собой предоставление права наследования самому младшему сыну. Данный обычай был продиктован жизненной целесообразностью, т.к. младший сын не отделялся из родительского дома, следовательно, хозяйство родителей в преклонном возрасте вела обычно семья младшего сына и забота о родителях также ложилась на плечи младшего. Родительский дом – «Қара шаңырақ» особо почитался у родичей, т.к. являл собой основу и оплот семейных, родовых традиций, последователем которых являлись дети и, особенно, младшие.

Следующий социо-культурный институт левирата у казахов получил название амангерства. Понятие Левират происходит от латинского *levir* – деверь, и представляет собой брачный обычай, закон, свойственный многим народам в патриархально-родовом обществе, по которому вдова была обязана или имела право вступить вторично в брак только с ближайшими родственниками своего умершего мужа. В казахском патриархально-родовом обществе данный закон служил интересам рода, его целостности. При случае смерти мужа, жена и ее дети должны были оставаться в роду для того, чтобы потомки умершего главы семейства не остались сиротами или нежелательными отпрысками в другом роду, а хозяйство его не перешло в чужие руки. Глубокую этическую, философскую составляющую несут в себе институт гостеприимства и связанный с ним обычай угощений и жертвоприношений. Гостеприимство является одним из культурных доминант в быте и философии казахов и является формой выражения уважения человека, кем бы он ни был от природы, в чем прослеживается теория естественных прав человека. Существует легенда, что закон гостеприимства был завещан праотцом казахов Алаш-ханом, поэтому он является особо священным и обязательным. Черту радушного гостеприимства кочевников отмечали многие русские исследователи начала 19 – начала 20 веков. «Киргизы (казахи) отличаются чрезвычайным, беззаветным гостеприимством. Достаточно путнику войти в киргизскую (казахскую) юрту, как он делается гостем, особой священной персоной, которому хозяева обязаны предоставить кров и пищу. Для гостя киргиз (казак), не задумываясь, принесет в жертву барана; для самого себя он редко решится на это» [8, с. 38].

Таким образом, рассматривая социо-культурные институты и традиции мы можем представить что из себя представляет культурный код казахов, который основывается на незыблемом правиле уважения старших, приверженности к своему роду, преемственности, гостеприимству, гуманности. Подито-живая, можно сделать вывод, что культурный код позволяет идентифицировать ту или иную культуру, являясь квинтэссенцией этнокультуры, ключом к пониманию уникальных культурных особенностей, доставшиеся народам от предков.

Список использованных источников:

1. Гуревич П.С., Спарова Э.М. Идентичность как социальный и антропологический феномен. – М.: Канон РООИ «Реабилитация», 2015. – 368 с.
2. Юнг К.Г. «Личное и сверхличное, или коллективное бессознательное». http://www.Royalib.com/read/yung_karl/.
3. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов. – М., 1997. – 384 с.
4. Шейкелеев М. «Казахская идентичность». – Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2013. – С. 62
5. Щербинина Ф. «Киргизская народность в местах крестьянских переселений». – СПб., 1905. – С.21.
6. Акатай С. «Древние культы и традиционная культура казахского народа». – Алматы, 2001 г. – С. 215.
7. Вульсон Э.И. «Киргизы». – М., 1901 г. – С. 75.
8. Беротов Д.Д. «Страна свободных земель». – СПб., 1908. – С. 38

Акпаева Э.Р.¹

¹к.полит.н., ассоциированный профессор кафедры международных отношений и регионоведения
Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО СОГЛАСИЯ В КАЗАХСТАНЕ КАК РЕЗУЛЬТАТ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация

В этой статье раскрываются проблемы и особенности межнационального согласия на конкретных материалах политики Республики Казахстан, где есть казахстанская модель межнационального и межконфессионального согласия, имеет важное международное значение. Исследование по вопросу межнационального согласия в условиях реформ и модернизации общества призваны служить опорой прогрессивных сил в их идейно-политической борьбе против антинаучных теорий наций и межнациональных отношений, космополитизма и национализма.

Межнациональное согласие оформлялось в концепцию не как механическое складывание в «политическую, национальную копилку» найденных ранее зерен истины в сфере национальных отношений, а как их усвоение путем научной переработки, критического переосмысления и творческого развития применительно к различным историческим и национальным условиям, а так же к условиям экономической модернизации и рыночных отношений. В основе межнационального согласия в Казахстане заложена гуманистическая концепция взаимоотношений народов на основе равноправия людей разных национальностей, рас и религиозных верований.

Ключевые слова: межнациональное согласие, национализм, межконфессиональное согласие, нации, межнациональные отношения.

Э.Р. Ақпаева¹

¹с.ғ.к., Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті
«Халықаралық қатынастар және аймақтану» кафедрасының доценті

МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫ ІСКЕ АСЫРУ НӘТИЖЕСІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОСАРАЛЫҚ КЕЛІСІМНІҢ ЖҰМЫСЫ ЖӘНЕ ДАМУЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстан Республикасы саясатының нақты материалдарына этносаралық келісімнің мәселелері мен ерекшеліктері, этносаралық және конфессияаралық келісімнің қазақстандық үлгісі, халықаралық Қазақстандық маңыздылығы көрсетілген. Реформалар мен қоғамды жаңғырту контексіндегі этносаралық келісімнің зерттелуі халықтардың анти-ғылыми емес теорияларына және этносаралық қатынастарға, космополитизмге және ұлтшылдыққа қарсы идеологиялық және саяси күрестегі прогрессивті күштерге қолдау көрсету болып табылады.

Ұлттаралық келісімді ұлттық қатынастар саласында бұрын-соңды табылған ақиқаттардың «саяси, ұлттық шошқа банктеріне» механикалық түрде жиналуы емес, сонымен қатар оларды ғылыми өңдеу, сыни ойлау және креативті дамыту арқылы ассимиляция ретінде тұжырымдама ретінде қалыптастырды. экономикалық жанару және нарықтық қатынастар жағдайлары. Қазақстандағы этносаралық келісімнің негізінде әртүрлі ұлттар, нәсілдер мен діни нанымдардың теңдігіне негізделген халықтар арасындағы қарым-қатынастың гуманистік концепциясы жатыр.

Түйін сөздер: этносаралық келісім, ұлтшылдық, конфессияаралық келісім, халықаралық қатынастар.

*E.R. Akpaeva*¹

¹*Candidate of Political Sciences, Associate Professor «International relations and regional studies» department teacher in Kazakh University of International Relations and World Languages named after Ablai Khan*

THE FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF INTERETHNIC HARMONY IN KAZAKHSTAN AS A RESULT OF THE IMPLEMENTATION OF STATE POLICY

Abstract

The article considers the problems and peculiarities of interethnic harmony on specific materials of the policy of the Republic of Kazakhstan, where there is a Kazakhstan model of interethnic and interfaith harmony, is of great international importance. The study on interethnic harmony in the context of reforms and modernization of society is called upon to serve as a support for progressive forces in their ideological and political struggle against anti-scientific theories of nations and interethnic relations, cosmopolitanism and nationalism.

Interethnic consent was formulated into a concept not as a mechanical folding into the “political, national piggy bank” of the previously found seeds of truth in the sphere of national relations, but as their assimilation through scientific processing, critical rethinking and creative development in relation to various historical and national conditions, as well as conditions of economic modernization and market relations. At the heart of interethnic harmony in Kazakhstan lies the humanistic concept of interrelations of peoples based on the equality of people of different nationalities, races and religious beliefs.

Key words: interethnic harmony, nationalism, interfaith harmony, nations, interethnic relations.

Политологический подход к анализу межнационального согласия предполагает четкое определение отличия его от понятия культуры межнационального общения, дружбы народов, единство народов, гармонизации межнационального общения, общенационального согласия и межнационального консенсуса. Нужно отметить, что хотя в содержании этих понятий имеется много общего, однако их употребление в одном и том же смысле, как однопорядковых, или даже их отождествление нам кажется теоретико – методологически не совсем верным, так как круг отражаемых явлений различен по содержанию, пространству, масштабам и объему. Поэтому рассматриваемые понятия не идентичны, но и не следует отрывать их друг от друга.

По нашему мнению, понятие „межнациональное согласие” содержательно, многоаспектно, и указывает на то, что речь идет о качественно новом политическом явлении и многозначном термине. Оно в социально-политической науке еще недостаточно изучено. Научный анализ современной социально-политической литературы свидетельствует, что понятие межнациональное согласие используется широко, но неопределенно. Следовательно, существует необходимость, прежде всего уточнения общего исходного представления о политическом содержании данного понятия, определения теоретико-методологических принципов исследования, позволяющих осмыслить межнациональное согласие не только в конкретных формах проявления, но и как политическо-историческую целостность.

Также нужно отметить, что граница охвата „сферы действия” межнационального согласия по-разному очерчивается разными исследователями-учеными. Рассмотренные различные подходы и определения межнационального согласия дают нам возможность сделать вывод: при всем различии точек зрения видно, насколько многоаспектно изучаемое политическое явление – это первое. И второе: в основу исследования межнационального согласия на наш взгляд, должна быть вложена общечеловеческая концепция взаимоотношения народов на основе принципов доверия, равенства, взаимоуважения, взаимопонимания, взаимных интересов, дружбы и сотрудничества, взаимопомощи.

Межнациональное согласие – это вид межнациональных процессов, достижение взаимопонимания, взаимоуважения, взаимодоверия и взаимодействия различных национальностей, единство народов, составляющих население многонационального, многоконфессионального государства, результат успешной реализации принципов научной национальной политики.

Нужно подчеркнуть, что межнациональное, межконфессиональное согласие и интенсивное межнациональное общение является характерной чертой казахстанского общества. Оно стало: во-первых, дружественным, постоянным, проявляющимся в повседневной, будничной деятельности казахстанских людей; во-вторых, всеобъемлющим, охватывающим все сферы национально-политической жизни; в-третьих, подлинно гармоничным, массовым, так как происходит не только согласие, общение отдельных представителей различных национальностей, а согласие, общение целых народов; в-четвертых, оно

вошло в „плоть и кровь” образа жизни Казахстана и во все большей степени превращается в органическую внутреннюю потребность казахстанцев.

На наш взгляд, методология анализа социально-политических феноменов, в том числе межнационального согласия требует учета: всей совокупности социально-политических факторов в их взаимосвязи и взаимодействия; среди них ведущих, действительно решающих, главных и философско-политологическое понимание их: рассмотрения их в развитии, в их истории, в их противоречии [1].

Важное значение в изучении межнационального согласия казахстанцев имеет установление исходных принципов и категориальных средств, при помощи которых вскрывается специфика исследуемого объекта. Межнациональное согласие в Казахстане во многом обусловлено общей политической культурой и культурой межнационального, человеческого общения в целом.

Исследование материалов отечественных ученых Казахстана обосновывается на том, что межнациональное согласие тесно связано с феноменами духовно-политической культуры, как этикет, ритуал, которые в аспекте нашего исследования не изучались.

Проведенное нами исследование показывает, что межнациональное согласие-это целостная характеристика состояния системы межэтнических отношений, отдельные элементы которой выступают факторами этнополитической стабильности и определяют ее уровень в каждый данный момент.

Следует сказать, что политика межнационального согласия, с одной стороны, находит проявление в конкретной общественно-политической деятельности людей, народов, а с другой – в теоретических, политических положениях, гуманистических ценностях и идеалах. Этим сторонам политики межнационального согласия свойственно относительная самостоятельность, одновременно им присуще внутреннее диалектическое единство. Действенная сторона политики межнационального согласия выступает основой ее теоретической стороны.

Политика межнационального согласия в своем сущностном выражении характеризует такой уровень духовного, экономического, политического контакта людей разных национальностей, высота которого субъективно выражает степень развития в данное время дружбы и взаимодоверия народов как высшей стадии социального прогресса в сфере межнациональных отношений. На наш взгляд, политика межнационального согласия в Казахстане характеризуется многими показателями, один из которых – степень реализации возможности установления дружественных, взаимодоверительных межличностных контактов с представителями других национальностей.

В связи с этим следует отметить, что характеристика сущности и содержания политики межнационального согласия в Казахстане позволяет определить ее функции, то есть ответить на вопрос: какую роль она играет в научной и практической деятельности, как и по каким направлениям воздействует на конкретные сферы национальных и интеграционных процессов. Говоря о политике межнационального согласия Республики Казахстан, необходимо подчеркнуть, что, во-первых, трудовой коллектив или регион является неотъемлемой частью многонационального общества; во-вторых, объективно существуют особенности трудовой деятельности казахстанских народов, специфический характер национальной жизни, активно влияющих на сознание казахстанцев, их интересы, оценки, поведения, взаимоотношения друг с другом; в третьих, необходимость устранения „любых причин для этнических разногласий, жесткое пересечение любых попыток разжигания межнациональной розни и конфликтов” [2].

Политика межнационального согласия Республики Казахстан, по нашему мнению, сложный политический феномен, охватывающее все стороны деятельности казахстанцев, она выступает одним из важнейших компонентов в структуре его общей политики.

В целом же политика межнационального согласия является конкретно-исторической категорией, позволяющей описывать специфические способы межнационального согласия, форм и средств социально-политической коммуникации в различных областях общественно-политической действительности на разных стадиях межнационального процесса.

Особое внимание нужно уделить проблемам связи политики межнационального согласия с религией. Надо подчеркнуть, что национальная политика и религия – исторически обусловленные социально-политические явления. То, что данные феномены выступают формами отражения существования, познания и деятельности, по нашему мнению, может служить общим в методологии и теории политологического анализа взаимосвязи религии и политики межнационального согласия в Казахстане.

Необходимо отметить, что подлинную религиозную ситуацию в Казахстане и других регионах СНГ в значительной степени еще заслоняют идеологические штампы тоталитаризма, застоя и т.д. Мы полагаем, что ни государство, ни его структуры, ни партии, ни общественные организации, ни политические

течения, не определив своего отношения к религии, не смогут решить проблем политики межнационального согласия.

В многонациональной стране, где рядом живут и работают представители многочисленных народов и вероисповеданий, особенно опасны претензии на преимущество, превосходство той или иной религии или иной конфессий, противопоставления одного вероисповедания другому как менее гуманному, менее прогрессивному [3]. Суть в том, что в любой религии опосредованно выражены общечеловеческие моральные нормы, ценности, проповедуются идеалы справедливости, равенства, любви, гуманности, нравственного совершенствования и т.д. Одновременно в самой социально-этнической общности единоверцев всегда кроется опасность нетерпимости, враждебности по отношению к инакомыслящим, инаковерующим. Эта опасность многократно проявлялось в истории Центральной Азии, России и других регионах мира, чаще всего прикрывая интересы вполне материальные, политические.

Список использованных источников:

1. Бычко И.В. *Методологические проблемы социально-политического познания.* – Киев: Наукова думка, 2001.
2. *Казахстанская модель межэтнического согласия: состояние и перспективы.* Сборник материалов научно-практической конференции. – Алматы: КИСИ, 2007.
3. *Теоретико-методологические проблемы изучения политики межнационального согласия Республики Казахстан // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия социологические и политические науки, 2009, №4.*

МРНТИ 11.15.84

Seisen Nailya¹

¹Doctor PhD, Associate professor Institute of Master's studies and PhD Doctorate Training of Kazakh National Teacher's University named after Abai

MIGRATION PROCESSES IN MODERN KAZAKHSTAN

Abstract

The article deals with migration processes in modern Kazakhstan. Migration is a natural manifestation of a person's mobility, motivated by his desire to improve the conditions of his existence, to more fully and reliably meet his needs. Migration plays an important role in shaping the ethnic composition of a particular community and may even determine the fate of entire states.

In the previous period, migration was a relatively regulated and guided process. During the transit period, not only the migration itself became spontaneous, unpredictable, but its study is not systematic and difficult to predict. In this connection, the author attempts to briefly analyze the current state of migration processes in the Republic of Kazakhstan and predict their further development.

Keywords: migration, migration processes, transformation processes, state policy, internal migration, urbanization, external migration.

Сейсен Найля¹

¹доктор PhD, и.о. ассоциированного профессора кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая

МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В статье рассматриваются миграционные процессы в современном Казахстане. Миграция – естественное проявления мобильности человека, мотивированное его стремлением к улучшению условий своего существования, к более полному и надежному удовлетворению своих потребностей. Миграция играет важную роль в формировании этнического состава той или иной общности и даже может определять судьбу целых государств.

В предшествующий период миграция была относительно регулируемым и направляемым процессом. В транзитный период не только сама миграция приобрела стихийный, непредсказуемый характер, но и ее изучение не носит систематизированного характера и с трудом поддается прогнозированию. В этой связи в настоящей статье автором предпринята попытка дать краткий анализ текущего состояния миграционных процессов в Республике Казахстан и спрогнозировать их дальнейшее развитие.

Ключевые слова: миграция, миграционные процессы, трансформационные процессы, политика государства, внутренняя миграция, урбанизация, внешняя миграция.

Сейсен Найля¹

¹с.э.д., Абай атындағы ҚазҰПУ-нің

саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының қауымдастық профессорының м.а.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӨШІ-ҚОН ҮРДІСІ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі Қазақстандағы көші-қон процестері қарастырылады. Көші-қон – бұл оның өмір сүру жағдайларын жақсартуға ұмтылуына, оның қажеттіліктерін толық және сенімді түрде қанағаттандыруға негізделген адамның мобильділігінің табиғи көрінісі. Көші-қон нақты қоғамдастықтың этникалық құрамын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады және тіпті барлық мемлекеттердің тағдырын анықтай алады.

Алдыңғы кезеңде көші-қон салыстырмалы реттелетін және басқарылатын үдеріс болды. Транзиттік кезеңде ғана көші-қон өздігінен емес, күтпеген жағдайға айналды. Бірақ оны зерттеу жүйелі емес және болжау қиын, сондықтан осы мақалада автор Қазақстан Республикасындағы көші-қон үдерістерінің ағымдағы жай-күйін қысқаша талдап, олардың одан әрі дамуын болжайды.

Түйін сөздер: көші-қон, көші-қон үрдісі, трансформация процестері, мемлекеттік саясат, ішкі көші-қон, урбанизация, сыртқы көші-қон.

Migration processes – continuous phenomenon at all stages of the history of humankind. Migration is one of the ways the mass of the population to respond to changes in life situation, accurately and clearly reflect the changes taking place in society. It is difficult to find another social process, which one may compare with the migrations in this regard.

In the 21st century issues of migration gained importance worldwide. At the heart of global migration, processes are the general trends of migration from less to more developed and democratic countries, as well as ethnic cultural ties. Kazakhstan is one of the examples of such processes. In the context of globalization, unlimited information and technological exchange worldwide, fuzzy linguistic borders, migration policies of countries pursuing a very specific purpose. On the one hand, it is the preservation of national identity and history, on the other hand, taking into account social, economic and cultural factors.

Migration played a huge role in the life of Kazakhstan – a country with a huge, sparsely populated and underdeveloped territory, significant spatial differentiation level, the pace of socio-economic development and the standard of living of the population, respectively.

The absolute majority of migrations in the history of Kazakhstan have forced nature and the sending State. Stable migration caused by the Stolypin' reforms of the early XX century. Collectivization of 20-ies; genocide of 30-ies; deportation and war caused evacuation of civil population in 40-ies; virgin lands cultivation in 50-ies - had a significant influence on forming ethnic and social structure of the country's population, founding and state development.

Until 1968, Republic characterized by a positive migration balance. However, since the early 70-ies up to present, Kazakhstan became a state, intensively losing population due to migration. Only in the 70-ies, that migration in Kazakhstan cut 28% of the natural population growth: in 80-ies – 38%. Jump in migration flows account for 90-ies, caused by changes in the ethno-political situation, collapse of the USSR, the Republic gains its sovereignty, new independent states appear, the emergence of the boundaries between them, customs barriers, break the centuries-old economic, cultural, informational and ethnic relations between peoples.

Over the past ten years, a negative balance of migration is not only completely absorbed natural population growth (it fell by almost a factor of 2 over account of a sharp decline in the number of births and increasing the number of deaths in relation to 80-ies), but exceeded it by more than 2 times. The total number of Kazakhstan

citizens in between census years 1999 to 2010 decreased by 7.7%, and a significant impact on this change had this migration [1].

Transformation processes in Kazakhstan, accompanied by deep turmoil of public life, dramatically affect the fate of the majority of the population. It caused one of the most painful crisis – a crisis of identity, has led to uncertainty non-indigenous ethnic groups in the future of their children, the wisdom of further stay on the land of other ethnic cultural and religious orientation, traditions and language. The devastating consequences of breaking value orientations could not cause relative changes in consciousness and behavior, including migration-awakening motivation have no indigenous population.

These sensations have become a natural reaction to an uncomfortable and suddenly became alien living environment.

The worsened economic situation in the country in the last decade also gives factors of migration more pronounced ethnic tinge.

The specificity of the migration situation in Kazakhstan is due and the complexity of its ethnic mosaic, deepening the difference in status and the real situation of different nationalities, the projection of past injustices and the current social crisis in the area of interethnic relations.

The issue of migration is becoming more social and political sensitivity and relevance due to the scale of migration flows and their impact on the country.

Mass migrations accompanied by catastrophic loss of skilled professional workers and have serious socio-economic and political consequences for the young independent state.

Deteriorating economic situation in the country, destroyed the balance of professions, social structure, and reduced the size of the diaspora. Migration flows of the last decade of the XX century are not only its mass, but also the psychological tension, social soreness for the resettles. That are millions crippled destinies, separated families, the trauma of people forced to make a difficult choice.

Despite a slight reduction in the magnitude of migration, flows observed increase in migratory mood, and there is every reason to believe that the migration potential in the country is still great.

Analysis of the current migration situation in Kazakhstan is relevant because it allows you to define many of the "pain points" in terms of society, which is itself in a state of "migration" to a different type of human civilization.

This period accompanies the emergence of a number of contradictions and conflicts that directly affect the migratory behavior of the population. It is important to identify the nature of these processes, to reveal their causes, determine the impact on the different types of migration: ethnic, labor, domestic and foreign, transit, refugees and returnees.

Kazakhstan, one of the few countries such as Germany, Israel is actively diaspora policy, which aims to preserve ethnic identity, national identity Kazakhs living abroad, which is of strategic importance.

This factor is due to the following positions. On the one hand, in a crisis of the demographic situation in the country Diaspora seen as an additional human resources in Kazakhstan.

On the other hand, in the present conditions of integration and globalization Kazakh Diaspora can be an important component of foreign policy and foreign policy. Given the proportion of Kazakhs living abroad, who make up nearly a third of the population of Kazakhstan, the diaspora is a significant social resource independent state.

They estimated that approximately 5 million ethnic Kazakhs live outside Kazakhstan in more than 40 countries.

From this number approximately 1.5 million – in Uzbekistan, 1.5 million - in China, 1 million - in Russia, 100000 - in Turkmenistan, 80 000 - in Mongolia, 45000- in Kyrgyzstan. Enough significant number of the Kazakh Diaspora is in Turkey, Afghanistan and Iran. Kazakhs also live in Western Europe, Asia, North and South America.

The largest percentage of ethnic Kazakhs abroad - are descendants of those who left the Soviet Union in the 20-ies and 30-ies, fleeing from political turmoil, repression, forced collectivization and famine brought suffering most of the Kazakh population. They consider that 200 000 Kazakh people left the Soviet Union, moving mainly to China, Mongolia, India, Afghanistan, Iran and Turkey[2].

Gaining Independence was an important step towards the consolidation of Kazakhs living in different corners of the globe, who because of political and economic processes at different times left the territory of Kazakhstan.

We should note that the problems of Kazakh Diaspora study began to rise recently.

At the level of legislative support problem supporting compatriots had a solution.

In the period from 1996 to 2000, support of compatriots living abroad, carried out in accordance with the State Program of support of compatriots living abroad, approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated on December 31, 1996, № 3308.

Program organized in the complex of events and consisted of six main sections: scientific support, legal and regulatory framework, education, culture, tourism and sport, questions publishing and media arrangements.

To ensure a full implementation of the objectives in November 2005, the President signed a decree "On the State Program of support of compatriots living abroad, 2005-2007."

Among other sets of legislation: the Law of the Republic of Kazakhstan "On Migration" Sectorial Program Migration Policy of the Republic of Kazakhstan for 2001-2010;

Decree of the President of the Republic of Kazakhstan on the immigration quota of repatriates for 2005-2007 years of December 27, 2004;

Instruction on the procedure for determining the immigrant status (oralman), returnees, displaced persons, as well as internally displaced persons.

This policy states significantly affect the migration to oralman.

For example, in Kazakhstan, according to the Committee on Migration of the Ministry of Labor and Social Protection of Population of the Republic of Kazakhstan for the period from 1993 to October 1, 2005, came to country - 117,698 families of oralman (464,426 people).

Mainly they were from Uzbekistan (61.5%), Mongolia (15.4%), Turkmenistan (9%), China (4.8%) and Russia (4%).

Sustainable improvement of the socio-economic and political situation in the country and analysis of immigration sentiment in neighboring countries, as well as diasporic policies in Kazakhstan it possible to predict further increase in the number of arrivals in Kazakhstan oralman [3].

By its area, Kazakhstan is on the 9th world place, i.e. one of the biggest countries in the world. At the same time, such a large territory, according to official statistics, inhabits more than 17 million people.

This fact hinders the economic development of the country, as well as a problem from the standpoint of national security, especially when you consider that most of the neighboring countries Kazakhstan have much greater human resources.

In Kazakhstan' Development Strategy up to 2030 year, on the need to increase the population of the country is given the necessary attention.

In particular, this document defines the task - to bring the population of Kazakhstan in 2030 to 20 million people.

Internal migration is much more numerous than the outer: in the period from 1999 to 2009 for permanent residence in Kazakhstan from near and far abroad profit of 650 thousand people, while within the country moved 2,381,000 people, or 14.9 percent of the total population [4].

Migration processes in the post-Soviet space, especially in Central Asia very similar and fit into the main trend - urbanization creates centers of attraction, the village as a social-economic system link degrades: people in search of work and a better life "run" in the city.

In this city they create a certain vacuum employment, which, not being structured, attracts natural numbers of migrants from rural areas.

Experience shows that the state institutes can control internal migration and those countries that have established mechanisms for social adopting of internal migrants in cities, received an additional factor of development.

Those countries that have lost the process of solving the problems associated with the internal migrants, gain contradictory and destabilizing development of marginal impact on regional growth poles.

It is no secret that one of the most important problem development in neighboring China is problem internal migration. Big cities grow and create serious challenges and threats to stability and development. At the same time in China, as in the former Soviet Union, there is keeping the mechanism of registration, which is already enough to cope with the situation, stimulates bribing mechanism for legalization of internal migrants in cities.

If Russia the urgent problem is the external, labor migration, which makes up the shortage of labor resources, for Kazakhstan is more important an internal migration, which, growing like a snowball, virtually unregulated.

It is a demand to shift from an understanding of migration as a process of territorial movements between different localities to the analysis of migration as a social phenomenon, which determines the change in the social status structure and characteristics of the different segments of the population of the region and state.

Currently, registration of internal migrants bases on data registration, carried out by the Ministry of Internal Affairs of RK.

However, as the poll of migrated workers, almost half of the number live without registration, indicating the big distortion of existing official statistics.

The existing government programs mainly focus on foreign migration leaving alone, the problem of internal migration actually lack of control.

Within Kazakhstan residence, change primarily Kazakhs (78.4%), Russian (14.1%), Ukrainians (1.4%), Uighurs (1.1%), Tatar (0.9%), Germans (0.9%), as well as representatives of other nationalities (3.2%) [5].

The intensity of internal migration is not dissenting. According to given data at the round table discussion on the migration processes in Kazakhstan conducted in Astana in 2010, it remains high exodus from certain areas - Akmolinsk, Aktobe, South Kazakhstan, Zhambyl, East Kazakhstan region.

On the other hand, the regions formed, taking the population because of interregional migration. This is primarily cities Almaty and Astana, as well as Almaty, Atyrau, Mangistau region.

In internal Republic's migration, the most intensive exchange occurs between the neighboring economic areas and regions.

Therefore, in Western Kazakhstan, almost 60% of internal migration accounted for the area included in this area, 30% - to the South Kazakhstan and only 10% in the North and Center, practical not marked internal migration flows with East Kazakhstan.

This situation is a result of outflow of population from rural to urban settlements.

The process of urbanization is growing, but mainly due to the continued dysfunctional situation in the agricultural sector, dystrophic social and economic village development.

Internal population displacement in large measure becomes spontaneous and needs state regulation.

The main reason for internal migration of population remains unfavorable social and economic situation in their former places of residence - the lack of jobs, no transport communication from the cities, the lack of infrastructure complying their settlement, etc.

Stabilization of migration processes in Kazakhstan should include a set of socio-economic, political, organizational and financial measures in the field of immigration, emigration and internal migration

Analysis of the existing legal framework in Kazakhstan gives us every reason to conclude that the country still lacks a unified, scientifically sound, balanced and consistent state migration policy, which it needs today.

Primary goals of modern migration policy in Kazakhstan is - regulation of migration flows; overcoming the negative consequences spontaneously developing processes of migration; creating the conditions for a smooth implementation of the rights of migrants, repatriates reception, adaptation; ensure the humane treatment of refugees, asylum-seekers in the country.

Migration policy should not only be in the hands of the state.

Its most important element should become the activities of the various public bodies, associations and organizations working in the interests of migrants, displaced persons, returnees and members of the diaspora.

Therefore, we need to strengthen the Institute of the Assembly of Peoples of Kazakhstan and its local departments.

We should work out and expand its Degree of participation in decision-making in the form of granting the right of legislative initiative and the right to veto acts of leadership that affect or infringe upon the interests of the citizens on a national basis. Expand the social base of trust and support -most Assembly, in the form of the establishment of the principle of election of its members by secret ballot (members of the Assembly shall be those who express integrative views and whose activities within their own nationality in the interests of all of the multinational population of the country).

Migration entail serious consequences for the host, and for donating countries, particularly against the backdrop of a rapidly worsening economic crisis, political, social and ethnic problems.

In host countries, dramatically increases the load on social infrastructure and scarce local budgets, growing competition in the labor markets.

The radiating country are suffering from huge loss of skilled work power, which leads to enterprises termination as much as businesses, decline in the quality of health care and education.

The situation exacerbates by the interstate differences in the assessment of developing migration processes.

Since IDPs are currently unsustainable burden not only for Kazakhstan but also for all the CIS countries, when solving migration issues, it requires cooperation of Kazakh, Russian, international and foreign governmental and non-governmental organizations, associations, to provide practical and financial assistance to migrants.

The state is also required to regulate the processes of international migration. Kazakhstan should protect itself from the negative social consequences of illegal migration.

It is necessary to establish an effective mechanism of foreigners' deportation, staying illegally in the territory of Kazakhstan.

Thus, in general, the migration processes stabilization is possible only in the context of far-reaching political and economic reforms, in the panning and fulfilling the improve the level and quality of life, respect for human rights and ethnic minorities.

References

1. Shokomanov Yu. Trends human development in Kazakhstan //Economics and Statistics. – 1999. – №1.
2. Kozina VV. Migration processes in modern Kazakhstan //Herald NAS RK. – 1996. – №1.
3. Arynov E.M and others. forecast demographic development of the Republic of Kazakhstan till 2015 // Sayasat. – Almaty, 1997.
4. Tatimov M.B. Demography and sovereignty. – Almaty: Jeti Zhargy, 1999
5. Arynov E.M. and others. forecast demographic development of the Republic of Kazakhstan till 2015 //Sayasat. – Almaty, 1997.

ГРНТИ 13.11.44.

Шотанова Г.А.¹

¹кандидат исторических наук, доцент,

Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана
г. Алматы, Казахстан

ПОЛИТИКА КОЛОНИАЛЬНЫХ ВЛАСТЕЙ ПО ОТНОШЕНИЮ К КАЗАХСКОМУ НАРОДУ В МАТЕРИАЛАХ ГОСУДАРСТВЕННОГО АРХИВА АСТРАХАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

В данной статье уделяется большое внимание анализу материалам Государственного архива Астраханской области, которые содержат в себе исторические сведения о взаимоотношениях казахов с сопредельными народами Астраханской губернии, о проводимой политике колониальных властей по отношению к казахскому народу.

К примеру, в исторических источниках XIX-XX вв. выявленные из фонда ГААО, не нашел отражения широкий спектр политических и экономических предпосылок массового протеста против колониальной политики царизма. Только в конце XIX в., когда массовые разорения кочевого хозяйства казахов стали наносить урон экономике метрополии, в печатных изданиях Астраханской губернии появляются более правдивые высказывания. Так, объяснением отсутствия глубокого анализа причин многочисленных восстаний на территории западных районов Казахстана служат не только политические мотивы, но и несостоявшиеся еще систематические разработки истории азиатских окраин.

Ключевые слова: колониальные власти, письменные исторические источники, астраханский архив, народные волнения, степные войны, имперская политика, Петровское общество исследователей Астраханского края.

Г.А. Шотанова¹

¹Абылай хан атындағы ҚазҰХҚ және ӘТ университеті,
тарих ғылымдарының кандидаты, доцент

АСТРАХАН ОБЛЫСЫ МЕМЛЕКЕТТІК МҰРАҒАТЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНА ҚАТЫСТЫ ОТАРЛЫҚ БИЛІКТІҢ САЯСАТЫ

Аңдатпа

Берілген мақалада Астрахан облысының архивінен алынған деректерге баса назар аударылады. Аталған тарихи мағлұматтарда қазақтар мен оларға көршілес жатқан Астрахан губерниясындағы халықтар арасындағы қарым-қатынастары, қазақ халқына қатысты жүргізген колониалдық билік саясаты туралы баяндалады.

Мысалы, Астрахан мұрағат қорына XIX-XX ғғ. қатысты тарихи дерек көздерінде патшалықтың отарлық саясатына қарсы жаппай наразылықтың саяси және экономикалық алғышарттарының кең

спектрі көрсетілмеген. Тек XIX ғ. соңында ғана қазақтардың көшпелі шаруашылығының жаппай бұзылуы метрополитеннің экономикасына зиян келтіре бастаған кезде, Астрахан губерниясының баспа басылымдарында шынайы пікірлер пайда болады. Осылайша, Қазақстанның батыс аудандарының аумағында көптеген көтерілістердің себептеріне терең талдау жасаудың болмауын түсіндіру тек саяси дәлелдер ғана емес, сонымен қатар Азия шеттері тарихының жүйелі түрде әзірленуі де қызмет етеді.

Түйін сөздер: отарлық биліктер, тарихи жазба деректер, Астрахан мұрағаты, халық толқулары, дала соғысы, империялық саясат, Астрахан өлкесін зерттеушілердің Петров қоғамы.

G.A. Shotanova¹

¹*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department
"Modern History of Kazakhstan and worldview disciplines"*

of Kazakh University of International Relations and World Languages named after Abylai Khan

THE POLICY OF THE COLONIAL AUTHORITIES IN RELATION TO THE KAZAKH PEOPLE IN THE STATE ARCHIVE OF THE ASTRAKHAN REGION

Abstract

The article deals with the analysis of the materials of the archive of Astrakhan region, which contain historical information about the relationship of the Kazakhs with the neighboring peoples of Astrakhan province and the policy pursued by the colonial authorities towards Kazakh people.

For instance, in historical sources of the XIX-XX centuries identified from the State Archive of the Astrakhan Region, did not reflect a wide range of political and economic prerequisites for mass protest against the colonial policy of tsarist. Only at the end of the XIX century, when the mass destruction of the nomadic economy of the Kazakhs began to cause damage to the economy of the metropolis, more truthful statements are appeared in the print media of the Astrakhan province. Thus, the explanation for the lack of in-depth analysis of the causes of numerous uprisings in the territory of the western regions of Kazakhstan is not only political motives, but also the systematic development of the history of the Asian suburbs that has failed.

Key words: the colonial authorities, the written historical sources, Astrakhan archive, riots, steppe war, Imperial policy, Petrovsk society of researchers of Astrakhan region.

Проблема разнообразия методов исследования и обогащения её источниковой базы представляет собой постоянную и важную задачу исторической науки. В этой связи следует снова указать на комплекс документов, представленных в фондах Астраханского архива (далее – ГААО) [1]. Надо сказать, что при изучение архивных материалов ГААО, особую ценность представляют документы с фонда «сношений России с киргиз-кайсаками», преобразованный в начале XIX в. в Министерство иностранных дел.

Систематическая работа по сбору, концентрации и обработке большого массива архивных материалов о Казахстане началось в 20-е гг. XIX в. Эти письменные и архивные источники позволяют проследить административные и военные мероприятия властей по подавлению вооруженных выступлений казахов. Через призму действий колониальных властей проступают события восстаний, состав и численность казахских ополчений, хронология и территория восстания. Накопленные в течение долгого времени материалы создают обширную панораму степных войн.

В работах XIX-XX вв. не нашел отражения широкий спектр политических и экономических предпосылок массового протеста против колониальной политики царизма. Только в конце XIX в., когда массовые разорения кочевого хозяйства казахов стали наносить урон экономике метрополии, в печатных изданиях Астраханской губернии появляются более правдивые высказывания. Так, объяснением отсутствия глубокого анализа причин многочисленных восстаний на территории западных районов Казахстана служат не только политические мотивы, но и несостоявшиеся еще систематические разработки истории азиатских окраин.

Следует отметить, что основная часть одного и того же наблюдения повторяется в хронологическом диапазоне. Большая часть работы демонстрировала консервативный подход к изучению темы, тем самым, оправдывая завоевательную политику царизма.

В ряде работ исследователей, которые отражают проблему так называемого «вхождения» Младшего и Среднего жузов в состав российской империи, указывается на истоки русско-казахских связей, что берет начало еще с конца XVI века [2]. Исследователь И.И. Крафт в «Сборнике указаний о киргизах степных областей» пишет о последних завоеваниях казахами Сибири, которые в результате оказались в

близком соседстве с Россией [3, с. 12]. Множество документов исторического характера свидетельствуют о заинтересованности Петра I в «приведении издревле слышимых и в тогдашнее время почти неизвестных обширных киргиз-кайсацких орд в Российское подданство». О реализации этих намерений на практике свидетельствует строительство крепостей экспедицией полковника И.Д. Бухгольца в долине Иртыша. Ту же цель преследовало и снаряжение экспедиции князя А.Бекевича-Черкасского для исследования восточного побережья Каспийского моря. Записки генерал-майора Тевкелева, которые имеют историческую подоплеку, отмечают, что смерть императора помешала осуществить задачу приведения под российскую протекцию казахов [4, с. 10]. Однако и при его преемниках эта идея не снималась с повестки дня. Архивные документы свидетельствуют, что царские чиновники, которые проходили службу в приграничных с казахскими жузами губерниях, внимательно следили за их внутривнутриполитическим положением [5; 6, Л. 5-10].

По мнению исследователей, XIX в. И.И. Крафта и П.П. Румянцева, следующее обращение казахов к России, датируемое 1726 г., связано с возникшими обострениями в отношениях с соседями. Отметим, Россия на тот период отказала в помощи обессиленным казахам, желая их дальнейшего ослабления джунгарами. Относительно этого вопроса А.И. Левшин отмечает: «не называя причину отправления посольства, большая часть казахов была недовольна этим, так как ценила свободу» [3, с. 110].

В этот период казахи находились в весьма тяжелом положении, что находит отражение в материалах астраханского архива. В работе А.И. Левшина «Описание киргиз-кайсацких орд и степей» освещается отступление казахов. Под натиском джунгарских войск они были вынуждены оставить свои земли и откочевать в сопредельные районы, что также подтверждается сведениями ряда исследователей-путешественников. «Ожидая новых нападений, Меньшая орда удалилась на запад, напав на волжских калмыков, заняла их кочевья. Средняя орда подвинулась на север, вытесняя башкир, что в результате вызвало ответную реакцию ...», что освещалось в деле «О прощении киргизов и калмыков» [7, Л. 96-115]. Как отмечают источники, Россия имела богатый опыт ведения колониальных захватов земель нерусских народов на значительной части евроазиатского континента [8, с.329]. Источники свидетельствуют, что постепенно подготавливалась почва для аннексии казахских земель царизмом не только на северо-востоке Казахстана, но и в других ее районах. На страницах сборника Императорского Московского общества исследователей истории относительно данного вопроса отмечалось об условиях военного противоборства казахского народа с Россией. Исследователи писали о неравных силах, что привело в результате к земельным захватам со стороны России [5, Л. 11-15].

Но в то же время множество архивных и письменных источников свидетельствуют об условиях военного положения. В источниках наблюдаются бесконечные нападения казахов на российские укрепленные линии и внутренние селения, выражавшие тем самым протест активного военного продвижения России на традиционные казахские кочевья. Из проанализированных документальных источников, наблюдаем нежелание казахов мириться с потерей свободного доступа к плодородным пастбищам волжско-уральского региона и юго-западных районов Западной Сибири [8].

В документальных материалах освещается время после принятия Казахстана российского подданства, когда имели место многочисленные набеги казахов на пограничную линию на всем ее протяжении от устья Яика на западе до верховьев Иртыша на востоке, что порою принимало затяжной характер. Как свидетельствуют источники, вместо того чтобы защитить казахский народ от набегов врагов, царизм был обеспокоен форсированным укреплением старых и строительством новых крепостей, уже в глубь казахских кочевий Среднего жуза [9, Л. 75, 10].

В источниках содержится знаменитое высказывание Абулхаир-хана: «... доколь р. Яик не высохнет, киргизский народ от нее не отлучится...», что в свою очередь нашло отражение в документе «Оренбургской пограничной комиссии» и явилось серьезной причиной для напряженных отношений между русскими и казахами на всем протяжении XVIII – начала XX вв. В свете сказанного отметим, что с желанием отстоять и вернуть исконные земли, связаны почти все национально-освободительные движения казахов того периода. Политика России по не допуску казахов в междуречье Яика и Волги приводила к формированию некоторых особенностей демографической ситуации в этом регионе. Это можно проследить из доклада Красноярского земского исправника Садиллина астраханскому гражданскому губернатору [6, Л. 3-4], а также в документе за 1803 г. «О переселении киргизского хана с киргизами на Урал» [10, Л. 7-9]. Опираясь на материалы статкомитета, кроме района Букеевской орды, на внутренней стороне компактно проживающих казахов не наблюдается.

К примеру, ярким свидетельством настоящего факта могут служить документы из фонда астраханского архива «О праздновании 100-летия в степи султана Букея с киргизами» [11, Л. 89-161], где

освещается численность проживающих казахов на территории Внутренней орды; также об этом свидетельствуют ряд других документов, например, «Сведения о сборе налогов с киргиз во Внутренней Орде» [12, Л. 5-12], где рассматриваются размеры налога с казахов. Источники отмечают, что проводимая политика запретов царизма на кочевание казахов во внутренней стороне пограничной линии длилась вплоть до конца XVIII в.

Источники отмечают, что любые факты кочевания на ней расценивались как «неприятельские» набеги. По архивным материалам, «вторичное» заселение кочевников, как писали царские чиновники, не приветствовалось царской администрацией, так как существовала реальная угроза вспышки восстания казахского народа [13, Л. 5]. Царские чиновники старались не допускать брачных союзов и близкого соседства между казахами и другими тюркоязычными народами, так как это приводило к разжиганию межнациональных конфликтов, в особенности на территории волжско-яицкого региона, о чем свидетельствовал член «Петровского общества» Г.И. Щербаков [14, Л. 10-27].

В отдельные годы царизмом иногда разрешались временные пропуски казахов на зимнее кочевье. Встречаются такие сведения, которые свидетельствуют об оплате за услуги отдельных казахских правителей царской администрацией. Но из достоверных источников нам становится известно, что «временными уступками казахи обеих жузов уже не удовлетворялись, они требовали постоянного проживания на запретной стороне...», что нашло отражение в трудах статкомитета, упоминающих 1838 г. [15; 16, с. 14].

Если обратить внимание на более раннее заселение этих территорий, то со временем значительная часть приграничных казахов Среднего жуза перекочевывают на правобережье Иртыша, на так называемую вечную кочевку во главе с султаном Султанбеком, что отмечается на страницах периодических изданий и в исторических очерках того времени. Как далее свидетельствуют архивные материалы, через 10 лет это подтверждается «вторичным заселением» внутренних сибирских округов. В предписание донесения Кноринга командиру Астраханского казачьего полка генерал-майору П.С. Попову отмечается, что спустя тринадцать лет в 1801 г. значительная часть приграничных казахов Младшего жуза во главе с султаном Букеем также были пропущены на правобережье р. Урала, которое было занято значительной частью калмыков до 1771 г. [16, с. 5-7]. Большинство казахов Младшего жуза, пожелавшие покинуть свои традиционные кочевья, устремились на внутреннюю сторону Урала, с целью улучшить свое материальное положение, факты которого отражаются во многих письменных источниках. К этому переселению их вынуждали не только недостаток свободных плодородных пастбищ, но и возросшая к концу XVIII в., как ранее было отмечено, нестабильность социально-политической обстановки внутри степи [16, с. 10-15, 112-220].

В начале XIX в. в приграничных с Россией районах Среднего и в особенности Младшего жуза, резко ухудшается социально-экономическая ситуация, которая привела некоторые районы края к голоду. В письменных сведениях освещается об условиях царского правительства, взявшего курс на расселение бедных казахов среди оседлого башкирского населения, источники о котором представлены в работе Ф.Шперка [4, с. 40-42]. Как отмечается в архивных документах, массовый пропуск бедных казахов имел место на всем протяжении пограничной линии, начиная от устья Урала до района верхнего Прииртышья [17, Л. 5-6].

В процессе изучения источников, были выявлены причины стихийных миграций в западных регионах Казахстана. Прежде всего, стихийность переселений казахов, которая была вызвана несправедливым положением, обезземеливанием, грабежом и эксплуатацией со стороны местных феодалов и царских колонизаторов.

Отмечу, на новом месте положение казахов стало все более ухудшаться. Они испытывали феодальный гнет и произвол ханской власти. В комплексе архивных документов отмечается, что лучшая часть земли была захвачена ханской верхушкой и его приближенными, а простые шаруа получили неудобные для пастбища земли. Это послужило причиной участия большого количества бедных крестьян в восстании в Букеевском ханстве в 1836-1838 гг. под предводительством И.Тайманова и М.Утемисова [18, Л. 15, 20; 19]. Этим предводителям восстания посвящено немало трудов казахстанских авторов, среди которых встречаются интересные работы таких ученых, как К.Л. Есмагамбетова, М.Исмагулова. Но в них, кроме документов Н.Савичева и ряда некоторых документов, из фонда Госархива Астрахани мы не встречаем, так как больше они основаны на материалах оренбургского архива и других источниках. На сегодняшний день существует ряд гипотез касающихся личной жизни Махамбета Утемисова. Одна из которых приводится в статье Ш.Аманжоловой «Роковая страсть» на странице

еженедельной газеты «АиФ» за 2003 г. Автор предлагает пересмотреть здесь не только личностную оценку главных героев событий, но и сам характер народных волнений (1836-1838 гг.) [20; 21].

В указанных документах мы встречаемся со сведениями, которые освещают действия ханских приближенных, что и привело главным образом к волнениям среди местного населения. Источники свидетельствуют о стремлении казахов Букеевской Орды перейти обратно в Зауральские степи, что отмечается в донесении инспектора астраханского кордона И.И. Завалишина императору Александру в 1804 году. В документах отмечаются некоторые намерения казахов: «... из числа подвластных киргиз-кайсацкой Малой Орды Ханского Совета председателя султана Букея, перешедших с ним из-за Урала в нашу степь на всегдашнее кочевание ... имеют намерение отделиться от султана Букея, перейдя вновь на бухарскую сторону ...» [22]. Судя по представленным документам, царские чиновники причину перехода находят в самих казахах, то есть в их бунтарском характере, они отмечали, что казахи стремились перейти за кордон, задерживались и возвращались на места прежнего кочевания. Главнокомандующий Грузии князь А. Цицианов в своем письме министру иностранных дел Астраханской и Кавказской губерний А.А. Черторижскому обвиняет казахов в самостоятельном переходе обратно за Урал [23, Л. 3-15]. В этом же документе приводится письмо, подписанное командиром астраханского казачьего войска П.С. Поповым, в котором отвергаются причины, указанные И.Завалишиным и А.Цициановым. Ниже приводятся некоторые моменты из данного письма: «... Через приехавших в Астрахань от киргизов Меньшей Орды Ногаева рода, старшины Мамбет-Казы и Кенжегали Курманкожаева достоверно осведомился, что киргизов от почувствовавшего притеснения Завалишина осталось на назначенной земле не более как до 1000 кибиток, а прочая перешли за р. Урал ...» [24, Л. 18].

Как было ранее отмечено, по приказу царского правительства было запрещено свободное перемещение казахов из Нарын-Песков в Младшую орду. Букеевские казахи не были убеждены в превосходстве своего нового положения, поэтому пытались снова «слиться с общей племенной массой» [22]. Это свидетельствовало о том, что народные волнения получают новый широкий размах в начале правления хана Джангира Букеева.

Некоторые письменные источники свидетельствуют о массовом характере откочевков казахов из Букеевского ханства при хане Джангире, чем пытались воспользоваться его соперники в лице его дальних братьев. Оценка настроениям Внутренней орды в 20-е гг. XIX в. мы наблюдаем в письме хана оренбургскому губернатору: «Киргизы наши любят жить за Уралом ... там они хотят, так повинуются, а не хотят, так каждый считает себя за наибольшего; по желанию платят зякет, а не желают, бьют того, кто его требует ...» [24, Л. 1-3].

Надо отметить, что хан Джангир являлся инициатором коренных преобразований в ряде областей жизни общества, которые нашли положительный отклик среди казахского народа. Наряду с этим при Жангире, как ранее было отмечено, имел место жесткий налоговый прессинг на население.

Таким образом, многочисленные материалы астраханского архива дают основание полагать, что главная трагедия Джангира и его подопечного народа состояла в зависимости от колониальных властей. Еще одним свидетельством этому служат исторические сведения о «Внутренней Киргизской орде при управлении хана Джангира Букеева» и другие материалы фонда «Петровского общества исследователей Астраханского края» [23, Л. 2; 24, Л. 1-2] освещающие активное усиление политики колониальных властей по отношению к казахскому народу.

Список использованной литературы:

- 1 Шотанова Г.А. *Материалы астраханских научных обществ и учреждений как источник по истории Казахстана (II половина XIX века – 1917 г.)*. – Алматы, 2009 г.
- 2 Кабульдинов З.Е. *Казахи Внутренней губернии Российской империи во второй половине XVIII – начале XX вв. (историко-демографический аспект): автореф... док. ист. наук: 07.00.02*. – Алматы, 2003. – 47 с.
- 3 Крафт И.И. *Сборник указаний о киргизах степных областей*. – Оренбург, 1898. – 141 с.
- 4 *Разные бумаги генерал-майора Тевкелева об Оренбургском крае и о киргиз-кайсацких ордах 1762 г. (Временник императорского Московского общества исследователей истории и древностей Российских)*. Кн. 43. 1852. – 124 с.
- 5 ГААО. Ф. 394. Оп. 4. Т. 1. Д. 215.
- 6 ГААО. Ф. 1. Оп. 1. Т. 1. Д. 460.
- 7 ГААО. Ф. 1. Оп. 7. Д. 1000. Л. 25.
- 8 Рычков П. *Топография Оренбургская. Ч. 1*. – СПб., 1762. – 215 с.
- 9 ГААО. Ф. 13. Оп. 10. Д. 3200. Л. 52.

10 ГААО. Ф. 1. Оп. 2. Т. 2. Д. 171. Л. 298.

11 ГААО. Ф. 734. Оп. 1. Д. 10. Л. 124.

12 Журнал Астраханского губернского статистического комитета. – Астрахань, 1888. – 86 с.

13 ГААО. Ф. 1. Оп. 1. Д. 2668. Л. 9.

14 ГААО. Ф. 1. Оп. 2. Д. 95. Л. 35.

15 ГААО. Ф. 1. Оп. 1. Д. 80. Л. 22.

16 Труды губернского статистического комитета. Вып. IV. – Астрахань, 1875. – 28 с.

17 ГААО. Ф. 857. Оп. 1 (доп.). Д. 93. Л. 25

18 ГААО. Ф. 1. Оп. 2. Д. 472. Л. 42.

19 ГААО. Ф. 1. Оп. 1. Д. 4208. Л. 16.

20 Есмагамбетов К.Л. Азат рухы күрескері. – Алматы, 2003. – 176 б.

21 Аманжолова Ш. Роковая страсть // Аргументы и факты. 2003. 11 июня.

22 Краткий исторический очерк управления и суда Внутренней Киргизской Ордой. Памятная книжка Астраханской губернии на 1904 г. – Астрахань, 1904 г. – 118 с.

23 ГААО. Ф. 1. Оп. 1 (доп.). Д. 102. Л. 61.

24 ГААО. Ф. 857. Оп. 1 (доп.). Д. 98. Л. 3.

МҒТАР 11.15.82

Жуманов Т.А.¹, Инятбекова Ж.²

¹ф.ғ.к., доцент, ²магистрант

А.Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Түркістан қаласы, Қазақстан, E-mail: fashiongirl_9312@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ САЯСИ МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР

Аңдатпа

Бүгінгі таңда Қазақстан үшін жастарға білім беру мен жұмысқа орналасудың кең мүмкіндіктерін қалыптастыру, жастардың қоғамдық, саяси өмірге белсене араласуына жағдай жасау, жастар мен қоғам арасындағы байланысты нығайту мәселелері өзекті болып отырғандығы сөзсіз. Мақалада Қазақстанның болашағы болып есептелетін жастардың саяси мәдениетін қалыптастыру және арттыру мәселесі қарастырылған. Жастардың саяси мәдениетінің бүгінгі таңдағы өзектілігі қамтылған. Сондай-ақ, Қазақстан жастарының саяси мәдениет деңгейін, жастардың саяси көзқарастары мен жастардың арасында кездесетін өзекті мәселелерді анықтауға бағытталған сауалнама жүргізілген. Сауалнаманың нәтижесі мақалада көрсетіліп, жастардың берген жауаптарына талдау жасалынған. Сонымен қатар, жастардың саяси мәдениетін қалыптастыру мен арттырудағы мәселелер қамтылып, оны шешудің жолдары да қарастырылған.

Түйін сөздер: саяси мәдениет, жастар саясаты, саяси сауалнама, саяси сана, саяси іс-шараларға қатысу деңгейі.

Жуманов Т.А.¹, Инятбекова Ж.²

¹ф.ғ.к., доцент, ²магистрант

Международный казахско-турецкий университет имени А.Яссауи
г. Туркестан, Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Сегодня для Казахстана актуальны вопросы формирования возможностей для образования и занятости молодежи, создания условий для активного участия молодежи в социально-политической жизни, укрепления отношений между молодежью и обществом. В статье рассматриваются проблемы формирования и повышения политической культуры молодых людей, которые являются будущим Казахстана. Раскрывается нынешняя политическая культура молодежи. Кроме того, была проведена

анкета для определения уровня политической культуры в Казахстане, политических взглядов молодежи и актуальных проблем, стоящих перед молодежью. Результаты опроса были отражены в статье и проанализированы. Кроме того, рассматриваются вопросы, связанные с формированием и пропагандой политической культуры молодежи, и способы их решения.

Ключевые слова: политическая культура, молодежная политика, политический опрос, политическое сознание, уровень участия в политических мероприятиях

T.A. Zhumanov¹, Zh.Inyatbekova²

¹PhD in Philosophical sciences, ²undergraduate

*Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
Turkestan, Kazakhstan*

SOME PROBLEMS OF FORMATION OF POLITICAL CULTURE OF KAZAKHSTAN'S YOUTH

Abstract

Today for Kazakhstan topical issues of formation of opportunities for education and employment of youth, creation of conditions for the fissile participation of youth in socio-political life, strengthenings of the relations between youth and society are actual. In article problems of formation and increase political culture of young people which are the future of Kazakhstan are considered. The present political culture of youth reveals. Besides, the questionnaire for determination of level of political culture in Kazakhstan, the political views of youth and current problems facing youth was carried out. Results of poll were reflected in article and analysed. Besides, questions, the bound to formation and promotion of political culture of youth, and ways of their decision are considered.

Key words: political culture, youth policy, political survey, political consciousness, level of participation in political events

Заманауи Қазақстанның әлеуметтік-саяси дамуының мәнін объективті, тұтас түсіну үшін оның саяси мәдениетін кешенді зерттеу өте маңызды мәнге ие. Өзіміз білетіндей, саяси мәдениет тұтас халықтың өмірлік тәжірибесін, ұлттық және этникалық мінездерінің маңызды сипаттарының жиынтығын, қоғамда қалыптасқан құндылықтарды, нормаларды және т.б. қамтиды. Қоғамдағы саяси мәдениет белгілі бір шамада халықтың көп бөлігінің саяси және өзге әрекеттерінің реттеуші факторы болып табылады.

Жалпы саяси ғылымда саяси мәдениет ұғымы түрлі мағынада қолданылады, бірақ оның түпкі мәні бір, ол – тарихи дамудың саяси өмірінде қалыптасатын дәстүрлер, құндылықтар, идеялық ұстанымдар мен саяси іс-әрекеттер жүйесі [1]. Демек, Г.Алмонд пен С.Верба айтпақшы, «әлде бір қоғамның саяси мәдениеті туралы ой шерткенде, біз сол қоғамның санасында, сезімдерінде көрініс табатын саяси жүйені еске аламыз» [2]. Сонымен қатар, саяси мәдениеттің құрылымына саяси сана мен саяси мінез-құлықтың кіретіндігін естен шығармаған жөн. Саяси сана саясат туралы білімнің деңгейін, саясатқа, саяси құрылымдарға, саяси іс-әрекеттерге деген көзқарасты, әртүрлі саяси акцияларға қатысуға дайындықты және заңдарға деген көзқарасты қарастырса, саяси мінез-құлық адамның саяси өмірге қатысу деңгейін, формаларын, әдістерін, адамдардың сайлауға, форумдарға қатысуын қамтиды.

Жастар мемлекеттің және қоғамның әлеуметтік құрылымындағы маңызды топ болып табылады. Ресми статистикалық мәліметтерге сүйенсек, Қазақстан халқының 28%-ға жуығын жастар құрайды. Халықтың үштен бір бөлігін құрайтын жастардың бүгінгі білімі, тәрбиесі, рухани және мәдени дайындығы, саяси сауаттылығы еліміздің келешегін айқындайтыны даусыз. Тәуелсіз Қазақстанның алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі жастардың саяси сауаттылығын арттырып, олардың саяси мәдениетін көтеру болып отырғандығы да талас тудырмайды.

Жастардың саяси мәдениетін зерттеудің өзектілігі белсенді азаматтық көзқарасы бар, елімізде және әлемде орын алып жатқан қоғамдық-саяси оқиғалар мен процестерді саналы түрде бағалай алатын жас буын екендігімен түсіндіріледі. Еліміздің саяси болашағы қазіргі жастардың санасы мен іс-әрекетіне тікелей байланысты болғандықтан, жас ұрпақ заманауи азаматтық қоғамды қалыптастырудың негізгі компоненттерінің бірі болып табылатын саяси мәдениеттің жоғарғы деңгейіне ие болуы тиіс.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан–2050: Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Мен сіздерге – жаңа буын қазақстандықтарға сенім артамын. Сіздер жаңа бағыттың қозғаушы күшіне айналуға тиіссіздер», «Сендер

– болашаққа деген үкілі үмітіміздің тірегісіндер» – деп, қазақстандық жастарға үлкен сенім артып, жастар саясатына көп көңіл бөлу қажеттігін де атап көрсеткен болатын.

Осыған байланысты, біз 18-30 жас аралығындағы Қазақстан жастарының арасында саяси мәдениетке қатысты сауалнама жүргіздік. Сауалнамаға 500 адам қатысты. Сауалнама қазақ және орыс тілдерінде (жауап берушінің қалауы бойынша) жүргізілді. Сауалнамада жастардың саясатқа қызығушылығын, саясатқа қатысуы мен саяси бағытын анықтау мақсаты қойылды.

Сауалнаманың нәтижесі бойынша 183 респондент (36,6%) үнемі қызығушылық танытады, 118 респондент (23,6%) аптасына бірнеше рет қызығушылық танытады, 134 респондент (26,8%) себеп болғанда ғана қызығады, 65 қатысушы (13%) қызығушылық танытпайды. Демек, жауап берушілердің жартысынан көбісін саясат қызықтырады деп қорытынды жасауға болады.

Сауалнаманың келесі сұрағы: «Саяси акцияларға қаншалықты жиі қатысасыз?». Сауалнаманың нәтижесі бойынша 18,6% (93 адам) саяси іс-шараларға белсенді қатысатындығын, бос уақыттарын саяси іс-әрекеттерге арнайтындығын, 20,8% (104 адам) жеке бас мүдделеріне қатысты болған іс-әрекеттерге ғана қатысатындығын, 37,8% (189 адам) газет, журнал, теледидар, интернет желісіндегі саяси ақпараттармен ғана шектелетіндігін, 22,8% (114 адам) саяси іс-шараларға мүлдем қатыспайтындықтарын баяндады.

Сонымен қатар, сауалнамаға жауап берушілердің арасында саясатқа, Қазақстанның саяси өміріне көп қызығушылық танытушылардың арасында да, саяси іс-шараларға қатысушылардың арасында да ауыл жастарының басымдық танытатындығы айқындалды.

Сондай-ақ, «Қазақстандағы қандай мәселе немесе құбылыс сізді көбірек уайымдатады?» деген сұраққа жауап берушілердің басым көпшілігі заңсыздық, сыбайлас жемқорлық, жаппай қылмыс, өмір сүру деңгейінің төмендігі (әсіресе, қарттар мен мүмкіндігі шектеулі жандардың) деп жауап берді.

Жалпы, елімізде жастардың саяси мәдениетін арттыруға аз көңіл бөлініп жатқан жоқ. Жылдан жылға жастар саясаты оң бағыт алып, елімізде жақсы тенденциялар орын алуда. «Біз Қазақстанның болашағы саналатын жастарды қолдауымыз керек. Жастар мен отбасы институтын кешенді қолдау – мемлекеттік саясатының басымдылығына айналуы тиіс. Жастардың барлық санатын қолдауға арналған шараларды толық қамтитын әлеуметтік сатының ауқымды платформасын қалыптастыру керек. Келесі жылды Жастар жылы деп жариялауды ұсынамын», – деп Елбасымыз Н.Назарбаевтың 2019 жылды Жастар жылы деп жариялауы да осы оң қадамдарға дәлел болады. [3]

Қазіргі таңда елімізде жастардың көптеген қоғамдық ұйымдары жұмыс жасауда. Мұндай ұйымдардың қатарына «Нұр Отан» ХДП жанындағы «Жас Отан» жастар қанаты, «Жасыл ел», «Қазақстан Жастар Конгресі», Халықаралық «Болашақ» стипендиясының түлектерінің қауымдастығы және т.с.с. кіреді. Дегенмен, мәселенің бір шеті, бұл ұйымдар әлі саяси ұйым деңгейіне жеткен жоқ.

Жастар саясаты бағытында түрлі іс-шаралар, бағдарламалар қабылданғанымен, оларды жүзеге асыру барысында түрлі олқылықтар орын алуда. Жастар саясаты жастарды саяси құрал ретінде емес, олардың негізгі мәселелерін шешуге бағытталуы керек. Жастарды бүгінгі таңда тұрғын үй, жұмыспен қамту, өмірден өз орнын табу деген секілді мәселелер алаңдатады. Сондықтан, жастар саясатын іске асыру барысында, осы аталмыш мәселелерге көп көңіл бөлген жөн.

Сонымен қатар, жоғарыдағы сауалнама нәтижесі бойынша, саясатқа қала жастарымен салыстырғанда, ауыл жастары саясатқа көбірек қызығушылық танытып, саяси іс-шараларға да көбірек қатысады. Оған себептер де жоқ емес. Ауыл жастарының арасында ұлтаралық байланыс мүмкіндіктері де, бос уақыттарында айналысатын іс-шаралар аясы да кең емес. Сонымен қатар, ауыл жастарының саясатқа деген қызығушылығының жоғары болуы ауылдық жерлердегі әлеуметтік мәселелердің өткірлігімен де байланысты болуы мүмкін. Ауыл жастары ауылдарда мектептердің, ауруханалардың жетіспеушілігіне, ауыз су және электроэнергия мәселелеріне алаңдаушылық танытқан соң да, олардың саяси қызығушылықтары жоғары болуы мүмкін. Ал қала жастарының саяси қызығушылығының төмендігі қалалық жерлерде саясат көптеген қызығушылықтардың бірі ғана болуымен түсіндіріледі және оқу және жұмыс, бос уақытты өткізуге арналған әртүрлі шаралар, қалалық тұрмыстағы күнделікті мәселелер саяси қызығушылық пен саяси белсенділікті екенші кезекке ысырып қояды.

Соңғы онжылдықта бұқаралық ақпарат құралдарының жастардың саяси мәдениетін қалыптастырудың күшті құралы ретіндегі рөлі артып келе жатыр. БАҚ қандай да бір ақпаратты әртүрлі жеткізуіне байланысты жастардың саяси белсенділік деңгейін арттыру, сондай-ақ, төмендету мүмкіндіктеріне ие болып отыр. Зерттеушілердің айтуы бойынша, жастардың 90 пайызға жуығы ақпаратты бұқаралық ақпарат құралдарынан алады. Сәйкесінше, әлемде және елде орын алып жатқан көптеген саяси процестер туралы негізгі түсініктер БАҚ арқылы қалыптасады. Қазіргі таңда көптеген медиалық ресурстар жеке

тұлғалардың еншісінде екендігі және олар табыс табу көзіне айналып отырғандығы жасырын емес. Сондықтан да жастардың саяси мәдениетін арттыру мақсатындағы іс-шаралары да төмендеген. Жеке телекомпаниялар жоғарғы рейтингке қол жеткізуге ұмтылатындығы жасырын емес. Телевизияның табыс табуды мақсат тұтқан қазіргі бағдарламалары жас адамдардың теріс көзқарас қалыптастыруына ықпал етуде. Көптеген телевидение өнімдері криминалдық сюжеттерге, әлеуметтік теріс іс-әрекеттерге толы. Мұның барлығы да «демократия мен сөз бостандығын» ту етеді. Мұның барлығы қандай да бір процестерге оң баға беру үшін қанаты қатпаған жас буындарда берілген ақпаратты сын елегінен өткізу қабілетін қалыптастырмайтындығы да сөзсіз.

Жастарға қатысты мемлекеттік органдардың, тұтас қоғамның және әрбір жеке тұлғаның маңызды міндеті мемлекеттік және қоғамдық өмірге белсене араласатын, кеудесінде патриоттық сезімі басым азаматтарды тәрбиелеу және қалыптастыру керек. Өсіп келе жатқан жас буындардың саяси мәдениетінің артуына көп көңіл бөлінуі қажет. Бұл тұрғыдан, жалпы білім беретін мектептердің мүмкіндіктері жоғары. Себебі, еліміздің барлық азаматтары орта мектепте білім алады, ары қарай, мүмкіндігіне байланысты, жоғары оқу орындарында білімін жалғастырады. Оқу орындары жас ұрпақтың саяси мәдениетінің қалыптасуындағы маңызды кезеңдердің бірі болып табылады. Сондықтан, мектеп оқушылары мен студенттерге саяси мәдениетті оқыту және оған тәрбиелеуге ерекше назар аударған жөн деп санаймыз. [4]

Жастардың саяси мәдениетін қалыптастыру мен оның деңгейін арттыру бойынша мемлекеттік құрылымдар мен қоғамдық институттардың барлық іс-әрекеттері тұрақты жүргізілуі қажет. Қазіргі замандағы жастар өздерінің Конституциямен кепілденген құқықтарын қорғай білуі, сондай-ақ, өздерінің азаматтық міндеттері мен борыштарын адал атқаруы тиіс. Тек осындай негізде ғана дұрыс саяси және адами-құндылықтық бағыттар, азаматтық іс-әрекеттердің дұрыс стандарттары, саяси мәдениеттің жоғарғы деңгейі қалыптасады. Саяси білім беру мен саяси мәдениеттің жоғарғы деңгейі жастарға өздерінің азаматтық құқықтарын іске асыру барысында көп мүмкіндіктер береді. Мұндай жас азаматтарды тұрақты оң мақсат, қатаң азаматтық және моральдық көзқарас, толеранттық бағыт, радикалдық іс-әрекеттерге төзбеушілік сипаттайды.

Қорытындылай келе, жастардың бойында саяси мәдениетті тек саясат туралы терең білім негізінде ғана қалыптастыруға болады. Саясат туралы ғылым әлем өркениетінің жетістігі болып табылады. Біздің қоғамда оны зерттеуге көп мүмкіндіктер қалыптастыру қажет, алайда, оны зерттеуді міндетті деңгейге жеткізуге болмайды. Себебі, ол теріс әсер көрсетуі де ғажап емес. Жастардың саяси санасын қалыптастырып, саяси мәдениетін арттыру мақсатында бұл ғылымның элеменеттерін мектеп бағдарламасында, ЖОО бағдарламасында тереңдетіп оқытуды ұйымдастырған жөн. Сонымен қатар, жастармен қарым-қатынас жасау барысында әлеуметтік өмірдің қандай да бір маңызды мәселесіне қатысты көзқарастар, теориялар, пікірлердің әралуандығын көрсету қажет. Сонда ғана, жастардың бойында өзгенің пікіріне деген құрмет, толеранттылық, диалогқа және компромисске деген даярлық секілді қасиеттер қалыптасады. Бүгінгі жас ұрпақ – ертеңгі ұлт болашағы. Сондықтан, еліміздің келешегі жарқын болуы үшін, жастардың бойында адами қасиеттермен қатар, саяси оң көзқарастарды қалыптастырып, саяси мәдениетінің деңгейін жоғарылату мемлекетіміздің маңызды міндеттерінің бірі болып қала бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Политическая энциклопедия в 2-х томах.* – М.: Мысль, 2000. – 750 с. С.174
2. Алмонд Г., Верба С. *Гражданская культура. Политические установки и демократии пяти нации // Антология мировой политической мысли.* – М.: Мысль, 1997. – Т. II. – 830 с. – С.594
3. Н.Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты 2018 жылғы 5 қазандағы Қазақстан Халқына Жолдауы
4. Джанкадыров С.С. *Жастар саясатын жүзеге асыру халықаралық тәжірибесі // Вестник КазНПУ. №1 (61) – 2018. – 81-87 с.*

МРНТИ 11.01.29

Б.Б. Бюлегенова¹, М.Ә. Болысбек²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің доценті
bibigul_bb@mail.ru

²Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің PhD-докторанты
Астана қ., Қазақстан
m.bolysbekov@mail.ru

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ САЙЛАУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ҮГІТ-НАСИХАТ

Аңдатпа

Мақалада көтерілген мәселенің өзектілігі сайлау алды үгіт-насихат жұмыстарының Қазақстан Республикасы саяси жүйесінің жаңғыруы шарттарындағы саяси процесс ретіндегі трансформациялануының күрделілігімен негізделеді. Мәселені қоғамдық жаңғыру теориясы арқылы зерттеу жан-жақтылықты қажет етеді. Бұлардың қатарына сайлау науқанында орын алып жатқан мәселелердің сипаты, деректері мен бағыттарындағы өзгерістер жатқызуға болады.

Авторлар сайлау жүйесінің жүзеге асырудың негізгі бағыттарын қарастырып, цифрландыру жағдайындағы сайлау процесінің басымдықтарын талдаған.

Сайлау алды үгіт ұғымының негізгі критерийлерімен саяси жарнама және саяси коммуникация ұғымдарының ортақ белгілері теориялық негізде анықталып және олардың сайлау процесіне әсер ету тереңділігіне нақты талдаулар жасалынады.

Сонымен қатар еліміздегі саяси жарнаманың қалыптасуының кезеңдеріне де тоқталған.

Мақалада келтірілген қорытындылар мен ұсыныстардың сайлау алды жұмыстарының басымдықтарын анықтауда практикалық маңыздылығы зор.

Кілт сөздер: сайлау алды үгіт-насихат, сайлау, саяси науқан, сайлау жүйесі, саяси коммуникация, саяси жарнама.

В.В. Bulegenova¹, М.А. Bolysbek²

¹Assistant professor of the L.N. Gumilev Eurasian National University

²PhD student of the L.N. Gumilev Eurasian National University

ELECTION AGITATION IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Abstract

The urgency of the problem raised in the article is due to the complexity of the transformation of election campaign work as a political process in the context of the modernization of the political system of the Republic of Kazakhstan. The authors of the article consider the key areas of implementation of the electoral system and analyze the main priorities of the electoral process in the conditions of digitalization. On a theoretical basis, the main criteria for the concepts of election campaigning and general signs of political advertising and political communication are determined, and the depth of their influence on the selection process is analyzed. In addition, the stages of the formation of political advertising in the country are described in detail. Formed in the article, the conclusions and proposals may have practical significance for determining the priorities of the election work.

Key words: election campaigning, elections, political campaign, electoral system, political communication, political advertising

Бюлегенова Б.Б.¹, Болысбек М.А.²

¹доцент Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева

²PhD-докторант Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева

ПРЕДВЫБОРНАЯ АГИТАЦИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Аннотация

Актуальность проблемы поднятой в статье обусловлена сложностью трансформации предвыборной агитационной работы как политического процесса в условиях модернизации политической системы Республики Казахстан. Авторы статьи рассматривают ключевые направления реализации выборной системы и анализируют основные приоритеты выборного процесса в условиях цифровизации. На

теоретической основе определены основные критерии понятий предвыборной агитации и общие признаки политической рекламы и политической коммуникации, анализируются глубина их влияния на процесс выбора. Кроме того подробно раскрыты этапы становления политической рекламы в стране. Сформированные в статье выводы и предложения могут иметь практическую значимость для определения приоритетов предвыборной работы.

Ключевые слова: предвыборная агитация, выборы, политическая кампания, избирательная система, политическая коммуникация, политическая реклама

Кіріспе. Қазіргі таңда әлем экономикалық, әлеуметтік-саяси және мәдени өзгерістер жағдайында өмір сүріп жатыр.

Сайлау жүйесінің транспаренттігін арттыру үшін Бағдарламаны іске асыру шеңберінде цифрландыру бойынша іс-шаралар көзделген, олар халықтың есебін жүргізетін мемлекеттік органдар, сайлау комиссиялары және жергілікті атқару органдары интеграцияланатын сайлаушылар тізімін қалыптастыратын және өзекті ететін тиімді жүйе құруға мүмкіндік береді. Жүйенің архитектурасы сайлау іс-шараларын жүргізу кезінде сайлаушыларды электрондық түрде тіркеу үшін мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді әзірлеуге, сондай-ақ жалпы электрондық сайлау жүйесін одан әрі жаңғыртуға қызмет ететін болады [1].

Қоғам дамуының жоғары деңгейдегі динамизмі ХХІ ғасырдың негізгі сипаттамалық белгісі болып табылады. Қазақстан Республикасындағы жаңғыруға индустриалдық өндірістің қарқынды дамуы, билік пен басқарудың даму эволюциясы, дамыған азаматтық қоғам, саяси және заңнамалық институттарды сынап және бақылай алатын бұқаралық ақпарат құралдары секілді мықты институттардың болуы тән. Сайлауға қатысу демократиялық елдердегі азаматтардың саяси өмірге қатысуының негізгі формасы болып табылады. Мұны өзіміз жүргізген талдаулар нәтижесі де дәлелдеп отыр. Сауалнамаға жауап берген респонденттердің 90% сайлауда және референдумда дауыс беруді азаматтардың саяси өмірге қатысуының басты түрлері ретінде анықтаған.

Сайлау процедурасы арқылы адамдар қоғамдық міндеттерді орындауға белгілі бір тұлғаларды ұсынады және сайлайды. Қазақстан Республикасының Ата Заңына сәйкес республика азаматтары мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына өз өкілдерін сайлауға құқылы. Сайлау арқылы адамдар мемлекеттік шешімдерді қабылдауға ықпал етіп, оны өзгерте алады. Демек, сайлаушылық билігі қағидатын жүзеге асырудың бірден-бір жолы. Сондықтан Қазақстан азаматтары президенттік сайлауға қатысу арқылы өздерінің, елдің тағдырын анықтауға атсалысады, – деп тұжырымдайды саяси ғылымдар докторы, профессор Г.Нурымбетова [2].

Негізгі бөлім. Демократиялық құндылықтар мен саяси тұрақтылықтың қалыптасуы мен дамуы да қоғамның барлық салаларындағы жаңғыруға байланысты. Билік пен азаматтар арасындағы диалог, ақпараттық технологияларға негізделген ақиқат көріністер Қазақстандағы қазіргі демократияның негізгі белгісі.

Елімізде жалпыадамзаттық құндылықтар бекіген демократиялық реформалар орын алды. Оның сапалық белгілері мен тиімділігіндегі саяси институттар мен процедуралар азаматтар бірлігімен өзара байланысты.

Жалпы «сайлауалдындағы үгіт-насихат» ұғымының мәнін анықтау және оның мәніне қатысты туындаған мәселелерді анықтауда осы терминнің этимологиясына жүгінген дұрыс.

Құқықтану сөздігінде «агитация» сөзіне (латын тіліндегі agitation – әрекетке келтіру) жұртшылықтың қоғамдық белсенділігін нақты саналы әрекетке сендіре алуы, көңілін аударту мақсатындағы танымға, санаға, көңіл-күйге идеялардың таралуы, әсер етуі деп анықтама беріледі [3, 22 б.].

Ал орыс тілінің сөздігінде «агитация» жалпы қалың көпшілікке саяси әсер ету мақсатындағы ауызша немесе жазба қызмет деген анықтама беріледі.

Бұл анықтама саясаттанушы ғалым А.А. Мирошниченконың: «Қалың бұқараға саяси идеялар мен көзқарастарды тарату үгіт-насихат жұмысының басты мақсаты» деген тұжырымымен үндеседі [4, 37 б.].

Көрнекті саясаттанушы-ғалымы В.Д. Мостовщиковтың көзқарасы бойынша «Сайлауалды үгіт-насихат сайлау туралы заңнамамен реттелетін және тек сайлау кампаниялары аясындағы ақпараттарды таратуды жүзеге асыратын саяси коммуникацияның құрамдас бөлігі» деп тұжырымдайды [5, 23 б.].

ХХІ ғасыр ақпараттық технологиялардың ғасыры. Өркениет дамуында ақпараттың адам әрекетінің барлық саласына араласуы, басқаруы заңды құбылыс болып отыр. Саясатта жаңа ақпараттық тәсілдердің даму қажеттілігі туды. Сондықтан саясаттағы билік пен бедел үшін тайталаста ақпараттық принциптерге негізделген коммуникациялық сайлау технологиялары саяси ақпарат әлеміне белсене енді.

Саясатты басқару мен саяси мақсаттарға жету процестерінде бүгінгі күні менеджерлік, маркетингтік және жарнамалық тәсілдер кеңінен қолданылуда. Осы ретте сайлау алдындағы үгіт жұмыстары кезіндегі кандидаттың имиджі, сайлауалдылық жарнама компанияларының мазмұны сияқты факторлардың ықпалы күннен-күнге артып келеді. Осы орайда сайлау алдындағы жұмыстарды саяси коммуникация ретінде қарау да заңдылықты.

Коммуникациялық технологияларды зерттеушілер шартты түрде беске бөледі (шартты дейтініміз бұл салалар өзара тығыз байланыста болатын саяси процестер):

- сайлау маркетингі;
- паблик рилейшнз, яғни қоғаммен байланысты ұйымдастыру;
- үгіт-насихат; саяси жарнама; ақпарат тарату арналары – БАҚ, насихат, жарнама және т.б.

Саяси коммуникация басқарушы мен басқарылушының арасындағы ақпарат алмасу десек, олардың арасындағы ақпарат алмасу арналары ресми (БАҚ), бейресми (белгі тағып жүру, сәлемдесулер, марштар және т.б.) секілді сипатта болады.

Коммуникативті сайлау технологияларының үгіт-насихат, саяси жарнама түрлері жаңа мазмұнға ие болуда. Дегенмен осы тәсілдердің бастапқы нышандары көне дәуірде жеңіске жетудің әдістері ретінде қолданылғаны мәлім.

Еуропа елдерінде саяси коммуникация саласында коммуникативтік тәсіл 50-60 жылдарда айналымға енді. Мұнда саясат алғаш рет коммуникативті процесс ретінде қарастырылды. Жұмысы табысты жүргізілген науқан – тиімді коммуникацияның нәтижесі деуге болады.

Тәсілдердің негізгі идеясы – коммуникациялық жүйедегі іс-әрекетті қамтамасыз етуші қызмет атқарады. Адамзат қызметінің барлық формалары, түрлері: саясат, экономика, ғылым, моральдық ережелер, діни құндылықтар, өнер, идеология, мінез-құлық үлгілері қамтылады.

АҚШ-тағы «New Politics» моделі сайлау алдындағы үгіт жұмыстары-саяси коммуникативтік технологиялардың жаңа үлгісі деуге әбден болады және ол әлеуметтік топтардың сайлау алдындағы жағдайына баға берді. Ал сайлауға түсуші үміткердің имиджін жасауда қолданылатын имидждің ұқсастандыру, идеализациялау, қарама-қарсы қою сияқты үш функциясын атауға болады.

Имидж жасаудағы технологиялардың манипуляциялық – «фальш-имидж» және дамушы технологиялар «реалистік технологиялар» деуге болады.

С.Д. Князев осы көзқарасты ұстанады және олардың зерттеулерінде сайлауалды насихат жұмыстары кең мағынада саяси үгіт-насихаттың құрамдас бөлігі ретінде қарастырады [6, 151 б.].

Саяси насихат жұмыстары дегенде нақты электораттарға белгілі құндылықтар жүйесін бекіту және оны электоралды мінез-құлқына түрткі салу мақсатындағы саясаттанушылар, саяси топтар мен саяси партиялардың жақтастарының саяси идеяларды, құндылықтар мен әрекеттерді тарату бойынша қызмет түсіндірелді.

Саяси үгіт-насихат – түрлі әдістер мен құралдар арқылы қоғамдық санаға әсер ететін саяси субъектілердің қызметі. Саяси насихат саяси қозғалыстар мен партиялардың, қоғамдық ұйымдардың идеологиялық жұмыстары болып табылады.

Оның басты мақсаты – адамдардың саяси белсенділігіне түрткі салу салу. Осыған байланысты саяси насихат жаппай саясикампаниялар (сайлау, референдум), қоғам дамуының дағдарысы кезінде нақты мәселелерге назар аудартатын, саяси әрекеттерге түрткі салу салатын түрлі әлеуметтік топтарды жұмылдыру құралы қызметін атқарады. Оның тиімділігі саяси субъектінің стратегиялық мақсаты мен тактикалық мақсаты бойынша анықталады.

Саяси насихаттың тактикалық мақсаты мен нәтижені салыстыру оның тиімділігін анықтайды. Демек, ағымдағы міндеттерді шешуде не атқарылғанын көрсетеді, ал қол жеткізген нәтижелерді сайлауалды үгіт-насихаттың стратегиялық мақсатымен салыстыру саяси субъектінің саяси қызметі тиімділігінің деңгейін анықтайды.

Саяси насихаттың негізгі шарттарының бірі – жұртшылықтың саяси белсенділігіне әсер ететін идеяларды нығайту. Сайлауалды үгіт-насихат саяси насихаттың барлық белгілеріне ие, алайда оның әсер ету нысаны мемлекеттің барлық тұрғыны емес, керісінше белсенді сайлау құқығына ие азаматтар.

Жалпы саяси насихат сайлау заңнамасымен реттелмейді және оны тікелей реттеуші заң актілері де жоқ. Көптеген зерттеулерде сайлау алдындағы үгіт-насихат-жұмыстарын сайлау технологиялары ұғымымен байланыстырады және кейінгі кездегі зерттеулердің басым бөлігінде дерлік осы кезеңдегі әдіс, амалдар мен процедуралар ғана талдануда.

Тек С.В. Устименко: «Сайлау технологияларын сайлау науқанының ұйымдық-құқықтық жамылғысына жатқызады. Ал белгілі бір топтың билікке жетуі үшін сайлау заңдарын қабылдау барысындағы

іс-әрекеті мен амал-айласын, сайлау алдындағы науқанда коммуникациялық технологияларды пайдаланып жеңіске жету үшін жүргізетін күресінің толық циклын сайлау технологиялары деп атауға болады», – дейді [7, 117 б.].

Ғылыми мақалаларға талдау жасау соңғы кезде жетекші ұғымдық аппараттардың атауын, жалпы терминологияны алмастырып атау тенденциясы белең алғандығын көрсетіп отыр. «Үгіт-насихат, сайлауалды үгіт-насихат» тіркестерінің орнына «саяси жарнама» ұғымы қолданысқа енуде.

Мысалы, К.Жуков пен А.Карнышеваның «Азбука избирательной кампании» еңбегінде сайлау үдерісін сипаттауда «сайлауалды үгіт-насихат» ұғым туралы мүлдем айтылмайды және үгіт жұмыстарын «бірегей саяси ұсыныстар, яғни саяси жарнама» ұғымының құрамдас бөлігі ретінде қарастырады [8, 93 б.].

Бұл ұғым «өзіндік сауда ұсынысы сипатына ие» жарнама категориясының негізі ретіндегі ұғыммен пара-пар. Саяси жарнама – сайлау алдындағы науқанды жариялаудың анағұрлым қызулы дауын туғызатын жайт. Саяси жарнаманы берудің бірнеше жолы бар: біріншіден, телеарна арқылы, яғни эфирге шығу арқылы сайлау алдындағы өзінің үгіт-насихатын жасайтын кандидат халыққа үн қата алады.

Екіншіден, плакат, афиша түріндегі жарнама саяси тұлғаларды өзін танытуына зор мүмкіндік береді.

Үшіншіден, радио арқылы сұхбат беру немесе тікелей халық сұрағына жауап беру тәсілі бар.

Төртінші, баспасөз арқылы халыққа өзін жария ету мүмкіндігі беріледі.

Осы уақытқа дейін еліміздегі саяси жарнаманың қалыптасуын төрт кезеңге бөлуге болады. Бірінші кезең – 1991-1995 жылдар – шетелдік тәжірибені көшірумен ерекшеленеді, екінші кезең 1995-1999 жылдарды, үшінші кезең 1999-2004 жылдарды, төртінші кезең 2004 жылдан 2009 жылға дейінгі уақытты, бесінші кезең 2009 жылдан қазіргі күнге дейінгі мерзімді қамтиды [9, 44 б.].

Қорытынды. Бүгінде Қазақстан Республикасының даму жолы айқын. Тәуелсіздіктің 27 жылында еліміздегі саяси жаңғыру еркін, азаматтық қоғамы қалыптасқан демократиялық ел екендігін танытып отыр. Көптеген ғалымдар жаңғыруды заманауи индустриалды қоғамнан постиндустриалды қоғамға өту деп түсіндіреді және әлемдік ғылымда оны ақпараттық заман түсінігімен байланыстырады. Үгіт-насихат қызметінің кез келген бағыттары ақпаратпен тікелей байланысты болғандықтан оның жаңғыру жағдайындағы орны ерекше. Себебі, насихат жұмыстары ақпараттың қарыштап дамуымен ілесіп отырады, қатар дамиды және оны аталмыш ұғымды қоғам мүшелері арасында таратуға септігін тигізеді. Демек, сайлау алдындағы үгіт-насихат сайлау науқанына тікелей әсер әрі күнделікті әлеуметтік-саяси өмірде қоғам құндылықтарын мәліметтің түрлі әдістері негізінде жанама ықпал ететін ақпарат.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827>
2. Нурымбетова Г.Р. Президенттік сайлаулар: Қазақстан жолы. Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. «Әлеуметтік және саяси ғылымдар» сериясы. – Алматы: ҚазҰПУ, 2016. – №4(56). – Б. 4.
3. Юридическая энциклопедия // Под редакцией Тихомирова М.Ю. – Москва: Инфра, 1999. – 972 с.
4. Мирошниченко А. Выборы: от замысла до победы (Предвыборная кампания в российском регионе). – Москва: Центр, 2003. – 304 с.
5. Мостовицков В.Д. Предвыборная агитация: понятие и правовые признаки. // Журнал российского права. – 1999. – № 5-6. – С. 23-27.
6. Князев С.Д. Очерки теории российского избирательного права: Моногр. – Владивосток: Дальневосточский университет, 1999. – 414 с.
7. Устименко С.В. Технология избирательной кампании. – Москва: Союз, 1997. – 271 с.
8. Жуков К., Карнышева А. Азбука избирательной кампании. – Москва: ИМА-Пресс, 2001. – 328 с.
9. Иватова Л.М., Насимова Г.Ө., Насимов М.Ө. Саяси жарнама: теория және тәжірибе: монография. – Алматы: Ценные бумаги, 2008. – 220 б. – 54 б.

Zhakupov R.K.¹

¹Senior Lecturer of the Chair of International relations and Regional Studies of the Department of International Relations, Kazakh University of International Relations and World Languages named after Abylai Khan Almaty, Kazakhstan

THE EURASIAN ECONOMIC UNION: INTEGRATION AND ENLARGEMENT PROSPECTS

Abstract

At the moment, the integration process in the Eurasian Economic Union (EEU) is still at an early stage. There is no the unified gas market in the EEU, and the issues of creating a common market for oil and oil products and electric power industry are postponed. According to some experts, since the political aspects of integration are not considered within the framework of this organization, and there are unresolved problems in the sphere of economic cooperation, one cannot expect either the enlargement of this organization or the deepening of integration. This article examines the priorities in the foreign policy of Russia and Kazakhstan within the framework of the EEU, as well as the economic achievements of the member states and the prospects for Uzbekistan and Tajikistan to join this organization. It is argued that trade relations between members of this organization with third countries are intensified, and membership in the EEU for Tashkent and Dushanbe is economically attractive, at the same time, member states are interested in expanding this Union.

Keywords: Eurasian integration, formation of common markets, unified customs norms, EEU enlargement, multi-vector foreign policy

Р.Қ. Жакупов¹

¹Абылай хан атындағы ҚазҰХҚ және ӘТ университетінің Халықаралық қатынастар факультетінің аға оқытушысы

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚ: ИНТЕГРАЦИЯ ЖӘНЕ КЕҢЕЮ БОЛАШАҒЫ

Аңдатпа

Қазіргі уақытта Еуразиялық экономикалық одақтағы (ЕАЭО) интеграциялық үдеріс әлі де бастапқы кезеңінде. ЕАЭО-да бірыңғай газ нарығы жоқ, мұнай мен мұнай өнімдері, сондай-ақ энергетика саласы үшін бірыңғай нарық құру мәселесі кейінге қалдырылуда. Кейбір сарапшылардың пікірінше, интеграцияның саяси аспектілері осы ұйым шеңберінде қарастырылмайды және экономикалық ынтымақтастық саласындағы шешілмеген мәселелер бар, бұл ұйымның кеңеюі немесе интеграцияның тереңдеуі мүмкін емес.

Бұл мақалада ЕАЭО шеңберінде Ресей мен Қазақстанның сыртқы саясатының басымдықтары, сондай-ақ мүше елдердің экономикалық жетістіктері және Өзбекстан мен Тәжікстанның осы ұйымға қосылуы перспективалары қарастырылады. Бұл ұйымның мүшелері арасындағы үшінші елдермен сауда қатынасы қарқынды дамып келе жатқаны және ЕАЭО мүшелігі Ташкент пен Душанбе үшін экономикалық жағынан тартымды, ал мүше мемлекеттер осы Одақты кеңейтуге мүдделі екендігі дәлелделген.

Түйін сөздер: Еуразиялық интеграция, ортақ нарықты қалыптастыру, ортақ кедендік реттеу, ЕАЭО кеңейту, көп векторлы сыртқы саясат.

Жакупов Р.К.¹

¹преподаватель

кафедры международных отношений и регионоведения факультета международных отношений, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана

ЕВРАЗИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ СОЮЗ: ПЕРСПЕКТИВЫ ИНТЕГРАЦИИ И РАСШИРЕНИЯ

Аннотация

На данный момент процесс интеграции в Евразийском Экономическом Союзе (ЕАЭС) все еще находится на ранней стадии. В ЕАЭС нет единого газового рынка, и вопросы создания общего рынка нефти и нефтепродуктов, а также электроэнергетики откладываются. По мнению некоторых экспертов,

поскольку политические аспекты интеграции не рассматриваются в рамках этой организации, и в сфере экономического сотрудничества существуют нерешенные проблемы, нельзя ожидать ни расширения этой организации, ни углубления интеграции.

В данной статье рассматриваются приоритеты внешней политики России и Казахстана в рамках ЕАЭС, а также экономические достижения стран-членов и перспективы присоединения Узбекистана и Таджикистана к этой организации. Утверждается, что торговые отношения между членами этой организации с третьими странами интенсифицируются, и членство в ЕАЭС для Ташкента и Душанбе является экономически привлекательным, в то же время государства-члены заинтересованы в расширении этого Союза.

Ключевые слова: Евразийская интеграция, формирование общих рынков, единые таможенные нормы, расширение ЕАЭС, многовекторная внешняя политика.

Introduction

Integration within the framework of the Eurasian Economic Union (EEU) was initially aimed at addressing the issues of economic interaction of states through the protection of the domestic market from external influence. However, at the initial stage, the member states pursued different goals. Kazakhstan, on the one hand, was interested in economic cooperation on the basis of unified customs norms, through access to the global transport hubs of the Middle East, China, Russia and the EU. On the other hand, developing its multi-vector foreign policy, Kazakhstan was also interested in expanding the EEU in order to balance the mutual influence of such leading states as Russia and China [1].

For Russia, geopolitical goals were important: strengthening the position of a regional power through the formation of a single economic space. This is evidenced by Moscow's ongoing initiatives to form supranational structures that affect the political sovereignty of other countries. In particular, the proposals of the State Duma on a single parliament, following the example of the EU, a single currency, a single defense alliance, etc [2].

As for the enlargement of the EEU, potentially new members of this association may be Tajikistan, Uzbekistan. The Baltic states, as well as Georgia, Moldova and Ukraine, intend to develop more relations with the European Union, linking their future with Europe, and for Azerbaijan, staying outside this association is more attractive until the difficult political issues of the relationship with Armenia are resolved [3]. In spite of opinion that the prospects of both a deepening of integration in the EEU and the enlargement of this organization are highly questionable, it is stated that there is an increase in trade between countries, and there is also a potential opportunity for two Central Asian states to join the EEU.

Intensification of trade relations

According to some researchers, the formation of common markets and the elimination of internal barriers to economic cooperation within the framework of the EEU is very slow [4]. In addition, the ban on any form of political integration in the EEU is becoming an obstacle to deepening integration cooperation. However, despite such contradictions, the EEU is a functioning organization of international cooperation in Eurasia, which has a significant impact on economic relations between the member countries. One of the great achievements of the countries in the framework of this integration in recent times is the intensification of trade relations. In particular, in January-October 2017, trade of the EEU states with third countries, according to the Eurasian Economic Commission, increased by 24.6% compared to the same period of the previous year [5].

Thus, in 2017, downward trade and economic trends of the EEU countries (2015-2016) changed for the growth of mutual indicators, which indicates the intensification of positive financial and economic development trends of the EEU member countries against the background of national GDP growth, industrial and agricultural production, increase purchasing power and stabilization of financial and banking systems.

The key indicator in strengthening integration processes is undoubtedly the growth in the volume of mutual trade in the EEU, which from January to October 2018 amounted to \$ 54 billion, which is 20.7% more compared to the same period of 2017.

Such results can be assessed as high compared with the 2014-2015 recession. against the background of sanctions from Western countries against the Russian Federation.

With the growth of mutual trade turnover, there was also a displacement of the dollar as a payment unit. Thus, the share of settlements in national currencies in 2017 reached 72%, while in 2016 - 56%.

At the same time, there was an increase in other aggregate indicators: GDP growth - 1.9%, industrial production - 2.3%, agricultural production - 2.7%, exports with third countries - 24.7%, cargo turnover - 6.8%, passenger traffic - 7,one% [6].

Ways of EEU enlargement

Regarding the enlargement of the EEU, some researchers believe that the accession of Tajikistan and Uzbekistan to the EEU not only does not cause enthusiasm among potential candidates, but also does not bring any additional economic benefits to current members of the organization. In particular, Uzbekistan left the Collective Security Treaty Organization in 2006, moved away from integration projects initiated by Russia and Kazakhstan. While Tajikistan, according to experts, is more concerned about the forthcoming restrictions on trade with countries that are not part of the unified economic space in the case of membership in the EEU [7]. But, since participation in the EEU does not bear serious political restrictions for Tashkent and Dushanbe, but gives the redundant labor of these two countries guaranteed access to the Kazakhstan and Russian labor markets, membership in the EEU is very attractive for them from an economic point of view. As for the difficulties for the members of the EEU themselves, first of all, Kazakhstan and Russia, then, according to experts, they are concerned about their security issues with the expansion of the EEU. Since with the elimination of visa and customs barriers after the opening of borders, Kazakhstan and Russia can potentially become more vulnerable to visa-free access for millions of migrants from other states of the region because of the danger of penetration by radical Islamist groups. However, such challenges only increase the attractiveness of integration projects for potential members of the EEU, since Russia can offer potential partners in the EEU more options for cooperation, for example, on preferential acquisition of Russian arms. At the same time, members of the Eurasian Union are also interested in expanding the project of Eurasian integration due to the new Central Asian states, since it will be possible to coordinate activities to combat drug trafficking, Islamic terrorism, illegal migration throughout the Asian part of the post-Soviet space.

Tajikistan continues to study the issue of the country's entry into the Eurasian Economic Union. Since the Eurasian Economic Union is a structure that includes the main trade and economic partners of Tajikistan - Russia, Kazakhstan and other CIS countries, such as Kyrgyzstan and Armenia, all integration processes that occur within the framework of this union are certainly interesting for Tajikistan.

Currently, Tajikistan is actively cooperating with all member countries of this association, both in a bilateral format and within the framework of regional organizations. In terms of foreign trade, Russia ranks first, followed by Kazakhstan. Russia and Kazakhstan occupy leading positions in the total volume of Tajikistan's trade turnover [8].

At the moment, in the Ministry of Economic Development of Tajikistan there is a permanent working group to study issues related to the integration processes within the EAEU. This is not only customs cooperation. This is a very wide range of cooperation and this process is not completed, and is on constant study.

In the current geopolitical situation, the Central Asian direction acquires special significance for Eurasian integration. By integrating Kyrgyzstan and planning in the foreseeable future to take similar steps with respect to Tajikistan, the leadership of the countries of the EEU and, above all, Russia seeks to be proactive, increasing its influence in the Central Asian region. Due to this, Russia and its closest partners receive additional opportunities for political influence, access to new markets and access to significant communications and sources of raw materials. However, the consequences of new members joining the EEU can be mixed. After all, modern Central Asia is a whole range of problems related to the heterogeneity of its member countries, instability of state institutions and political regimes, the need for power-political transit, the general instability of raw and agrarian raw materials economies, as well as the increasing threat of export to the region of radical political Islam.

With regard to the possible entry into the EEU of Tajikistan, today these plans have both supporters and opponents. Shortly before the conclusion of the agreement on the establishment of the EEU in Tajikistan, a roadmap on the strategy for joining the Eurasian Economic Union was developed. A study conducted three years ago by the Eurasian Development Bank on the assessment of the economic effects of Tajikistan's accession to the CU and the CES underlines the country's economic potential for such integration [8].

However, the possible integration of Tajikistan into the EEU raises concerns because of the possibility of involving other participants in the association in regional conflicts. Since in recent years there have often been attempts to revitalize the activities of Islamist organizations, the role of Russia in stabilizing Tajik statehood in the near future will only increase.

The problems associated with the fight against drug trafficking, Islamic terrorism, illegal migration are problems for both the EEU countries and applicants for membership in this union; coordination of efforts of Tajikistan and the EEU in this matter is a pressing need. Tajikistan needs a roadmap option adapted to its special conditions. Today, he is actively working within the framework of a free trade zone with the EEU. Full membership of Tajikistan in the EEU seems to be the case for the near future and will depend on the level of guarantees (economic and military-political) from other participants of the EEU, primarily Moscow and Astana.

As well as the ability of Dushanbe to integrate their plans into the overall coordinated strategy of the Eurasian integration process [9].

Transition of integration projects in the post-Sovietspace to deeper forms is limited to national and economic interests of current and potential members integration associations. Stabilization of the EEU single labor market can occur subject to growth not of quantity, but of quality strength, growth of her professional qualifications, as well as increasing transparency of migration flows.

Low professional level training not only reduces the opportunities for migrant workers to external labor markets, but also leads to the exacerbation of socio-economic problems. It is important to create the necessary comfort conditions for the migration of highly qualified specialists within EEU. It is necessary to stimulate the development of innovative infrastructure and the creation of a unified educational space. And the formation of a single labor market can lead precisely to this highly qualified specialists. Creative economy raises the level of qualification requirements for workers in the market labor and thereby stimulates the migration of skilled employees. At the same time, it is important to prevent "brain drain" from countries - EEU participants to third countries. Forming knowledge economy on EEU space is able to solve a number of socio-economic problems.

Conclusion

Further expansion of the Eurasian Economic Union should build on active interaction with other countries and integration associations. In the intensive development scenario the migration situation in the EEU presents prospects for deepening economic integration of participating countries and the creation of a single market labor of highly qualified specialists on the basis of a single innovation infrastructure and unified educational space.

Defending their national interests, Kazakhstan and Russia as active members of the EEU are interested in both deepening integration and expanding the organization itself. Therefore, to overcome internal barriers to economic cooperation and increase the attractiveness of this organization for other post-Soviet countries, Kazakhstan and Russia, together with other members of the organization, are ready to develop bilateral and multilateral relations. Thus, despite the problems associated with the formation of common markets and security in the region, integration within the framework of the EEU contains a significant potential for the development of economic cooperation in the field of trade, and the interest in economic cooperation and security issues of candidates to the organization and its members will open prospects for the expansion of the Union.

References

1 *The President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev's Address to the Nation of Kazakhstan "Third Modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness". January 31, 2017. Retrieved December 29, 2017, from http://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/the-president-of-kazakhstan-nursultan-nazarbayevs-address-to-the-nation-of-kazakhstan-january-31-2017*

2 Libman A. (2017, April 30). *ЕАЭС: prospects of expansion, integration "from below" and interests of business. Retrieved December 05, 2018, from <http://caa-network.org/archives/8960>*

3 China National Petroleum Corporation. *"Flow of natural gas from Central Asia."* Retrieved November 05, 2018, from <http://www.cnpc.com.cn/en/FlowofnaturalgasfromCentralAsia/FlowofnaturalgasfromCentralAsia2.shtml>

4 Hauslohmer A. (2014, May 29). *Russia, Kazakhstan and Belarus Form Eurasian*

5 *Eurasian Commission. "Eurasia Economic Integration: Facts and Figures."* Retrieved

October 03, 2018, from http://www.eurasiancommission.org/en/Documents/broshura31_ENGL_2017.pdf

6 CNPC. *"Flow of natural gas from Central Asia."* Retrieved November 03, 2018, from <http://www.cnpc.com.cn/en/FlowofnaturalgasfromCentralAsia/FlowofnaturalgasfromCentralAsia2.shtml>

7 Li, S. (2016). *"The New Silk Road: Assessing Prospects for 'Win-Win' Cooperation in Central Asia."* *Cornell International Affairs Review*, 9(1). Retrieved October 06, 2018, from <http://www.inquiriesjournal.com/a?id=1319>

8 Дадабаева З.А. *Потенциал и перспективы вступления Республики Таджикистан в Евразийский экономический союз. В кн.: Экономическое взаимодействие стран – членов СНГ в контексте Евразийского интеграционного проекта: Сборник научных статей / Отв. ред. Л.Б.Вардомский, А.Г. Пылин. – М.: ИЭ РАН, 2017. – С. 253-269*

9 *Economic Union. Washington Post. Retrieved December 21, 2018, from http://www.washingtonpost.com/world/europe/russia-kazakhstan-be-larus-form-eurasian-economic-union/2014/05/29/de4a2c15-cb01-4c25-9bd6-7d5ac9e466fd_story*

МРНТИ 11.25.91

Ф.Ж. Борантаева¹

¹Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ «6D020200–Халықаралық қатынастар» мамандығының
2 курс докторанты,

Қиыр Шығыс аймағының тіл және аударма кафедрасының оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: farizka_b@mail.ru.

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІДЕГІ ОҢТҮСТІК КОРЕЯНЫҢ «ЖҰМСАҚ КҮШ» САЯСАТЫ

Аңдатпа

Мақалада автор американдық ғалым, саясаттанушы Дж.Найдың ұсынған «жұмсақ күш» концептісін талдай отырып, оның негізгі ресурстарының тәжірибеде қолдануын қарастырады. Мақала өзге елге дәстүрлі күш қолданбай-ақ, тартымдылық идеясымен өзінің ырқына көндіруді көздейтін «жұмсақ күш» саясатының мәдени құндылықтардың, ұлттық экономикалық және саяси моделдерінің тарымдылығы сияқты үш ресурсқа негізделетіндігіне назар аударады. Корея Республикасы «жұмсақ күшті» арнайы стратегия ретінде жүзеге асыруда аталған үш тетіктерге сүйенеді. Автор Оңтүстік Корея елінің Орталық Азия елдеріне «жұмсақ күш» қолдануын және оның ықпалын талдайды.

Түйін сөздер: жұмсақ күш, Дж. Най, Оңтүстік Корея, Орталық Азия, халықаралық қатынастар, жұмсақ күш ресурсы.

Борантаева Ф.Ж. ¹

¹докторант по специальности «6D020200–Международное отношение»

КазУМОиМЯ имени Абылайхана, преподаватель кафедры Языков и перевода региона Дальнего Востока

«МЯГКАЯ СИЛА» РЕСПУБЛИКИ КОРЕИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Аннотация

В статье автор рассматривает концепцию «мягкой силы» и ее основные ресурсы, предложенную американским ученым-политологом Дж. Найем. «Мягкая сила» основана на трех ресурсах: культурно-ценностная привлекательность, привлекательность национально-государственной экономической модели развития и привлекательность политической модели. Реализуя политику «мягкой силы» в качестве государственной стратегии Южная Корея опирается на вышеперечисленные три ресурса. Автор попытался проанализировать влияние южнокорейских ресурсов «мягкой силы» на стран Центральной Азии.

Ключевые слова: мягкая сила, Дж.Най, Южная Корея, Центральная Азия, международное отношение, ресурсы мягкой силы.

Borantayeva F.Zh. ¹

¹Doctoral candidate of KazUIRandWL named by Ablai khan,
teacher at the Department of Languages and Translation of the Far East Region,

"SOFT POWER" OF THE REPUBLIC OF KOREA IN CENTRAL ASIA

Abstract

In the article, the author examines the concept of “soft power” and its main resources proposed by the American political scientist J.Nye. “Soft power” is based on three resources: cultural and value preferences, the attractiveness of the national-state economic model of development and the attractiveness of the political model. Implementing the policy of "soft power" as a state strategy, South Korea relies on the above three resources. The author tried to analyze the influence of South Korean resources of “soft power” on the countries of Central Asia.

Key words: soft power, J.Nye, South Korea, Central Asia, international relation, resource of soft power.

Кіріспе. 1990 жылы американдық ғалым, саясаткер Джозеф Най өзінің «Bound to Lead: The Changing Nature of American Power» атты кітабында алғаш рет «жұмсақ күш» ұғымын қолданып, ғылыми айналымға енгізген. Осы кезден халықаралық қатынастар жүйесінде «жұмсақ күш» ұғымына қызығушылық артты. «Жұмсақ күш» немесе «кооптивті күш» ұғымын Дж. Най мемлекеттің өзге мемлекеттердің өзінің қалауы мен қызығушылықтарын құптауға жеткізу қабілеті деп түсіндіреді. Кейінгі еңбектерінде де жұмсақ күш жайында анықтама беруге тырысты. Концепция авторы «жұмсақ күш – мәжбүрлеусіз, өз еркімен қатысу негізінде қалағанына қол жеткізу», – деп түсініктеме берді. Жиырма жылдай уақыт бойы Дж. Най «жұмсақ күш» концепциясын түсіндіруге тырысты. Тартымдылық идеясы арқылы қарама-қарсы жақтың сол жаққа өз еркімен берілуі, таңдауы – Дж. Най концепциясының мәні болып табылады.

Дж. Найдың «жұмсақ күш» концепциясына зерттеуші ғалымдардың көзқарасы бір жақты болмады. Кей ғалымдар Дж. Найды қолдап, «жұмсақ күш» стратегиясын белгілі бір мемлекеттің стратегиясы мен оның потенциалына көңіл бөлуге тырысса, келесілері «жұмсақ күштің» маңыздылығын мойындай отырып, аталмыш концептке өзінің көзқарастары мен толықтыруларын енгізу үшін еңбек етуде. Ал, үшінші бағыттағы ғалымдар «жұмсақ күш» концептісіне сын көзбен қарады. «Жұмсақ күш» потенциалына асыра назар аудару қаупін ескерте отырып, «қатты күшпен» салыстырғанда «жұмсақ күштің» шекара, табиғи ресурстар, экономикалық және әскери дәрменсіздігін дәлелдеуге тырысуда. Терминнің авторы өзінің берген анықтамасын келесі еңбектерінде толықтырып отыруға тырысты. Алайда, сыншылар бұл идеяның логикалық тұрғыда әлсіз тұстарының көп екендігін айтады. Мысалға, Т.Холл «жұмсақ күш» тәжірибе категориясы бойынша мойындалғанымен сараптау категориясына жете алмады деген қарсы пікірін білдіреді [1].

Бұл мақалада әлемнің қызығушылығын тудыратын Орталық Азия аймағында Корей Республикасының «жұмсақ күш» стратегиясының ықпалы талданады. Кеңес Одағы тұсында әлем бұл аймаққа қазіргідей қызығушылық танытпайтын. Қазіргі таңда Орталық Азия еуразия континентінің геосаяси динамикасында стратегиялық маңызы артып отыр. Оның басты себебі Орталық Азия аймағының Еуропа мен Азия арасында орналасуы, сарапшылардың пікірінше бұл аймақ әлемдік тауар айналымының орталығына айналуы мүмкін. Екіншіден, мұнай мен газ ресурстарына бай Орталық Азия энергетикалық ресурстарды тасымалдаушы аймаққа айналып, экономикалық маңызы арта түспек. Осы тұста Корея Республикасына Орталық Азия аймағы елдеріне тек мұнай, газ секілді пайдалы қазбалар тасымалдаушы елдер ғана емес корей тауарлары нарығының мүмкіндіктерінің артуына жол ашатын болады.

«Жұмсақ күш» концептісі, ресурсы мен құралы.

«Жұмсақ күш» концептісі халықаралық қатынастардың субъектілерін өзге елдің құндылықтарына қызыға қарау, сол мемлекеттің даму деңгейіне жетуге тырысу арқылы мемлекет құрылымына әсер ету қабілетін айтуымызға болады. Жұмсақ күштің әсеріне ұшыраған мемлекет өзге елдің мәдениетіне қызыға отырып, өз елінің мәдениетін шеттетеді, өзге елдің менталитетін меңгеріп, бойына сіңіреді, сол елді дәріптейді. Ол мемлекет ынтымақтастық процесінде еш қауіп төндірмей, өзінің мәдениетімен, саяси идеалдары мен бағдарламасымен қызықтыра алғанда туындайды. Жаңа ұғымның қатарына: экономикалық өсімнің тартымдылық күші, халықтың дәулеттілігі, қоғамдық құрылым мен мемлекеттің даму моделінің келбеті, жағымды сыртқы саяси стратегиясы жатады. «Жұмсақ күш» саясатын нәтижелі қолдана білу мемлекеттің халықаралық бәсекелестік деңгейінің өсу негізі ретінде қарастырылады.

Дж. Найдың «жұмсақ күш» концепциясына зерттеуші ғалымдардың көзқарасы бір жақты болмады. Кей ғалымдар Дж. Найды қолдап, «жұмсақ күш» стратегиясын белгілі бір мемлекеттің стратегиясы мен оның потенциалына көңіл бөлуге тырысса, келесілері «жұмсақ күштің» маңыздылығын мойындай отырып, аталмыш концептке өзінің көзқарастары мен толықтыруларын енгізу үшін еңбек етуде. Ал, үшінші бағыттағы ғалымдар «жұмсақ күш» концептісіне сын көзбен қарады. «Қатты күшпен» салыстырғанда «жұмсақ күштің» шекара, табиғи ресурстар, экономикалық және әскери дәрменсіздігін дәлелдеуге тырысуда.

Терминнің авторы өзінің берген анықтамасын келесі еңбектерінде толықтырып отыруға тырысты. Алайда, сыншылар бұл идеяның логикалық тұрғыда әлсіз тұстарының көп екендігін айтады. Мысалға, Т.Холл «жұмсақ күш» тәжірибе категориясы бойынша мойындалғанымен сараптау категориясына жете алмады деген қарсы пікірін білдіреді [2].

Ал, Ресей ғалымы М.М. Лебедеваның «Мягкая сила» в отношении Центральной Азии: участники и их действия» атты мақаласында «жұмсақ күш» концепциясын түсінуге арналған көптеген ғылыми еңбектер мен зерттеулердің бар екендігін айта отырып, кейбір ашылмай қалған тұстарына тоқталады. Олар: «жұмсақ күш» стратегиясы бағытталған мемлекетке басқа да акторлардың әсер ету қабілетін ескермеу нәтижесінде «жұмсақ күш» стратегиясын қолдануда бәсекелестік туындау; «жұмсақ күш» концептісін сараптағанда ғалымдар кешенді көрінісін қарастыру қажеттілігі; аталмыш концептіні қарастырғанда қоғамның әртектілігі де ескерілуі керек; «жұмсақ күш» стратегиясын жүзеге асыру барысында қолданылатын әдістің ұзақ мерзімді немесе қысқа мерзімді болуын ескеру керектігіне назар аударады.

«Жұмсақ күш» мәдени құндылықты тартымдылық, ұлттық және мемлекеттік экономикалық даму моделінің тартымдылығы, саяси модель тарымдылығы секілді үш ресурсқа негізделеді [3, 31 б.].

«Жұмсақ күштің» ресурсы болып табылатын мәдени-құндылық тартымдылығы қазіргі заманғы жағдайда бұқаралық мәдениеттің таралуына негізделеді. Мәдени-құндылық тартымдылығын дамытудың құралы – басқа мемлекеттер аймағында өзінің ұлттық тағамдарын дайындайтын фастфуд желілерін ашу, әлемге өзінің әйгілі фильмдерін (блокбастерлер, боевиктер, комедиялар) тарату, шет елдік нарықта өздерінің белгілі бір ұлттық тауарларын алға жылжыту болып табылады. «Жұмсақ күшті» атақты үлгідегі атақты музыканы тарату әдістерінен де байқауға болады. Халықаралық деңгейде қолданылатын PR-технологиялары мен жарнамалық технологиялар мәдени-құндылық тартымдылығының ресурсты қолданудағы негізгі құралы болып табылады. Сауда саласындағы және басқа да саладағы ұлттық брендтерді шығару және оларды нарықта алға жылжыту өте маңызды іс болып саналады. Сондай брендтерді алға жылжытудағы ең тиімді құрал, ол – халықаралық теле- және радиохабарлау мүмкіндігі. Сонымен қатар, мәдени-құндылық тартымдылығын таратудың тағы бір құралы, ол – Олимпиада ойындары, футболдан әлем чемпионаты, универсиада сияқты, мемлекет ұйымдастырып отырған кең ауқымдағы спорттық шаралар болып табылады. Бұл тартымдылықтың енді бір құралы ұлттық тілді сыртқа дамытумен байланысты болып келеді. Олар: халықаралық тіл бірлестігінің ұйымдары («Франкофония»), қоғамдық ұйымдар («Русский мир» қоры), халықаралық мәдени білім беру орталықтары (Конфуций институттары), үкіметтік емес ұйымдар (Гёте атындағы неміс мәдени орталығы) және т.б.

Саяси үлгінің тартымдылығының ресурсы, негізінен, ресми дипломатия, халықарылық БАҚ және де қоғамдық дипломатия сияқты құралдардың көмегімен жүзеге асырылады. Ресми дипломатияның шеңберінде халықаралық ұйымдар, оның ішінде экономикалық және әскери-саяси, жан-жақты мемлекетаралық келіссөздер, әртүрлі халықаралық форумдар, клубтар және т.б. құрыла алады.

Қоғамдық дипломатияның ресурсы, негізінен, халықаралық конференциялар өткізу, студенттік алмасулар сияқты форматта коммерциялық емес ұйымдардың жұмысы ретінде жүзеге асырылады. Үкімет ұлттық-мемлекеттік экономикалық даму үлгісінің ресурстарын инфрақұрылымдық жобаларды іске асыруда қолдана алады, және де өз мемлекетінен басқа, халықаралық қаржы институттарын (ХҚИ, Дүниежүзілік банк, т.б.) белсенді түрде қаржыландыру мен материалдық көмекке зәру мемлекеттерге экономикалық тұрғыдан көмек беру кезінде қолдана алады (бірігіп даму саясаты) [4].

Қазіргі күні «Жұмсақ күш» стратегиясы «қатты күштің» құрамдас бөліктерімен толығып жатқандығын атап өту керек. Мысалы, «Жұмсақ күшке» әскери-техникалық және де әскери-білім беру саласындағы ынтымақтастықты, әскери дипломатияны, сонымен қатар, әскери күшті әскери оқу формасында көрсетуді жатқызуға болады. «Жұмсақ күш» стратегиясы белгілі бір мемлекеттің жергілікті тұрғындарымен қатар, саяси және экономикалық элиталардың санасына да әсер ете алуы қажет. Алайда, «Жұмсақ күш» стратегиясында оған сәйкес келмейтін «қатты күштің» бөліктері де бар болып саналады. Тағы да бір мәселе, әсер ету объектісі өзінің жасаған таңдауы өзгенің қалауымен жүзеге асырылып отырғандығын білмеуі де мүмкін. Мүдделі мемлекеттің қолайлы сыртқы саяси ортасын қалыптастыруы «Жұмсақ күш» стратегиясының нәтижесі болып табылады. Дегенмен, «Жұмсақ күш» стратегиясы бойынша, мүдделі мемлекеттің сыртқы саясатта белгілі бір одақтасы болмайды. Қазіргідей немесе басқа да халықаралық саяси қадамдарға баруға жағдай жасай отырып, барлық мемлекеттердің сыртқы саяси жағдайына әсер ету – олардың ортақ мақсаты болып табылады.

Орталық Азияда Оңтүстік Кореяның «жұмсақ күш» саясатында қолданылатын ресурстар.

АҚШ, Қытай, Иран, Түркия, Оңтүстік Корея мен Жапония секілді елдер Орталық Азия аймағының маңыздылығын түсініп, «жұмсақ күштің» көмегімен аймақта өз ықпалын жүргізуге тырысуда. М.М. Лебедева Орталық Азия елдеріне бағытталған «жұмсақ күш» саясаты Ресей, Қытай, Корея, ЕО пен АҚШ секілді сыртқы акторлармен қатар ішкі акторлармен де (Қазақстан) кеңінен қолданылатынын алға тартады. Әрі әрбір актордың «жұмсақ күшті» қолдануда өзіндік бағыттарына тоқталады:

- Ресей аталмыш аймақта «жұмсақ күш» стратегиясын орыс тілді аудиторияға жүргізуге күш салуда.
- АҚШ негізгі күшті жастарға ғаламтор желілері арқылы жүргізуден көреді.
- ЕО мен АҚШ экологиялық, денсаулықты сақтау секілді түрлі бағдарламалар арқылы жұмсақ күшін жүргізуге тырысады.
- Қытай елі болса, тіл мен мәдениетке көңіл бөле отырып, ресми жолдармен жүргізілуде.
- Қазақстан болса аймақта туристік имиджіне аса назар аударып, көршілес елдерді еліктіруге күш жұмсауда [5].

Біздің ойымызша, бұл орайда әлемдік деңгейде танымалдылығы қарқынды артып келе жатқан Корея Республикасы туралы ұмытпауымыз керек. Әскери күш жағынан Оңтүстік Корея алдыңғы қатардағы мемлекет болмағанымен «жұмсақ күшінің» ресурсы жағынан қай елмен болса да бәсекелес бола алады.

Қазіргі уақытта Орталық Азия аймағындағы 5 республиканың бірі де Сеулдің негізгі серіктестерінің қатарынан табылмайды. Олар Корея үшін жақын болашақта, 2020-2040 жылдардағы нарықты дамыту жолында перспективалы және стратегиялық маңызға ие болып табылады.

Корея Республикасының үкімет басы аймақ алдағы онжылдықта Қытай мен Ресейдің күшті ықпалында болатындығын жақсы түсініп отыр. Алайда, екінші кезектегі сыртқы серіктестердің, әсіресе жапондықтардың тәжірибесін талдау корейліктердің экономикалық ықпалы мен мүдделерін алға жылжытуға мүмкіндік болатын, оңтайлы тұсын табуға мүмкіндік береді.

Аймақтағы бес елдің және оның суб-аймақтарының дамуындағы экономикалық әртектілік, ең алдымен Орталық Азиядан табиғи ресурстарды импорттау және де дайын өнімді экспорттау тұрғысынан әлемдік нарықтың қызығушылығын тудырып отыр. Болашақта уран мен сирек жер металдары Орталық Азия мемлекеттері үшін экспорттық табыстың элементіне айналуы мүмкін. Түрікменстаннан басқа, аймақтағы барлық елдер осы шикізат пен тау-кен технологиясының қорларына ие. Алайда, қазір уранның ірі қорлары тек Қазақстан мен Өзбекстанда ғана бар. Ең ірі қорлары Түркіменстан мен Қазақстанға тиесілі мұнай мен газ соңғы онжылдықта аймақтағы ең маңызды экспортталатын тауарлар болып саналады. Азық-түлік өнімдерін, алтын және сирек металдарды экспорттауға жеке көңіл бөлінбек [6].

Сонымен, Корея Республикасының *мәдени құндылықты тартымдылық* ресурсы заманауи корей музыкасы мен телесериалдарына деген қызығушылықты арттыру есебінен корей тауарларының Орталық Азия халқының тартымдылығына әкелді. Қазіргі таңда Орталық Азия елдерінде корей косметикасы, корей мейраханалары мен тағамдарының танымалдылығы артып, үлкен сұранысқа ие болуда.

Мәдени құндылықтарының тартымдылығының нәтижесінде жастардың корей өнерін ұнатып, атақты жұлдыздарына еліктеу образдары қалыптаса бастады. Осы әдістің көмегімен корей елінің тұрмыстық заттар мен электроника саудасын кеңейте алды. Әр пайда болған өнім тез арада танылмадылыққа ие болып, әлемдік нарықта жетекші орын алып, халықтың таңдауына зор ықпал етті. Корея Республикасы жайлы терең білу мақсатында айырбас бағдарламаларымен жоғары оқу орындарына бару дағдысы жасөспірім арасында тұрақты жағдайға айналууда. Осыған орай жасөспірімдердің тек мәдениетіне ғана емес тіліне деген қызулығы да жылдан жылға артуда.

Мемлекеттік экономикалық даму моделінің тартымдылығы. XX ғасырдың ортасына дейін Корея – көлемі жағынан кіші және табиғат ресурстарына кедей мемлекет – өзінен мықтырақ және ірірек көршілеріне тәуелді болып келді. Кедей халықтың жағдайын жақсартуда, түбегейлі өзгерістерге ұмтылған Кореяның Үшінші және Төртінші Республикасының президенті Пак Чжон Хи болды. Пак Чжон Хидің мемлекет басындағы алғашқы бес жылдық жоспардың дамуының негізінде халықта өзіне деген сенімділікті ояту жатты. Жоспардың негізгі міндеті нарықтық экономиканың еркін дамуы арқылы индустриализация жүргізу болды. Осылайша, алғашқы бесжылдық оңтүстік корейлік халықтың елдегі даму процесін тездетуге деген талпыныстарын оятып, ұлтты біріктіру мен қоғамдық пікірді экономикалық даму міндеттерін шешуіге назарларын аударту болды. Кореяның модернизациялануының бастамасы қолға алынды. Алғашқы бесжылдықтардың бірден жетістікке жетуі екіталай екендігі мәлім болғанымен негізгі стратегиясы – экспорт саласын дамыту негізінде елде индустриализация өткізуде еді. Тауар өндірісін ретке келтіре отырып халықаралық рынокта өз орнын таба алды. Кәрістерге техникалық қабілеттері мен басқарушылық қасиеттерін бірден игере білгендіктен экспорт көлемін көтере алды. Осылайша, экспорттың өсімі мен жастар арасындағы жұмыс күштерінің кірісі артқан сайын корей экономикасы жоғары қарқынмен өсіп, ендігі кезекте үйреншікті күріш өндіретін аграрлы экономикадан индустрия алдыңғы қатарға шықты.

Индустриализация мен урбанизацияның келесі негізгі маңызды нәтижесі – ауылды аймақтарды жаңыруға қажетті ресурстарды жинау. Экономиканы индустриализациялау нәтижесінде жиналған капитал, технология мен тәжірибе Оңтүстік Корея мемлекеттік инвестиция саласын кеңейтіп, елдегі ауылшаруашылық пен балық аулау салаларын модернизациялау процесін бастады. Құрғақшылық пен су тасқынынан қорғану үшін ирригациялық жүйелер мен каналдар салынды, тыңайтқыштар өндіретін өнерәсіп құрылды, жұмысшы қауымның біліктілігін көтеру мен агротехниканы жақсартуда бюджетте қаражат бөлуге қол жеткізді.

Саяси модель тарымдылығы. Корея дамыған, тиімді басқару құрылымы бар демократиялық мемлекет болып табылады. 1997 жылы Кореяда орын алған азиялық қаржы дағдарысының бір легі және сол жылы оппозициядан келген бірінші президенттің сайлауы тағы бір маңызды оқиға болды. Содан бері елеулі институционалдық реформалар демократияны, азаматтық құқықтарды нығайтып басқарудың сапасын арттырды.

Сыртқы саясаттың басымдықтары демократияны, адам құқықтары мен көп жақты ынтымақтастықты, мәдени дипломатияны және консулдық қызметті күшейтуді және шетелдік кәрістердің мүдделерін алға жылжытуды қамтиды.

Корея әртүрлі жаһандық мәселелерді халықаралық ұйымдармен ынтымақтастықта шешуге үлес қосып жатыр. Ол демократиялық құндылықтарды таныстыру, адам құқықтарын қорғау үшін халықара-

лық ынтымақтастыққа белсене қатысады. Сондай-ақ Оңтүстік Корея саясаты әйелдер мен балалардың құқықтарын қорғау, адам саудасы мен заңсыз есірткі таралуының алдын-алу және оған қарсы әрекет ету сияқты шараларға белсенді түрде бейімделген. Корея өзара достық пен түсіністікті нығайту үшін басқа елдермен мәдениет алмасу үдерістеріне ықпал етуде. Шетелде дипломатиялық және басқа да миссиялар арқылы Кореяның мәдениет және саясатымен таныстыру жалғасып жатыр.

Корея Республикасының «жұмсақ күш» саясатының ықпалы Орталық Азия аймағындағы елдерде соңғы кездері қоғамда айрықша байқалады. К-POP жанрына еліктеген жастар мен Оңтүстік Кореяның білім гранттары мен алмасу бағдарламалары және жұмыс күшінің жаппай ағылуы оған дәлел.

Қорытынды. Әлемде мемлекеттің жағымды образын қалыптастыру мақсатында «жұмсақ күш» стратегиясын жүзеге асыру үрдісі белең алған заманда Корея Республикасы да өзіндік ресурстарын қолданып отыр. Қатты күш ұғымына әдетте, қарулы, экономикалық немесе әкімшілік қысымды жатқызса, жұмсақ күшті сырттан жүргізілетін күш ретінде қарастырмайды. Ол арнайы коммуникациялық әсер ету арқылы өз шарттарына жұмсақ күш бағытталған реципиент өзінің жеке шешімі ретінде қабылдауға итермелеген әрекет. Алайда, «қатты күш» пен «жұмсақ күштің» мақсаты бір, тек айырмашылығы материалды және материалды емес залал келтірмейді екенін ескеру керек. Орталық Азия елдерінің әлемде саяси және экономикалық маңыздылығының артып отырғандығын ескере келе, Корея Республикасына аталмыш аймақта «жұмсақ күш» саясатын жүргізу тиімді болып тұр.

Қазіргі таңда Корей мемлекеті G-20 қатарына кіріп, әлемдік ұйымдарға тек қатысып қана қоймай, өзінің саясаты мен мәдениетін жоғарғы деңгейге дамыту үстінде. Сонымен қатар Корея өзінің жеке ұлттық "жұмсақ күш" – атты модельін құрды. Оңтүстік Корея жоғарғы технологиялық құрылғыларды жасауда алдыңғы қатарлы мемлекеттердің бірі. Кореяда қарапайым халыққа қолжетімді жоғарғы білім-мен медициналық қызметтер қамтамасыз етілген.

Корея мемлекетінің мәдениеті де өте ерекше. Корей тағамдарымен салт-дәстүрлері бүкіл әлемге әйгілі. Оның «жұмсақ» ішкі саясат моделі орта Азия мемлекеттерінде, әсіресе Қазақстанда қатты сезіледі. Оған дәлел көптеген корей асханалары, киім-кешек, косметика, электротехника дүкендерінің ашылуында. Жәнеде корей тіліне деген қызығушылықтың артуынан да байқауға болады.

Әрине, Орталық Азия елдері мен Корея Республикасы арасында жемісті жүргізіліп отырған интеграцияға жоғарыда айтылған Оңтүстік Кореяның жүргізіп отырған «жұмсақ күш» стратегиясының ықпалын сезуге болады. Дегенмен, халықаралық қатынастар аясында, ақпараттық технологиялардың дамып, әлем жаһандану процесінде жүрген кезінде қазір Қазақстан да өз тарапынан «Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыруды қолға алды. Қазақстан азаматтарына ата-бабаларымыз арқылы қанға сіңген құндылықтарымыз бен мәдениетімізді, тілімізді жаңғырту арқылы өзіміздің мәдениетіміз бен менталитетімізді сақтауға, жастарымызға да сіңіру арқылы ғаламдық үрдістерге қарсы тұра аламыз. «Жұмсақ күш» стратегиясының қоғамға пайдалы тұстары болғанымен, бастапқы мақсаттың өзге екенін түсініп, аражігін ажырата білуіміз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Минасян Н. Концепция «мягкой силы» в контексте международных отношений / 21-й век. 2017. № 3(44). С. 35 – 41
2. Soft Power: теория, ресурсы, дискурс / под ред. О.Ф. Русаковой. – Екатеринбург: Изд.дом «Дискурс Пи», 2015. – 376 с.
3. Чихарев И.А., Столетов О.В. К вопросу о соотношении стратегий «мягкой силы» и «разумной силы» в мировой политике // Вестн. Моск. Ун-та. Сер.12. Политические науки. – 2013. – №5. – С. 26-43
4. Лебедева М.М. «Мягкая сила» в отношении Центральной Азии: участники и их действия // Вестник МГИМО. 2014. – С. 47 – 55
5. Лебедева М.М. Ресурсы влияния в мировой политике / Полис. 2014. № 1. – С. 99 – 108
6. Мухаммадиев С.Б. Экономическое влияние Южной Кореи на постсоветском пространстве на примере Центральной Азии // Экономика Центральной Азии / Креативная экономика 2017. № 2. – С. 57 – 65
7. Борантаева Ф.Ж., Байсултанова К.Ч. Оңтүстік Кореяның «жұмсақ күш» стратегиясының теориялық және тәжірибелік мәселелері // ҚазҰУ хабаршысы Шығыстану сериясы 2 (85) 2018. – 35-42 бб.
8. Борантаева Ф.Ж. Оңтүстік Кореяның модернизациялануы: ұлттық сананың жандануы // Материалы Международной научно-практической конференции «Многообразие социально-экономических и культурно-лингвистических проявлений в Республике Казахстан», 2018. – 253-258 бб.

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

МРНТИ 04.21.81

N.U. Shedenova¹, E.O. Nogaybayev²

*¹Associate Professor of the Department of Sociology and Social Work
of the KazNU named after Al-Farabi, doctor of sociology*

*²doctoral student of the Department of Sociology and Social Work
of KazNU named after Al-Farabi,
Almaty, Kazakhstan*

THE WAYS OF PRACTICAL REALIZATION OF THE RIGHT TO HEALTH OF FOREIGN WORKING MIGRANTS IN KAZAKHSTAN

Abstract

The article discusses ways of joint activities of state and public structures, diplomatic missions, and ethnocultural communities to promote the realization of the right to protect the health of foreign migrant workers. The Republic of Kazakhstan, which is a recipient country in the migration processes in the Central Asian region implements social and economic policies taking into account the need to respect the rights of external labor migrants, including the right to health. The study was conducted using an interview method. Based on the results of the analysis, findings and conclusions were drawn up on how to implement the rights of foreign workers to medical care in Kazakhstan.

Keywords: accessibility of medical services, migrant workers, the right to health, the health sector, non-governmental organizations.

Н.У. Шеденова¹, Е.О. Ногайбаев²

¹ әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының доценті, ә.ғ.д.,

*² әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының докторанты
Алматы қ., Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШЕТЕЛ ЕҢБЕК МИГРАНТТАРЫНЫҢ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ҚҰҚЫҒЫН ІСКЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада мемлекеттік және қоғамдық құрылымдардың, дипломатиялық миссиялардың және этно-мәдени бірлестіктердің шетелдік мигранттардың денсаулығын қорғау құқығын жүзеге асыруға ықпал ету жөніндегі бірлескен жұмысының жолдары талқыланады. Орталық Азия аймағындағы көші-қон үдерістеріндегі қабылдаушы ел ретінде Қазақстан Республикасы сыртқы еңбек мигранттарының құқықтарын, соның ішінде денсаулық сақтау құқығын құрметтеу қажеттігін ескере отырып, әлеуметтік-экономикалық саясатты жүзеге асырады. Зерттеу сұхбаттасу әдісімен жүргізілді, оны талдау нәтижесі бойынша шетелдік жұмысшылардың Қазақстандағы медициналық көмекке байланысты құқықтарын қалай іске асыру туралы қорытындылар мен тұжырымдар жасалды.

Түйін сөздер: медициналық қызметтердің қолжетімділігі, еңбекші-мигранттар, денсаулық сақтау құқығы, денсаулық сақтау саласы, үкіметтік емес ұйымдар.

Шеденова Н.У.¹, Ногайбаев Е.О.²

¹доцент кафедры социологии и социальной работы КазНУ им. аль-Фараби, д.социол.н.

²докторант кафедры социологии и социальной работы КазНУ им. аль-Фараби
г. Алматы, Казахстан

О ПУТЯХ ПРАКТИЧЕСКОЙ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ЗДОРОВЬЕ ИНОСТРАННЫХ ТРУДЯЩИХСЯ МИГРАНТОВ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В статье рассматриваются пути совместной деятельности государственных и общественных структур, дипломатических представительств и этнокультурных сообществ по содействию реализации права на защиту здоровья иностранных трудящихся-мигрантов. Республика Казахстан, являющаяся страной-реципиентом в миграционных процессах в центрально-азиатском регионе, осуществляет социальную и экономическую политику с учетом необходимости соблюдения прав внешних трудовых мигрантов, включая право на здоровье. Исследование проведено с использованием метода интервью, по результатам анализа выработаны выводы и заключения по путям реализации прав иностранных работников на медицинскую помощь в Казахстане.

Ключевые слова: доступность медицинских услуг, трудящийся мигрант, право на здоровье, сфера здравоохранения, неправительственные организации.

The issues of ensuring human rights in the field of health and the availability of high-quality medical services are relevant both for working citizens of the Republic of Kazakhstan, and for foreign citizens temporarily staying in the country for labor activities. Obtaining emergency medical care is essential to ensure the safety of life and health of foreign citizens working in the country. The availability of medical services is determined by the availability of the necessary institutional conditions. Among them are the country's legislation in the field of ensuring the right of a migrant worker to emergency medical care and other forms of health protection; the work of state and public structures, as well as diplomatic missions aimed at protecting the interests of migrant workers in the field of health; readiness of public medical institutions to provide emergency medical care and other medical services to foreign citizens. The right to health protection is an opportunity for a citizen to take care of his health as presented by the Constitution of the Republic of Kazakhstan, and the corresponding duty of the state, individuals and legal entities not to violate, not to impede the realization of this right. In other words, the society is obliged to take all necessary measures that contribute to the preservation and improvement of the health of its members, and to prevent anyone from encroaching on the health of citizens [1]. The measure of mutual freedom and mutual responsibility of the individual and the state, the coordination of personal and public interests is manifested in the right to health care.

Departure to another country, regardless of the purpose of the trip always carries certain risks. Among them are important problems that may be associated with health status during the trip. Under the conditions of staying in a foreign country, this results in a complex set of problems, since a person cannot use the full range of medical services that is guaranteed for him back home. The purpose of staying in Kazakhstan for labor migrants from the neighboring countries of Central Asia is that in a certain period they need to complete a given amount of work, earn money and leave the country safely. Issues of safety of working conditions, legal protection of health and access to medical services, and, above all, emergency medical care is one of the key issues for migrant workers. Safety of health is an important human right.

Theoretical and methodological approaches in determining the availability of medical services			
Systematic approach (integrates subjectivist and objectivist approaches; includes three basic components: economic, organizational and managerial, and sociocultural)		Availability levels: sociocentric approach (for different citizens of the population) anthropocentric approach (capabilities of a specific person) approach from the point of view of self-development and self-realization of the person (internalization)	Behavioral model (accessibility is considered not only as an opportunity, depending on the consumer, but as a system of determinants of the economic, social, political sphere in relation to the health care system)
subjectivist approach (studies the behavior of a particular consumer of services)	objectivist approach (studies the conditions and barriers of the economic, political, organizational spheres)		

Table 1 Theoretical and methodological approaches in determining the availability of medical services

The sociology of medicine was first recognized as a separate field of study in the 1950 s and is now the largest specialized field of sociology [1]. When studying the availability of medical services, it is necessary to keep in mind that the concept of accessibility reflects complex structural relationships determined by a combination of various factors. In modern sociologists as a theoretical and methodological basis in determining the availability of medical services for the patient uses a systematic approach that integrates subjectivist and objectivist sociological traditions. They show how institutional constraints determine a patient's ability to interact productively with medical institutions [3]. A behavioral model that originally included 3 groups of factors identified by Ronald M. Andersen is also widely used: demographic and social characteristics of the individual himself, the conditions under which he resorts to the use of services and the security of the region where a person lives with medical infrastructure, and also - the severity of the need for medical care through professional health assessment, and later supplemented by variables that characterize the health care system itself, both at the state level and at the level of a particular institution [4].

All the above approaches should be used when analyzing such a socially vulnerable group of the population as foreign labor migrants. (Table 1)

The aim of the study is to collect and analyze sociological information by means of in-depth interviews about the availability of medical services and the possibilities of obtaining medical assistance for migrant workers in Almaty.

Research objectives:

- obtain general information about informants – age, marital status, country and region of departure;
- find out the motives of their arrival, the conditions of their stay in Kazakhstan, the problems of concern, the importance for them of issues of health protection and medical care;
- obtain an assessment of the health status of the informants prior to arrival and while in Kazakhstan as the country of arrival, identify working and living conditions that may contribute to health loss;
- identify strategies for the behavior of migrant workers in the event of illness and its treatment during their stay in Kazakhstan – appeal to family and friendship ties, repatriation, employer assistance, recourse to the public health system and to private clinics, support for community organizations
- determine the level of legal literacy of migrant workers in obtaining medical services, as well as their opinion on how to improve the legal protection of migrant workers in this issue and ensure their access to emergency care and medical services.

The object of research is the behavior of labor migrants from Central Asia (Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan) in the field of protecting their health while in Kazakhstan.

The subject of the research is the availability of medical services, as well as the conditions, types and amount of receiving emergency medical care of foreign citizens in the conditions of Almaty.

General information. In the course of the study, using the interview method, 15 respondents were attracted - citizens of the following Central Asian countries:

The Republic of Uzbekistan - 8 people, including 7 men and 1 woman;

Kyrgyz Republic - 4 people, including 3 men and 1 woman;

The Republic of Tajikistan - 3 people, all men.

The age of respondents from 20 to 34 years old is 9 people, from 35 to 50 years old - 6 people. Residents of the countryside - 13, cities - 2 people. Higher education - 2 people, incomplete higher education - 1, secondary special education - 9, secondary education (do not have a profession) - 3 people.

13 people are married and have an average of 3-4 children, and 2 people do not have their own family, live with their parents.

The motive for coming to Kazakhstan, all respondents called job search. 6 people work in the construction industry, 1 person works as an accountant in the office, 8 people are engaged in trade in the food and food markets in Almaty. At the same time, for migrants working at construction sites, the living conditions do not meet basic needs due to the lack of furniture, bedclothes, sanitary and hygienic conditions. As a rule, limited nutrition, consisting mainly of a minimum set of products, such as tea, bread, sugar and pasta. The mode and safety of work also does not meet acceptable standards, since the 8-hour workday is not respected, and no days off are granted, which certainly creates a threat to the health of these workers. Respondents working in the office and in the markets, as a rule, point out that they have rental housing that provides sufficient comfort for rest; the food includes a varied diet consisting of meat, various types of cereals, dairy products, fruits and vegetables. The mode of operation also allows to have free hours for a good rest, and also provides weekends.

The main problems denoted by all respondents regardless of their country of origin are the following:

1. Paperwork, especially temporary or permanent registration, as well as work permits. At the same time, these persons are often forced to work illegally, since they do not have the opportunity to legalize their status for work in the Republic of Kazakhstan. Quite often, migrants show an irresponsible attitude to the issue of maintaining health, which is manifested in the fact that before arriving in Kazakhstan, potential migrants do not think about ways to solve such problems that may arise while in a foreign country. Most migrant workers do not have any information about where, to what extent, under what conditions they can receive medical assistance if necessary, hoping for recruiters, employers, counting on their verbal promises. But actually being in a difficult situation, they are convinced that they are not ready to solve these problems.

2. Working conditions can adversely affect the health of migrants, lead to injuries, exacerbation of chronic diseases. For example, merchants on the market have complaints of pain in the spine, joints, upper and lower extremities. In general, the state of health prior to arrival in Kazakhstan is assessed by the respondents as good. But poor-quality food, uncomfortable housing, irregular working hours are potentially dangerous to health, as they can lead to physical depletion of the body and weakened immunity.

3. The majority of respondents say that they prefer to stay in Kazakhstan in the event of illness, while often doing self-medication, not being able to seek professional help from professional doctors, because they have no money for it, not wanting to leave work because of the threat of being left without earnings. At the same time, in the event of a complication of the situation, they choose to return to their homeland for treatment. The main reason for the refusal of treatment in Kazakhstani clinics is the high cost of paid medical services, knowing that they cannot count on free help, since they are foreign citizens. At the same time, some of the respondents had the experience of receiving emergency medical care for free.

4. The level of legal literacy of migrant workers in obtaining medical services, as in others, is usually low. This, in our opinion, is due to the fact that migrant workers do not take measures to prepare their departure in search of work abroad in their own country. Opinions expressed as wishes about state initiatives that can significantly affect the direction of improving the stay of foreign labor migrants in the country also boil down to the fact that the state is obliged to assume the costs of medical support for migrant workers. It should be noted that, nevertheless, the majority of respondents have an understanding that compulsory or voluntary medical insurance can become a convenient tool for solving the problem of access to medical services.

The most important conclusions and recommendations that can be made from the interview results are as follows:

Public authorities need:

1) to create a legal framework for the organization and coordination of the work of the border service, customs service, migration service, diplomatic missions of Kazakhstan in the countries of Central Asia to conduct information work among labor migrants.

2) to develop a system of per capita financing of NGOs based on the results of work to prevent and minimize the negative effects of crisis situations in which vulnerable groups of citizens may find themselves, in the form of grants.

3) to strengthen the work on the prevention of corruption in the activities of government officials associated with the designated category of citizens.

4) to determine the executive body that ensures the release of information materials in the languages of the countries of origin of migrant workers on the mechanisms for receiving medical care in the Republic of Kazakhstan.

Non-governmental, international and human rights organizations are offered:

1) contribute to the creation of a single body, in order to coordinate the work of all stakeholders, including government bodies that perform work within their specific regulatory framework of competences, with the goal of bringing each unique case to a positive decision.

2) contribute to the formation of a high level of legal culture among the population.

In countries of origin, it is necessary to put in place measures to effectively organize the work of state and public institutions (ministries, local executive bodies, public associations, etc.) to improve pre-departure training of potential migrant workers in order to avoid multiple risks to the health of migrant workers.

References

1. Constitution of the Republic of Kazakhstan. Electronic resource: URL: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution (date of the request: 03.12.2018).

2. Medical sociology: major themes in health and social welfare. Editor: [Graham Scambler](#), Publisher: Routledge, 2004.

4. Gogoleva E.A. *Theoretical approaches to understanding the availability of medical services in sociology*. Electronic resource: URL: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/51781/1/klo_2013_170.pdf (date of the request: 03.12.2018).

4. Panova L.V., Rusinova N.L. *Access to health care: methodological approaches and measurement methods*. *Journal of Sociol ogy and Social Anthropology*. 2002. – № 4. – P. 147-163.

МРНТИ: 02.41.11

Қабаева Ж.А.¹

¹ Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының профессоры, философия ғылымдарының докторы Алматы қ., Қазақстан, Kabaeva_zha@mail.ru

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНАҒЫ ИНДИВИДУАЛИЗМ ЖӘНЕ ҰЖЫМШЫЛДЫҚ КӨЗҚАРАС ТҮРҒЫСЫНДА

Аңдатпа

Бұл мақалада автор қазіргі Қазақстан қоғамында ұжымшылдық индивидуализмнен басым болады деген ойды негіздеуіне ұмтылыс жасайды. Мұндай жағдайды негіздеу үшін автор ұлттық мәдениетті кеңестік, түркі, Азия мәдениеттеріне қатысты қарастырады. Бұл салыстыруда коллективистік қоғамды сипаттайтын бірдей құрамдас бөліктерді анықтауға болады. Мұндай дағдарыс кезеңіне (2025-2035 жж.) ұжымдық қоғамның құндылығы арта түскен кезде ғана осы көзқарас орнайды.

Кілт сөздер: ұжымшыл, индивидуализм, мәдениет, қоғам, посткеңестік, қазақстандық, қазақтық, корейлік, жапондық.

Zh.A. Kabaeva¹

¹ doctor philosophical science, professor of department Political Science and Socio-Philosophical disciplines of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai

MODERN KAZAKHSTAN SOCIETY FROM THE POSITION OF INDIVIDUALISM AND COLLECTIVISM

Abstract

In this article the author tries to substantiate the idea that collectivism prevails over individualism in the culture of modern Kazakhstan. To substantiate this situation, the author considers the national culture in relation to the Soviet, Turkic, Asian cultures. In this comparison, it is possible to identify the same components that characterize a collectivist society. There is an approach to such a crisis period (2025-2035), when the value of a collectivist society will only increase.

Keywords: collectivism, individualism, culture, society, post-Soviet, Kazakh, Kazakhstan, Korean, Japanese.

Қабаева Ж.А.¹

¹ доктор философских наук, профессор, кафедры политологии и социально-философских дисциплин Казахского Национального педагогического университета им. Абая. г. Алматы, Казахстан

СОВРЕМЕННОЕ КАЗАХСТАНСКОЕ ОБЩЕСТВО С ПОЗИЦИИ ИНДИВИДУАЛИЗМА И КОЛЛЕКТИВИЗМА

Аннотация

В этой статье автор пытается обосновать мысль, что коллективизм превалирует над индивидуализмом в культуре современного Казахстана. Для обоснования такого положения автор рассматривает национальную культуру в соотношении с советской, тюркской, азиатской культурами. В таком сопоставлении можно выявить в них одинаковые компоненты, которые характеризуют коллективистское общество. Идет приближение к такому кризисному периоду (2025-2035 гг.), когда ценность коллективистского общества будет только нарастать.

Ключевые слова: коллективизм, индивидуализм, культура, общество, постсоветское, казахстанское, казахское, корейское, японское.

Қазіргі қоғамның проблемалары көптеген себептермен байланысты, олардың біріне индивидуализм ұжымшылдықтан басым екенін жатқызуға болады. Біздің заманымызда қоғам мәдениетін қандай ұстаныммен қарастыратынын түсіну маңызды. Чой Джун Сик "Understanding Koreans and Their Culture" (Сеул, 2007) кітабында: «Түрлі халықтардың вариативті мәдениетін түсінуге тырысудағы ең жақсы тәсілдердің бірі – олардың индивидуализм мен ұжымшылдық болашағынан көрінісі», – деп айқын айтылып кеткен [1, 22]. Осындай тәсіл осы жұмыста қолданылады.

Ұлттық мәдениеттің базистік негіздері оның ұжымшылдық немесе индивидуалистік болып табылатындығымен айқындалады. Ұжымшылдық пен индивидуализм тұрғысынан әлеуметтік және экономикалық мәселелерді қарау, оларды неғұрлым барабар түсіндіруге, тұтастай алғанда қазіргі қоғамның даму перспективасын терең түсінуге мүмкіндік береді. Ұлттық мәдениеттегі ұжымшылдықтың үстемдігі көптеген әлеуметтік проблемалардың оң шешілуін қамтамасыз етеді.

Осы мақалада Қазақстан мәдениетінің негізін индивидуализм және ұжымшылдық перспективасынан көрсетуге ұмтылыс жасалған.

а) 1991 ж. дейін Қазақстан азаматтары Кеңес қоғамының мүшелері болып, мемлекеттік меншік нысанындағы және марксист-лениндік идеологиялы социалистік мемлекетте тұрды. Билеуші Коммунистік партияның басшылығының мақсаты – ресми мәлімделгендей коммунизм құру жолында жүрді. Бұл мақсат алыс түбілі болды, алайда бұл бүкіл мемлекеттің экономикалық, әлеуметтік-саяси дамуының бағытын анықтады. Кеңес қоғамының идеологиясы коммунистік ұжымдық моральға негізделген. Кеңес заманында қоғам мүшелері жеке тұлға қызығушылығынан жоғары болғандықтан, осындай қоғамға өзіне лайықты ұжымдық қоғам санасы сәйкес болды. Қазіргі кезде ұжымдық сана көптеген посткеңестік елдердің қауымдастықтарына тән, соның ішінде біздің елде де;

ә) мемлекетіміздің тәуелсіздігіне отыз жылда болған жоқ, оның қалыптасуы мен дамуы көбіміздің көз алдымызда өтті. Біз осы оқиғалардың куәгерлеріміз де және қатысушыларымыз. Сонымен әлеуметтік және жеке тәжірибе теориялық ұғынуымен бірге бір-бірін толықтырады да көптеген мәселелерді терең түсініп, ұғынуға мүмкіндік береді.

Біздің елімізде әлеуметтік зерттеулер кең тұрғыда жүргізілмеді, сондықтан кейбір ережелерді негіздеу үшін шетелдік дереккөздерге жүгінуге тура келеді. Бізге туысқан түрік халқының мәдениетіне қатысты ғылыми нәтижелерді қолдануға болады. Қазақ және түрік халықтарының негізгі ұлттық мәдениеттері ұқсас, сондықтан олардың менталитеттерінде ортақ нәрсе көп. Түрік менталитетінің ғылыми зерттеулерінде атап өтілген нәрсені қазақ менталитетіне де жатқызуға болады. Мұндай ережелердің біріне мыналар жатады. «Үш елден (АҚШ, Түркия, Норвегия) Түркия ең ұжымдық мәдениетіне ие болды. Түрік ер азаматтарына батылдылық «бауырластық қарым-қатынастар» және бір тұрақтылық бөлігімен байланысты» [2,98]. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, түрік мәдениетін ұжымдық мәдениетіне жатқызуға болады. Қазақ мәдениеті түрік мәдениетімен өте тығыз байланысты болғандықтан, «қазақ мәдениеті ұжымдық мәдениетке жақын» – деген ойды сипаттауға болады. Шын мәнінде, қазақтарда бауырластық сезім өте терең дамыған және ұжымдық рух индивидуалистік рухтан басым. Бұл рух социумның көптеген салаларында көрінеді. Қазақтар басқа бейтаныс адамдарға, әсіресе өскелең ұрпаққа жылы (туыстық сипатта) болып келеді. Соңғы жылдары еліміздегі урбанизация үдерісі қала мәдениетіне әсерін тигізуде: қалаларда адамдардың өзара қарым-қатынастары одан да жылы болып келе жатыр. Мұның бәрі Алматы, Астана, Шымкент және т.б. қалаларында жақсы байқалады.

Ұлттық бірегейлікті ұғынудың маңыздылығы, әсіресе, біз келесі кезеңге жақындағанда қазіргі заман дәуіріне өсуде: шамамен 2025-2035 жж. бұл процесс келесі сөздік дефинициясы берілген сингулярлыққа жатады: "сингулярлық бірнеше он жылдан кейін, мүмкін, бұрын да бізді жаңа технологиялардың дамуымен байланысты бүкіл әлемнің кенеттен батыл өзгеруін күтуде". Мұндай технологиялық серпіліс қоғамдық және жеке өмірдің барлық салаларына, жалпы ұлттық мәдениетке қатты әсер етеді.

б) Біздің қоғамның ұжымдық рухы азиялық ел болып табылатындығымен де анықталады. Шығыс Тынық мұхиты өңірінің (Корей, Жапон және т.б.) ұжымдық қоғамдарының арасында компаративістік талдау жүргізу, оларға тән жалпы параметрлерді анықтауға мүмкіндік береді. Біздің қоғамымыз үшін осындай елдерге бағыт беру маңызды. Ұлттық көзқарасты түсінуге мәдениет тұрғысынан, олардың рухын түсінуде ұжымшылдық және индивидуализм арасындағы қатынастар шынымен орасан ықпал етеді.

«Корея типтік ұжымдық қоғамға жатады» [1, 22]. Сондықтан да ұжымшылдықтың кейбір белгілерін ашу үшін корей қоғамын қарастыруға болады. Корей ұлттық мәдениетінде негізгі мазмұны «үйлесім сезімі, өзара тәуелділік және өзгелерге қамқорлық» деп айқындалған ұжымдарға ерекше назар аударылды [3, 244]. Бұл анықтамада психологиялық тұрғыдан ұжымшылдық қоғамының параметрлері белгіленген. Осындай қасиеттер шығыс халықтарына тән. Корей авторы кәріс қоғамының тағы негізгі принциптерінің бірін атап көрсетеді: «алдымен ортақтылық, содан кейін даралық» [1, 23]. Бұл корей халқының болмысының онтологиялық принципіне жатқызуға болады. Демек, корей қоғамында ұжым құндылықтары (отбасы, фирмалар, компаниялар және т.б.) индивидуум құндылықтарынан жоғары. Чой Джун Сик

қызықты түсінік береді: «егер компаниялар Солтүстік-Шығыс Азияда көп ғасырлар бұрын болған болса, онда компания туралы қытай сөзі отбасының мәнін қамти алар еді» [1,26]. Қалай отбасы кәрістер үшін құндылықты, солай сияқты оларға өздерінің компанияларының, фирмаларының ұжымдары да маңызды. Кәрістер отбасының құндылықты мәнінің параметрлерін өз ұжымдарына ғана қолданбайды. «Тіпті шексіз нысан әлем оларға отбасы ретінде түсінікті болды» [1, 25]. Міне, корейлерде тіпті универсумға деген жылы адами сезім бар. Корей үшін отбасы ұғымы әмбебап түсінік статусына ие болып тұр. Сондықтан олар өмір сүріп жатқан қоғамға бейімделеді және олардың әлеуметтік фобиялар аз. Осылайша, оларда иеліктен айыру, түсінбеушілік, жалғыздық аз. 130-дан астам ұлт өкілдері тұратын қазақстандық қоғамда корей диаспорасы жақсы бейімделген. Бұл факт Кеңес Одағы ыдыраған кезде белгілі бір дәрежеде расталды, сұралған корейлердің тек 3%-ы ғана республикадан кету туралы сұраққа оң жауап берді. Біздің республикадағы корей диаспорасының білім деңгейі ең жоғары.

Тек формальды-әкімшілік қарым-қатынас қазіргі заманғы корей компанияларында іскерлік ахуал туғызып қана қоймай, оларға туыстық қарым-қатынасты түсіну де әсер етеді. Корейлердің отбасы рухын заманауи компанияларға көшіруі байқалады. «Әдетте, кез келген компанияның қызметкерлері мен кіші менеджерлері Директорлар кеңесінің төрағасын атасының мәртебесіне, компания президентінің әкесінің мәртебесіне сәйкес келетін адам ретінде санайды. Осылайша, компания үлкен отбасы сияқты бір нәрсеге айналады» [1, 26]. Қазіргі корей компанияларында өндірістік қатынастардың сипаты Батыс елдері ұжымдарындағы тиісті қатынастардан ерекшеленеді.

Мұндай сипаттаманы Корей мәдениетімен бірдей дәстүрлі дүниетанымдық ұстанымдары бар жапон мәдениетіне де беруге болады. "Ұжымдық" терминінің антиподі "индивидуалистік", ал синонимі "индивидуалистік емес" болып табылады. «Бірінші кезекте жапон мәдениетінде дәстүрлі қалыптасқан «индивидуалистік емес» көзқарасты атап өткен жөн, – деп жазады ресейлік философ Е.Л. Скворцова. – Жапондықтар бір жағынан, табиғатта, тұтастай алғанда, Күншығыс елдің әрбір тұрғыны тығыз эмоционалдық байланыста, ал екінші жағынан ол өзін сәйкестендіретін әлеуметтік топта (ел, компания, отбасы болсын, икэбана үйірмесі және т.б. болсын) түпкілікті сіңіп кеткен (үйлесіп кеткен). Олар табиғатқа да, қоғамға да қарсы емес. Дәстүрлі жапон тілі барлық қоршаған ортамен үйлесімді қатар өмір сүруге бағытталған, сондықтан Батыста, соның ішінде Ресейде де таралған антагонизм мәдениеті оларға жат» [4, 51]. Туралы айта келіп, «мәдениет антагонизм», Е.Л. Скворцова бейбітшілікке, келісімге әкелмейтініне назар аударады. Жапониядағы немқұрайлылық қоршаған ортамен үйлесімді қатар өмір сүрудің салдары ретінде, бейбітшілік сүйгіш сипаты бар дүниетанымдық ұлттық қондырғылардың салдары ретінде көрінеді.

в) Халық менталитетінің негізі отбасында қаланады және тұлға қалыптасуына отбасы тәрбиесінің әсері өте көп. Отбасыда ұлттық мәдениет кодының үлкеннен кішіге берілуі жүреді. Заманауи ағылшын мен жапон отбасыларында Батыс пен Шығыс адамдарының дәстүрлі мінез белгілерінің қалыптасуы қалай жүретіні дәлелденген деңгейде түрлі елдерде жүргізілген зерттеулерде көрсетілген, және нәтижелері «Journal of Cross cultural psychology» атты журналда жарыққа шыққан (2012). Халық менталитетінің түрлі аспектілерінің компаративтік анализі бойынша зерттеу жұмыстары мақала ретінде осы журналда шығады. Мұнда салыстырмалы түрде жастар арасында, нақтығырақ айтқанда, 19-24 жастағы Жапония мен Англия елдерінің студенттері арасында социофобия сұрақтары бойынша жүргізілген ең соңғы зерттеу нәтижелері жарияланған. Зерттеу жұмыстарының барысында олардың менталитетінде кейбір ерекшеліктер ескерілген. Жұмыстар жоғарыда айтылған батыс пен шығыс авторларының ойларымен сәйкес келіп отырғандығы байқалады. «Өндірісі жақсы дамыған батыс елдеріндей Англияда да жеке тұлғаға көп көңіл бөлінеді. Бала тәрбиесіндегі ең басты міндет индивидуализмді, өзін-өзі тәрбиелеумен қоса, тәуелсіздік пен бостандықты беру. Жапонияда әлеуметтендіру мен онымен байланысты мәселелерге жоғары мағына беріледі, топтағы бағдар мен бағыныштылық, әлеуметтендірудің басты мақсаты ретінде үйлесімділік пен ынтымақты сақтау. Сондықтан Жапонияда бала тәрбиесіндегі кең таралған түрі – ол тәртіптің бір түрі ретінде аяушылыққа көңіл бөлу. Соның ішінде, жапон аналары аяушылықты-шамалы тәсілді қолданады, мұнда баланың лайықсыз мінез көрсетуі басқа адамдарға қорлық жасайды дегенге зер салынған» [5, 221].

Бала тәрбиесінде ең басты тірек индивидуализм, өзін-өзі тәрбиелеумен қоса, тәуелсіздік пен бостандық, автономиялық, – дейді авторлар. Оларда батыстың құндылығы, балаларға жастайынан үйретіледі. Батыста отбасы тәрбиесінде индивидуализмге көп көңіл бөлінген және бөлінуде. Мысалға, отбасында балаға сен қабілеттісің, сенің қолыңнан келеді, сен істей аласың деп айтылады. Осылайша тұлға тәрбиеленеді.

Жапондық қоғамда отбасылық тәрбие кішкене басқа топтың қызығушылықтарына, қоғамдасуға және үйлесімділікке көп бағдарланған. Жапондық тәрбиеде отбасылар: борышқа, намысқа және жауапкершілікке басты назар аударады. Жапондық аналар балаларына тұлғалық қарым-қатынаста басқаның көңіліне тимеуге тырысу керектігін үйретеді. Соңғысы ұлы Канттың айтқанымен үндеседі: «Сен үшін өзге – әулие». Бұл фразада көп мағыналы этикалық қабаттар бар. Мұнда жүріс-тұрыстың келесі коды да қарастырылған: басқаның көңіліне тимеуге болмайды. Жапондық тәрбиеде Басқаға деген сыйластық қарым-қатынасқа басты назар аударылған.

Қазақ отбасыларында тәрбие үдерісінде балаға жастайынан «Ұят болады», «Ел не айтады» деген сөздер арқылы әсер еткен. Қазақ отбасыларында осыларға басты көңіл аударылған, бұны философиялық деңгейде қазақ халқының менталитетіндегі ерекшелігін қазақтың ұлы ойшылы Шәкәрім (1858-1931) айтып өткен. Ол екі ақиқаттан үшіншісін шығарады. Егер бірінші ақиқат – Құдай ақиқаты, екіншісі – Ғылым ақиқаты, ал үшінші ақиқат осы екі ақиқаттан шығатын – ар-ұждан деп пайымдайды Шәкәрім. Қазақтың құндылықтарының пирамидасында ар-ұждан ең бірінші орынды алады.

Еуропалық отбасыларда тәрбиеде басты назар «Мен» (индивидуалистік) жүйесіне, ал шығыс халықтарының отбасыларында «Өзге» (ұжымшылдық) жүйесіне: жапондық тәрбиеде – ұжымдық жүйеге, қазақ отбасыларында – ар-ұжданға назар салынады.

Посткеңестік мұраның ұжымдық рухына, түркі халықтарының бауырластық сезіміне, азиялық рух қосылады және олардың барлығы біздің ұлттық мәдениетті ұжымшылдық мәдениеті ретінде анықтайды.

Қорытынды: қазақстандық қоғамда ұжымшылдық индивидуализмнен басым. Мұндай жағдай, а) посткеңестік Қазақстан қоғамындағы ұжымдық мораль басымдығына негізделген; ә) қазақ мәдениеті ғылыми зерттеулердің қорытындысы бойынша ұжымдық мәдениет ретінде сипатталатын түрік халқының мәдениетіне жақын; в) қазақ мәдениеті ұжымшылдығы басым болатын Азиялық мәдениет бөлігі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Choi Joon-sik PhD. *Understanding Koreans and Their Culture*. Seoul, Korea: HER ONE MEDIA. 2007.
2. Suzanne H. Lease, Sarah H. Montes, Linda R. Baggett. (2012): «A Cross-Cultural Exploration of Masculinity and Relationships in Men from Turkey, Norway, and the United States», *Journal of Cross cultural psychology*, v. 43; 2, pp. 84 – 105.
3. Hui C.H., & Triandis, H.C. (1986). *Individualism-collectivism: A study of cross-cultural researchers*. *Journal of Cross cultural psychology*, v. 17; pp. 222 – 248.
4. Скворцова Е.Л. *О русских антагонизмах и японском компромиссе. // Вопросы философии. – 2014. – № 1. – С. 46 – 56.*

МРНТИ: 02.41.11

Д.Ө. Құсайынов¹, Ж.А. Жанбаева²

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының профессоры, философия ғылымдарының докторы

²Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің 2 курс PhD докторанты Алматы қ., Қазақстан.

E-mail: zhanbaeva1988@mail.ru

ӘЛЕУМЕТТІК ПРОЦЕСТЕРДІҢ ҚОҒАМДЫҚ САНАҒА ӘСЕРЛЕРІ МӘСЕЛЕСІНЕ

Аңдатпа

Елбасының стратегиялық еңбегіне айналған рухани жаңғыру идеялары түбегейлі қарастырсақ қоғамдық сананы жаңғыртып заман талабына сай етуге бағытталған. Негізгі мәселе – адамның санасын күрт өзгерту, сайып келгенде, қоғам жаңғыруының ең күрделі, ең қиын саласы екенін өмір көрсетіп отыр. Бұл мәселеге президент басқаша, жаңа өлшеммен келіп, жаңаша сапалық бұрылыс жасаған. Бұл – тың қорытынды, ашығын айтқанда, өзекті идеологиялық мақала және қоғамдық сананы түбегейлі өзгертуге бағытталған. Біздің пайымдауымызша, мақаланың бүкіл мазмұны, онда қойылған міндеттер, ең алдымен интеллигенцияға, әсіресе, идеологиялық салаға жауап беретін кадрлар корпусына, ғалымдарға, журналистерге арналған. Президенттің стратегиялық ойлау, құбылыстарды, қоғамдық санаға тиізетін әсерлерді, қоғамдық қатынастарды прагматикалық тұрғыдан бағалау және елдегі осы тарихи кезеңдегі шынайы ахуалмен, қоғам мүдделерімен тығыз байланыста қараудағы тереңдігі мен жаңашылдығы айқын көрсетілген. Қоғамдық санадағы өзгеру процестері қазақ мемлекетінің түбегейлі мүддесіне қызмет ете отырып, соны өркеніеттің алдыңғы легіне шығаруды көздейтіндігі сөзсіз. Оның кілті ретінде елімізде стратегиялық құжаттар, бағдарламалар баршылық. Сондықтанда қоғамдық сананың әлеуметтік процестерден тікелей байланыстылығын көрсетуге талпынамыз.

Түйін сөздер: әлеумет, мәдениет, қоғамдық сана, қоғамдық болмыс, әлеуметтік процестер, сананың жаңғыруы, жаңғыру, ұлттық сана, сана, құндылықтар.

D.U. Kusainov¹, Zh.A. Zhanbaeva²

¹doctor philosophical science, professor of department Political Science and Socio-Philosophical disciplines of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai

²PhD doctoral candidate of 2nd course of the Kazakh National Pedagogical University.

Abaya, Almaty, Kazakhstan

E-mail: zhanbaeva1988@mail.ru

THE PROBLEM OF THE INFLUENCE OF SOCIAL PROCESSES TO PUBLIC CONSCIOUSNESS

Abstract

The ideas of spiritual rebirth, which became the strategic work of the Head of State, are aimed at modernizing the public consciousness and modernity. The main problem is that cardinal changes in human consciousness ultimately turn out to be one of the most difficult spheres of social revival. The president made a qualitative turn on this issue. A new vision (in fact, this is an ideological article), is aimed at a fundamental change in social consciousness. We believe that the entire content of the article, the tasks assigned, are primarily intended for cadres of scientists, journalists who are "responsible for the intelligentsia," especially for the ideological sphere. The pragmatic approach of the president to strategic thinking, phenomena, public consciousness, pragmatic assessment of social relations and the current situation in the country in close cooperation with the public clearly demonstrates the depth and innovation. Transformational processes in the public consciousness serve the fundamental interests of the state, aimed at bringing Kazakhstan to the forefront of civilization. The key to this is the strategic documents and programs that we have. That is why we strive to show that social consciousness is directly related to social processes.

Keywords: cultural, social consciousness, social life, social processes, rebirth of consciousness, modernization, national consciousness, consciousness, values.

Кусаинов Д.У.¹ Жанбаева Ж.А.²

¹ доктор философских наук, профессор кафедры политологии и социально-философских дисциплин Казахского Национального педагогического университета им. Абая

² PhD докторант 2 курса Казахского Национального педагогического университета им. Абая

К ПРОБЛЕМЕ ВЛИЯНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ ОБЩЕСТВЕННОМУ СОЗНАНИЮ

Аннотация

Идеи духовного обновления/ возрождения, ставшие стратегической работой Главы государства, направлены на модернизацию общественного сознания и современности. Главная проблема – кардинальное изменение сознания человека – это, наконец, самая сложная ветвь возрождения общества. Основная проблема заключается в том, что кардинальные изменения в человеческом сознании в конечном итоге оказываются одной из самых сложных сфер общественного возрождения. Президент сделал качественный поворот в этом вопросе. Новое видение (по сути это идеологическая статья), направлено на кардинальное изменение общественного сознания. Мы считаем, что все содержание статьи, поставленные задачи, в первую очередь, предназначены для кадров ученых, журналистов, которые «отвечают за интеллигенцию», особенно за идеологическую сферу. Глубина и новаторство президента, его стратегическое мышление отражены в прагматической оценке явлений, воздействии на общественное сознание, общественные отношения – в тесной связи с истинной ситуацией в этот исторический период, с интересами общества. Прагматичный подход президента к стратегическому мышлению, явлениям, общественному сознанию, прагматической оценке общественных отношений и текущей ситуации в стране в тесном сотрудничестве с общественностью наглядно демонстрирует глубину и новаторство. Трансформационные процессы в общественном сознании служат фундаментальным интересам государства, нацелены на выведение Казахстана на передний план цивилизации. Ключ к этому – стратегические документы и программы, которые у нас имеются. Вот почему мы стремимся показать, что общественное сознание напрямую связано с социальными процессами.

Ключевые слова: социальное, культурное, общественное сознание, общественная жизнь, социальные процессы, возрождение сознания, модернизация, национальное сознание, сознание, ценности.

Кіріспе: Егемендік алып тәуелсіздіктің сара жолына түскен қазақ қоғамындағы қоғамдық сананың өзгеруі мен жетілуі әлемнің барлық елдерінің назарында екендігі ақиқат. Оған осы бағытта ой қалыптастырған әлемдік философияның алыптарының көзқарастары дәлел бола алады. Кезінде Австриялық ғалым Карл Реннер «ұлт, мемлекет өзінің дамуында өзі қаласын-қаламасын бәрібір үш кезеңнен немесе үш сатыдан өтеді. Ол: ұлттың оянуы, ұлттың дамуы және ұлттың гүлденуі» деді. Алғашқы сатысы ұлттың оянуы немесе кейінгі сатылары ұлттың дамуы, гүлденуі болсын, олар қоғамдық сананың оянуы, өзгеруі, жаңғыруымен қатар жүреді. Қоғамның даму процесінде мемлекеттің, ұлттың дамуы сапалық өзгерістерге түседі. Жаңарады, жаңғырады, басқадан қабылдайды, толығыады, жетіледі және кемелденеді.

Негізгі бөлім. Мақаланың көтеріп отырған мәселесінің ішкі мазмұнын толығымен ашу үшін біз, алдымен, мәселеге тікелей көшпес бұрын, «сана», «өзіндік сана», «қоғамдық сана» ұғымдарының басын ашып алу керек. Сана мәселесі де – философия тарихында шешімі осы күнге дейін нақты табылмаған аса күрделі мәселелердің бірі. Ол пайда болғалы бері ғасырлар бойы философиямен бірге жасасып келеді, өйткені философияның өзінде іздену мен күдіктену рухы бар. Сананың табиғатын дөп басып айту қиын, ол сезім арқылы қабылданатын объективті нақтылықты белгілеу және түсіну үшін біз қолданып жүрген өлшемдер мен сипаттамаларға сай келе бермейді. Физикалық объектілер сияқты болмағандықтан, оның не массасы, не энергиясы, не формасы жоқ, оны сандық сипаттамалармен мөлшерін табу мүмкін емес. Десек те, сананың бар екеніне ешкім күмән келтірмейді деп есептейді отандық философ ғалым Б.М. Сатершинов [3].

Қоғамдық сана – қоғамның рухани өмірінің, адам ойында шындықтың бейнеленуінің барлық түрлерін қамтитын философиялық категория; әртүрлі әлеуметтік [қауымдастықтардың](#) өмір сүруі процесінде пайда болатын [адамдардың](#) әлемге және өздеріне деген қатынастарының рухани тәсілдерінің жүйесі – деген анықтама берген энциклопедиялық әдебиеттерде бар [1]. Яғни, рухани болмыстың негізі қоғамдық сана және тарихты сақтау ұлттық сананы құрметтеу, тарихты білу қоғамдық сананы иеленіп отыруды қажет ететін реалдылық.

Әрбір тарихи уақыт өрісіндегі жекелеген адамдардың интеллектуалдық қызметі оның бойындағы қоғамдық санасымен көрініп отырады, сонымен қатар, қоғамдық санадағы процестер әлеуметтік өзгерістерден тікелей тәуелділікте.

Бұл мәселеге аса ерекше көңіл бөліп кеңес империясы құлап жаңа тәуелсіз мемлекеттің сана болмысын жан-жақты зерттеген, санадағы таңбаларды айқара ашуға тырысқан белгілі отандық философ, академик Ғарифолла Есімнің «Сана болмысы» деген жалпы атаумен жарық көрген он кітабында (1994-2006) қазақ қоғамы мен оның рухани ерекшеліктері жөніндегі қоғамдық ғылымдарда орныққан кейбір түсініктер мен ұғымдардың құндылығы қайта бағаланады, түбегейлі өзгерістерге ұшырап, жанашылдық талаптарынан бағаланады. Оларда дәстүрлі қазақ қоғамы мен оның қазіргі жағдайында таптық-формациялық теорияға негізделген өлшемдерден кол үзіп, өркениетті өлшем түрлеріне өтудің кейбір мәселелері тиянақты шешім тапқан [2]. Қазіргі қоғам одан ары қарай даму үшін, әлемдік көштен қалмау үшін, көзқарасы қалыптасқан зерделі де, зерек тұлға тәрбиелеуі тиіс. Ол үшін даналықтың әлемдік үлгілерін игеріп, ғылымға, білімге ұмтылып, жан-жақты жетілген жөн.

Мемлекет басшысының және ақпараттық-түсіндіру жұмысының маңыздылығын ескере отырып, келесі сәттерге ерекше көңіл бөлген жөн:

- Қоғамдық сананы жаңғырту ұзақ мерзімді сипатқа ие әрі Қазақстанның мәдени және рухани мұрасын сақтау мен ілгерілету саласында іске асырылған «Мәдени мұра» («Культурное наследие», 2004) және «Халық тарих толқынында» («Народ в потоке истории», 2013) ірі бағдарламаларға негізделген

- Қазіргі заманғы социумда қоғамдық сананы жаңғыртуға сұраным ортақ әлеуметтік кеңістікте өмір сүріп жатқан халықтың қазіргі заманның қарқынды өзгермелі шарттарына сәтті бейімделу қажеттілігіне тікелей байланысты

- Қазақстан азаматтарының қоғамдық санасының мазмұны олардың мүдделерімен, құндылықтарымен және перспективаларымен тығыз астасады және өзіне мәдениетті, мінез-құлық практикасын, әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлерді, ғылымды, адамгершілік императивтерін қамтитын рухани негізге сүйенеді.

- ХХІ ғасырдағы ұлттық өзіндік сананы жаңғыртудың маңызды бағыты жеке деңгейде де, қоғамдық деңгейде де бәсекелік қабілет, прагматизм, ұлттық бірегейлікті сақтау, білімнің салтанат құруы, эволюциялық даму және сананың ашықтығы болып табылады

- Қоғамдық сананы жаңғырту нақ қазір ерекше маңызға және өзектілікке ие болып отыр, өйткені қазіргі әлем барған сайын өзгере түсуде. Жаһандану процестері стандартты емес, күтпеген сын қатерлерді

калыптастыруда, жаңа ақпараттық және коммуникациялық технологияларды белсенді пайдалану өмірдің ритмі мен стилін өзгертеді, ұлттық дәстүрлер заманауи элементтермен толығады [4].

Сонымен қатар, мемлекет басшысының бағдарламалық мақаласының негізгі терминдері мен түсініктерін төменгі кестеден көруге болады [4].

1–кесте

Термин немесе мәндік құрылым	Түсіндірме
Жаңғыру (модернизация)	<p>Модерн сөзінен аударғанда заманауилықты білдіреді. Аграрлық қоғамнан индустриалды типке көшу үрдісін білдіреді. Модернизацияның теориялары аясында кеңінен қарастыратын болсақ «модернизация» дәстүрлі қоғамның немесе өтпелі кезеңдегі қоғамның белгілі бір қабылданған оңды өзгерістер шкаласы бойынша анағұрлым озық елдердің деңгейін қуып жетуді білдіретін барлық дамушы әлеуметтік өзгерістердің синонимі ретінде түсініледі.</p> <p>XXI ғасырдың жағдайындағы модернизация көмір сутекті экономикадан сандық технологиялар, баламалық және жаңартылып отыратын энергия көздеріне негізделген жаңа технологиялық тәртіпке өтуді білдіреді. Жалпыөркениеттік және әлеуметтік-мәдени сипатқа иеленетін модернизация қоғамның жалпы құрылымының, қоғамдық қатынастар жүйесінің түгелдей өзгеруін білдіреді.</p>
Қоғамдық сана	<p>Қоғамдық сана – бұл қоғамдық өмірді сипаттайтын адамдардың рухани құндылықтары, қағидалары, көзқарастары, идеялары, білімдері мен көңіл күйлерінің біртұтастығын білдіруші толыққанды рухани құбылыс. Қоғамдық сананың негізгі формалары – ғылым, философия, өнер, адамгершілік, дін, саясат және т.б. Қоғамдық сананың құрылымында екі деңгей аталып өтеді: қоғамдық психология мен идеология. Қоғамдық психология жалпы қоғамға және оның үлкен әлеуметтік топтарының әрбіреуіне тиесілі сезімдер, көңіл күйлер мен әдет-ғұрыптардың біртұтастығы болып табылады. Идеология билеуші әлеуметтік топтардың мүдделерін білдіретін және қоғамның рухани өмірінің стратегиясын қалыптастыратын теориялық пікірлердің жүйесі болып табылады. Қоғамдық сана ұғымына мәні және мазмұны бойынша діл ұғымы жақын болып келеді. Діл (француз тілінде mentalite – ойлау үлгісі) – бұл қоғамдық сананың тереңдетілген деңгейі, ол рухани құрылымдарымен көрініс тауып, солардың арқасында әлеуметтік топ, яғни қауымдастықтан бастап біртұтас ұлтқа дейінгілер әлемді қабылдап, сезіп, ойлап, белгілі бір қалыппен әрекет етеді.</p>
Қоғамдық сана	<p>Дәстүрлі әлеуметтік теория қоғамдық сананың теориялық талдауын оның субъектісінің топтық сипаттамасына қатысты түсіндірмелермен байланыстырады. Сонымен қатар Я. уркхардт, Г.Тард, Г.Ле Бон, Ш.Сигеле, Х.Ортега-и-Гассетт, С.Московичидің еңбектері әлеуметті зерттеушілердің назарын адам өмірін әлеуметтік тұрғыдан ұйымдастырудың өзіндік топтық формаларынан түбегейлі ерекшелінетін адамдардың қауымдастықтарына бағдарлай алды. Адам қауымдастықтарының мұндай топтық емес формаларына жағдайлылық деңгейінде қалыптасатын индивидтер конгломераттары жатады – мысалға, ұшақ пассажирлері самолета, театр немесе стадиондағы көрермендер, бұқаралық ақпарат құралдарының аудиториясы, қоғамдық саяси, әлеуметтік, мәдени қозғалыстардың қатысушылары, түрлі қауымдастықтар мен клуб мүшелері және т.б. Қауымдастықтардың осы іспетті топтық емес типтері қоғамдық сананың субъектілері болып табылады, ол өз кезегінде еліктеу, жұқтыру, нандыру құбылыстарымен байланысты әрекет етудің өзіндік бір тетіктерімен, ерекше, аса маңызды әлеуметтік институтты қалыптастыру ортасымен, яғни қоғамдық пікірмен сипатталады. Қоғамдық пікір толықтай қоғамдық санаға тиесілі бола отырып, оны анағұрлым таза күйінде көрсетеді. Қоғамдық пікірді білдіруші қоғамдық сананы зерттеушілер оның аяқ асты, қарама қайшы қасиеттеріне көңіл бөледі: ♣ Ол өзінің ұстанымдары бойынша қарама қайшылықты, өзінің бойында логикалық тұрғыдан үйлеспейтін түсініктерді үйлестіріп келеді (кез келген сауалнамалар</p>

	барысында халықтың бір бөлігі қолдаса, екіншісі қарсылық білдіреді); ♣ Қоғамдық сана көпқабатты және ала-құла болып келеді (дискретті, фрагменталды). Ол жүйені емес, ал элементтердің конгломератын білдіреді; ♣ Көп жағдайда қоғамдық сана өзгермелі, өзінің таңдауында тұрақты емес, алайда, сонымен бірге айқын консервативтілік пен жаңа ақпаратқа қарсыласуды білдіріп отырады; ♣ Бұл өзгерістердің себептерін аңғару қиын, кей жағдайда оларға тіпті болжау да жасай алмайсын. Қоғамдық сана ерекшеліктерінің бірқатары және оларды білдіретін қоғамдық пікір аталмыш феноменді игергісі келетін, нақты жағдайда оны басқара алуға үйренгісі келетін идеологтар мен саясаткерлерге көп қиыншылықтар туғызады. Сонымен қатар саясаткерлер мен әкімшілік саладағылардың қоғамның көңіл күйлері мен сұраныстарына бейтараптылықпен қарау, қоғамдық пікірді есепке алмау басқару тетіктерінің жұмысында ауытқулардың орын алуына әкеліп соқтырады.
Ұлттық сана	Ұлттар мен этностардың рухани дамуының деңгейі мен өмір салтының ерекшеліктері көрініс табатын әлеуметтік, экономикалық, саяси, ізгіліктік және этикалық, философиялық, діни көзқарастардың, әрекет нормалары, әдет-ғұрып пен дәстүрлердің, құндылықтық бағдарлар мен идеалдардың біртұтастығы болып табылады.

Осы тұрғыдан қарастырған, қазақстандық қоғамда ынтымақтастық, бірлік пен келісім құндылықтарының, толеранттылық, инновацияларға ашық болудың дәстүрлерінің, сондай-ақ орташа прагматизмнің болуы реформаларды іске асыруға берік негіз болады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев 2017 жылғы 17 сәуір Қоғамдық сананы жаңғырту бағдарламасын іске асыру жөніндегі ұлттық комиссия туралы Жарлыққа қол қойды. Қоғамдық сананы жаңғырту бағдарламасын іске асыру, елдің одан әрі қарышты мәдени-гуманитарлық дамуын қамтамасыз ету мақсатында және Қазақстан Республикасы Конституциясының 44-бабының 20) тармақшасына сәйкес ҚАУЛЫ ЕТЕМІН: 1. Осы Жарлыққа қосымшаға сәйкес құрамда Қазақстан Республикасы Президентінің жанынан Қоғамдық сананы жаңғырту бағдарламасын іске асыру жөніндегі ұлттық комиссия құрылсын. 2. Осы Жарлық қол қойылған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі. [5] *Сонымен, қоғамдық сананы жаңғырту қажет екенін жариялады. Уақыт үрдісіне сай сананы өзгерту – бұл бірыңғай ұлт пен жасаукершілігі жоғары адамдарды қалыптастыру, әлемнің дамыған 30 елінің қатарына ену. Біздің ортақ мақсатымыз – білімді, денсаулығы мықты қазақстандық патриотизм рухында тәрбиеленген жас адамды қалыптастыру.*

«Біз мемлекеттің жүйелі түрде дамуын қамтамасыз еттік – экономикалық жаңғырту, саяси және қоғамдық сананы жаңғырту. Алғашқы екі жаңғырту оңай емес. Біз үшін қоғамның рухани дамуы мен қоғамдық сананы жаңғырту ең күрделі мәселе болмақ. Адамды шебер болуға, кәсіпқой маман болуға үйретуге болады, бірақ адамның санасын өзгерту бұдан да қиындау. Адамдарды өзгеруге үйрету, оларды жаңа дүниелерге және бәсекеге қабілетті болуға үйрету қиынға соғады», – деді Президент [6].

Сондықтан, қоғамдық сананы дамыту бағытталып отырған идея және ел дамуының тарихи кезегіне сай, маңызды зор шешім болып отыр. Бұл идеяның үшінші жаңғырудың кезегіне айналуы, елімізге мүлдем жаңаша сипат, тың серпін әкелері анық. Сол себептен, елбасы рухани жаңғырудағы қоғамдық сананың рөліне баса назар аударып, бірнеше міндеттерді айқындап берді. Рухани жаңғырудағы ұлттық сананың рөліне баса назар аударып, бірнеше міндеттерді айқындап берді. Оның ең негізгісі ұлттық терең тарихынан бастау алатын рухани ұстанымды сақтап қалу, құндылықтарымыз бен озық салт-дәстүрімізді табысты дамыту алғы-шартына айналдыра білу керек. Сондықтан, қоғамдық сана және ондағы модернизациялау процесі бір мезетте әр түрлі деңгейлерде жүруді қажет ететін, жүйелі өзгерістер енгізуді көздейтін кешенді құбылыс болып табылады.

Сол арқылы жалпы гуманитарлық білімнің мазмұны мен сапасы жаңа деңгейде көтерілетіні анық. Өйткені әлемдік гуманитарлық ғылым қазақ тіліне мұндай көлемде ешқашан аударылған емес. Бұл бастама қоғамдық сананы жаңғырту арқылы қоғамымыздың ең басты бөлігі, зор инновациялық әлеуетке ие жас ұрпақты тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады. «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясындағы барлық жобалардың ішінде мұның нақты нәтижелі жоба екендігі анық. Жоба қазақстандық білім алушыларға ең таңдаулы заманауи білімге қол жеткізуіне, білім сапасын арттырып, білім саласындағы жаһандық бәсеке-лестікке дайындалуға мүмкіндік береді. Қазіргі таңда «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасының нәтижелері де жүзеге асырылып жатқаны мәлім.

Қорытынды: Жоғарыдағы айтылған ой-пікірлерді қортындылайтын болсақ онда, қоғамдық сананы қалыптастыратын – гуманитарлық ғылымдар. Соның ішіндегі философияның рөлі адам өмірінде де, қоғамда да ерекше. Білім берудің мемлекеттік стандартында гуманитарлық пәннен барлық ЖОО студенттері міндетті түрде оқуы тиіс пәндер бар. Егер нақтырақ тоқталатын болсақ, олар – отандық тарих пен саясаттану, әлеуметтану мен философия, психология, педагогика, экономика, мәдениеттану. Аталған пәндер сананы жаңғырту үрдісінің нақты құралы екендігін түсіну қажет. Яғни, бұл сыни және сараптамалық дүниетанымның қалыптасуы, жаңа тұжырымдар мен идеялар енгізу, қазіргі заманғы прогресшіл білімге қолжетімділікті кеңейту тетігі саналады. Адамның өзіне, айналасына, елге деген көзқарасын қалыптастырады. Біз дүниежүзіндегі ғылым мен білімнің мазмұнына жол ашу арқылы ілгері дамыған қоғамдардағы осындай көзқарас және ұстаным қалыптастыру құралдарымен жақын танысуға мүмкіндік алдық. Еліміздің өркендеп дамуына, әлемдік дамыған елдер көшіне ілесуі үшін аса маңызды қызмет атқаратын, еліміздің зайырлы қауымы өте жылы қабылдаған «Рухани жаңғыру» бағдарламасы қоғамдық сананы, білім мен ғылымды дамыту үлгісін жан-жақты ашып қана қоймай, оны жүзеге асыру үшін қазақтың барлық ұлттық салт-дәстүрлерін, ана тіліміз бен әдебиетімізді, мәдениетімізді, қазақи бітім болмысымызды жаңғыртуымыз қажет.

Өйткені мұнда тілге де, әдебиетке де, философияға да, экономикаға да байланысты даналықтың үлгілерімен бастамалары ұсынылғандықтан халқымызға жаңа рух, жаңа серпін, заманауи бағыт беретіні анық. Осы тұрғыда біз әлемдік тәжірибелер мен зерттеулерді қолдану арқылы жаңа бағыттарды енгізу жолдарын жетілдіре аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Әлеуметтану және саясаттану бойынша / Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын. – Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ. 2006. – 569 б.*
2. *Есім Ғ. Сана болмысы. 1-10 кітаптар. – Алматы: Ғылым, 1994-2006,*
3. *Сатершинов Б.М. Тарихи сана – тәуелсіздіктің рухани тұғыры. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК ФжСИ КБО, 2011. – 291 б.*
4. *БАҚ-та жариялау және түсіндіру жұмысын жүргізу жөніндегі ұсынымдар. Бақ үшін ақпараттық жариялауға арналған әдістемелік құрал <http://www.ekbgo.gov.kz/>*
5. *Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев. – Астана, Ақорда, 2017 жылғы 17 сәуір № 462 Источник: <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/sayasat/item/173456-zh-nindegі-lty-komissiya-turaly-zharly-a-ol-oidy> 19.04.2017*
6. *Толығырақ: https://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/nazarbaev-kogamdyik-sana-kalay-ozgeretnn-ayttyi-279723/. Сәуір 2017 ж.*

МРНТИ 04.21.81

Д.Д. Кульбаева¹

*¹философия ғылымдарының кандидаты, доцент,
М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университетінің
«Философия және саясаттану» кафедрасының меңгерушісі*

ҒЫЛЫМНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ФИЛОСОФИЯДАҒЫ ОРНЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада ғылымның қалыптасуы мен дамуының адамзат баласының тіршілігінде алар орыны әлемдік деңгейдегі үрдістермен сабақтастыра қарастыру арқылы қоғамға, қоршаған ортаға ықпалының маңызы ашылды. Ежелгі кезеңнен бастап бүгінгі күнге дейінгі аралықта адамзат баласы тіршілік ету барысында, көшпелі мал шаруашылығымен айналысатын халықтар отырықшылармен тығыз байланыста болып, экономикалық, мәдени, сауда-саттық қатынастарды да жетілдіріп отырды. Осының негізінде Батыс пен Шығыс мемлекеттеріндегі ғылыми үрдістердің өзара байланысы философия тарихы аясында әлеуметтік-саяси негізі анықталып, батыс пен шығыс құндылықтарының қоғамдағы орыны жаңа қырынан қарастырылды.

Тірек сөздер: ғылым, тарих, қоғам, мемлекет, философия, құндылықтық өлшемдер, шаруашылық.

D.D. Kulbayeva¹

¹candidate of philosophical sciences, associate professor, head of the department «Philosophy and Political Science» Taraz State University named after M.Kh. Dulaty

THE ROLE OF THE APPEARANCE AND DEVELOPMENT OF SCIENCE IN SOCIAL PHILOSOPHY

Abstract

This article reveals the importance of the influence of the formation and development of science in people's lives on world-class trends, on society and the environment. From ancient times to today, nomadic peoples engaged in animal husbandry in the course of their livelihoods were in close contact with the settlers, improving economic, cultural and trade relations. On this basis, the social and political foundations of scientific processes in the West and the East were defined in the history of philosophy, and the place of Western and Eastern values in society was considered from a new point of view.

Keywords: science, history, society, state, philosophy, value criterion, economy.

Кульбаева Д.Д.¹

¹кандидат философских наук, доцент, заведующий кафедры «Философии и политологии» Таразского государственного университета имени М.Х. Дулати

РОЛЬ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ НАУКИ В СОЦИАЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ

Аннотация

В этой статье раскрыта важность влияния становления и развития науки в жизни людей на тенденции мирового уровня, на общество и окружающую среду. С древних времен до сегодняшнего дня в процессе своей жизнедеятельности кочевые народы, занимающиеся животноводством, были в тесном контакте с поселенцами, улучшая экономические, культурные и торговые отношения. Исходя из этого, социальные и политические основы научных процессов на Западе и Востоке были определены в истории философии, а место западных и восточных ценностей в обществе было рассмотрено с новой точки зрения.

Ключевые слова: наука, история, общество, государство, философия, ценностный критерий, экономика.

Ғылым қысқа мерзім ішінде пайда болмайтыны анық. Адамзат баласы қоршаған дүниені, ондағы құбылыстар мен өзгерістерді танып білу барысында қарапайым түсініктер мен көзқарастарды және пікірлер мен ілімдерді қалыптастырды. Қоғамның ілгері қарай жылжып дамуына адамзат баласы қашанда ат салысып отырған. Қоғамның дамуы адамның ойлау үрдісінің аясымен өзіндік тәжірибені қалыптастырды. Осының негізінде өткен заман ойшылдарының ілімдерінің пайдалы, жақсы жақтарын алып дамыту жаңа тұжырымдар мен ғылыми теорияларды қалыптастырды.

Ғылым қашан пайда болды деген сауалға зерттеуші ғалымдар екі түрлі жауаппен келеді. Біріншіден, ғылым көне заманнан бар дей отырып, Эвклидтің геометриясы, Птоломейдің астрономиясы, Аристотельдің логикасы мен физикасын мысалға келтірсе, екіншіден, ғылыми білімнің элементтері сонау көне өркениеттер (Мысыр, Вавилон, Көне Үнді, Қытай, Грекия кезеңінен бар болғанымен, олар тек болашақ ғылымның алғы бастамалары, алғышарттары ғана. Олардың бәрінің басын құрастырып, «алғы-таным» («преднаука») деп атауға болады. ...әлі ғылым жоқ, ол әлі тұтас жүйе ретінде түзіліп, пайда бола қойған жоқ. Ғылым тек XVI-XVII ғғ., белгілі бір тарихи – әлеуметтік жағдайда ғана туындаған. Ғылымның пайда болуын қоғам дамуының феодализмнен капитализмге қарай өтуіне, алғашқы буржуазиялық революциялардың (XVI ғ. соңында Нидерландыда, XVII ғ. ортасында Англияда) орын тебу кезеңіне байланыстырыла қарастырылды. [1,7] Әр дәуірдің өзіндік ерекшелігін тарихи – әлеуметтік жағдайымен байланыстырамыз. Бұл кезде қоғамда ғылыммен айналысатын арнайы адамдар ғылыми зерттеу жұмыстары арқылы танылып, ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізетін арнайы мекемелер мен ұйымдар пайда болып, ғалымдарды қалыптастырды. Ө.Қ. Бекежан «Техника феномені»: әлеуметтік-философиялық талдау атты монографиясында: «адамзат тарихында неше түрлі қоғамдар, сан қырлы мәдениеттер мен ұлы өркениеттер болғаны тарихтан белгілі. Олардың қайталанбас ерекшелігі мен саналы адамның өмір сүру ортасы ретіндегі әлдебір планеталық ортақ қасиеттері туралы да зерттеулер өз алдына бір мұра. Ежелгі дәуірлер мен кейінгі замандар, шығыс пен батыс, діндер мен наным-сенімдер, өткен адамзат тарихының

ешбір кезеңіне ұқсамайтын қазіргі дәуір, міне осылардың бәрі айналып келгенде адамдар тіршілігімен, сана-сезімді іс-әрекетімен тығыз байланысты. Ал тіршілік ету қажеттігі іс-әрекетті туғызады. Адамның саналы іс-әрекеті қашанда құралдар арқылы ғана жүзеге асатыны белгілі ақиқат, бұл адамның ешбір тіршілік иесіне ұқсамайтын өзіндік қасиеті» [2,6 б.], – деген болатын. Әрине, адамзат саналы іс-әрекеттің арқасында белгілі мәдени орта мен қоршаған ортаға өз әсерін тигізіп отырған. Бұл батыстың сыртқа бағытталған белсенділік, ғылым мен техника мен технологияға бетбұрушылықты бастан кешірсе, Шығыс – ішкі руханиятқа ұмтылысты анықтаған болатын. Адамзат баласы үшін батыс пен шығыс құндылықтарын жаңа қырынан қарастырып, оны дамыту маңызды болып отыр.

Ежелгі шығыс мемлекеттерінің ішінде ғылым мен өнерді дамытуға күш жұмсағандардың бірі Қытай болатын. Қытай халқы ежелгі кезеңнен бастап, орта ғасырға дейін әлемдік деңгейде ірі лабораторияның негізін қалаған бірден-бір ел. Олар тек егін шаруашылығымен айналысып қана қоймай, қол өнер мен сапалы бұйымдар жасаумен айналысты. «Қытай халқы сапалы темір өндірісіне қол жеткізіп, тұңғыш рет жібек, қағаз шығаруды (біздің заманымыздың басы) меңгерді. Қолөнер кәсібінің басқа түрлерін, әсіресе ақ керамика, бамбук, сән-салтанат бұйымдарын шығарумен даңқы шықты. Жаратылыстану, әдебиет, өнер саласы жоғарғы деңгейде көрінді.

Жапония халқының қалыптасуы Орталық және Оңтүстік Қытай аборигендерінің Жапонияға суармалы күріш өсіру мәдениетін енгізудегі шаруашылық байланыстарынан да көрінді. Жапония халқының біржағынан Маньчжуриямен, екінші жағынан (Корея арқылы) Солтүстік Қытаймен мәдени байланысы жақсы дамып отырды. Маньчжурлік және корейлік металл өңдеу мәдениетін Жапонияға енгізушілер мен Батыс Жапония тұрғындарының арасындағы байланысты күшейтуге септігін тигізді». [3, 70-76 бб.]. Тарихқа көз жүгіртетін болсақ, орта ғасырларда, Батыс Еуропаға қарағанда Қытай өркениетінің барлық жетістіктерін бойына сіңірген жапондық үстем тап өкілдерінің мәдениеті мен қарапайым халық мәдениетінің арасындағы елеулі айырмашылық байқалды. Бұл елдерге қытайдың иероглифтік жазуы мен қатар будда скульптурасы қытай үлгісі негізінде жасалса, Жапонияда қолөнердің егін шаруашылығынан бөліну үрдісі ұлғая түскенмен, қолөнер саласындағы технологиялық өзгерістер жетістігі баяу жүріп, XVI ғасырға қарай қарқынды түссе, XIV-XV ғасырларда темір қорытудың жаңа әдістері кең таралды.

Орта ғасырларда дүниежүзіндегі халықтар мен мемлекеттердің даму деңгейі әр түрлі болды. Шығыс елдері шаруашылығы мен мәдениетінің дамуы жағынан Еуропа елдеріне қарағанда, әлдеқайда алда болып келсе, кейінгі орта ғасырларда, әсіресе, қайта өркендеу тұсында Еуропа дамып алға озып шықты. Мұның да өзіндік себептері болды. Зерттеуші ғалымдардың пікіріне сүйенсек, біріншіден, Батыс Еуропа елдері капиталистік қатынастарға аяқ басқанда, Шығыста феодализм үстемдігі өз межесінде көрінсе, Азия мен Африка, Австралия мен Латын Америкасы елдерінде алғашқы қауымдық құрылыстың сарқыншақтары сақталып қалғанын ескерткен болатын. Ғалым Г.Нұрышева: техниканың жалпы мәні мануфактуралық өндіріс дами бастаған 19-ғасырда өзгерді. Бұл кезеңдерде механикалық машиналар дүниеге келіп, олар адам қызметінде, әсіресе материалдық өндірісте қолданыла бастады, техника ғылым жетістіктерін кеңінен қолдануға негізделген машиналық техникаға айналды, өндіріске индустриалдық қоғамға дейінгі шебердің орнына инженер келді. Техника бірте-бірте өндіріс саласымен ғана емес, адам өмірінің басқа салаларын да қамти бастады, автоматтандырылған машиналар пайда болды және бұл процесс өте тез қарқынмен жүре бастады. Бұл тұрғыдан алғанда 20-ғасырдың екінші жартысының ерекше болғандығын атап көрсеткен дұрыс, – деген болатын. [4, 97 б.]

Ежелгі кезеңнен бастап бүгінгі күнге дейінгі аралықта адамзат баласы тіршілік ету барысында, көшпелі мал шаруашылығымен айналысатын халықтар отырықшылармен тығыз байланыста болып, экономикалық, мәдени, сауда-сағтық қатынастарды да жетілдіріп отырды. Тарихи сабақтастық қоғамдық құбылысты, олардың өзара байланысын, жалпы заңдылықтарын белгілеп, өзіндік ерекшелігін анықтаған. Бұл халықтың дүниетанымының әр дәуірдегі сапалық көрсеткішін анықтап қана қоймай, оның қоғамға, табиғатқа қатынасымен де өлшенген. Көшпелі халықтардың ортасында өзінің болмысымен әйгіленген шамондар тек психолог қана емес, психологиялық техниканыда терең меңгергенін зерттеуші ғалымдар тілге тиек еткен болатын. Техниканың дамуын функциясы жағынан қазіргі заманғы орыс зерттеушісі А.А. Воронин төмендегі кезеңдерге бөлген:

- техника магия ретінде (дуалау, табиғатқа, жанға, тәнге, құдайларға әсер ету мақсатында құралдар пайдалану);

- техника өндіргіш күш ретінде (табиғат күштерін пайдалану бағытында әрекет);

- техника коммуникативті орта ретінде (байланыс және қатынастық күш ретінде) [5, 45-47 с.].

Адамзаттың мындаған жылдық тәжірбиесі адамның санасына сіңісіп кеткен өзіндік құндылықтық өлшемдері алдыңғы орныға шығып отырған. Дегенмен, кешегі кеңес дәуірінде зерттеушілер негізінен

фольклордың метафизикалық мәні мен діни тәжірбиесін айналып өтіп, батыс ғалымдарының пікірімен санаспаған тұстары болды. Ежелгі кезеңдерде түс көрудің орны мен маңызы ерекше болған. «...түс көру кейіпкер санасына не метафизикалық, не трансфизикалық түрде ықпал етеді. Жоғары техникалық өркениетке жеткен қазіргі замандағыдай емес, ежелгі адамдар үшін түстің орны ерекше боды. Көне мәдениеттің адамдары түсті айырықша түрдегі ақиқат, өздерінің социумы тәрізді сезінді. Алғашқы қоғамда аңшылар түс көру арқылы аңшылықтың қалай өтетіндігін жорыды. Егер түсінде аң аулау сәтті болса, өңінде де сондай болатындығына сенді. Осындай түс көру мен оны жору әлі күнге дейін Африка, Латын Америкасы, Австралия тайпалары аңшыларында көне түсініктің жұрнағы ретінде қалып қойған» [6,40-45].

Әр заманның өзіне тән ерекшелігі мен құндылық болып табылатын өлшемдері болған. Ендеше, адамның шеберлік қабілеттері, құралдар, ұсталық білім мен құралдың магиялық, киелі қасиеттері әлемнің әр жерінде пайда болып, дамыды деуге болады. Е.Тұрсынов ежелгі дәуірдің адамдары ең бірінші кезекте мистерия кезінде шаман-бақсы қолданатын камшы, бубен, кілемше, аса таяқ, пышақ, қазан тәрізді заттар мистификациялап, оған сакральдық (киелі) қасиеттер берген деп тұжырым жасайды. Бақсылық ету ерекше рухани-психологиялық континуум жағдайында болатындықтан, оның еншісіне көрермендер мен емделетін адамды арбап, сиқырлап тастау жатады, сол арқылы жұртшылықтың көңіл-күйі ауаны өзгеріске түседі, оған таңданудың реті жоқ, ...мындаған жылдар бойғы осындай қалыптасқан тәжірбие, оны сан рет қайталау, қасиетті саналатын ғұрыптық заттардың мәні жұртшылықтың санасына әбден сіңеді, ал содан кейін ондай заттар кие тұтылады. Міне, сөйтіп сиқырлы нәрселерге айналып, ертегілерге арқау болады, бірақ ондай рухани-эстетикалық экстраполяцияның жалпы негізі қалыпты анимистикалық сананың белсенділігі мен ұшқырлығында жатыр», – деуі орынды болатын. Атақты этнограф Фрээрдің айтуынша «алғашқы қауымдарда ұстаның өнері киелі деп саналады және онымен айналысуға тек көсемдерге ғана еркіндік берілген» [7, 703 б.]. Мұндай түсініктер барлық дәстүрлі қоғамға тән деуге болады.

«Адам қоғамының даму барысында ғылым, жаратылыстану болмаса да қоғамдық тәжірбиенің көрінісі ретінде адамзаттың белгілі бір білім деңгейі болды. Осыған сәйкес ғылым белгілі бір уақытта, белгілі бір қоғамдық-тарихи кезеңде қалыптасты. Бұл жағдайда өндірістің дамуына байланысты дәстүрлік философиялық тұрғыдан еш түсіндірілмейтін, ерекше рухани міндеттер, ерекше қажеттіліктер пайда болды. Ғылымның дамуы мен оның қалыптасуы тәжірбиелік даму деңгейіне сәйкес келді. Бірақ ғылыми салалар мен олардың ерекшеліктері де тәжірбиелік дамудың, еңбек бөлінісінің, адам әрекетінің іштей бөлінуінің белгілі кезеңін көрсетеді», – деген болатын Ж.Әбділдин [8, 30 б.] Жаңа заман ежелгі кезеңмен орта ғасырдағы еңбек бөлінісінен ерекшеленетіні анық. Жаңа заман жаңа қоғамдық қажеттіліктерді қалыптастырды. Жалпы ғылым әлеуметтік институт ретінде жаңа заманда қалыптасқанын зерттеуші ғалымдар қуаттаған болатын. Буржуазиялық тарих философиясы өзінің негізін қоғам дамуының принциптерін анықтауға ұмтылғанымен ерекшеленген. Оған Монтескье, Вольтер, Гегель тұрды. Осы тұлғалар қоғамдық құбылыстарды түсіндіруде өзіндік принципі мен бағдарламасы болды. Олардың бастарын ақиқатты түсіндіруге деген ұмтылыс біріктірген болатын. Дегенмен, олардың жасаған әдістемелік тұжырымдары әлем көрінісінің шынайы бейнесін ғылыми тұрғыдан түсіндірмесін бере алмаса да, олардың талпыныстары мен ғылымға қосқан үлестерін жоққа шығаруға болмас. Ә.Нысанбаев: «Адам ата мен Хауа ананың ұрпақтары жұмыр жер бетін мекен ете бастағалы бері өзін-өзі тануға, ғаламдағы орнын анықтауға, бір-бірімен қарым-қатынасын реттеуге ұмтылып келеді. Адамзаттың ақыл-ойы тарихының бүкіл өн бойындағы қым-қуыт пікірталастарға арқау болған негізгі мәселе де осы: адам және оның мәні мен ортасы» – деген болатын.

Ғылыми мен ғылыми еместі ажыратудың өзі қиындықтар туғызады, ғалымдар тарихи дамудың барысында да ғылымды анықтауда әр түрлі шешімдерге келіп отырған. Ғылымның шығу тегін анықтау қиынға түскен. Сонымен қатар ғылым әр мәдениетте де әр түрлі қарастырылған. Адамзатты ойға жетелейтін сауалдар өте көп болған. Адам мәдениетті дүниеге әкелді ме, әлде мәдениет адамды қалыптастырдыма деген сауалдың төңірегінде алуан түрлі пікір бар. Қалай айтсақ та, адам бір түбірден, бір тектен өрбіген. Себебі, олар жасаған мәдениеттің бастапқы нышандары от жағу, құрал жасау оны пайдалану бір жерде пайда болып, кейін басқа жерлерге тараған. Содан көп сипаттылыққа ауысқанымен ерекшеленген. Адам санасы табиғи аяны игеру үстінде пайда болып, азық табу жолындағы әрекеті ақылды, ақылдың әрекеті ғылым мен мәдениетті туғызды. Ең алғашқы жер бетіндегі адамдардың тіршілігі мен айла әрекетінде сондай ұқсастық танытқан. Кез келген қоғамда адамдардың рухани және мәдени дамуына жағдай жасалғанда ғана қоғамның дамуы орнықты сипатқа ие болған. Адамзатқа ортақ мифологиялық, діни сенім ғылыми дүниетанымға, сосын ғылым әлеуметтік – практикаға ауысты.

Әр елдің мәдениеті қатар әрі жарыспалы түрде дамыған. Жербетіндегі адамзат баласы көп нәсіл, көп дін, көп концепцияларды туғызып, сол арқылы өзінің рухани келбетін қалыптастырыпты. Әр халықтың өзіне тән мәдениеті қайталанбайтын дара қасиетке ие. Бұл құбылыс бағзы замандардан бері ұлттың

рухани келбеті дәстүр аясында өзіндік болмысын сомдаған. Шумер, Көне Египет, Үнді, Қытай т.б. Бұндай түпбастау жөнінде Дж. Бернар: «Ғылымның басты ағымы алғашқы қауым адамының практикалық техникалық тәсілдерінен туындайды. Біздің механикаландыру мен ғылымға негізделген барлық күрделі өркениет байырғы өткен дәуірдегі әлеуметтік институттар мен материалдық мәдениеттен өркендеп шыққан, басқаша тілмен айтқанда, біздің ата-бабаларымыздың қолөнері мен дәстүрлерінен, – деген болатын. Көне өркениеттерде математикаға, механикаға, медицинаға, астрономияға негізделген білімдер қолданбалы сипатта болды. Сонымен қоса, күмбезді ғимараттарды тұрғызу, сарайлар мен соғыс құралдарын тұрғызуға, күнтізбелер шығаруға, болашақты болжау мен емдеуге қызмет етті. Бірақ олар кей жағдайларда құпия ілімдер ретінде сақталды, қоғамдағы жоғары касталар немесе ата-аналары арқылы ұрпақтарға берілді. Мәселен, көне Үнді дүниетанымында сыртқы әлем алдамшы деп түсінген тұстары сыртқы әлемді тану маңызды болмаса, ал ежелгі Гректер кейбір ғылыми білімдерді шығыстан алды. Гректердің дүниетанымына вавилон, иранның, финикиялықтардың ықпалы зор болды. Әсіресе, финикиялықтар еуропалық алвафиттің қалыптасуына үлкен түрткі болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Әлемдік философиялық мұра. Жиырма томдық. 10-том. Ғылым мен техниканың батыстық философиясы.* – Алматы: Жазушы, 2006. – 560 б.
2. *Бекежан Ө. Техника феномені: әлеуметтік-философиялық талдау. Монография.* – Атырау: Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, 2016. – 232 б.
3. *Шваб Клаус. Төртінші индустриялық революция.* – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 200 б.
4. *Боранбаева Б. Орта ғасырлар тарихы (V ғ. екінші жартысы - XVII ғ. ортасы): Оқу құралы.* – Астана: Фолиант, 2013. – 256 б.
5. *Воронин А.А. Периодизация истории и проблемы определения техники // Вопросы философии.* 2001. № 8. – С.45-47.
6. *Мирча Элиаде. Шаманизм. Архаические техники экстаза.* – Киев., София. 1998. – С. 40-45.
7. *Фрэзер Д. Золотая ветвь: Исследование магии и религии /Пер с англ.2-е издание.* – М.: Политиздат, 1983. – 703 с.
8. *Әбділдин Ж. Білімнің айрықша формасы ретіндегі ғылымның қалыптасуының жалпылама шарттарының материалистік негіздемесі // Ғылым философиясы және әдіснамасы. Жиырма томдық. 15-том.* – Астана: Аударма, 2006. – 480 б.

МРНТИ 11.01.39

F.M. Sultanova¹, Z.M. Mamrbekov²

*¹Docent of Political and social sciences and philosophical disciplines
of Abay Kazak National pedagogical university*

*²master student of Political and social sciences and philosophical disciplines
of Abay Kazak National pedagogical university*

ASSEMBLY OF THE PEOPLE OF KAZAKHSTAN AS INSTITUTE OF TOLERANCE IN THE KAZAKHSTAN SOCIETY

Abstract

In this article the most important aspects of activity of Assembly of the people of Kazakhstan as institute of tolerance in the Kazakh society are considered. The president of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev is a theorist of the conceptual idea about creation of essentially new political institute – Assemblies of the people of Kazakhstan.

The Kazakhstan model of interethnic tolerance and the public consent of N.Nazarbayev – ANC was created by the Decree of the President on March 1, 1995. From this point activity of ANC from advisory body at the President, was reformed in full-fledged political institute of the modernized Kazakhstan society.

Keywords: religion, tolerance, people, society, political institute, model, interethnic relations

Ф.М. Султанова¹, З.М. Мамрбеков²

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің
саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының доценті

²Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің
саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының магистранты

ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫ – ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ ИНСТИТУТЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазақ қоғамындағы толеранттылық институт ретінде Қазақстан халқы Ассамблеясы қызметінің маңызды аспектілері қарастырылады. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев – Қазақстан халқы Ассамблеясының жаңа саяси институтын құру туралы тұжырымдамалық идеясының теоретигі. Н.Назарбаевтың қоғамдық келісім мен этносаралық толеранттықтың қазақстандық үлгісі – Қазақстан халқы Ассамблеясы Елбасымыздың Жарлығымен 1995 жылы 1 наурызда құрылды. Осы сәттен бастап Президент жанындағы Қазақстан халқы Ассамблеясы консультативтік-кеңесші органнан басталып, жаңартылған қазақ қоғамының толыққанды реформаланған саяси институтына айналды.

Түйін сөздер: дін, төзімділік, халық, қоғам, саяси институт, модель, этносаралық қатынастар.

Султанова Ф.М.,¹ Мамрбеков З.М.²

¹доцент кафедрасы политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая

²магистрант кафедрасы политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая

АССАМБЛЕЯ НАРОДА КАЗАХСТАНА – КАК ИНСТИТУТ ТОЛЕРАНТНОСТИ В КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

В данной статье рассматриваются важнейшие аспекты деятельности Ассамблеи народа Казахстана как института толерантности в казахском обществе. Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев является теоретиком концептуальной идеи о создании принципиально нового политического института – Ассамблеи народа Казахстана. Казахская модель межэтнической толерантности и общественного согласия Н.Назарбаева – АНК была создана Указом Президента 1 марта 1995 года. С этого момента деятельность АНК от консультативно-совещательного органа при Президенте, реформировалась в полноценный политический институт модернизирующегося казахстанского общества.

Ключевые слова: религия, толерантность, народ, общество, политический институт, модель, межэтнические отношения

The strategic direction of Assembly of the People of Kazakhstan (APK) is ensuring interethnic consent in RK in the course of formation of the Kazakhstan civil identity and competitiveness of the nation on the basis of the Kazakhstan patriotism, civil and spiritual community of the people of Kazakhstan at the consolidating role of the Kazakh people". And in the list of the priority main objectives of Assembly ensuring effective interaction of public authorities and institutes of civil society in the sphere of the interethnic relations, creating favorable conditions for further strengthening of interethnic consent and tolerance in society is on the first place. In the context of the above-stated situation we see that in the act for ANC the principle of tolerance is underlain. The tolerance in modern interpretation means not just tolerance as earlier, the loyal relation to something, standing on other position, different conceptually, but having the general common ground to which both parties have to come.

About tolerance as about one of the main institutes of APK, the following principles of its activity "in equal rights and freedoms of the person and citizen, irrespective of race, nationality, language, the relation to religion demonstrate, beliefs or on any other circumstances".

Among five basic principles of the state, national policy there is RK in which development also the Assembly took part, especially it is necessary to mark out the principle "Tolerance and responsibility".

Main goal of Assembly – assistance in implementation of the Doctrine of national unity which is the cornerstone of the state national policy. As it is noted in the Doctrine: "The wisdom and tolerance of the people served as the uniting beginning for consolidation of all citizens of the new state, regardless of ethnic origin, social, religious or other affiliation" [1].

Tolerance of the people of Kazakhstan, it "the unity in variety" became our general achievement, and consent between ethnics – our main achievement, it is told in the Doctrine. As any program document, the Doctrine is based on the principles which here three. The first basic principle – understanding of community of fate of each citizen and his Homeland – the Republic of Kazakhstan.

The second basic principle is equal opportunities for all citizens, irrespective of ethnic or other origin, religion and a social status. The third basic principle of national unity is strengthening and development of Spirit of the nation as the uniting and strengthening beginning. All three principles are based on the idea of national unity. And in new historical conditions when before the Kazakh people the passion mission lies to become the consolidation center of association of the nation, APK, created and headed by the President – not only the representative body of democracy uniting ethno cultural community in the uniform people of Kazakhstan, but also institute of tolerance which by means of integration keeps and develops ethno culture, languages and traditions of the people of Kazakhstan. The main task of any society – maintaining social balance, prevention of economic, political conflicts and crises in this or that form.

The religion as area of spiritual life of society, practically was always an obstacle before in spirituality and greed, and in some cases a well of popular wisdom, traditions and ceremonies. In this regard, noting a religion role in modern conditions, N.Nazarbayev at the Astana economic forum offered effective model of the international relations, having called it "G-GLOBAL-GREAT WORLD" [2]. It assumes that it will be "the prospering global economy which is reliably protected from crises with effective world currency, the fair system of trade and cooperation. It is the world where high technologies serve for the sake of happiness and wellbeing of all people. It is the world of justice and trust between the people and the states, with strong bases of regional and global security. This tolerant society where all problems are solved on the basis of consent and respect. It is our planet forever saved from threat of nuclear destruction free from weapons of mass destruction. Kazakhstan one of the first states after disorder of the Union refused nuclear weapon, having shown thereby tolerance and trust in relation to other nuclear powers. According to many prominent politicians, the idea offered by N. Nazarbayev and the G-GLOBAL form for global international cooperation and tolerance, is the bright embodiment of the Kazakhstan vision of peace and harmony on the planet.

The huge positive role and example for other countries and the international community is played by the unique institute of cross-cultural and national consent created at the initiative of the President of Kazakhstan N.A. Nazarbayev – Assembly of the people of Kazakhstan of which activity the institute of tolerance is the cornerstone. Our force – in consent and unity to ways to a common goal – to prosperity of Kazakhstan. And in the Republic and as it seems to me, at the international level, the institute of tolerance has to play a leading role in the relations between the people and the states. In modern treatment it is not just tolerance to people of other point of view, thinking, etc., and full-fledged institute of socialization. Further development of Kazakhstan as modern state with the high quality standards of life, it is possible only on condition of activization of human potential, enterprise of citizens, further formation of civil society. In the Concept of development of civil society in the Republic of Kazakhstan for 2006-2011 approved in 2006 by the Decree of the President the main directions of development of institutes of civil society and a possibility of realization of citizens' initiatives are accurately defined. In it the purpose and a task of civil society and also its structural making elements are defined. "The political parties, local communities, labor unions, religious associations, the creative, public and scientific unions and associations, mass media and also the non-governmental organizations which are realizing full range of services for society, carrying out the different types of activity created in the form of non-state funds, non-profit institutions, the unions (associations) of legal entities, other organizations and initiative groups for the solution of socially useful tasks treat institutes of civil society".

The Assembly carries out its activities throughout the territory of the Republic of Kazakhstan and coordinates the activities of regional assemblies working under the akims of regions, cities of national importance and the capital. In its activities, the Assembly relies on ethno-cultural associations.

The Assembly was created to facilitate the development and implementation of the state national policy. Its purpose is to ensure inter-ethnic harmony in the Republic of Kazakhstan, to promote the process of formation of Kazakhstan's civil identity, the development of a competitive nation on the basis of Kazakhstan patriotism, civil and spiritual and cultural community of the people of Kazakhstan with the consolidating role of the Kazakh people. This goal is achieved through the solution of six main tasks, which include:

- ensuring effective interaction between state bodies and civil society institutions in the sphere of interethnic relations, creating favorable conditions for further strengthening of interethnic harmony and tolerance in society;

- strengthening the unity of the people, support and development of public consensus on the fundamental values of Kazakhstan society;
- assistance to state bodies in countering manifestations of extremism and radicalism in society and aspirations aimed at infringement of human and civil rights and freedoms;
- formation of political and legal culture of citizens based on democratic norms;
- ensuring the integration of efforts of ethno-cultural and other public associations to achieve the goals and objectives of the Assembly;
- revival, preservation and development of national cultures, languages and traditions of the people of Kazakhstan.

The main role in the formation and management of the Assembly of people of Kazakhstan belongs to the President of the Republic of Kazakhstan, who has the right to form and reorganize the Assembly, determines the direction of its activities, appoints and dismisses the senior officials of the Assembly, convenes the Assembly, carries out other activities in accordance with the Constitution and laws of Kazakhstan. The right to life to lead the Assembly of people of Kazakhstan belongs to the First President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev [3].

Structural elements of the Assembly of people of Kazakhstan session of the Assembly, the Council of the Assembly, the Apparatus (Secretariat) of the Assembly, the Assembly of regions, cities of Republican significance and the capital. The President of the Republic of Kazakhstan is the Chairman of the Assembly, his deputies are appointed from the chairmen of national cultural centers on the basis of the principle of rotation.

The Supreme governing body of the Assembly is the session of the Assembly, which is convened by the President of Kazakhstan at least once a year. The order to convene a regular Session, indicating the date, venue and agenda, shall be adopted no later than thirty days before the session, as reported in the official media. An extraordinary Session may be convened at the initiative of the President of the Assembly, the Council of the Assembly or at the request of at least one third of the total membership of the Assembly and shall be held within one month of the date of the decision to hold it.

The session of the Assembly, as the Supreme governing body, has the exclusive right to elect nine deputies of the Majilis, the elections of which are regulated by the Constitutional law "on elections in the Republic of Kazakhstan". To other rights of the Assembly include the development of conceptual approaches to define a Strategy for Assembly, in the medium term, introducing them to the consideration of the President of the Assembly, approval of the plan of the Assembly's work and priority measures for the implementation of the Strategy of the Assembly, hearing of reports of members of the Assembly, consideration of references of citizens and public associations on the issues of interethnic and interreligious harmony, national importance.

A session of the Assembly shall be considered competent if at least two thirds of the total number of members of the Assembly participate in its work, and more than half of the votes of the members present are required for the adoption of decisions of the Assembly. The decisions of the Session shall be approved by the President of the Assembly, the recommendations contained therein and proposals on state national policy submitted to state bodies and officials shall be subject to mandatory consideration by the latter. The work of the Session is regulated by the regulation approved by the decision of the Session [4].

In our case under definition of APK as institute of civil society the following formulation given in the Concept, it approaches – "It is national – cultural association of the citizens carrying themselves to certain ethnic communities on the basis of their voluntary self-organization, for the independent solution of questions of maintaining the ethnic originality, development of language, education and culture". As in the conditions of democracy institutes of civil society and the state function as various, interdependent and interconnected elements in one system, the Assembly of the people of Kazakhstan represents a peculiar symbiosis of the state and civil society of which activity the principle of tolerance is the cornerstone. Finally, has to become APK the generating factor of formation and strengthening of civil society of the high level of development. As it was noted at the Civil forum concerning tolerance in Central Asia (Astana 2011), the Kazakhstan policy of tolerance includes both internal, and external measurement. And, as a result, the policy of tolerance of Kazakhstan is free from double standards. If the western model of tolerance is based on standardly – legal regulation of the interethnic relations, then Kazakhstan – on trust, mutual understanding, joint liability and dialogue. Today Assembly of the people of Kazakhstan is totaled by over 820 ethnocultural associations. All of them, keeping and developing cultural, language independence and originality that are promoted by institutionalizations, tolerances in society and the state, setting an example for the international community.

The formation of a single civil community in the country is one of the most urgent tasks set by the Head of state. At the same time, it is necessary to emphasize the huge role of the President in carrying out such a policy,

which has led to the fact that the majority of the country's residents of non-indigenous nationality consider Kazakhstan their Homeland.

The main results of interethnic policy in Kazakhstan which has become a country whose experience of civil peace and harmony is recognized as valuable in the world community. The country has established a legal framework that ensures equality of rights and freedoms and citizens regardless of their ethnic and religious affiliation. This principle formed the basis of the inter-ethnic policy of the state.

A unique and effective mechanism for the implementation of national policy and interethnic dialogue in the face of the Assembly of peoples of Kazakhstan has been created, thanks to which the process of cultural revival of ethnic groups is going on everywhere, and the Assembly ensures their comprehensive dialogue. Today, this experience is being adopted by some neighboring countries. A dialogue of different cultures has been established and Kazakhstan is mainly formed as a multicultural society with universal values. The core of the achieved spiritual integration is undoubtedly the centuries-old tolerant and open to innovation culture of the Kazakh people. Spiritual identity complements the civil and political unity of our compatriots, which becomes another cornerstone of strengthening the independence of the state and the consolidation of society in the XXI century. A balanced language policy is being pursued, and Kazakhstan is one of the few that has resolved these problems without acute conflicts and upheavals. There is a natural process of mastering the state language by the citizens of the country, especially young people. The linguistic wealth of Kazakhstan enriches the Kazakh culture and is an important factor in strengthening the unity of multinational Kazakhstan. Spiritual revival of the country and the most important – interfaith harmony and tolerance is provided. Historically inherited by the current generation of Kazakhstanis tolerance in the spiritual sphere is a good basis for the preservation of civil and interfaith peace in the future. Thus, in fact, it is proved that multinational population is not a drawback, but, on the contrary, an advantage of the country.

Specific actions of the Assembly to ensure conditions for the development of cultures and languages of ethnic groups living in Kazakhstan are: festivals of the peoples of Kazakhstan, language festivals, contests of Sunday school students on the knowledge of the state and native languages, international and national scientific and practical conferences and seminars on language policy, round tables on topical issues of ethno-cultural development. Among the important support measures for the revival and development of the cultures of national minorities are the operation of Friendship Houses, which are financed from the state (Republican and local) budget. Thanks to state support, Newspapers and magazines are produced in 11 national languages, 44 television studios broadcast in 12 languages and 18 radio studios in 7 languages. Every year, under the state order, up to 30 books with a total circulation of more than 80 thousand copies are produced only in the languages of ethnic minorities of Kazakhstan. Since May 2000, the social and political magazine "Dostyk" has been published, the editorial Board of which includes all the leaders of the Republican national and cultural associations-members of the Council of the Assembly. The state language program provides funding for national and Sunday schools. Currently, there are 101 national school of ethnic minorities, with ethnic-cultural associations are functioning 179 Sunday schools, where they study 23 native languages. There are 29 departments for the study of 11 native languages in 3 schools of national revival. In the early 1990 s, the Central state Museum of the Republic of Kazakhstan opened a permanent exhibition on the culture of the peoples of Kazakhstan. Each ethnic group living in the country presented its material and spiritual culture, works of art and folk art. Ethnographic museums also operate in many regions and cities of the Republic.

Uyghurs, Germans, Koreans and Uzbeks of Kazakhstan have their own theaters. Almost every national and cultural Association has its own, already known even abroad, artistic ethnographic groups. Festivals of folk art, languages of the peoples of Kazakhstan, national holidays "Nauryz", Sabantuy, day of unity of the peoples of Kazakhstan, days of memory of victims of political repression, spiritual unity and harmony are regularly held. In addition, each ethnic group has its own traditional national holidays, revived during the years of independence and celebrated with the invitation of representatives of other peoples. Kazakh folk wisdom says: "Бірлік болмай тірлік болмас" – "Without unity there is no life". And today we, the people of Kazakhstan, have the right to assert that in the non-material plane in the country the construction of the temple of Nations has been conducted for a long time and successfully. And in its Foundation, we have jointly laid the creative mind and spiritual unity, unshakable traditions of respect for each other, all the best that we have received from our fathers, what will be passed on to future generations as the main relic of a large multilingual, diverse and United family of Kazakhstan [5].

One of the most important initiatives of the President of Kazakhstan N.A. Nazarbayev, brilliantly implemented, was the creation of the Assembly of people of Kazakhstan – a public institution that plays a significant role in ensuring peace, harmony and tolerance in a multi-ethnic and multi-religious Republic. The importance and necessity of creating a public institution on ethnic issues, which provides a real opportunity for all

ethnic groups of Kazakhstan to actively participate in the political life of the state, were determined by the multinational composition of the population of the Republic. Independent Kazakhstan is a multi-ethnic state, where representatives of 130 ethnic groups live. The ethnic composition of Kazakhstan's population is extremely diverse. In addition to two main ethnic groups: Kazakh and Russian there are representatives of almost all ethnic groups on the world map. The Constitution of the Republic of Kazakhstan guarantees the comprehensive development of all Nations and citizens, the creation of equal and decent conditions for life and work [6].

During the period of local and ethnic conflicts at the end of the XX century, Kazakhstan keeps civil peace and interethnic harmony, supported by the growing standard of living of the national policy of the state. State independence has become the key to the security and spiritual well-being of millions of Kazakhstanis. And Kazakhstan took advantage of this historic opportunity to the full. Today Kazakhstan is a unitary state with a presidential form of government. It was Kazakhstan that initiated foreign policy actions to form the so-called security belt, good neighborliness and friendship along the perimeter of our borders. This is a task of great historical importance, based on a solid international legal Foundation.

The international authority of Kazakhstan has also increased due to the resolute refusal of a significant part of the nuclear potential of the former USSR placed on its territory.

The creation of the Assembly was a logical continuation of the domestic and foreign policy of independent Kazakhstan, which from the very beginning took a course to build a modern, secular state, committed to the ideals of peace, tolerance and constructive dialogue.

The Assembly carries out its activities throughout the territory of the Republic of Kazakhstan and coordinates the activities of regional assemblies working under the akims of regions, cities of national importance and the capital. In its activities, the Assembly relies on ethno-cultural associations.

The Assembly was created to facilitate the development and implementation of the state national policy. Its purpose is to ensure inter-ethnic harmony in the Republic of Kazakhstan, to promote the process of formation of Kazakhstan's civil identity, the development of a competitive nation on the basis of Kazakhstan patriotism, civil and spiritual and cultural community of the people of Kazakhstan with the consolidating role of the Kazakh people.

References

- 1. Ассамблея народа Казахстана. Доктрина национального...leksi.org>3-93782.html*
- 2. The speech of president of the republic of kazakhstanh.e.mr....mckr.kz/en/sezd-liderov/item/216-выступление...рк-н...*
- 3. Токаев К-Ж.К. Внешняя политика Казахстана в условиях глобализации. – Алматы, 2000. – 420 с.*
- 4. Касенов У.Т. Безопасность Центральной Азии. – Алматы, 2009. – 180 с.*
- 5. Казахстанская модель межэтнического согласия: опыт, практика и перспективы. Материалы X сессии Ассамблеи народов Казахстана. – Астана, 2004. – 210 с.*
- 6. Казахстан за годы независимости 1991-2009 гг. Статистический сборник. – Астана, 2010. – 260 с.*

**ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS OF KAZAKHSTAN AND ABROAD**

МРНТИ 11.15.31

Абсаттаров Р.Б.¹, Рау И.А.²

¹член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, почетный зав. кафедры - профессор консультант кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая г. Алматы, Казахстан

²доктор философских наук, профессор Академии ведущих кадров Бундесфера г. Гамбург, Германия

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ:
СОЦИО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ**

Аннотация

В статье рассматриваются социо-политические вопросы современной культуры, которые ещё недостаточно изучены в общественной науке. В статье уделяется большое внимание проблемам понятий культуры. В статье отмечается, что имеется множество, самых разных представлений о культуре. Но почти все согласны, что есть культура в широком смысле и культуре в узком смысле слова. В широком смысле бытовую, правовую, национальную, религиозную и т.д. культуру большинства. В узком смысле культуру художественную, культуру искусства, культуру образованной элиты и т.д. культуру меньшинства. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: культура, общество, человек, народ, цивилизация, искусство, определение, наука, природа, история, норма, сознание, ценность, традиция, гуманизм.

Р.Б. Абсаттаров¹, И.А. Рау²

¹ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының құрметті кафедра меңгерушісі, профессор - кеңесшісі

²философия ғылымдарының докторы, Бундесфердің жетекші кадрлар даярлайтын Академиясының профессоры

ҚАЗІРГІ МӘДЕНИЕТТІҢ КЕЙБІР ПРОБЛЕМАЛАРЫ: СОЦИО-САЯСИ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада әлі де қоғамдық ғылымда жете зерттелмеген қазіргі мәдениеттің социо-саяси мәселелері қарастырылады. Мақалада мәдениет ұғымдары проблемаларына көп көңіл бөлінген. Мақалада мәдениет туралы көптеген әр түрлі пікірлер бар екені атап көрсетілген. Мәдениет сөздің кең мағынада және тар мағынада түсінуді көпшілік келіседі. Мәдениетті кең мағынада түсіну – тұрмыстық, құқықтық, ұлттық, діни және т.б. көпшіліктің мәдениеті. Мәдениетті тармағында түсіну – көркем мәдениетті, өнер мәдениеті, білімді элита мәдениеті және т.б. азшылықтың мәдениеті. Сонымен қатар мақалада дискуссиялық мәселелерге көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: мәдениет, қоғам, адам, халық, цивилизация, өнер, анықтама, ғалым, табиғат, тарих, норма, сана, құндылық, дәстүр, гуманизм.

R.B. Absattarov¹, I.A. Rau²

¹Corresponding member of NAS RK, Doctor of Philosophy, honourable manager and professor-consultant of department of political and social sciences and philosophical disciplines of Kazakh National Pedagogical University named after Abay

²Doctor of Philosophy, professor of Academy of the leading shots of Bundesfer Hamburg, Germany.

SOME PROBLEMS OF MODERN CULTURE: SOCIAL AND POLITICAL ASPECTS

Abstract

There are considered the socio-political questions of modern culture in article, which are still insufficiently studied in social science. Here much attention is paid to problems of concepts of culture. In article it is noted that there is a set, the most different ideas of culture. But almost all agree that there is culture in a broad sense and culture in the narrow sense of the word. In a broad sense household and culture of the majority legal, national, religious, etc. In narrow sense – culture art, the culture of art, the culture of educated elite, etc. the culture of minority. At the same time, there is paid attention and to debatable questions in article.

Keywords: culture, society, person, people, civilization, art, definition, science, nature, history, norm, consciousness, value, tradition, humanity.

К определениям культуры

Распространенное понимание культуры – это совокупность типических форм жизни больших человеческих сообществ. В нее включаются и все формы духовной активности и, в особенности, ценностные установки членов таких сообществ. Культура понимается как все, что создано человеком в отличие от того, что дано природой. Далее стала пониматься необходимость принципиального различения материальной стороны жизни общества от духовной ее стороны: законы функционирования и развития этих двух сторон несводимы друг к другу. Производство научных знаний и производных от них техники и технологии идет лишь временами параллельно с появлением новых политически-государственных структур, систем идеологий и форм искусства. Понятие цивилизация начало все чаще в научном дискурсе параллельно с понятием культура. При этом цивилизация есть статичный материальный продукт динамически и неустанно развивающейся духовной культуры, включающей и межчеловеческую коммуникацию (культуру вербального общения, культуру конфликтов и войн и др.) [1].

Отдельные науки о формах культуры и преподавание в вузах в виде отдельных учебных дисциплин существовали издавна. Сюда относили литературоведение, философию искусства, историческую антропологию, этнографию и даже психологию и социологию. Фоном всех этих наук и учебных дисциплин стояло негласное предположение, что человек всегда и везде – культурное существо, хотя уровень и формы культуры у разных людей и народов могут различными. Мысль о необходимости создания специальной дисциплины «Культурология», которая бы выделяла то, что объединяет культуру всех народов и цивилизаций на всех уровнях их социального, экономического, политического и т.д. развития.

Учреждением такой дисциплины научное и преподавательское сообщества обязано американскому учёному Лесли Уайту. Развёрнутое определение культурологии Уайт дал в большой работе "Наука о культуре" [2]. Что же побудило Уайта на предприятие объявление новой дисциплины? Наука о человеке, полагал он, должна начинаться с прояснения вопроса о том, чем люди отличаются от прочих живых существ. Уайт был убеждён, что ни социология, ни антропология или этнография, ни другие частные науки не могут выполнить эту задачу. В этих науках вышеозначенный вопрос не мог быть даже внятно поставлен. С другой стороны, биология с подобной задачей тоже плохо справляется. Так, поиски отличий в строении тела и головного мозга человека, и, скажем, шимпанзе, мало что дают для объяснения огромной разницы в их поведении.

А разница эта, согласно Уайту, состоит в том, что поведение человека – это **символическое поведение**. Человек может произвольно наделять предметы смыслом вне всякой связи с их физическими свойствами, превращать предметы в символы. Значит необходима дисциплина, предметом которой является символическое поведение. Эта дисциплина изучает логику и законы создания и использования символов. Символы, настаивал Уайт, образует особую реальность, не менее объективную, чем физическая или биологическая реальности. Её-то и предложил Уайт называть культурой, а науку о ней – культурологией.

И ещё одно важное он не уставал доказывать: хотя культура существует только в поведении отдельных людей, но законы, определяющие её развитие, не зависят от воли индивидов. Представление, будто

человек контролирует развитие культуры, – не более чем "антропоцентристская иллюзия". На деле эта культура управляет людьми, так что на логику культурного развития мы можем повлиять не больше, чем на законы Ньютона.

И последнее. Культура, согласно Уайта, произведение эволюции природного мира [3]. Имеется множество, как уже отмечалось, самых разных представлений о культуре. Но почти все согласны, что есть **культура в широком смысле и культура в узком смысле слова**. В широком смысле бытовую, правовую, национальную, религиозную и т.д. культуру большинства. В узком смысле – культуру художественную, культуру искусства, культуру образованной элиты и т.д. культуру меньшинства.

Когда вспоминаются наиболее великие и знаковые фамилии и казахской истории то упоминаются ханы, судьи, учёные и представители художественной культуры. Если русской истории – то цари, дипломаты, учёные и представители художественной культуры. Когда начинают речь вести об экономике, социальных отношениях, национальной безопасности и других весьма важных сторонах жизни общества, слово "культура" почти не упоминается. Это означает, что культура понимается, как прежде, в узком смысле.

А что же культура в широком смысле? Это система ценностей, представлений, норм, образцов поведения, стереотипов, мифов, героев. Сюда прибавляется всё то, что связано с производством, распространением и усвоением смыслов.

А что же культура в целом? Это гигантская, сложная система программирования всех видов нашей жизни. Она же есть креативная деятельность и её продукты как выражение свободы и в то же время как отражение преобладающих в обществе ценностей. Культура отражает многогранность такого уникального объективного явления как общество. Мир человека – это надстроенный над миром природы мир культуры, межсубъектных связей и отношений, мир социальности [4]. Мир человека – это мир культуры и социальности. Единство социальности и культуры, равно как и их нетождественность мало кем оспаривается. Культура (отвлечёмся пока от понятия "цивилизация") есть созданный, воссоздаваемый и совершенствуемый людьми в их взаимоотношениях мир, радикально отличающийся от мира природы. Важно и то, что культура существует в двух модусах, переходящих друг в друга:

1) как относительно внешняя отдельному человеку его социо-культурная действительность, "внешний культурный мир";

2) как относительно внутренняя действительность отдельного человека, как "внутренний мир человека" или как "внутренний человек культуры".

Не забываем о том, что культура исторична. Каждая эпоха имеет свою культурно-историческую форму. Главным образом в силу историчности культуры в ней явно выделяются два уровня: 1) культурно-всеобщий и 2) культурно-особенный. Ясно, что культурно-всеобщий уровень возникает только на основе культурно-особенного и без него может существовать только в воображении, как абстракция. Но раз возникнув эта абстракция, как и многие другие, может через действия людей – создателей или носителей этой абстракции воздействовать, порою даже очень агрессивно, на свою основу – на культурно-особенное, присущее каждому народу и этносу. Никто не будет отрицать культурные особенности русской культуры из за которых идейный катализатор марксизм получил здесь такое радикальное воплощение. Именно в этих особенностях Николай Бердяев видел "истоки и смысл русского коммунизма".

Культура общества – это как бы постоянно действующий противоположный потенциального общественного хаоса. Ему культура противостоит в той мере, в какой жизнь общества организована и постоянно самоорганизуется в соответствии с установившимся культурным порядком жизни. На культуру опирается не только общедоступный в данном обществе вербальный язык, но и эмоциональной, и рационально-искусственный, и любые другие формы метаязыка (мимики, жестов, телодвижений и др.). На культуру опираются и общепринятые индивидуальные и групповые нормы поведения. Если культура непрерывно и везде противостоит общественному хаосу, то политика и право – лишь время от времени, когда нарастающая хаотичность становится зримо опасной.

Из сказанного следует, что понятие "культурное отличие" по объёму много шире, чем понятие "языковое отличие" или даже "этническое отличие". Культурное отличие охватывает весь спектр культурно-духовных явлений определённой человеческой общности.

Разнообразны ипостаси культурного наследия. Оно состоит из знаний, ценностей и значений (политических, правовых, социально-психологических, социокультурных, практически-познавательных и иных). Оно выполняет следующие, по крайней мере, функции:

1) оно предлагает общедоступные модели культурного поведения в повседневности;

2) оно есть мощное средство культурной интеграции как для представителя данного этноса, так и для

других: культурное наследие всех народов в значительной степени опирается на архетипы, "понятными" всем людям;

3) оно расширяет культурный горизонт мироощущения и миропонимания каждой личности.

В изучении культурного наследия важна возможность свободного интерпретирования данных и свободно-дискуссионного сопоставления этих интерпретаций с официально принятыми.

Спектр изучения культурного наследия громаден: история возникновения и изменения обычаев, ритуалов, запретов, норм, культурных моделей, механизмов социальной коммуникации, верований, языка вербального и метаязыка, политических реалий, форм искусства и др. Мало говорится, например, о традиционных демократических ценностях русского, азербайджанского или казахского народов. Как будто их и не было вовсе (выборы, правовое равенство, отсутствие рабства для «своих», почетное положение женщины и т.п.), а были только общечеловеческие демократические ценности. Но последние-то откуда взялись? Если это ценности французской революции, то это французские ценности, если это ценности английского парламента, то это английские ценности. А общечеловеческие демократические ценности на то и общечеловеческие, что они вырастают из исторического опыта всех народов, а не являются изобретением отдельных французских или английских личностей. Ценности не изобретаются, как технические или научные новации, отдельными личностями.

В сознании людей, осуществляющих власть на самых разных уровнях, такого понимания культуры, к сожалени, нет. Для большинства политиков культура – это нечто, подведомственное Министерству культуры – искусство и отдых (культурный досуг). Но если по делу говорить, а не попусту "базарить" (просим прощения за сленг!), то важнейшим "культурным" продуцентом сегодня стало телевидение и интернет. Главным образом они отвечают сегодня за психологическое состояние общества, сохранение и направление общественной ментальности, за распространение идей и идеологий. **Телевидение и интернет** – самые активные и мощные игроки в сфере **культуры в широком смысле слова**. Почему? По времени, которое им посвящают широкие слои населения. Социологи подсчитали, что сегодня по затрате человеком времени **телевидение и интернет** уступают только сну! Но интересно и сопоставление времени, затрачиваемое на телевидение, со временем, затрачиваемое на интернет (постсоветское пространство). Если взять всё население этого пространства, то оно тратит на интернет времени в 24 раза меньше чем на телевидение. В России из времени так называемого прайм-тайма (от 18 до 23 часов) 3 часа 40 минут занимают сериалы. Институт телевидения сегодня по своему влиянию на население мощнее школы или церкви. Плохо это. Примитивизирует телевидение человека. Любая картинка, кроме художественного полотна, примитивизирует, упрощает восприятие. Это облегчение восприятия и привлекает большинство людей.

Можно даже утверждать, что возникло некое "сериальное сознание", приведшее в частности к тому, что зрители бегут из кинотеатров. Сериалы и рестораны – вот два новых "института" социализации личности в условиях существенного увеличения доходов в крупных городах. Под "ресторанами" подразумеваются и кафе, и бары, "клубы" и другие подобные заведения. В Москве, Алмате, Астане, Баку и других крупных городах подобные заведения переполнены так же как и в Риме (одн из авторов может это засвидетельствовать по присягой). Деньги, которые ходят в этой сфере, каждые пять лет умножаются в разы несмотря ни на какие финансовые кризисы. Это, как и сериалы, уже привело к существенным поведенческим сдвигам людей. Не лучше ли играть в шахматы, чем смотреть сериал? Не лучше ли провести полтора часа в спортзале, чем просидеть полтора или более часов в прокуренном ресторане, кафе и т.д.? Потеря культурных коммуникаций ведёт к возведению культурных барьеров, а они преодолеваются традиционным способом: люди всегда проговаривают жизнь во время еды.

Нельзя сказать, что государство не заботиться о культуре к узком смыслк слова. Так число симфонических оркестров в России выросло за последние 10 лет в два раза. Хорошо ведь! Но проблема в том, что нет слушателей этих оркестров или что слушатели одни и те же. Всё меньше становится слушателей, желающих и способных слушать Моцарта или Рахманинова. Но это не только в России, но и в СНГ, и в ЕС, и в США, если иметь ввиду людей молодого и среднего поколения. Да и с "чтецами" на постсоветском пространстве дела обстоят не лучше, чем со слушателями. Здесь не более 37% жителей читают больше одной книги в год. В России 3,5 тысяч книжных магазинов. А в Англии только в Лондоне 3 тысячи. Отсутствует и инфраструктура для отправления **книг** в провинцию. Причина проста: там они не востребованы, там их мало кто будет читать [5].

Радикально изменилось состояние морали людей постсоветского общества "дикого капитализма". Исследования показывают, что 71% русскоязычного населения этого общества считают, что людям доверять нельзя. Правда 59% оговариваются, что нельзя доверять никому, кроме членов семьи. И это

понятно, если не только в повседневности, но и в телевизионных сериалах, приукрашивающих, как правило, действительность, более половины из сериальных героев или сами преступники, или каким-либо интересом связаны с преступниками. Что это значит? Идёт продажа страхов и насилия. Как же мораль изменить-то? Изменить мораль элит. И это могут сделать только сами элиты.

Каждый из нас несёт в себе зачатки иной культуры: через тело, через язык, через мироощущение, вкусовые предпочтения и т.д. Редко кто из нас, если он достаточно грамотен, может поэтому назвать себя **"культурно чистым"**, т.е. чисто русским, чисто немцем, чисто казахом и т.д. Помниться русские акмеисты (Н.Гумилёв, О.Мандельштам, А.Ахматова, М.Зенкевич и др.) считали, их направление выражает тоску "по мировой культуре" (О.Мандельштам). На деле она есть частично в каждом из нас - грамотном человеке. Правда Жак Лакан (Lacan, Jacques M.) утверждал: "Женщина не существует", что она принципиально не представлена в культурном опыте человечества так как существует в этом опыте только через призму мужского взгляда и мужской оценки [6]. Узковато понимал культуру Лакан, раз исключал из неё половину человечества.

О понятии «народная культура»

Эпитет народное не значит *кестьянское или простонародное*. Такое обозначение было во многих странах в XIX – начале XX веков. Не значит народное и *общенародное*, как никогда и не значило. Изменилось время, структура и менталитет общества, изменилось само народное искусство и его функции. Сегодня этот термин означает ту разновидность искусства, которая с наибольшей полнотой воплощают *этнокультурные традиции* разных групп населения. Но можно рассматривать его, не касаясь этнической стороны, в более широком плане – как часть *культурной традиции* в целом. Это понятие тоже многоплановое и исторически изменчивое.

Спецификой народного искусства и неотъемлемыми его признаками обычно считают коллективный характер народного искусства, его анонимность, каноничность, особую систему символики, связанную с обрядами и мифологическими образами [7]. Гуманитарная наука в XX веке достигла значительных результатов в изучении мышления разных исторических эпох. Некоторые из них: были выделены два исторических **типа мышления**. Первый – *архаический* (первобытный, мифологический, образный) и второй, *современный*. Второй сложился уже в классовом обществе и существует и поныне, определяется как понятийный, логический. Преобладание современного типа мышления не исключает его сосуществование с элементами архаического миропонимания. Эти элементы и сегодня проявляются в фольклоре. Поэтому в научной литературе эти элементы **архаического сознания** чаще всего называют **фольклорным сознанием**.

Имеется и два разных типа мировой культуры – *устной* (фольклор) и *письменной* (литература). С момента возникновения письменности оба типа культуры продолжают существовать и сейчас, взаимно влияя друг на друга. Поэтому вряд ли их можно найти внутри культурного пространства любого общества в чистом виде. Современный традиционный фольклор, например "демонстрирует сложное переплетение элементов книжного (письменного) и народного (устного) происхождения" [8]. Мы полагаем, что это замечание верно и для невербальной, изобразительной ветви народного искусства.

Об устной народной традиции наибольшая информация скопилась у фольклористов и музыковедов. Многие произведения этой традиции имеют "исполнительско-восприимательский" характер: их создают и воспринимают непосредственно в момент устного воплощения: исполнены, акции, действия. В остальное время эти тексты, музыка и исполнительские движения сохраняются в народной памяти у сказителей, певцов, танцоров, народных исполнителей музыки. Народное искусство "коллективно" не только в создании произведений, авторство которых неизвестно, но особенно в форме взаимодействия мастера и непосредственных потребителей его произведения. В профессиональном ("высоком") искусстве художник и зритель – две разделённые стороны. В народном искусстве различие между автором и воспринимающими его произведение почти не ощущается, ему придаётся мало значения. Адресатом автора исполнителя является обычно относительно устойчивое сообщество, с которым автор находится в постоянном и бытовом, и художественном контакте. Он адресует своё произведение известной ему, реальной и вполне определённой аудитории. В отличие от народного художника современный художник из "высокого" искусства адресует своё произведение неопределённой, даже виртуальной, аудитории.

Народные мастера материализуют в своих изделиях-произведениях местную традицию и коллективный опыт местных и дальних близких. Народные мастера являются вместе с окружающими их людьми, близким им сообществом, носителями и хранителями коллективной памяти и коллективной воли. А общественное мнение этого сообщества поддерживает устоявшиеся представления и

соответствующие им правила поведения. Оно поддерживает деятельность всех членов сообщества в форме многочисленных требований местного этикета, ритуалов, обычаев или просто предписаний и запретов. Под контролем традиционного сообщества находится не только создание продукта народного мастера, но и способ принятия или использования, бытования этих продуктов.

Творчество народных мастеров характеризуется повышенной *каноничностью*. Юрий Лотман писал, что и устная, и письменная традиция опираются на память. Но принципиальная разница между ними заключается в особых принципах фиксации прошлого, предметов или явлений для запоминания. В письменной традиции (летописях, хрониках, дневниках) преимущественно зафиксированы события неординарные, чрезвычайные или неповторимые (война, голод, смена династий, особо важные происшествия). Устная память, фольклорная память нацелена на всё обычное, нормальное, устойчиво-повторяющееся или неизменное. У многих народов считалось и считается, что всякое словесное упоминание событий способствует их магическому "возобновлению", и тем самым сохранению изначально установленного миропорядка [9].

И в декоративно-прикладном, невербальном народном искусстве главным всегда ещё почиталась не новизна, оригинальность формы, декора или технологии изготовления произведения народного мастера. Ценится здесь традиционность, узнаваемость схожесть со старинными образцами. Этим поддерживается надежда на стабильность Мира, на преемственность как абсолютное условие существования именно данного сообщества. В народном искусстве канон – единственный, "свой", "наш", никакие другие каноны не признаются ни мастером, ни его окружением.

Но и в народном искусстве каноничность всегда существовала рядом с изменениями в форме *импровизации*. И в устной культуре импровизация всегда подразумевала тесную связь с каноном. Это заранее сформулированные и хранящиеся в устной памяти допустимые изменения внутри канона. Их осуществление обеспечивало живое развитие и, тем самым, сохранение традиции. Допустимые импровизации и их приятие сообществом только укрепляет целостность канона и традиции. Импровизации в устных словесных народных текстах встречается чаще, чем в письменных. Значение символов и знаков устного народного произведения во всех текстах-импровизациях бывают одинаковыми. Каждому члену традиционного сообщества и в прошлом, и сегодня был через научение или интуитивно ясен смысл каждой вещи или действия. Знаковая повторяемость присуща и изделиям мастеров народного декоративно-прикладного искусства.

Профессионализм присущ не только творцам "высокого" искусства, но и народного искусства. В особенности - декоративного искусства, сферы творческой деятельности мастеров и ремесленников. Лучшие произведения художественного ремесла создавали мастера, блестяще владевшие необходимыми навыками и природным талантом. И эти два компонента обязательно в единстве: навыкам можно научить, талант нужно иметь. Иначе навыки могут превратиться в безупречное, автоматическое воспроизведение канона. Настоящий мастер виртуозно *использует* канон, безошибочно импровизирует.

Содержательно народный профессионализм связан нередко с устно-наглядной передачей опыта и знаний, с обучением **основам ремесла**. Передача происходит в виде личного общения мастера с учеником. Мастер учит его и словом и делом. Это система преимущественно **индивидуального обучения** и нередко у мастера за всю мог быть только один ученик – наследник мастерства и традиции. Художественный авторитет и статус мастера зависит не только от технического и художественного совершенства его работ. Они зависели от сложившегося общественного мнения относительно природных дарований мастера. Последние часто связывались с близостью мастера со сверхъестественными силами. Помимо собственно религиозного искусства, **сакральное начало** дольше всего сохраняется именно в народном искусстве. В мусульманском мире покровителями мастеров считались коранические персонажи, иногда – фольклорные герои. Так многие верят, что пророк Даниил ввёл усложнённый педальный ткацкий станок. Почитаемая могила Даниила находится в окрестностях Самарканда. Великий суфий Бахаваддин Накшбанд научил мастеров особому узорному тканью. Прочие мелкие технические изобретения народная молва приписывала то архангелу Гавриилу, то святому Али. А автором особо хитроумных приспособлений считался даже сам шайтан.

Имеются многие письменные источники, которые указывают на близость мастерства и ремесла к сакральной сфере. В мусульманских странах с VII-IX вв. бытовали многочисленные трактаты, в которых, опираясь на хадисы самого Мухамеда, обосновывалась похвальность ремесленных занятий. Сохранились письменные сочинения, например "Описание ремесел" Хубайша Тифлиси, состоявшие из массы записанных рецептов и объяснений прикладных технологий. Но и для них основанием служили устные источники того времени.

Необходимость принуждения к культуре

Мы привыкли относиться к культуре с пиетизмом, и действительно, только благодаря своим культурам человеческие сообщества существуют и воспроизводятся в известных нам формах. Вывод: культура – это только хорошо! Но, с другой стороны, воспроизводя готовые решения, пользуясь готовыми знаниями и навыками, следуя сложившимся нормам и образцам деятельности, люди консервируют достигнутый уровень культурного развития своего сообщества. Что значит "консервируют"? Идём по накатанной дороге, ленимся творчества, творческих решений и, стало быть, теряем ядро духовности. Образуется общество пользователей, потребления.

Но не относится ли это к так называемым *развитым* странам? Здесь надо вспомнить, что язык наш умнее нас: "развитые" – это ведь те, которым как бы дальше и развиваться нужды нет! Конец истории развития человечества? Страшно как-то без развития-то. Но, с другой-то стороны, ведь правы и китайцы, желавшие своим детям, чтобы они жили в эпохи стабильности, а детям врагов – в эпоху перемен, "развития". А спросим-ка мы сами себя, что мы желаем – стабильности или развития? Большинство из нас ответит – больше стабильности и немногого, постепенного развития. Вот это и есть ответ культурного, т.е. не кровожадного, человека.

В культуре действие равно противодействию, и любая настойчивая пропаганда какого-либо мнения немедленно вызывает ответную критику. Это касается любой значимой темы общественной мысли и, тем более, новой. В том числе важных, но сомнительных или чисто умозрительных тем ("бессмертия"), когда власть имущие говорят, пусть себе мечтают эти фантасты и поэты. Пусть их интеллект и духовная энергия будут направлены на будущее, отвлекает их самих и народ от настоящего. А настоящим мы займёмся сами. Но действие равно противодействию, в том числе и в чисто практических вопросах функционирования культуры. Приходится порою к культуре принуждать.

Это штрафы за различного рода нарушения чистоты в общественных местах (обгоревшие спички, окурки и обёртки, брошенные не в урны, выплюнутые на тротуар жвачки, пластиковые бутылки или иные сосуды, не подобранное хозяином в общественных местах дерьмо от его собаки), езда на велосипеде по пешеходным дорожкам и тротуарам, кормление городских птиц в неположенном месте, покупка контрафактной продукции, за поцелуи в неположенном месте и даже за секс между мужем и женой, если он сопровождается слишком громкими криками, нарушающими покой соседей и др. Штрафы за эти нарушения в Чехословакии, Финляндии, Англии, Италии достигают от 6 до 1000 евро! Вопрос только в том, являются ли защищаемые законом или определёнными административными постановлениями нормы обязательными элементами культуры. Нормы – обязательный элемент культуры, но не обязательно юридические, правовые, законом утверждённые нормы. Существовало и существует множество сообществ, обходящихся без официальных письменно-вербальных правовых норм. И даже в самых развитых современных обществах, правовое нормативное регулирование повседневной жизни имеет много меньший "ареал" чем морально-, нравственно-, религиозно-, традиционно-нормативные регулирования. Они не связаны с физическим насилием или с его угрозой и поэтому являются более "культурными", человечными, гуманными по сравнению с необходимыми правовыми нормами регулирования. Но без последних никогда не обойтись: человеки – не ангелы.

Гуманизм как одна из основ мультикультурализма

Эпиграф: "Всякая культура, покоится на принуждении к труду и подавлении влечений...". З.Фрейд [10].

Гуманизм признаёт право каждого человека на обращение с собою как с личностью, имеющей ни кем не отъемлемые права и обязанности. Гуманизм есть уважение к человеку как к не – животному, как к существу, имеющему собственный разум, собственную волю и совесть и могущему действовать в соответствии с ними.

Любить или не любить такое существо – человека, вопрос второстепенный. Уважать человека надо как в его правах, так и в его ответственности. Не признавать за человеком способности отвечать за свои чувства, мысли, планы и действия – значит не признавать его человеком. Но и тогда он признаётся в правовом государстве как **персона**, т.е. как человеческое существо, имеющее определённые права, так как это существо относят к роду человеческому (потерял память, сошёл с ума и др.), но не имеющее обязанностей, как их не имеет ребёнок – сосунок.

Некоторые иные определения гуманизма для нас совершенно, в силу их "всеядности" неприемлемы. Например:

1. "Гуманизм – это... нравственная категория, признающая человека высшей ценностью мира...". Скорее уж моральная, чем нравственная категория: мораль субъективна, нравственность объективна. Это - если следовать Гегелю ("объективная система нравственности").

А высшей ценностью мира человека ни одна мировая религия не признаёт. Религии признают высшей ценностью Бога. И получается, согласно этому определению, что все религии не гуманны или даже антигуманны. Невозможно нам с этим согласиться.

2. Более "кудрявое" определение гуманизм – это признание права "самовыражения личности в интеллектуальной, нравственной, экономической, политической и социальной практике...". В чём же состоит это "самовыражение"?

К чему ведёт такое определение на практике.

1. В практике интеллектуальной. В праве самовыражается дураку сколько угодно и как угодно? Бывает.

2. В практике морали и объективных нравственных отношений: человек, отрицающий все общепринятые нормы поведения, обычаи, чтимые всеми традиции, все заветы предков, "плюющий" на окружающее его общество, на родных, друзей и близких ему людей – это его право, и на этой основе он - высшая ценность? Вряд ли. Но бывает в случае с некоторыми гениями, отличавшимися перечисленными "экстравагантностями" но создающие ценности, которые невозможно переоценить.

3. В практике экономической и политической. Проблемы отношения к человеку как к высшей ценности могут наличествовать как тончайшая плёнка на океане интересов, выгоды, отношений с позиций силы и преимуществ определённых социальных групп или государств. Попробуй-ка глава фирмы не выражать, в первую очередь, интересы своей фирмы, а выражать интересы каждого человека как высшей ценности. Или попробуй глава государства не выражать, в первую очередь, интересы своего государства, а *каждого* от дельного человека как высшей ценности. Печальна, как правило, участь таких "глав" фирм или государств [11].

И уж никуда не годится определение гуманизма как "общемировоззренческой основы мировой культуры". Будь такое определение принято, огромные континенты мировой культуры не признавались бы культурными образованиями [12].

Гуманизм, как мы его понимаем, – это не только уважение к человеку как к личности, как к субъекту своих действий, способному отвечать за них. Гуманизм – это ещё и следование принципу "Не навреди!". Не навреди другому человеку, природе Земли, не навреди Бытию. Такое понимание несовместно с пониманием человека как "властителя бытия" (Мартин Хайдеггер), как "властелина и собственника" природы (иудейско-христианская традиция), ни как неустанного эксплуататора природы.

Но как же можно не навредить сопернику, конкуренту, противнику, врагу если мы желаем выйти победителем из противостояния? Нельзя, конечно, в таких случаях не навредить, но можно стремиться минимизировать этот вред до для победы необходимого уровня. Это означает, что гуманным можно быть даже в военном противостоянии, если уж до него дошло. Гуманист стремится предотвратить такие противостояния на путях диалога и компромиссов. Это не всегда удаётся, но стремиться к этому надо всегда. Это и будет гуманизм как человечность, когда и самом злобном враге видят и человека тоже, когда умный человек и в дураке видит человека тоже [13].

Примечательной и небесспорной представляется мысль, вновь и вновь возникающая в одном мало известном труде (какие нынче тиражи!) и атеистам совершенно неприемлемая, что замена религиозной картины мира антропоцентризмом, когда во главу был поставлен внешний, "случайный центр" (Алексей Хомяков), то есть человек, привела к катастрофическому ухудшению отношений человека с Бытием вообще и с природой Земли в частности. Выход? Козволюция – бесконфликтное взаимодействие и развитие природы и человечества. Для этого нужны совершенно иные технологии в отношении ко всему природному и совершенно иное социальное устройство. И нужно действительное, а не лозунговое, распространение гуманизма на будущие поколения. Хотя бы, для начала, на ближайшее наше общее будущее – на детей. Наших и иных. Любовь к детям, невинным, безгреховным до времени существам, независимо от их нации, расы, социального положения – настоящий тест истинного гуманизма. Каждый может этому тесту себе подвергнуть с тем, чтобы быть честным перед самим собой.

Источники и примечания

1 См.: Elias N. *Über den Prozess der Zivilisation. Frankfurt am Main 1997, 2 Bände, Band 1*; Daniel U. *Kompendium Kultur. Theorien, Praxis, Schlüsselwörter. Frankfurt am Main 2001.*

2 Лесли Уайт. *Избранное: Наука о культуре*. – Москва: РОССПЭН, 2004. – С.960.

3 См.: Лесли Уайт. *Избранное: Эволюция культуры*. – Москва: РОССПЭН, 2004.

4 См.: Берлинский институт культурных исследований в своей трактовке **"природа-культура"**. – С. 251; Хамидов А.А. *Категории и культура*. – Алма-Ата: Гылым, 1992. – С.37. (по К.Г. Юнгу) врожденные психические, структуры, образы (мотивы), составляющие содержание коллективного бессознательного и лежащего в основании общечеловеческой символике сновидений, мифов, сказок — важных источников художественных фантазий в народном и профессиональном искусстве.

5 Попытались мы в промышленно развитом регионе Северного Урала (города Карпинск, Краснотурьинск, Серов, Североуральск и др.) купить такие центральные газеты как "Коммерсант", "Независимая газета", "Новые известия", "Ведомости" и др.. Не получилось. Здесь на почтовых отделениях знали только о газете "Труд", но и её не было. О новейших произведениях художественной литературы России в книжных магазинах или толстых литературных журналах ни следа! См. также: Elizabeth I. Eisenstein. *Die Druckpresse – Kulturrevolution im frühen modernen Europa*. Springer-Verlag, Wien/ New York 1997. – S. 270.

6 См.: Malcolm Bowie. *Lacan*. Göttingen 1997. Steidl Verlag, Kapitel 5 „Die Bedeutung des Phallos“. S.117 – 150.

7 См.: Чвырь Л.А. *Размышления о народном искусстве // В этнографическое обозрение*. – 2013. № 3. – С. 25.

8 Толстая С.М. *Устный текст в языке и культуре // Слово устное и слово книжное*. – Москва: РГГУ, 2009. – С.40.

9 Неклюдов С.Ю. *Традиции устной и книжной культуры // Слово устное и слово книжное*. – Москва: РГГУ, 2009. – С. 29-30.

10 Фрейд З. *Будущность одной иллюзии // Атеист*. – 1928, № 32 (октябрь). – С.66.

11. См.: *Судьбы диалектики в современном мире*. – Алматы, 2012. – С. 151.

12 См.: Гвишвили Г.В. *Феномен гуманизма*. – Москва, 2001. – С.19.

13 Хамидов А.А. *Путь открытий как открытие пути: философские искания Г.С. Батищева // Генрих Степанович Батищев*. – Москва, 2009. – С.140.

МРНТИ 11.01.39

Абсаттаров Р.Б.¹, Рау И.А.²

¹член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, почетный зав. кафедры - профессор консультант кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая г. Алматы, Казахстан

²доктор философских наук, профессор Академии ведущих кадров Бундесфера г. Гамбург, Германия

ГОСУДАРСТВО И ОБЩЕСТВО, ПОЖИРАЮЩИЕ ДЕТСТВО: СОЦИАЛЬНО-СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные социальные вопросы детства, которые ещё недостаточно изучены в социально-политической науке. В статье уделяется большое внимание проблемам куда уходит детство. Мы знаем детей, которых не только государство, но и сами родители лишают детства, лишением свободного времени. У такого ребенка все время расписано, находится под контролем: школа, музыкальная школа, спортивная школа, и т.д. Нередко у таких детей нет друзей. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: наука, школа, знание, государство, родители, человек, практика, жизнь, воспитание, умение, обучение, ребенок, детство, семья, свобода.

Әбсаттаров Р.Б.,¹ Рау И.А.²

¹ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор,
Абай атындағы ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының
құрметті кафедра меңгерушісі, профессор- кеңесшісі

²философия ғылымдарының докторы, Бундесфердің жетекші кадрлар даярлайтын
Академиясының профессоры

МЕМЛЕКЕТ ПЕН ҚОҒАМНЫҢ БАЛАЛЫҚ ШАҚТЫ ОБУЫ: ӘЛЕУМЕТТІК-ЖҮЙЕЛІК ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақалада әлі де әлеуметтік-саяси ғылымда жете зерттелмеген балалық шақтың өзекті әлеуметтік мәселелері қарастырылады. Мақалада балалық шақтың қайда кететін проблемаларына көп көңіл бөлінген. Біз, мемлекет қана емес, сонымен қатар ата-аналардың өздері де баланың балалық шағынан және бос уақытынан айыратынын білеміз. Мұндай балалардың барлық уақыты кесте бойынша бақылауда болады: мектеп, музыкалық мектеп, спорттық мектеп және т.б. Олардың достары аз болады. Сонымен қатар мақалада дискуссиялық мәселелерге көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: ғылым, мектеп, білім, мемлекет, қоғам, ата-аналар, адам, практика, өмір, тәрбие, ептілік, оқыту, бала, балалық шақ, отбасы, бостандық.

R.B. Absattarov¹, I.A. Rau²

¹*Corresponding member of NAS RK, Doctor of Philosophy, honorable manager and professor-consultant
of department of political and social sciences and philosophical disciplines
of Kazakh National Pedagogical University named after Abay*

²*Doctor of Philosophy, professor of Academy of the leading shots of Bundesfer Hamburg, Germany.*

THE STATE AND SOCIETY DEVOURING THE CHILDHOOD: SOCIAL AND SYSTEM ANALYSIS

Abstract

There are considered the topical social problems of the childhood in article, which are still insufficiently studied in socio-political science. In article much attention is paid to problems where the childhood leaves. We know children whom not only the state, but also parents deprive of the childhood, deprivation of free time. At such child all the time is painted, is under control: school, music school, sports school, etc. Quite often such children have no friends. At the same time, there is paid attention and to debatable questions in article.

Keywords: science, school, knowledge, state, parents, person, practice, life, education, ability, training, child, childhood, seven, freedom.

Наука уж много столетий считается воплощением прогресса. Именно через науку и её материальное воплощение – технологию и технику человечеству большинство прогрессистов обещает будущее как раеподобное состояние.

Начальные научные знания, и главным образом они, доносятся детям в государственных школах. В этом плане государственные школы в наши дни выполняет роль церкви, какую она играла в прошлые времена. Учителя же всё более играют роль проповедников – это неизбежно поскольку они не только дают научные знания, но и воспитывают главным образом в духе убеждений, пропагандируемых государством. Литургией этой "новой религии" являются учебные занятия, а ритуалом – учебный план успешное освоение которого обещает хороший жизненный путь. Вне школьного пути невозможно надеяться и на хороший жизненный путь. Extra scolam nulla salus – вне школы нет благодати [1]. Это единодушное мнение всех кардиналов от науки, в том числе и от государственной педагогической науки.

Но они переоценивают возможности науки решать человеческие проблемы, проблемы человеческой личности и общества. Такие большие опасности как война, голод, разрушения окружающей природной среды являются не следствием дефицита научных знаний. Это непосредственные результаты дефицитов морали и доброй воли. Научное знание, даже самое точное, достоверное, важное не решает человеческие проблемы, но только технологические и технические. На любые проблемы человека и человечества у него нет ответа. А если и есть, то одинаково может служить как добру, так и злу. Научное знание индифферентно к проблемам человеческого добра и зла.

Теперь посмотрим, чему же нас научила школа. А тому, что жизнь, мол, хороша и жить хорошо! А противостоять бесчисленным трагедиям, мерзостям и пакостям жизни, распознавать негодяев, наказывать их не только и не столько юридически, школа нас не научила. Не научила она нас иметь и ценить друзей, драться за них, любить, печалиться и сострадать. Этому мы научились вне школы, смотря на других и подражая другим. Вне школы были люди, которых мы могли любить и ненавидеть – естественное для нормального человека дело! В школе же мы должны были "респектировать", т.е. уважать человеческое достоинство любого школьного придурка или явно несостоявшейся преподавательницы.

Но было в школе и хорошее: она научила нас понимать написанное, но не научила читать, так что большинство из нас написанное понимало одинаково. Она научила нас считать, оперировать с цифрами и символами, но умениями, оторванными от практики, например от практики выгодного вложения накопленных средств не научила. Но именно практика оказалась наиболее действенным педагогом, что знал уже и Аристотель, как он знал и то, что всему, что встретится на практике, научить ни в школе, ни ещё где-либо невозможно. И это надо дать знать молодому человеку, которого бросают в эту самую практику.

Наши наиболее влиятельные учителя были наша семья, мама, папа, бабушка и дедушка, любимые тётки и дяди, друзья, товарищи по играм, которые мы сами организовывали, соседи и др. Вот эта-то среда повседневной жизни, и дневной, и ночной, дала нам больше знаний и жизненно важных умений, чем мы получили в школьных классах. И это касается не только общеобразовательной школы, но и профессиональных училищ, в которых нам тоже пришлось пребывать. Там нам рассказывали о свойствах строительных материалов и способах их обработки. Было множество наглядных пособий и плакатов. Но по настоящему мы познали эти свойства и верные свойства их обработки, когда начали в ходе своих производственных практик пилить, строгать, долбить, делать сварку, резать стекло и т.д. В особенности же нас научала жизненная практика в экстремальных случаях её протекания, когда надо было принимать решения быстро и самостоятельно, под собственную ответственность. В школе же всё протекает планомерно и экстремальных ситуаций всячески избегают. Здесь все ваши успехи и поражения заранее расфасованы и оценены.

В попытках применения теоретических знаний случаются и комические ситуации. Нам известен случай, когда 26-летний доктор психологических наук, незамужняя и бездетная женщина поучала 45-летнюю женщину как ей обращаться с её пятым ребёнком-младенцем. Советы её все были, естественно, книжными и мать только улыбалась, слушая молодую учёную-энтузиастку: ведь к её конкретному ребёнку в его конкретной жизненной ситуации все эти советы были абстрактными отвлечённостями, касающихся, может быть, абстрактного "ребёнка".

Надо признать, справедливости ради, что теория, в том числе и школьное затеоретизированное обучение имеет и свои полезные стороны. Она сопровождает практику, может опережать её, объясняет её, она сокращает метод проб и ошибок, может предсказать тупиковые пути и ориентировать на наиболее перспективные. Всё это так, но и известно, что уже 3000 лет назад в Китае строго разделяли систему образования будущих государственных чиновников и их отбор по способностям. Обучить можно каждого (даже медведя можно обучить танцевать!), способностям же, талантам обучить нельзя. Их надо открывать, поддерживать и целенаправленно использовать на практике.

Это, конечно, не означает, что способных не надо обучать, что им можно не учиться. Образование им также нужно, как гениальному живописцу нужно ремесленническое знание свойств красок, полотна и кистей. Знание не есть способность и не способно способностью заместить. Как показывает практика, есть много дураков с дипломами, сертификатами и даже научными званиями, степенями. Таких "учёных" даже, пожалуй, больше, чем настоящих исследователей. Учёный может очень много знать, но не иметь исследовательского таланта, не уметь творить нового знания. Нередко бывает так, что в конкретном научном коллективе соотношение "учёных" и исследователей, т.е. тех, кто на деле приращивает знание приходится 20 к 1.

В чём же тут дело. А в том, что, с одной стороны, надо согласиться с тезисом о том, что не бывает бесталантных детей, а с другой так же признать, что таланты эти разные, до прямых противоположностей. Один подросток может разобрать велосипед до последнего винтика и собрать его без всяких чертежей, но математика ему не даётся. И заставлять его быть математиком – значит исковеркать его жизнь. Другой и гвоздя не может забить, но вот в философские вопросы он погружается быстро и с удовольствием.

Более чем 200 лет назад французский педагог и философ Жан Жак Руссо ставил риторический вопрос: необходимо ли и возможно ли чтобы ребёнок был обучен всему, что понадобится ему –

взрослому в жизни. Ясно, что это невозможно, и что любые попытки в этом направлении обречены на поражение. Но несмотря на это мы наблюдаем неустанный рост школьных планов обучения почти во всех странах. Государственные учебные и учебно-воспитательные учреждения (школы, детсады и даже ясли) всё более "отбирают" образовательно-воспитательные функции у семьи и у гражданского общества. Всё более контролируется свободное от работы время не только взрослых, но и свободное от обязательного государственного обучения и воспитания время детей.

Мы знаем детей, которых не только государство, но и сами родители лишают детства, лишением свободного времени. У такого ребёнка всё время расписано, находится под контролем: школа, музыкальная школа, спортивная школа и т.д. Они готовятся как профессионалы с раннего детства. Нередко у таких детей нет друзей. Со знакомыми им и их родителям детьми они встречаются только во время дней рождения, да и тогда их интересуют, главным образом, подарки и их сравнение, а не знакомые дети. Но ведь известно, что свободное время, равно как и игра вне экономических интересов, дружеский (виртуальный или реальный) круг единомыслящих, – чувствующих и – понимающих – условие полной человеческой жизни и предпосылка реализации творческих задатков.

Концепции "школы целого дня" усугубляют ситуации со свободным временем для детей. Но этого мало: после школы будут ещё дополнительные платные занятия: надо же в институт поступить. А надо ли на самом деле для ребёнка – это престижно ориентированных родителей не интересует. А государственная школа предлагает ещё обслуживание и контроль каникул. Всё – круг контроля замкнулся и детям некуда, как тому чапаевскому крестьянину, податься. Нехорошо это для психологического благополучия подрастающего человека, для его становления, имеющего собственное мнение и волю.

В указанном плане государственная школа и семья работают в одном направлении – лишения детей свободного времени: государство готовит нужных для себя подданных, семья – наследников, могущих сохранить и приумножить накопленное и сделать профессиональную карьеру. Богатость, всесторонность личности подрастающего человека при этом не интересует ни первую, ни вторую сторону. Обе стороны интересуют односторонне трактуемый успех своего образования и воспитания [2]. Государство в большинстве стран даже готово доплачивать родителям из бюджетных средств за то, чтобы дети оставались возможно всесторонне и возможно долее в сфере его влияния, а родители готовы вкладывать значительную часть своих семейных ресурсов с тем, чтобы дитё не пошло по жизни своим путём.

И государство и такие родители не понимают, что само существование детей есть счастье для отцов и матерей. Не понимают того, что без детей человеческая жизнь, да и жизнь всей данной конкретной культуры обесмысливается [3]. Современные немецкие женщины всё менее рожают детей (не более 1,4 ребёнка на брачную пару), да и замуж выходят всё менее охотно и во всё более в солидном, совсем не девичьем, возрасте. Результат – немецкое население уменьшается замещается пришлыми людьми самых различных верований, культур, наций и рас.

Рост материального производства был всегда самым важным делом капитализма, но он же стал и самым важным делом для появившегося социализма. Разница только в том, что при капитализме действует тенденция превращения всего общества в экономический механизм, а при социализме обобществляется вся экономика. В заключении ставим риторический вопрос: желаем ли мы жить в обществе, где деньги и карьера фактически являются высшими ценностями, где государство всё более замещает функции семьи и всё решительнее наступает на гражданское общество? И желаем ли мы, чтобы наши дети и внуки жили в таком обществе?

Список использованных источников:

1 В своё время святой католической церкви Киприан (Cyprian, ум. 258) утверждал: "extra ecclesiam nulla salus", что означает "вне церкви нет благодати". См.: *Fremdsprachenlexikon. DUDEN Verlag. Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich, 2011. – S. 249.*

2 *Gesellschaftliche Modernisierung und die Kinder-Jugendpolitik. St. Ingberg 1997. Herausgegeben von R. Wild. – S.111-137.*

3 Norbert Blüm. *Freizeit, Schule. In: Die Zeit, 2012, 15 März. Chancen. – S. 76.*

ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ

ГРНТИ 11.07.51

Ожукеева Т.О.¹, Джумалиева Н.К.²

¹Академия государственного управления при Президенте Кыргызской Республики, д.и.н. профессор

²Академия государственного управления при Президенте Кыргызской Республики, магистрант

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Аннотация

В статье рассматриваются современные подходы к оценке эффективности деятельности государственных служащих. Быстро меняющиеся социально-экономические условия современного мира ставят перед органами государственной власти новые цели и задачи, несопоставимые по своим масштабам, сложности и комплексности с задачами государства в XX и тем более в XXI веке. Для того чтобы дать достойный ответ на этот «вызов», субъекты государственного управления вынуждены не только пересматривать привычные, традиционные методы управления, но и постоянно повышать эффективность своей деятельности. Эффективность государственной службы во многом определяет качество государственного управления в стране. В соответствии с этим данный вопрос является актуальным на протяжении последних десятилетий. Перед страной стоит проблема создания инновационной теории и практики государственного управления, формирования профессиональных государственных служащих новой генерации, способных мыслить и действовать системно и эффективно на опережение в условиях динамического развития, принимать превентивные и адекватные, единственно правильные решения, умело использовать современные управленческие приемы, методы, технологии и имеющиеся ресурсы в различных сферах общественной жизни.

Ключевые слова: качество государственного управления, принятие и исполнение государственных решений, эффективность, результат, государственные служащие, государственные органы.

Ожукеева Т.О.¹, Джумалиева Н.К.²

¹Кыргыз Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы,
тарих ғылымдарының докторы профессор,

²Кыргыз Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, магистрант

ҚЫРҒЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада мемлекеттік қызметкерлердің қызметін бағалаудың заманауи тәсілдері қарастырылған. Жылдам өзгеретін қазіргі әлемнің әлеуметтік-экономикалық жағдайы мемлекеттік органдар алдында, көлемі, күрделілігі және кешенділігі жағынан мемлекеттің XX ғасырда, тіпті XXI ғасырдағы міндеттеріне теңдестіруге келмейтін жаңа мақсаттар мен міндеттерді қойды. Осы сын-тегеуріндерге лайықты жауап қайтару үшін, мемлекеттік басқару субъектілері қарапайым, дәстүрлі басқару әдістерін қайта қарап қана қоймай, өзінің қызметін үнемі жетілдіруге де мәжбүр. Мемлекеттік қызметтің тиімділігі негізінен елдегі мемлекеттік басқарудың сапасын айқындайды. Соңғы онжылда бұл мәселе өзекті болып отыр. Елде мемлекеттік басқарудың инновациялық теориясы мен тәжірибесін құру, қарқынды дамуы жағдайында қисықтан жүйелі және тиімді түрде ойлауға және әрекет етуге қабілетті, алдын-ала және пара-пар шараларды қабылдай алатын, жаңа буынның кәсіби мемлекеттік қызметшілерін қалыптастыру, қоғамдық өмірдің түрлі салаларында заманауи басқару әдістерін, тәсілдерін, технологиялары мен қол жетімді ресурстарын шебер пайдалана алатын жаңа буынның кәсіби мемлекеттік қызметшілерін қалыптастыру міндеті тұр.

Түйін сөздер: мемлекеттік басқарудың сапасы, мемлекеттік шешімдерді қабылдау және орындау, тиімділік, нәтиже, мемлекеттік қызметкерлер, мемлекеттік органдар.

T.O. Ozhukeeva¹, N.K. Djumalieva.²

¹doctor of History, Professor Academy of Public Administration under the President of the Kyrgyz Republic

²master student Academy of Public Administration under the President of the Kyrgyz Republic

INCREASE OF EFFICIENCY OF STATE SERVICE IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Abstract

The article discusses modern approaches to evaluating the performance of public servants. The rapidly changing socio-economic conditions of the modern world set new goals and objectives for state bodies that are incomparable in their scale, complexity and complexity with the tasks of the state in the 20th century and even more so in the 21st century. In order to give a decent answer to this “challenge”, the subjects of public administration are forced not only to reconsider the usual, traditional methods of management, but also to constantly improve the efficiency of their activities. The effectiveness of the civil service largely determines the quality of public administration in the country. In accordance with this issue is relevant for the past decades. The country is faced with the problem of creating an innovative theory and practice of public administration, the formation of professional public servants of the new generation, able to think and act systematically and efficiently in advance in the conditions of dynamic development, take preventive and adequate, only correct decisions, skillfully use modern management techniques, methods, technologies and available resources in various spheres of public life.

Key words: the quality of government, the adoption and execution of government decisions, efficiency, results, government officials, government agencies.

Эффективность государственной службы во многом определяет качество государственного управления в стране. В соответствии с этим данный вопрос является актуальным на протяжении последних десятилетий.

На эффективность государственной службы, влияет ряд факторов. Во-первых, это отсутствие единой кадровой политики всей системы государственного управления, что в итоге не дает полного эффекта от внедрения новых прогрессивных нормативных правовых актов, нормативных положений, научных методов и современных типовых решений на всех стадиях прохождения государственной службы.

Становление, функционирование и развитие новой высокоэффективной системы государственной службы является необходимым условием реформирования государственной службы в Кыргызской Республике. Сложность и комплексность задач, стоящих перед государственной службой на фоне ограниченности ресурсов для их решения требуют разработки системы научно обоснованных мероприятий по повышению эффективности управления.

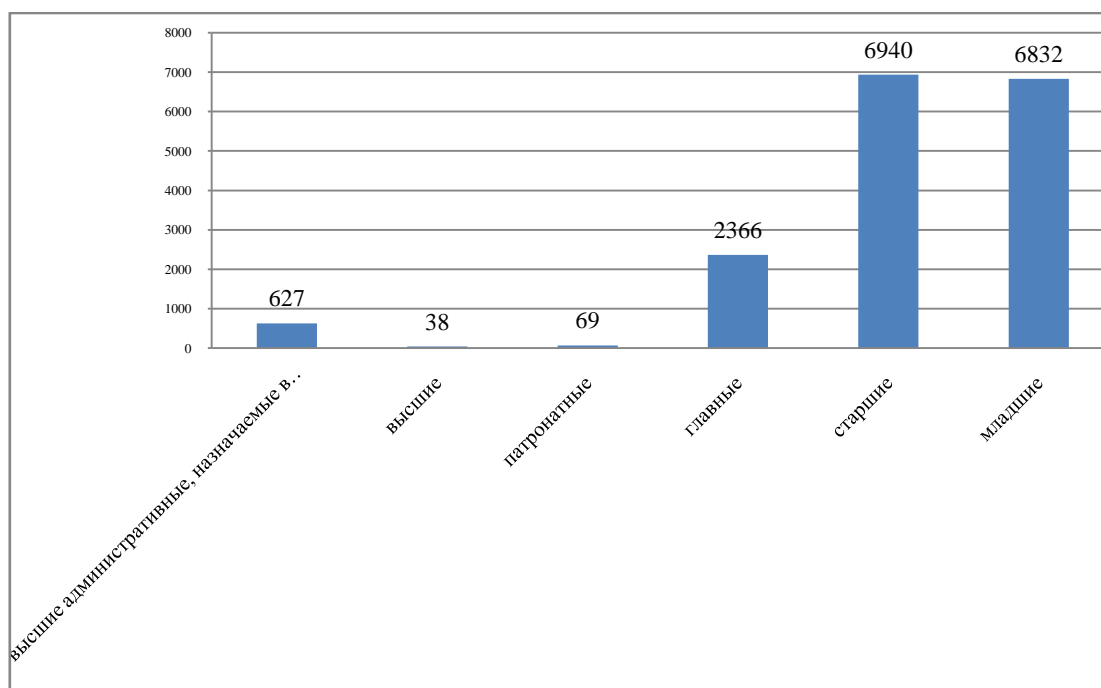
Проведенный анализ свидетельствует о том, что государственная служба Кыргызской Республики в целом фактически на всех его уровнях характеризуются неэффективностью, то есть неспособностью своевременно и полноценно решать внутренние социально-экономические проблемы страны, связанные с повышением уровня и качества жизни ее населения, решением общественно значимых задач, отвечать на стоящие перед Кыргызской Республикой вызовы, обеспечивать национальную безопасность в изменяющихся геополитических и геоэкономических условиях. На фоне этого отмечается резкое снижение доверия населения к госструктурам. Эффективность сложившейся отечественной системы государственной службы даже по самым оптимистическим расчетам составляет лишь около 30% от уровня эффективности системы государственного управления, так по показателям Индекса доверия населения к деятельности государственных органов исполнительной власти Кыргызской Республики за 2017 г. составила 30,7% [1].

Эффективность управления органов власти зависит не только от ее организационной структуры, конкретной сферы деятельности, имеющихся ресурсов. Очень многое зависит и от конкретных исполнителей (государственных служащих) – их компетентности, интересов, ожиданий, потребностей. Для наиболее эффективного выполнения принятых решений государственные служащие должны четко представлять цели деятельности организации, заботиться об имидже организации, компонентах (составляющих) эффективной работы каждого служащего и организации в целом [2]. Таким образом, в наиболее общем виде под эффективностью государственной службы следует понимать степень полноты и качества выполнения органами власти своих функций и задач, степень удовлетворения запросов и потребностей населения. В таком случае об эффективности деятельности свидетельствует достижение заданного результата (в том числе предоставление объема государственных и муниципальных функций и услуг) при

минимуме затраченных ресурсов (бюджетных средств, времени и т.д.) или достижение наилучшего (максимального) результата при заданном объеме ресурсов, средств.

На сегодняшний день, действующая система оценки государственных служащих (в виде аттестации и квалификационного экзамена) не в полной мере отвечает поставленным перед ней задачам. Нельзя оценивать состояние кадров государственной службы на основе только формализованных показателей (возраст, образование, стаж работы), необходимо выявлять то, насколько работники эффективно выполняют возложенные на них функции и обязанности [3].

По сводным данным, составленным по представленным отчетам, штатная численность государственных служащих Кыргызской Республики по состоянию на 1 января 2017 года составила 17561 единиц, фактическая численность 16250 единиц. Фактическая заполняемость составила 92,5 %, из них женщин 6982 (или 43%). Фактическая численность государственных служащих занимающих административные государственные должности составила 15684 единиц [4].

Рисунок. Распределение государственных служащих по сменяемости, должностям (по группам должностей).

Источник: 4. Государственная кадровая служба Кыргызской Республики. Официальный сайт: <http://www.mkk.gov.kg/contents/view/id/83/pid/4>.

Осуществление оценки деятельности государственных служащих осуществляется «Положением о порядке проведения оценки деятельности государственных и муниципальных служащих Кыргызской Республики с использованием ключевых показателей эффективности» [5].

Последние исследования показывают неопределенность, смешивание, избыточность функций министерств, государственных комитетов, служб, агентств, инспекций и фондов, органов местного самоуправления, ведет к нарушению компетенции, дублированию полномочий и порождает проблемы в государственном управлении. Отсутствие разделения регулятивных, контрольных и политических функций создает организационные основы для неэффективной работы государственных служащих [6].

В условиях нарастающей скорости технологических и экономических изменений в мире система государственного управления сталкивается со все более разнообразными и сложными задачами, но оказывается не готова к их решению.

Текущее состояние системы государственной службы в Кыргызской Республике не соответствует современным вызовам. Сложившаяся система стратегического планирования носит формальный характер, почти не связана с повседневной работой исполнительных органов власти и практикой распределения ресурсов, не предусматривает реальной ответственности за достижение стратегических целей. Такая ситуация связана как с общими проблемами снижения эффективности бюрократии в ситуации сниженного общественного контроля, так и с проблемами в получении достоверных данных с

достаточной скоростью для принятия оперативных решений. Есть проблемы в получении достаточной информации и для оценки влияния принимаемых решений на социально-экономическое развитие [7].

Невозможно осуществить цифровую трансформацию в условиях бесконечного потока бумажных документов, в отдельных кабинетах, создавая дублирующие друг друга информационные системы, которые будут ограничены «стенами» ведомств, не увидев в гражданине и организациях партнеров для решения общей задачи и клиента для всей системы государственного правления. Должна будет меняться организационная культура – как принятия решений, так и разработки программных продуктов. «Качество», «результат», «клиент» должны перестать быть формальными словами. Приоритетом должно стать обретение цифровых навыков и знаний для госслужащих и действительного понимания возможностей, которые дают технологии. Такой подход связывает приоритет цифровой трансформации государственного управления с третьим приоритетом наших предложений по реформе государственного управления и изменению кадровой политики.

Современный этап развития государственной службы обуславливает необходимость принципиально нового уровня подготовки государственных служащих.

Таким образом, существенную роль в современных условиях играет мониторинг оценки с максимально объективной и простой структурой, обеспечивающей координацию в режиме реального времени. Такая система может существовать в виде электронной базы данных. Количество вариантов подобной оценочной системы зависит от потребностей конкретных органов власти, но предполагается, что оценка должна осуществляться в ней по принципу декомпозиции на трех уровнях:

- оценка эффективности государственного органа;
- оценка эффективности структурного подразделения;
- оценка эффективности профессиональной деятельности отдельного государственного служащего.

Процесс оценки эффективности труда госслужащих должен включать следующие элементы:

- установление стандартов деятельности для каждой должности и отражение этих стандартов в должностных регламентах;
- выработку процедуры оценки, включая периодичность и методы оценки;
- непосредственно оценку по выбранным методам;
- обсуждение результатов оценки с государственным служащим;
- документирование оценки, принятие по итогам организационных решений.

В условиях массивных информационных потоков и быстрых перемен будущим государственным служащим, для того чтобы идти в ногу со временем, потребуются тщательно адаптированные навыки. Новая модель потребует дифференцированных подходов к отбору и развитию государственных служащих. Новые компетенции позволят государственным служащим наилучшим образом задействовать свои сильные стороны и таланты.

Список использованных источников

1. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. <http://www.stat.kg/ru/index-doveriya-naseleniya/>.
2. Оболонский, А.В. Кризис бюрократического государства: Реформы государственной службы: международный опыт и российские реалии. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2011. – 448 с.
3. Стратегия реформирования государственной кадровой службы (2011 год).
4. Государственная кадровая служба Кыргызской Республики. Официальный сайт: <http://www.mkk.gov.kg/contents/view/id/83/pid/4>.
5. Положение о порядке проведения оценки деятельности государственных гражданских служащих и муниципальных служащих Кыргызской Республики. (В редакции постановления Правительства КР от 8 июня 2017 года № 358). Утверждено постановлением Правительства Кыргызской Республики от 1 марта 2017 года № 131.
6. Christensen, T. and P. Lægreid, eds. (2007b). *Transcending the New Public Management: The Transformation of Public Sector Reforms*. Burlington, VT: Ashgate. Denhardt J.V. and R.B. Denhardt (2011). *The New Public Service: Serving, Not Steering*. 3rd Edition. Armonk, NY: M.E. Sharpe
7. УПКР «О Концепции модернизации государственной службы Кыргызской Республики» (от 20 июня 2011 года № 146).

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

ГРНТИ 11.07.51

Абхари Айман Шаукат Фарис¹

¹PhD докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин, КазНПУ имени Абая

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭЛИТА: ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЙ И СФЕРА РАСПРОСТРАНЕНИЯ

Аннотация

В последние десятилетие термин "элита" изучается политологическими и социальными науками, этому феномену обязана своим появлением теория элит-элитология, в создании которой решающую роль основоположников сыграли труды В.Парето, Г.Моска, Р.Михельс, М.Вебер, Ж.Сорель и ряда других социологов и политологов.

Понятие «элита» всегда играло важную роль в теориях и концепциях гуманитарных дисциплин. Ведь элитные группы необходимы для любой сферы деятельности человека. В связи с этим интерес к проблеме лидерства, к современным теориям и их истокам закономерен и естественен. Сама теория обязана давней традиции, восходящей к работам Платона, Аристотеля, Макиавелли. Современные авторы также попытались выделить и систематизировать вопросы роли элиты в политическом процессе, сделав их объектом специальных исследований.

Ключевые слова: элита, политическая элита, элитные группы, традиции, политической власти, субъекты политического процесса, социальные группы, государство, общество.

Абхари Айман Шаукат Фарис¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-дің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты

САЯСИ ЭЛИТА: ҰҒЫМДАР АНЫҚТАМАСЫ ЖӘНЕ ТАРАЛУ АЯСЫ

Аңдатпа

Соңғы онжылдықта «элита» термині саяси ғылымдар мен әлеуметтік ғылымдарымен зерттелуде, «элита» теориясының пайда болуына, оның негізін қалаушылар В.Парето, Г.Моска, Р.Михельс, М.Вебер, Дж.Сорель және басқа да әлеуметтанушылар мен саясаттанушыларға үлкен үлес қосты. «Элита» ұғымы әрдайым гуманитарлық пәндер теориясы мен тұжырымдамасында маңызды рөл атқарады, себебі элиталық топтар адам қызметінің кез-келген саласы үшін қажет. Осыған байланысты көшбасшылық мәселесіне, қазіргі заманғы теориялар мен олардың қайнар көздеріне деген қызығушылық орынды. Теория дәстүрі Платон, Аристотель, Макиавеллидің ертеректегі шығармаларына негізделген. Заманауи авторлар сондай-ақ саяси процесте элитаның рөлін анықтау және жүйелеу, оларды арнайы зерттеулер объектісі ретінде анықтауға тырысты.

Түйін сөздер: элита, саяси элита, элиталық топтар, дәстүрлер, саяси билік, саяси процестің субъектілері, әлеуметтік топтар, мемлекет, қоғам.

Abhari Ayman Shaukat Faris¹

¹PhD doctoral candidate of the department of political science and socio-philosophical disciplines of the AbaiKazakh National Pedagogical University

Abstract

In the past decade, the term «elite» is studied by political science and social sciences, this phenomenon owes its emergence to the theory of elite-elitology, in the creation of which the crucial role of the founders was played by the works of V.Pareto, G.Mosca, R.Michels, M.Weber, J.Solel and a number of other sociologists and political scientists.

The concept of «elite» has always played an important role in the theories and concepts of humanitarian disciplines. After all, elite groups are necessary for any field of human activity. In this regard, interest in the problem of leadership, in modern theories and their origins is natural and natural. The theory itself owes a long tradition, dating back to the works of Platon, Aristotle, Machiavelli. Modern authors also tried to identify and systematize the issues of the role of the elite in the political process, making them the object of special studies.

Keywords: elite, political elite, elite groups, traditions, political power, subjects of the political process, social groups, state, society.

Следует сказать, что еще в древности было замечено, что в обществе существует две равновесные группы-властное и самостоятельное меньшинство, которое управляет и властвует, и большинство, которое является объектом власти и управления. Правящее меньшинство долгое время изучалось по описаниям жизни государей, вождей и других выдающихся личностей, находящихся в центре внимания. И лишь в последние столетия характеристика этого слоя стала концептуально связываться со строением и характером организации политической власти и государства. С этой целью стал использоваться термин «элита». В повседневном использовании слово «элита» имеет два значения.

Первое означает обладание какими-то интенсивно, четко и максимально выраженными чертами, наивысшими по той или иной шкале измерений. Во втором значении слово элита относится к лучшей, наиболее ценной для общества группе, стоящей над массами и призванной в силу обладания особыми качествами управлять ими. Такое понимание слова отражало реальности рабовладельческого и феодального общества, элитой которого выступала аристократия. В любом обществе социальные группы, обладающие властью, представляют собой меньшинство, определяемое современными учеными как «политическая элита». Политическая элита – понятие, отражающее особую роль верхушки господствующего класса, прежде всего той его части, которая непосредственно осуществляет политическое руководство обществом, стоит у руля государственного управления. [1]

Элита – это избранная, выделяющаяся и выдающаяся часть общества, имеющая по сравнению с массой определенные привилегии. Историко-социальный анализ же показывает, что вариативность подходов к пониманию элиты связана с развитием социальной структуры общества [2]

Мнение о том, что термин «элита» (от французского *elite*, что означает «лучший, отборный»), введенный в социологию В.Парето, неудачен, что элитаристы, считая элиту субъектом политического процесса, принижают роль народных масс, что он противоречит идеалам демократии, неоднократно высказывалось в литературе, причем авторами, придерживающимися самых различных политических ориентаций – от коммунистов до либералов [3].

Определение «элита» использовалось в XVII веке для описания товаров определенного превосходства, но затем стало употребляться для обозначения социальных групп, таких как воинские части или высшие чины дворянства [4]. В XX веке термин «элита» претерпел многочисленные возражения со стороны целого ряда социологов и политологов. Российский политолог, Ашин Г.К. пишет: «Мнение о том, что термин «элита» неудачен, что элитарности, считая элиту субъектом политического процесса, принижают роль народных масс, он противоречит идеалам демократии» [5].

Несмотря на давность появления элиты, социологи не могут прийти к единому мнению в ее определении, тем не менее, они полагают, что так как весь народ не может участвовать напрямую в управлении обществом, естественно, небольшая группа людей должна взять на себя эту функцию. Это меньшинство и называется элитой [6].

«Элита – это привилегированная группа, занимающая руководящие позиции в управленческих структурах и непосредственно участвующая в принятии важнейших решений, связанных с использованием власти» [7].

Марксизм проповедовал необходимость пролетарской революции – насильственного захвата власти *пролетарским классом (революционной массой) и уничтожением буржуазии (элиты) как класса*. В теории коммунистическая элита состояла из тех, кто был не «выше», но «равнее» остальных. В реальной исторической практике коммунистическая партия сама почти всегда становилась социально-политической элитой. Это была совершенно особая элита, отрицавшая какие бы то ни было онтологические (антропологические или имущественные) отличия ее представителей. [8]

Исходя из безусловного превосходства масс и равенства, коммунисты отказывают другим формам философии политики в состоятельности уже потому, что в них существование элиты обосновывается более или менее фундаментальными принципами, но все, что проистекает из этих принципов, для поборников всеобщего равенства заведомо лишено смысла.

В противовес теории марксизма теория элит была выдвинута как прямой антагонист идеи «всеобщего равенства».

Особой заслугой В.Парето надо считать его идею циркуляции элит. Согласно теории В.Парето, политические революции происходят вследствие того, что либо из-за замедления циркуляции элиты, либо по другой причине элементы низкого качества накапливаются в высших слоях. Революция наступает как своего рода альтернатива, компенсация и дополнение циркуляции элит. В связи с этим положением он отмечает, что «революции происходят оттого, что из-за замедления циркуляции элит или по другой причине в высших классах накапливаются элементы плохого качества».

В.Парето был знаком с теорией К.Маркса о радикальном преобразовании общества и считал ее утопической. Не отвергая в целом теорию исторического материализма, В.Парето разделяет мысль о наличии в обществе социальных законов, об определяющей роли борьбы классов. У В.Парето нет четкого и однозначного определения понятия элиты, он стремится к чисто описательной трактовке термина, не внося в него оценочного элемента, и в этом можно проследить определенное противоречие. С одной стороны, он характеризует представителей элиты как наиболее способных и квалифицированных в определенном виде деятельности, с другой – в «Трактате» и «Компендиуме» встречаются утверждения, что люди могут носить «ярлык» элиты, не обладая соответствующими качествами. [9]

Парето попытался отвергнуть марксистскую теорию о бесклассовом обществе, где он подтверждает, что общество имеет пирамидальную структуру, на вершине которой находится элита властвующего меньшинства, дающего направление жизни всему обществу.

Согласно Парето, в обществе существует социальная неоднородность (гетерогенность), определяемая изначально неравенством индивидов. Она проявляется в физической, интеллектуальной, нравственной, психической сферах жизни. В силу этого обстоятельства в каждой сфере есть группа людей, обладающая наиболее высокими показателями деятельности. Это и есть элита [10]

И все же отказ от термина, который отражает определенную социально-политическую реальность, определенное социальное отношение, сам по себе неконструктивен. Раз существует определенное явление – особая роль правящего меньшинства в социально-политическом процессе, значит, нужен и соответствующий термин, фиксирующий его. Иное дело, что Парето ввел не самый удачный термин, но искать ему замену на другой – “правящая верхушка”, “господствующий класс”, “правящее меньшинство”, “господствующие слои”, “контролирующее меньшинство” и т.д. мало что дает – ведь это будет лишь спором о словах...

Как одна из версий происхождения слова, имеет место история про спартанские корни данного слова: во времена Римской империи, когда вручался щит молодому воину, его увещевали вернуться с боя с ним или на нём (*elteeelite*). В таком контексте слово «элита» в первую очередь несет значение «благородных, храбрых, выдающихся качеств характера»

В XVIII веке его употребление значительно увеличило свои границы для понимания, оно начинает употребляться для наименования «избранных людей», прежде всего, высшей знати, а также отборных («элитных») воинских частей».

В письменной и устной речи это слово приобрело характер активного словоупотребления, при котором утрачивается конкретный смысл, вместо него вкладывается весьма произвольное и аморфное толкование, призванное служить своего рода синонимом к понятиям "власть имущих", "влиятельных слоев общества", "сливок нации" и пр.

В настоящее время термин "элита" достаточно прочно утвердился в научной литературе и публицистике. По словам Г.К. Ашина, основоположника научной элитологии в России, профессора кафедры философии МГИМО, доктора философских наук, заслуженного деятеля науки РФ, термин «элита» ведет свое происхождение от латинского *eligere* – выбирать; в современной литературе получил широкое хождение от французского *elite* – лучший, отборный, избранный. [11]

Элита – в социологии и политологии – неотъемлемая и важная часть любого социума, она осуществляет функции управления социумом, а также выработки новых моделей (стереотипов) поведения, позволяющих социуму приспосабливаться к изменяющемуся окружению.

Иные толкования приводятся Г.Ашиным: «элиты – это «харизматические личности (М.Вебер), творческое меньшинство общества, противостоящее нетворческому большинству (А.Тойнби); лица, получившие наивысший индекс в своей области деятельности, достигшие высшего уровня компетентности (А.Парето)». [12]

Одним из самых емких можно признать определение группы социологов А. Сванна, Дж. Мэнора, Э.Куинна, Э.Райса: «Элиты [12] – люди, которые контролируют большую долю материальных,

символических и политических ресурсов общества, чем любая другая страта общества. Они занимают высшие посты в иерархии статуса и власти, полученные ими аскриптивно (по предписанному статусу) или ресептивно (благодаря собственным заслугам). В некоторых обществах элиты резко отделены от других граждан. Элита – те люди, которые занимают высшие властные позиции, контролируют большую часть собственности и имеют наивысший престиж».

Цель элит – «осуществление власти, контроль, проведение в жизнь собственных интересов, а также обеспечение стабильного и эффективного функционирования общества» (что вполне прагматично – без последнего невозможно первое). А.Сванн и др. считают, число этих людей составляет примерно около одного процента от численности населения. Элита в узком смысле слова может пониматься (только как политическая элита) и в широком ее смысле (добавляются иные разнообразные «социальные поля»).

Таким образом, очевидно, что однозначного наполнения и трактовки термин так и не получил.

Интересную мысль высказывают в своей коллективной научной статье В.К. Криворученко и др.: «термин «элита» при его оригинальном прочтении и применении подразумевает лучших, наиболее достойных людей, но мировая практика даже самого последнего времени показывает, что в составе власти имущих высвечиваются циники, считающие любые средства возможными для достижения своих обособленных от народа целей, жестокие по натуре. [13]

Аксиологический («ценностный») акцент действительно преобладает исторически в восприятии данного понятия. Это можно объяснить тем, что имеется целая и довольно-таки объемная область представлений, в том числе мифологических, о носителях верховной власти как наделенных превосходными, порой сверхъестественными качествами.

Термин «элита» в России до начала XX в. широко не использовался. Впервые он появляется только в толковом словаре Д.Ушакова, датированном 1935-1949 гг. В нем даны такие определения: «избранное общество (книжн.)», «лучшие, отборные экземпляры растений или животных» [14]

Более близкое к современному определение в контексте человеческого фактора было дано в советском ожеговском словаре:

Элита – это «лучшие представители какой-нибудь части общества, группировки, а также люди, относящиеся к верхушке какой-нибудь организации». [15]

Существование понятия «элита» обозначило актуальность изучения этого явления в научных кругах и создание ряда научных предпосылок для изучения в научной среде. Тем самым, для научного изучения этого явления, или, так называемого, социального феномена, было принято, что к *элите* относится часть общества, которая занимает ведущие позиции в выработке норм и ценностей. Эти нормы и ценности определяют функционирование и развитие социальной системы, которая является той референтной группой, на ценности которой, считающиеся образцовыми, ориентируется общество. Это или носители традиций, скрепляющих, стабилизирующих общество, или, в иных социальных ситуациях (обычно кризисных) – наиболее активные, пассионарные элементы населения, являющиеся инновационными группами.

Таким образом, если суммировать различные точки зрения по вопросу о содержании понятия «элита», можно констатировать, что этим понятием обозначается, как правило, привилегированное меньшинство общества, в большей или меньшей степени обладающее выдающимися качествами, имеющее высокое положение, власть и богатство, и активное в политической и иных сферах деятельности.

Список использованных источников:

1. Соловьев А.И. // *Политология*. – М., 2001. – С.126.
2. *Энциклопедический словарь*. – М., 1993. – С.288.
3. Смирнов Г.Н., Петренко Е.Л., Сироткин В.Г., *Политология учебник*. – М., 2006. – С.188.
4. Tom Bottomore / *Elites and society. Second edition*. – London and New York., 1964, 1993.
5. Ашин Г.К. *Современные теории элиты. Критический очерк*. – Москва, 1997. – С.256.
6. Абхари Айман Шаукат Фарис. «*Политическая элита и главный смысл концепции Вильфредо Парето*». – С.1.
7. *Большая советская энциклопедия* <https://slovar.cc/enc/bse/2062649.html> дата обращения (30/11/18).
8. Парето В. *Компендиум по общей социологии // Политология: хрестоматия / Сост. проф. М.А. Василик, доц. М.С. Вершинин*. – М.: Гардарики, 2000. – С. 293. Цит. по: Гофман А.Б. *Семь лекций по истории социологии: Учебное пособие для вузов*. – М.: Университет, 1997. – С. 204.
9. Зборовский Г.Е. *История социологии, классический этап. Учебник для вузов*. – Екатеринбург, 2001. – С. 226).

10. Дугин А.Г. *Философия политики, глава 13. Теория элит.* – С.310.

11. Ашин Г. *Элита. История термина и его применение* // НП ЦДО «Элитариум». – URL: [<http://www.elitarium.ru/jelita-ponjatie-termin-pareto-jelitarnyj-vlast-obshhestvo/>] (дата обращения: 30.11.18).

12. Ашин Г.К. *Понятие «элита» и его роль в политических исследованиях* // <http://www.academyrh.info/html/ref/20050702.htm>, (дата обращения: 30.11.18).

13. Криворученко, В., Мацуев А., Плотников А., Сыздыкова Ж. *Элита: к вопросу о понятии* // *Знание, понимание, умение*. 2012. № 3. http://www.zpujournal.ru/zpu/contents/2012/3/Krivoruchenko_Matsuev_Plotnikov_Syzdykova-Elite-Question-Concept (дата обращения: 30.11.18).

14. *Толковый словарь Ушакова* <https://ushakovdictionary.ru/word.phpwordid=87423>, (дата обращения: 30.11.18).

15. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. *Толковый словарь русского языка* <http://ozhegov.info/slovar/> (дата обращения 30.11.18).

МРНТИ 11.15.84

Муханова Г.Б.¹

¹Phd докторант, кафедра политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая г. Алматы, Казахстан

КАЗАХСТАНСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ПАТРИОТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается система исследования патриотического сознания в аспекте его формирования в современных реалиях Казахстана, рассматриваются его специфические черты, рациональные и эмоциональные компоненты, составляющие его основу. Раскрывается сущность консолидации казахстанского общества, формирования адекватного уровня национальной идентичности граждан страны, духовным фундаментом подъема общественного сознания и культуры.

Рассматриваются вопросы государственного устройства Казахстана – как формы государственного самоопределения всех ее граждан, независимо от того, к какой национальности они принадлежат. Это общий дом, внутри которого достаточно просторно для всех представителей национальных групп. При этом в рамках единого государства должны быть общие и непременно соблюдаемые общественные стандарты, доступные каждому человеку, независимо от национальной принадлежности. Раскрывается сущность патриотизма как общечеловеческой ценности, определяющей отношение общества и личности к реально существующей сфере их жизнедеятельности, которая может быть присвоена в процессе деятельности человека, сформирована в его внутренней системе ценностей. А также утверждается что патриотическое самосознание выполняет важнейшую роль в становлении патриотического сознания личности.

Ключевые слова: патриотизм, наглядный опыт, ценности, идеал, ответственность, национальная идентичность, сознание.

Г.Б. Муханова¹

¹Phd докторант, Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы, Абай атындағы ҚазҰПУ Алматы қ., Қазақстан

ПАТРИОТТЫҚ САНА-СЕЗІМНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МОДЕЛІ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстандағы патриоттық сана-сезімнің қазіргі кездегі зерттеу жүйесі қарастырылған: патриоттық сана-сезімнің қалыптасуы жолдары, оның ерекше сипаты, оны құрастыратын оның рационалдық және эмоционалдық компоненттері. Сонымен қатар Қазақстан қоғамының консолидация мәселесі мен Қазақстан азаматтарының ұлттық бірлігінің қалыптасуын, және қоғамдық сана мен мәдениеттің рухани фундамент мәселесін қарастырылады.

Қазақстанның мемлекеттік құрылымының мәселелері азаматтардың қай ұлтына жататынына қарамастан, барлық азаматтардың мемлекеттік өзін-өзі басқару формасы ретінде қарастырылады. Бұл – барлық ұлттық топтардың өкілдері үшін кең ауқымды үй. Сонымен бірге, біртұтас мемлекет шеңберінде азаматтарға қарамастан, әрбір адамға қол жетімді ортақ және міндетті түрде құрметтелген әлеуметтік стандарттар болуы керек. Ол патриотизмнің мәнін әмбебап құндылық ретінде айқындайды, қоғамның және жеке адамның өзінің ішкі өмірлік жүйесінде қалыптасқан адам қызметінің барысында бөлінуі мүмкін іс жүзіндегі өмір саласына қатысты көзқарасын айқындайды. Сондай-ақ, патриоттық сезім адамның патриоттық сезімін дамытуда шешуші рөл атқарады деп айтылады.

Кілт сөздер: патриотизм, көрнекі тәжірибе, құндылықтар, идеал, жауапкершілік, ұлттық ерекшеліктер, сана.

*G.B. Mukhanova*¹

¹*Phd-programstudent*

*Department of political science and social and philosophical disciplines KazNPU named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

KAZAKHSTAN MODEL OF FORMATION OF PATRIOTIC CONSCIOUSNESS

Abstract

The article considers the system of research of patriotic consciousness in the aspect of its formation in the modern realities of Kazakhstan, its specific features, rational and emotional components that form its basis are considered. The essence of the consolidation of Kazakhstani society, the formation of an adequate level of national identity of citizens of the country, the spiritual foundation for raising public consciousness and culture is revealed.

The issues of the state structure of Kazakhstan are considered as a form of state self-determination of all its citizens, regardless of what nationality they belong to. This is a common house, inside which is spacious enough for all representatives of national groups. At the same time, within the framework of a unified state, there should be common and necessarily respected social standards accessible to every person, regardless of their nationality.

It reveals the essence of patriotism as a universal value, defining the attitude of society and the individual to the actually existing sphere of their life activity, which can be appropriated in the course of human activity, formed in its internal system of values. And it is also argued that patriotic self-consciousness plays a crucial role in the development of the patriotic consciousness of the individual.

Key words: patriotism, visual experience, values, ideal, responsibility, national identity, consciousness.

*Какую философию ты выбираешь,
зависит от того, что ты за Человек.*

И.Г. Фихте

Жизнь современного общества с его проблемами и противоречиями, кризисом многих духовных ценностей и становлением новых, постоянно ставит каждого человека в ситуацию морального выбора, выбора себя в качестве субъекта определенного общества.

Обретение Казахстаном государственного суверенитета поставило перед обществом задачу воспитания патриотизма у подрастающего поколения. Ведь патриотизм не заложен в генах, это не наследственное, а социальное качество, которое формируется всей окружающей действительностью. Это одно из наиболее глубоких человеческих чувств, являющихся духовным фундаментом общественного и государственного развития. Актуальность и приоритетность исследования в разработке основ патриотического сознания определяется тем, что она является системообразующим началом консолидации казахстанского общества, формирования адекватного уровня национальной идентичности граждан страны, духовным фундаментом подъема общественного сознания и культуры, основой поступательного социально-экономического развития Казахстана в условиях глобализации.

Для нашего многонационального государства идея патриотизма особенно важна, она объединяет людей, помогает строить единую, устремленную в будущее страну. Понятие Родина, любовь, народ формируются в сознании человека на основе чувства соприкосновения, сопереживания и сопричастности к определенному кругу людей, количеству событий, его окружающих и системе ценностей и идеалов, определяющих общественные отношения в том социуме, где человек формируется.

В Казахстане проживает всего 130 этносов. Их объединение возможно не только под одним флагом, в пределах одной границы, но под одной идеей. Имя этой идеи – национальная. Основу нашей национальной идеи составляет Конституция, признающая народ Казахстана единственным источником власти, вне

зависимости от национальной и религиозной принадлежности. Очень важно донести до каждого гражданина страны эту идею. Потому как всякое соблюдение закона зависит от лиц принимающих и отправляющих закон в полной мере одинаково. Пора бы нам всем понять, что порочно делить мир на «Своих» и «Чужих», на «великих» и «невеликих», на «старших» и «младших». Ибо каждый народ независимо от его численности, занимаемой территории, уровня научных знаний и тем более независимо от военной мощи заслуживает самого глубокого уважения и права на равенство с любым народом мира. Патриотизм явление универсальное и уникальное. Политика и идеология государства призваны воспитывать и формировать патриотизм. Патриотизм проявляется в политической культуре граждан и становится источником силы, единства народа и целостности государства. Подлинный патриотизм всегда на стороне справедливости, гуманизма и демократии. Он мобилизует граждан на решение стоящих перед обществом задач. Из них вытекают общее и особенное в патриотизме разных стран. Патриотизм явление универсальное и уникальное. Политика и идеология государства призваны воспитывать и формировать патриотизм. Патриотизм проявляется в политической культуре граждан и становится источником силы, единства народа и целостности государства. Подлинный патриотизм всегда на стороне справедливости, гуманизма и демократии. Он мобилизует граждан на решение стоящих перед обществом задач. Из них вытекают общее и особенное в патриотизме разных стран. Независимый Казахстан накопил особый позитивный опыт межэтнического сотрудничества и взаимопонимания. Главный успех в этом направлении заключается в том, что казахстанцы независимо от их этнической принадлежности получили право называться соотечественниками. И по вкладу в развитие республики, и по менталитету, и по взаимопониманию и духовному притяжению. Феномен дружбы и сотрудничества этнических групп Казахстана не результат чьей-то субъективной воли, а рожден исторической практикой многонациональной страны. За годы независимости Казахстан накопил особый позитивный опыт межэтнического культурного диалога и сотрудничества. В результате все казахстанцы независимо от их этнической принадлежности получили право называться соотечественниками.

Судьбоносное значение имеет то, что Казахстан – это форма государственного самоопределения всех ее граждан, независимо от того, к какой национальности они принадлежат. Это общий дом, внутри которого достаточно просторно для всех представителей национальных групп. При этом в рамках единого государства должны быть общие и непременно соблюдаемые общественные стандарты, доступные каждому человеку, независимо от национальной принадлежности. Только разделяемые ценности, символы и принимаемый общественный порядок делают государство жизнеспособным.

Патриотизм выступает как общечеловеческая ценность, определяющая отношение общества и личности к реально существующей сфере их жизнедеятельности, которая может быть присвоена в процессе деятельности человека, сформирована в его внутренней системе ценностей.

Понятие «патриотизм» фиксирует систему субъект – объектных и субъект – субъектных отношений личности к самому себе, к Родине, а точнее к ее природе, культуре, достижениям в различных сферах деятельности, ее прошлому, настоящему, будущему, а также к своим соотечественникам как творцам и создателям всего этого.

Патриотизм как качество личности может стать критерием оценки сущности и всей жизни человека. Образуя морально – нравственные основы развития человечества, патриотизм предстает как аксиологическая форма развития личности [1]. В связи с чем, важно развивать у личности ответственность за свое поведение, образ жизни перед народом, страной, так как патриотизм начинается с самого себя.

Рассматривая самосознание как часть сознания личности, можно исходить из того, что оно обладает спецификой, позволяющей выделять его как особый феномен. Если сознание человека направлено преимущественно на внешние предметы, то самосознание – это процесс, предполагающий выделение своего сознания в качестве носителя определенной активной позиции по отношению к миру. Таким образом, выступая самостоятельным феноменом, самосознание может рассматриваться не только как простая составляющая сознания человека, но больше, как та его часть, через которую, как призму, формируется и определяется его отношение к окружающему миру.

В соответствии с вышесказанным, можно утверждать, что патриотическое самосознание выполняет важнейшую роль в становлении патриотического сознания личности.

Лавровой Т.В. утверждает, что патриотическое самосознание представляет собой сложное динамическое образование личности, интегрирующее в себе процесс и результат построения личностью образа «Я – патриот» на основе сознания и оценки своего отношения к Родине, соотечественникам, к самому себе как представителю своего Отечества [1, с. 399].

Патриотическое самосознание является относительно поздним продуктом развития личности, по сравнению с сознанием, и наиболее интенсивно развивается в юности. В связи с чем, развитие патриотического самосознания наиболее интенсивно необходимо осуществлять в студенческом возрасте.

Главная задача нашего общества – воспитание нового поколения людей, социально активных членов общества с высоким уровнем развития национального самосознания, национального духа, духа патриотизма, исторического сознания и социальной памяти. Формирование личности должно соответствовать современным потребностям обновленного казахстанского общества. Следовательно, их реализация должна базироваться на методологических позициях теории воспитания. О каком бы воспитании мы ни говорили (национальном, религиозном, правовом, политическим и т.д.), его сущность всегда одна – процесс формирования личности.

Чтобы быть полноценным гражданином своей страны необходимо, в первую очередь, быть ее патриотом и стараться делать все для развития и процветания своей Родины. Особенно это важно в отношении молодежи – будущего нашей страны. Сущность понятия «патриотизм» к настоящему времени достаточно четко определена. Так, в словаре иностранных слов «патриотизм» в переводе с греческого (*patris*) означает родину, отечество, предполагает любовь к родине, преданность своему Отечеству и народу. Каждый человек считает своей Родиной то место или край, где он родился и вырос, где прожил свою жизнь, познал счастье и горе, радости и невзгоды. Патриотизм – это прежде всего состояние духа, души, когда ты любишь свой народ, свою страну.

Тогда, исходя из данных рассуждений, можно вывести формулу казахстанского патриотизма: «чувство общегосударственной сопричастности, гражданской ответственности и гражданского долга перед своей страной, толерантность, выражаемая пониманием и принятием культуры всех этносов Казахстана и мира» За десять лет развития казахстанский народ сохранил главное – внутривластическую стабильность. Именно стабильность взаимоотношений может стать отправной точкой к этапу осознанной взаимозависимости, который по своей природе не приемлет национализма. Главный принцип этого этапа: «Ребенок на дороге – и мой, и твой». И, на этом этапе неопределимую роль будут играть все социальные институты, исполняющие воспитательную функцию. Изотов М.З. очень точно отмечает, что подлинный патриотизм проявляется: «в политической культуре граждан и становится источником единства народа и ценности государства; всегда на стороне справедливости и демократии; мобилизует граждан на решение стоящих перед обществом стратегических задач; ориентирует на такие идеалы, как национальная гордость, любовь к родной земле, народу, приверженность к традициям и обычаям, готовность отстаивать интересы страны, при необходимости защищать ее с оружием в руках; не может быть одновременным актом, не может сводиться только к разовым мероприятиям; формирование подлинного патриотизма должно иметь собственную идеологию и целенаправленную систему» [2].

Патриотизм является продуктом этносоциальной реальности общества, формируется и воспитывается казахстанский патриотизм посредством целенаправленной идеологической деятельности государства. Эта работа должна охватить каждую семью, детские сады, средние школы, колледжи и университеты, каждый трудовой коллектив. Патриотическое воспитание – не одновременный акт. Оно не может сводиться к разовым мероприятиям. Процесс формирования должен иметь собственную идеологию и целенаправленную систему. Национальную гордость необходимо воспитывать на примерах честности, справедливости и гуманизма.

В современном Казахстане по мнению Абсаттарова Р.Б: «ведущими принципами системы образования Казахстана стали преемственность всех звеньев образования, взаимосвязь обучения и воспитания, глубокая научность, гуманность, культура общения и демократизм. Единство программы обучения ликвидировало сам принцип привилегий в получении образования. Образование приобрело всенародный и открытый для всех членов нашего общества характер, оно стало служить их интересам». [3] Содержание и формы системы образования в Казахстане и их унификация выражают интересы всего населения независимо от национальной принадлежности и социального происхождения, отвечаю запросам и требованиям современной научно-технической революции. Не менее важную роль играет в этом процессе интернационализация знаний.

Чтобы воспитать подрастающее поколение в духе подлинного интернационализма и дружбы народов, освободить их сознание и чувства из-под влияния национализма и манкуртизма, требуются систематические, длительные и целеустремленные усилия государства и правительства, разнообразные воздействия на психический и моральный облик индивидов. Возможности такого воздействия возрастают лишь после того, как устанавливается демократическое, правовое общество и разворачивается культурная и воспитательная работа [3,с.63].

Для того, чтобы наша молодежь была патриотична, необходимо, конечно же, в первую очередь, качественное образование. Прогресс нации во многом зависит от уровня образования. В необразованном обществе или в плохо образованной стране очень трудно развивать, воспитывать высокий патриотизм. Для развития идеи патриотизма в стране имеются все возможности объективно существующие условия интернационального общения, поскольку в Казахстане проживают представители разных национальностей. Необходимость патриотического воспитания в этих условиях определяется и тем, что будущим гражданам предстоит жить и работать, в первую очередь, в Казахстане на благо ее народа и каждого человека. Опыт нашего государства свидетельствует, что народы с различной национальной психологией, культурой, ментальностью, вполне могут уживаться друг с другом и устанавливать конструктивные связи, перерастающие в отношения дружбы и духовной близости так как, «объектом воспитания является не только личность-казахстанец, но и социальные общности, группы...» [4]

В процессе воспитания и выполнения различных социальных ролей, в сознании людей должны сформироваться в качестве убеждения принципы патриотизма и интернационализма, чувства долга и ответственности перед Отечеством и народом Казахстана. Казахстанцам следует прочно усвоить опыт интернациональных отношений, исходя из уважения к представителям разных национальностей, живущих в стране. Идея патриотизма должна не разобщать, а объединять разные нации и народности, сплачивать их в единое братское сообщество.

Ценности прошлого нашли свое продолжение и в процессе формирования казахстанского народа в условиях суверенного развития. Ценностные ориентации казахстанского общества, диктуемые новым статусом Казахстана в новом мире, должны быть основаны, прежде всего, на исторических традициях ведения межкультурного и межконфессионального диалога. В одночасье никогда не рождается готовый сценарий. Образцы решения проблемы взаимодействия и взаимовлияния этнонациональных культур, конфессий, цивилизаций предмет глубокого и всестороннего изучения истории. Этнокультурное возрождение казахов ни в коей мере не ущемляет национального достоинства и прав других народов, населяющих Казахстан.

Статья Главы государства «Семь граней Великой степи» наглядно раскрывает основы национальной истории, как источника патриотического сознания. Новое осмысление истории Казахстана требует модернизацию исторического сознания, которое должно основываться на таких проектах:

1. Архив-2025.
2. Великие имена Великой степи.
3. Генезис тюркского мира.
4. Музей древнего искусства и технологий Великой степи.
5. Тысяча лет степного фольклора и музыки.
6. История в кино и на телевидении.

История Казахстана дает казахстанцам ценности, которые объединяют всех казахстанцев и составляют фундамент будущего нашей страны. Эти ценности – опыт казахстанского пути, выдержавший испытание временем. Благодаря этим ценностям мы всегда двигались вперед, укрепляли нашу страну, множили наши достижения. В этих государствообразующих, общенациональных ценностях заключается идейная основа нового казахстанского патриотизма.

Список использованной литературы

1. Лаврова, Т.В. Структура патриотического самосознания // *Профессиональное образование в условиях перехода на инновационный путь развития: проблемы и перспективы: сборник научных статей / под ред. Л.Б. Набатовой, А.В. Черных.* – Ульяновск: УлГПУ, 2008. – С.399.
2. Изотов М. Проблемы патриотического воспитания народа в процессе формирования общекзахстанской национальной идеи // *Этнопедagogика в системе образования.* – 2008, №5. – С. 8-12.
3. Абсатаров Р.Б., Садыков Т.С. Воспитание культуры межнационального общения студентов. – Алматы 1999. – С. 56
4. Абсатаров Г.Р. Управление процессом воспитания правовой культуры людей в политическом пространстве // *Вестник КазНпу, серия «Социологические и политические науки», 2017, №2(58).* – С.28.

МҒТАР 04.11.21

Б.Ж. Тұрсынбаева¹

¹2-курс PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, bayankz@mail.ru
Астана қ., Қазақстан

«ЧИКАГО МЕКТЕБІ» ӨКІЛДЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТЕОРИЯЛАРЫ

Аңдатпа

Жаһандану үрдісімен байланысты қазіргі өркениеттің дамуында экологиялық және әлеуметтік дағдарысты еңсеру экономикалық, әлеуметтік, экологиялық және этикалық салаларда бұрын-соңды болмаған ережелерді қайта қарауды талап етеді. «Әлеуметтік экология» жаңа пән ретінде әлеуметтік даму парадигмасын, экологиялық ойлауды қалыптастыру қажеттілігін құрайды. Осыған байланысты мақалада «әлеуметтік экология» терминінің пайда болуынан бастап, оның ғылым ретінде қалыптасып, пән ретінде дамуына айрықша ықпал еткен «Чикаго мектебі» өкілдерінің негізгі әлеуметтік-экологиялық теориялары қарастырылады.

Кілт сөздер: Чикаго мектебі, әлеуметтік экология, экологиялық заңдылық, биотикалық орта, қоршаған орта.

B.Zh.Tursynbayeva¹

¹Ph.D. of 2nd course, L.N. Gumilyov Eurasian National University

SOCIO-ENVIRONMENTAL THEORIES OF REPRESENTATIVES OF THE «CHICAGO SCHOOL»

Abstract

Modern civilization is faced with a growing ecological and social crisis, overcoming of which requires a review of previously unshakable provisions in the economic, social, environmental and ethical spheres. “Social ecology” as a new discipline appeared in response to the need to change the paradigms of social development, the formation of environmental thinking. At the beginning of the 21st century, the need arose to realize that man is not a conqueror, a master of nature, but only a part of it; it is only one of the types of living beings, each of which has its own natural expediency, significance and the inherent right to life. Based on this, the article deals with the social-ecological theories of representatives of the “Chicago School”.

Keywords: Chicago school, social ecology, environmental regularity, biodiversity, environment.

Тұрсынбаева Б.Ж.¹

¹PhD докторант 2 курса, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕОРИИ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ «ЧИКАГСКОЙ ШКОЛЫ»

Аннотация

Современная цивилизация столкнулась с разрастающимся эколого-социальным кризисом, преодоление которого требует пересмотра незыблемых ранее положений в экономической, социальной, экологической и этической сферах. «Социальная экология» как новая дисциплина появилась в ответ на необходимость смены парадигм общественного развития, формирования экологического мышления. В начале XXI столетия вновь возникла потребность в понимании того, что человек является не покорителем, хозяином природы, а лишь ее частью, представляет собой только один из видов живых существ, каждый из которых имеет свою природную целесообразность, значимость и неотъемлемое право на жизнь. Исходя из этого в статье рассматриваются социально-экологические теории представителей «Чикагской школы».

Ключевые слова: Чикагская школа, социальная экология, экологическая закономерность, биоразнообразие, окружающая среда.

XX ғасырдың екінші жартысынан бастап технологиялық әрекеттің салдарынан қоршаған орта жағдайының нашарлауына байланысты «экологияға» назар аудару артып, сонымен бір мезгілде оны адамзат қоғамының табиғи ортамен әрекеттестігі және осы әрекеттестіктің салдары туралы ғылым ретінде кенінен

түсіндіру өріс алды. Жалпы адам мен табиғаттың қарым-қатынасы мәселесін зерттеу әлеуметтік философияда бұрыннан бастау алады. Әсіресе, XX ғасырдың басында «қоғам-табиғат» арасындағы өзара байланысты алғаш боп Э.У. Берджесс, Р.Э. Парк, В.И. Вернадский, П.Тейр де Шарден, К.З. Циолковский сынды көптеген ғалымдар мен әлеуметтанушылар өз еңбектерінде қарастырды [1, 26 б.].

Чикаго әлеуметтану мектебінің өкілдері Р.Парк пен Э.Берджесс өз еңбектерінде әлеуметтік экологияның негізгі терминдері мен ережелеріне алғаш анықтама берген болатын. Э.Берджесспен бірлесе отырып жариялаған «Қоғам ғылымына кіріспе» (1921 ж.) атты кітабында «адам экологиясы», «мәдени қауымдастық», «әлеуметтік тәртіп» терминдерін алғаш қолданған болатын. Р.Парк пен Э.Берджесс қалалық өмір салтын зерттей келе, жалпыбиологиялық (эволюция заңы, тіршілік үшін күрес) және әлеуметтік (әлеуметтік ұжым, бәсекелестік, қоғамдағы тәртіп пен тепе-теңдік) заңдылықтарды біріктіруге тырысты [2, 26 б.]. Ал, Р.Маккензи 1927 жылы «әлеуметтік экологияны» адамдарды территориялық және уақыттық қатынаста сипаттаушы және селективті, таратушы, аккомодациялық күштері әсер ететін ғылым ретінде сипаттады.

Д.Ж. Марковичтің айтуынша [3, 7 б.], әлеуметтік экология біртіндеп өзінің әдістемелік аппаратын қалыптастырып, уақыттық-кеңістіктік аралықта әлеуметтік география мен дистрибуцияның экономикалық теориясын қамтыды. Әлеуметтік экологияның биоэкологиядан бөлініп дамуының прогресті кезеңі 60-жылдары болды. Бұған тіреу болған 1966 жылы өткен Әлемдік әлеуметтанушылардың конгресі болды. Ал, 1970 жылы Варне қаласындағы әлеуметтанушыларды біріктірген әлеуметтік экология мәселелерін қарастыратын зерттеуші комитет құрылды. Әлеуметтік экология ғылымының Ресейде дамуына Э.Гиросов, А.Кочергин, Ю.Марков, Н.Реймерс, С.Соломина т.б. еңбек еткен. Табиғаттың қоғамға ықпалын 1970 жылы А.Л. Чижевский, 1980-1990 жылдары Р.Атфилд, Л.Уайт, П.Казначеев, Е.А. Спиринов, В.А. Кутырев, Н.Н. Моисеев, т.б. ғалымдар өз зерттеулерінде қарастырған.

Ал, қазіргі заманғы әлеуметтік экология – бұл қоғам мен табиғаттың, адам мен оның өмір сүру ортасы арасындағы мамандандырылған байланысты эмпирикалық зерттеуші және теориялық жинақтаушы ғылыми пән. Әлеуметтік экологияның екі түрлі анықтамасы қалыптасты: *тар мағынада* оны «адамзат қоғамының қоршаған табиғи ортамен әсерлесуі жайындағы ғылым», ал *кең мағынада* – «жеке адамның және адамзат қоғамының табиғи, әлеуметтік және мәдени ортамен әсерлесуі жайындағы ғылым» деп түсінеді. Бұл анықтамалардың екеуінің де түйіні – адамның қоршаған ортамен қарым-қатынасын зерттеу [4, 19 б.]. Демек, әлеуметтік экологияның басты мақсаты – адам мен қоршаған ортаның жүйелі байланысының болуын оңтайландыру.

Әлеуметтік экологияның функциялары:

- болжамдық;
- прагматикалық;
- әдістемелік;
- табиғат қорғаушы;
- дүниетанымдық.

Әлеуметтік экологияның қазіргі заманғы парадигмасы орнықты даму концепциясымен үндеседі. Бұл концепция дамуды «адамзаттың қазіргі заманғы мұқтаждықтарын өтей отырып, келешек ұрпақтың сыбағасына нұқсан келтірмеу, олардың өзінің өмірлік қажеттіліктерін өтеу мүмкіншіліктеріне қауіп төндірмеу» деп түсіндіреді.

Әлеуметтануды тек қана теориялық емес, сол сияқты тәжірибелік мәні де бар ғылымға айналдыруға Чикаго мектебінің өкілдері көп еңбек сіңірді.

Чикаго әлеуметтану мектебі – XX ғасырдың 20-30 жылдары дәурендеген әлеуметтану ағымы болып, негізінен АҚШ-тың Чикаго университетінің Роберт Парк (Robert Ezra Park), Эрнст Берджесс (Ernest Burgess) және басқалары құрған қала әлеуметтануы (urban sociology) мектебі [5, 215 б.]. Олар әсіресе криминологияға сандық анализ әдіснамасын қолданып, қала және қала маңы жастарының қылмыс өткізуі құбылыстарына нақты зерттеу жүргізді. Осы себепті XX ғасырдың алдыңғы жартысында Чикаго қаласы криминологиялық әлеуметтануды зерттеудің орталығына айналды. Чикаго мектебінің негізгі өкілдері – Нелс Андерсон (Nels Anderson), Эрнст Берджесс (Ernest Burgess), Рут Шонл Кэйван (Ruth Shonle Cavan), Франклин Фрэйзир (E. Franklin Frazier), Эверет Хьюз (Everett Hughes), Родерик Макензи (Roderick D. McKenzie), Джордж Герберт Мид, Роберт Парк (Robert E. Park), Вальтер Реклис (Walter C. Reckless), Эдвин Сатерленд, Уильям Томас, Фредерик Зрашер (Frederic Thrasher), Луис Вирт, Флориан Витольд Знанецкий, т.б.

Мектептің қалыптасуы. Чикаго университетінің әлеуметтану бөлімін 1892 жылы *Альбион Смолл* құрды. Смоллдың шығармашылығы оның Құрама Штаттардағы әлеуметтанудың дамуындағы жеке

рөлімен салыстырғанда маңызы төмендеу болды. Ол осы елдегі көптеген жылдар бойы әлеуметтану пәнінің орталығына айналған Чикагодағы бөлімді құрды. 1894 жылы Смолл әлеуметтану бойынша алғашқы оқулық авторларының бірі болды. 1895 жылы ол қазіргі күнге дейін әлеуметтану саласындағы ең беделді басылымдардың бірі болып саналатын *American Journal of Sociology* журналының негізін қалады. 1905 жылы Смолл әлі күнге дейін маңызы зор америкалық әлеуметтанушылардың кәсіби қауымдастығы – Америкалық әлеуметтанушылар қоғамының негізін қалаушылардың бірі болды.

Уильям Айзек Томас (1863-1947 жж.) 1895 жылы Чикаго университетінің қызметкері бола жүріп, 1896 жылы өз диссертациясын аяқтады. Томастың әлеуметтануға деген ұзақ мерзімді сарқылмас ықпалы әлеуметтану мәселелері бойынша ғылыми-зерттеудің қажеттілігін алға тартуында болды. Ол көп жылдар бойы осы көзқарасты қолдаса да, оның негізгі сөзі 1918 жылы Флориан Знанецкиймен бірігіп шығарған *The Polish Peasant in Europe and America* («Еуропа мен Америкадағы поляк шаруасы: иммиграция тарихындағы классикалық еңбек») атты кітап жарық көргенде айтылды. Мартин Булмер оны аса маңызды зерттеу деп санайды, себебі бұл зерттеу әлеуметтануды «абстрактілі теориялар мен кітапханалық зерттеуді, теориялық шеңберді қолдана отырып, эмпирикалық әлемді зерттеуге алмастырды». Норберт Уайли *The Polish Peasant in Europe and America* («Еуропа мен Америкадағы поляк шаруасы») әлеуметтанудың қалыптасуына өте маңызды деп санады, өйткені «тек осы пән ғана зерттеу мен бақылау жүргізе алатын, жеке интеллектуалдық кеңістікті анықтайды» [5, 217 б.]. Осы кітап Еуропа мен Құрама Штаттарда сегіз жыл бойы жүргізілген зерттеудің нәтижесі және поляк көшіп-қонушыларының арасында әлеуметтік ұйымшылдықтың жойылуын зерттеді. Мәліметтер кейінірек өз мәнін жоғалта бастады. Алайда ондағы әдіснамасы маңызды болды. Ол автобиографиялық ақпарат, ақылы жазулар, туыстарға хат, газет тігінділері, ресми құжаттар және іскер корреспонденция сынды түрлі мәлімет көздерін қамтыды.

Поляк шаруасы әлеуметтік институттардың макроәлеуметтану зерттелімі болғанымен, Томас өз мансабында микроскопиялық, әлеуметтік-психологиялық бағыт-бағдарға ұмтылды. Ол мынадай әлеуметтік-психологиялық пікірімен белгілі (Дороти Томаспен бірігіп жазған кітапта көрсетілген): «Егер адамдар жағдайды шынайы қалпында айқындаса, онда оның салдары да шынайы болады» [5, 218 б.].

Басымдық адамдардың не ойлайтыны және ол ой олардың істеген әрекеттеріне қалай әсер етулеріне байланысты болды. Бұл микроскопиялық, әлеуметтік-психологиялық көзқарас Маркс, Вебер мен Дюркгейм сияқты макроскопиялық, әлеуметтік-құрылымдық және әлеуметтік-мәдени көзқарастарға қарама-қайшы келді. Ол Чикаго мектебінің теориялық жемісі – символдық интеракционизмнің ерекше белгілерінің бірі болды.

Чикагодағы тағы бір ерекше тұлғалардың бірі – *Роберт Парк* (1864-1944 жж.) 1914 жылы Чикаго университетіне жарты жұмыс күніне оқытушы болып орналасты. Көп ұзамай әлеуметтану бөліміндегі ең озық ғалымдардың санатына қосылды.

Парктың әлеуметтанудың дамуындағы маңыздылығын даралайтын бірнеше ерекшеліктері бар. Біріншіден, ол 1930 жылдарға дейін әлеуметтануда басымдық танытып келген Чикаго университетінде ең мықты тұлғалардың бірі болды. Екіншіден, Парк Еуропада оқыды және Чикаго әлеуметтанушыларының назарын сол құрлықтың ойшылдарына аударуға ықпал етті. Парк Зиммельдің шәкірті болды, осылайша, Зиммельдің идеялары, әсіресе оның іс-әрекет пен өзара ықпалдасуға берген басымдығы Чикаго мектебінің теориялық бағдарының қалыптасуына зор әсерін тигізді. Үшіншіден, Парк әлеуметтанушы болудан бұрын репортер болды, бұл тәжірбиесі оған қала өмірі мәселелерінің маңыздылығын түсінуге және бақылау арқылы эмпирикалық мәліметтерді жинау қажеттігін үйретті [5, 220 б.]. Чикаго мектебінің қала экологиясына айрықша ден қоюы дәл осы жерден туындады. Ең соңында, 1921 жылы Парк пен Эрнест У.Бердженстің әлеуметтану саласында шын мәнісінде маңызды *Introduction to the Science of Sociology* («Әлеуметтану ғылымына кіріспе») атты оқулығы жарық көрді. Ол көп жыл бойы есте қалатындай ықпалды кітап болды, әсіресе ғылымға, зерттеуге бейімділігімен, әлеуметтік құбылыстардың кең ауқымын қамту ерекшелігімен дараланды.

1920 жылдың соңы мен 1930 жылдардың басында Парк уақытының көбін Чикагодан басқа жақта өткізді. Ақырында, оның нәсілдік қарым-қатынастарға қатысты өмір бойғы қызығушылығы (әлеуметтанушы болғанға дейін ол Букер Талиафер Вашингтонның хатшысы болып жұмыс істеді) оны 1934 жылы Фиск университетіне алып келді. Чикаго бөлімінің құлдырауы ішінара Парктың кеткенімен байланысты болмағанымен, бұл әлеуметтану орталығының ықпалы 1930 жылдарға қарай әлсірей бастады. Чикаго университеті әлеуметтану кафедрасының құлауы және өзге де әлеуметтану бөлімдері мен теориялары туралы айтпастан бұрын шығармашылығы теориялық маңыздылыққа ие екі тұлға – Чарлз Хортон Кулиге және ең маңыздысы – Джордж Герберт Мидке тоқталып өтейік.

Чарлз Хортон Кулидің (1864-1929 жж.) Чикаго мектебімен байланысы ерекше, себебі ол өзінің ғылыми қызметін Мичиган университетінен бастады. Алайда Кулидің теориялық көзқарастары Чикаго мектебінің көрнекті бағыты болған символдық интеракционизммен сәйкес келді.

Кули 1894 жылы Мичиган университетінде PhD дәрежесіне ие болды. Ол әлеуметтануға қатты қызықты, алайда сол уақытта Мичиганда әлеуметтанулық бөлім болған жоқ. Сондықтан оның докторлық жұмысына қатысты сұрақтар Франклин Гиддингстің жетекшілігімен 1889 жылдан бері әлеуметтануды оқытатын Колумбия университетінен келіп жатты. Кули ұстаздық мансабын Мичиганда докторлық дәреже алғаннан бұрын 1892 жылдан бастады.

Кули әлеуметтік тап, әлеуметтік құрылым және әлеуметтік институттар сияқты ауқымды феномендерді теориялық тұжырымдауымен және әлеуметтік өмірдің әлеуметтік-психологиялық аспектілерін түсінуге үлес қосуымен кең танымал болды. Кулидің бұл саладағы шығармашылығы оған қарағанда тереңірек әрі еңбектері өз кезінде әлеуметтануға үлкен ықпал еткен Джордж Герберт Мидтің шығармашылығымен қатар қойылып жатады. Кулиді сана қызықтырды, бірақ ол сананы әлеуметтік контекстен ажыратудан бас тартты. Мұны сипаттауда ең ұтымды мысал әлі күнге дейін маңызды айнадағы «мен» тұжырымдамасы бола алады. Кулидің көзқарасы бойынша [5, 221б.] бұл тұжырымдама адамдарда сана бар және ол қоғаммен жалғасқан қарым-қатынас кезінде қалыптасатынын білдіреді.

Кулидің әлеуметтік-психологиялық санасын айқындап, әлі күнге дейін маңызын жоғалтпай келе жатқан екінші негізгі тұжырымдамасы – алғашқы топ тұжырымдамасы. Алғашқы топ – бұл нақты бір адамның қоғаммен байланысында негізгі рөлге ие, бетпе-бет, өте жақын қоршау тобы. Алғашқы топтар, алдымен жастар үшін маңызды, олар – отбасы мен құрдастар тобы. Мұндай топтарда индивид әлеуметтік жаратылысқа айналады. Көбіне алғашқы топта айнадағы «мен» эгоцентрилі бала басқа адамдарды да есепке алып, қоғамның мүшесіне айналған кезде пайда болады [5, 220 б.].

Кули де, Мид те адамдар сыртқы әсерлерге санасыз түрде жауап қайтарады деген бихевиористік көзқарастан бас тартты. Олардың ойынша, адамдарда сана, өзіндік «мен» және әлеуметтанушының міндеті – әлеуметтік шындықтың осы аспектісін зерттеу. Кули әлеуметтанушыларды өздерін зерттеу жүргізген адамдардың орнына қойып көруге шақырып, сананы талдау үшін симпатикалық интроспекция әдісін қолдануға үгіттеді. Зерттеп отырған адамның қай жағдайда қалай әрекет етуі мүмкін екенін ойласа, әлеуметтанушылар әлеуметтік іс-әрекеттің негізінде жататын мақсаттар мен мотивтерді түсіне алады. Симпатикалық интроспекция әдісі көбіне ғылыми тәсіл болып көрінген жоқ. Мидтің бұл саладағы шығармашылығы Кулидің зерттеулерінен біршама басым түсті. Дегенмен олардың қызығушылықтары көбінесе бір сипатта болды, соның ішінде «әлеуметтану сана, әрекет және қарым-қатынас секілді әлеуметтік-психологиялық құбылыстармен айналысуы керек» деген пікірлері бар.

Символдық интеракционизм мен Чикаго мектебінде ең елеулі ойшылдардың бірі философ *Джордж Герберт Мид* (1863-1931 жж.) болды. Ол Чикаго университетінде 1894 жылдан бері сабақ беріп, 1931 жылы қайтыс болғанға дейін сонда қызмет атқарды. Оның әлеуметтану теориясы тарихындағы елеулі үлесі бар, әйтсе де, біріншіден, оның әлеуметтанудан емес, философиядан сабақ бергенін және екіншіден, өмір бойы санаулы ғана материалдар жариялағанын ескере отырып, Мидті парадокс ретінде қарастыруға болады. Көбіне бұл парадокстің шешімін екі фактіден іздеген жөн. Біріншіден, Мид философия бөлімінде көп әлеуметтанушы аспирант қатысқан әлеуметтік психологиядан сабақ берді. Олардың кейбіреулеріне оның идеялары елеулі әсер етті. Бұл студенттер Мидтің идеяларын Парк пен Томас секілді әлеуметтану бөлімінің оқытушылары тұжырымдаған идеялармен сабақтастырып отырды. Ол кезде символдық интеракционизм деген жеке теория болмағанымен, оны алуан түрлі элементтерден ала отырып, студенттердің өздері жасап шықты. Осылайша, Мид кейін символдық интеракционизм теориясын қалыптастырған адамдарға ықпал етті. Екіншіден, бұл студенттер Мидтің дәрістеріндегі жазбаларды жинап, ұстаздары қайтыс болғаннан кейін оның авторлығымен кітап шығарды. *Mind, Self and Society* («Сана, өзіндік мен және қоғам») деп аталатын еңбегінің арқасында оның идеялары ауызшадан жазбашаға ауысты. Қазіргі кезде де көп оқылатын бұл кітап символдық интеракционизмнің интеллектуалды негізіне айналды.

АҚШ қоғамында ол кезде үстем орында прагматизм философиясы болатын. Соның ықпалында Чикаго мектебі жаңадан қалыптасып, өркендеу жолына түскен Чикаго қаласының түрлі әлеуметтік мәселелеріне нақты зерттеулер жасаумен шұғылданды. Бұл оның тәжірибеге (практика) мән беретін, нақты әлеуметтік мәселелерді (көбінесе қала, қылмыс, жастар мәселесі) шешуге атсалысу дәстүрін қалыптастырды.

Чикаго мектебі мәдени қоныстану, көршілік байланыс, халық саны, нәсіл, қылмыс, кедей тұрғындар сынды мәселелерді нақты деректермен зерделеп, қала әлеуметтануының үлгісін жасады. Уильям Томас пен Флориан Знанецкий бірлесіп жазған «Еуропа мен Америкадағы поляк шаруасы» аталған ағымның өкілдік шығармасы есептеледі. Әсіресе, Р.Парк жазған «Қала – қала ортасын зерттеу жобасы» (1925 ж.),

«Қаладағы шағын аудандар» (1926 ж.), Берджесс жазған «Отбасы – өзара әсер ететін даралықтардың бір бүтіндігі» (1926 ж.), Луис Вирт жазған «Қала өмірі өзінше бір тұрмыс тәсілі» (1938), Фредерик Зрашер жазған «Топтар» (1927 ж.) сынды кітаптар мен шығармалар әлеуметтану ғылымының дамуына терең ықпал жасады.

Чикаго мектебі өкілдерінің негізгі әлеуметтік-экологиялық теорияларына тоқталсақ.

Джордж Герберт Мидтің символдық интеракционизм теориясы (Symbolic Interaction Theory). Бұл теория балалардың дамуы мен балалардың әлеуметтік ортаға бейімделуін айқын ажыратқандықтан, ол әлеуметтік психологияның, балалар психологиясының алғашқы маңызды теориясының бірі болды.

Қоғамдық негативті әсер теориясы. Нашар әлеуметтік орта қылмысқа жетелейтін негізгі себеп болып есептеледі. Қате қоғамдық мәдениет (мысалы, қылмыскерді батыр көру секілді) және адамгершілікке жат адамаралық байланыстардың жастарға әсері олардың даралық қасиеттеріне (жасына, жынысына, тегі мен нәсіліне) карағанда зор болады.

Эдвин Сатерлендтің (Sutherland) 1924 жылғы «Криминология. Алғашқы басылымы» кітабында ортаға қойған «*өзгешелік қауымдастығы теориясы*» (Differential Association Theory). Мұнда Д.Г. Мидтің символдық интеракционизм теориясын басшылыққа алып, «адам баласы тәрбиесі дұрыс емес адамдармен байланысы себепті қылмысты әрекетке барады» дегенді сипаттады [6, 428 б.].

О.Дунканның және Л.Шноррдың «экологиялық кешен теориясы». 1958 жылы Лео Шнорр және Оскар Дункан «экологиялық кешен» тұжырымдамасын әзірледі, олар қоғам мен қоршаған ортаны біріктірді және қоршаған орта өлшемі арқылы әлеуметтік жүйенің тұрақтылығын немесе өзгерістерін зерттеді.

Адамзат қауымдастығы – бұл қоршаған ортаға ықпал ете алатын функционалдық бірлік, ал бұл өзара әрекеттесу барысында қоғамдық ұйым қалыптасады. Қоғам қоршаған ортаға және басқа қауымдастықтардың әрекеттеріне ортақ әсердің арқасында тұтастықты біріктіреді. Қоршаған орта адамның өмір сүру қабілеттілігін қамтамасыз ете отырып, сонымен қатар әлеуметтік жүйенің тепе-теңдігіне қауіп төндіреді, себебі ол адам әрекеті мен табиғи процестердің нәтижесі ретінде де өзгеруі мүмкін. Қоршаған орта қауымдастықтан тәуелсіз бола алады, ал қоғам әрқашан қоршаған ортаға тәуелді болады. Л.Шнорре мен О.Дунканның экологиялық кешені құрамына байланысты 4 топқа жіктеледі:

- халық;
- қоршаған орта;
- мәдениет (техносфера);
- қоғамның ұйымдық (ұжымдық) құрылымы [6, 578 б.].

Жүйенің заңына сәйкес элементтердің бірінің өзгеруі қалғандардың және тұтастай алғанда жүйенің өзгеруіне алып келеді. Қоғамның ұжымдық ұйымы осы жүйеде тәуелді айнымалы болып табылады, ол бейімделу процесінде қоршаған ортаға өздігінен өзара әрекеттесудің нәтижесі ретінде көрінеді. Экологиялық кешен табиғи, әлеуметтік және мәдени салаларды тығыз байланыстырып, табиғи негізді әлеуметтік құрылымға, адамзаттың санына, ғылыми ойдың жетістіктеріне әсерін тигізді.

Әлеуметтік экология қоғамның табиғи ортаға және қоршаған ортаға өзара әсерін – адамзат қоғамының физикалық және әлеуметтік әл-ауқатын зерттеуге арналған. Адамзат қауымының функционалдық бірлігі – бұл экологиялық кешеннің болуы механизмі. Таңдалған айнымалылар қоршаған ортаны, мәдениетті, тұрғындарды, теориялық және практикалық зерттеулердің көрсеткіштерін құруға мүмкіндік берді. Экологиялық кешеннің теориясы барлық басқа әлеуметтік-экологиялық теорияның негізін құрады.

Р.Парктың «адам экологиясы» классикалық концепциясы. Р.Парктың пікірінше, «әлеуметтік экология үдерісі биотикалық деңгейден басталып, бәсекелестіктің мәдениетті деңгейіне бағытталады» [2, 258 б.]. Р.Парк адамдардың ұжымдық мінез-құлқын олар өздері құрған ортамен тығыз байланыстыра отырып зерттеді. Бұл ортаны Р.Парк «биотикалық орта» (биологиялық емес) деп атады. Биотикалық ортаның биологиялықтан айырмашылығы, ол өзіне әлеуметтік-психологиялық және мәдени факторларды біріктіреді. Даралықтар белгілі бір кеңістікті («зона») басып алып, сонда орналасады. Экономикалық, саяси, мәдени сияқты нақты әлеуметтік көріністер популяция мен ортаның өзара әрекетінің экологиялық негізінде дамиды.

Осы мағынада қазіргі мегаполистер мен қала шоғырлары қатал биотикалық және экологиялық заңдарға бағынады. Бұл қала жобаларында көрініс табады. Парк қаланы зоналарға бөлудің социо-мәдени моделін ұсынады. Бұл бойынша әртүрлі қоғамдастықтар қала аумағында концентрациялық шеңберлер түрінде орналасады. Әрбір «зона» өз функциясына, әлеуметтік құрамына және кәсіби бағдарына ие болады.

Парктың экологиялық социологиясы қоғам құрылымындағы катал детерминделген заңдылықтарды (өз құрамында биологиялық және әлеуметтік факторларды ұштастыратын) көруге мүмкіндік берді.

Адамның бүкіл өмірі белгілі бір әлеуметтік-территориялық қауымдастықтар шеңберінде өтеді. Қауымдастық дегеніміз – жеке адам өмірінің басты формасы мен шарты, яғни рулық, тайпалық, халықтық, ұлттық, таптық топтасулардағы әлеуметтік-территориялық бірлестік жиынтығы. Олардың мұндай жағдайға топтасуының сыры – экономикалық, әлеуметтік, саяси, тарихи, рухани-идеологиялық қарым-қатынастар мен белгілі бір географиялық ортада жүруі. Адамдардың ортаға топтасуы және алғашқы мекен-жайы егіншіліктен басталады. Оған дейінгі көшпелі өмірде мекен-жай болмады. Бұл мекен-жайлардың пайда болып, адамдардың шоғырлануы себебі табиғи-тарихи заңдылықтар процесінің нәтижесінен деуге болады. Адамдардың тұрақты өмір сүру орны, мекен-жай механизмдері: еңбек ұжымы, отбасы, т.б. орта болуында мүмкін.

Р.Парктың пікірінше [2, 289 б.], адамзат қауымдастығы халық, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды біріктіретін мәдениет, технологиялық жаңалықтар және табиғат ресурстарынан құралады. Ал, экологиялық (биотикалық) тәртіп – барлық басқа элементтердің табиғи негізі, қоғамның тіршілік ету шарты.

Әлеуметтік қатынастар 4 қағидаға бағынады: ынтымақтастық, бәсекелестік, тұру (сыртқы әлеуметтік орта талаптарына сәйкестендіру мақсатында жеке тұлғалардың өзгеруі) және ассимиляция (үстем әлеуметтік қоғамдастықтың мәдени дәстүрлерін игеру).

1936 жылы Р.Парк «әлеуметтік экология» ұғымын өз еңбегінде алғаш қолданып, біріншіден, биотикалық баланс пен әлеуметтік тепе-теңдіктің шегіне жеткен кездегі үдерістер, екіншіден салыстырмалы тұрақтылықтың бір күйінен екінші күйге ауысу үдерістерінің негізін зерттеу деп түсіндіреді [7, 89 б.]. Сонымен қатар, әлеуметтік-тарихи үдерістерді қоғамның тепе-теңдігін сақтап тұратын тіршілік ортасы ретінде қарастырды: ол тұрақты бола алады немесе жойылады (популяция, яғни социумның өзгеруіне ықпал ететін тіршілік ортасының өзгеруіне әкеледі). Осылайша, әлеуметтік экологияның ортақ проблемасы – тепе-теңдік пен дағдарыс мәселесі, ал тепе-теңдіктің бұзылу себептерін зерттеу – әлеуметтік экология саласындағы ғалымдардың міндеті болып табылады.

Роберт Парктың әлеуметтік-экологиялық ілімі қоғамның жеке құбылыстарын, қоғамдастықтарын зерттеуге негіз болды. Оның қала экологиясы туралы идеясын Эрнст Берджесс дамытты. Э.Берджесс (1886-1966 жж.) дамытқан қала әлеуметтануындағы қолданбалы зерттеулер күні бүгінге дейін өзектілігін жоғалтқан жоқ. Оның 1923-1924 жылдары жасаған Чикаго қаласының әлеуметтік зерттеулер «қартасы» бойынша қала 3000 жеке қауымдастыққа бөлінеді. Р.Парк пен Э.Берджесстің идеясын Роберт Маккензи жалғастырып, мәдени және техникалық факторларды да қамти отырып дамытты.

Э.Берджесстің концентрлі аймақтарының теориясы. Э.Берджесс қалалық экология бағытында Парктың идеясын жалғастырып, дамытты. Ол Чикаго қаласының картасын жасады, оның негізінде ұлты, жынысы, азаматтардың білімі мен мамандығына байланысты 75 аудан анықталды. Чикаго қаласын бақылап-зерттеу арқылы қала дамуында туылатын 5 түрлі концентрлік аймағы моделін (Concentric zone model) ұсынды. Олардың арасында дағдарысқа және күйреуге бірден алып баратын ауысым аймағы (Zone of transition) да бар. Бұл бес аймақ:

1. Орталық сауда аймағы (CBD).
2. Тұрғындар аймағы мен сауда аймағы арасында орналасқан ауысым аймағы (Zone of transition).
3. Жұмысшылар ғимараты аймағы (Working-class residential zone).
4. Орта тап аймағы (Middle-class residential zone).
5. Қала маңы аймағы (Commuter zone).

Бұл теорияның негізі «аймақтардың табиғи күштердің әсерінен қалыптасқан табиғи аумақтарда орналасуы халықтың әлеуметтік жағдайына қатысты тәуелсіз» деген қала экологиясының қағидалары болып табылады [7, 84 б.]. Егер жоғары бағамен жалға берушілердің қызметі орталықта шоғырланған болса, аймақтардың мұндай орналасуы жер учаскелеріне қатысты бәсекелестік факторымен анықталады. Халықтың қозғалысы, көші-қонның дәйекті толқыны қаланың әлеуметтік картасын қалыптастыруға әсер етеді: ол әр түрлі топтардың қозғалысы арқылы өзгереді, өйткені олар өтпелі аймақтан орталыққа дейін жетеді. Әлеуметтік топтардың арасындағы құнды қалалық ресурстарға, әсіресе жерге иелік ететін бәсекелестік, ең қолайлы топтардың басым болуына әкеледі. Бәсекелестік сондай-ақ тиімді әлеуметтік ұйымға ықпал ететін және осылайша үлкен бейімделуді қамтамасыз ететін әрі еңбек бөлінісін қалыптастыруға ықпал етеді. Бұдан басқа, бәсекелестік бірқатар аймақтардың немесе табиғи аумақтардың пайда болуына әкеледі, олардың әрқайсысы белгілі бір әлеуметтік топпен айналысады, ол өсімдіктер мен жануарлардың әртүрлі типтері нақты табиғи ортаға бейімделетін сияқты оған бейімделеді. Қала тұрғын-

дары үшін қала ерекше жағдай болып қалады және кез келген бұзушылық баланысты қалпына келтіретін күштермен бетпе-бет. Осылайша, қаланың әлеуметтік құрылымы жеке араласуына (мысалы, табиғи ландшафты, қолданыстағы инфрақұрылымды ескере алмайтын, қаланы дамытудың басты жоспары) аз табиғи және имперсоналды күштерден қалыптасады.

Р.Маккензи Парк және Берджесс идеяларын дамытуды жалғастырды. Ол мәдени және техникалық факторлардың рөліне неғұрлым маңызды назар аударды. Р.Маккензи қоғам дамуының барлық факторларын 4 топқа бөлді:

1. Географиялық (климат, табиғи ресурстар, ландшафт).
2. Экономикалық (экономикалық даму деңгейі, өндірісті ұйымдастыру, халықтың кәсіби құрылымы).
3. Мәдени-техникалық (дін, дәстүр, әдеп, техникалық және технологиялық жетістіктер).
4. Саяси және әкімшілік (заңдар, әлеуметтік мекемелер, салықтар) [8, 92 б.].

Бұл теория бойынша барлық әлеуметтік-саяси институттар осы табиғи-экологиялық процестерге негізделген, олар әр түрлі әлеуметтік топтардың ығысуы мен бәсекелестігі барысында өзгеретін жағдайларға сәйкес келеді.

Льюис Виртқалалық өмір салтын зерттеп, кеңістіктік және әлеуметтік сипаттамаларын азаматтың жеке басының психологиялық қасиеттерімен біріктірді. Л.Вирт әлеуметтік-экологиялық мәселелерде өзара әрекеттесу тәсілін енгізді: оның негізгі санаты – бұл барлық әлеуметтік процестерді сипаттайтын өзара әрекеттесу, ал қала неғұрлым кең болса, адамдар арасындағы қарым-қатынас соғұрлым қарқынды. Л.Вирт өзінің «Урбандалу – өмір сүру тәсілі» (1938 ж.) деген шығармасында қаланың негізгі сипаттамаларын келтіреді: 1) аумақтың көлемі; 2) халықтың тығыздығы; 3) халықтың құрамы [8, 101 б.].

Л.Вирттің айтуынша, қалалық өмір салты тұрғылықты жерін, жұмыс орнын, әлеуметтік ұтқырлықты, депрессияны, өзін-өзі өлтіруді, үзілу үрдісін, қанмен туыстық байланыстардың әлсіреуін және субмәдениетті нығайтуды таңдауда үлкен еркіндікпен сипатталады. Адамның өзара әрекеттесу қарқындылығының көзі бұқаралық сипатқа ие, яғни шектеулі ауданда көптеген адамдардың жинақталуы, дәл осы себептен қалалық тұрғындар нақты психологиялық сипаттамаларға ие болады (жасырын болу, девиантты мінез-құлыққа бей-жайсыздық). Осылайша, әлеуметтік процестерді адамдар арасындағы кеңістіктік қатынастар ескерілген кезде ғана түсінуге болады.

Әлеуметтанушы ғалымдардың қызығушылығы экологиялық сананы микроәлеуметтанулық зерттеулерде жеке қарастыру, әрі қоғамның әр түрлі топтарының экосанасын зерттеу барысында да қолдану болып табылады. Алайда, әлеуметтану ғылымының зерттеу нысаны жеке индивидтің немесе қоғамның экологиялық санасы ғана емес, тұтас қала тұрғындарының экологиялық санасы. Себебі, қала тұрғындары қоғамның ірі әлеуметтік топтарын құраушы өкілдерді және олармен байланысты қаладағы экологиялық жағдайды қалыптастырады. Мәселен, Чикаго мектебі өкілдерінің айтуынша, тұрғындар өздерінің тұрмыс-тіршілігін нақты бір өмір ретінде қабылдап, қаланың белгілі бір «табиғи құрылымына» негіздейді. Осындай бейімделулердің нәтижесінде тұрғындардың өздерін қоршаған ортамен – табиғатпен, кеңістіктік ұйымдармен, қала аумағының әкімшілік-саяси және әлеуметтік-мәдени инфрақұрылымымен тығыз байланысы пайда болып, «табиғи ареалдар» қалыптасады.

Чикаго мектебінің құлдырауы. Чикаго мектебі 1920 жылдары өркендеу шыңына жеткенімен, Парктің кетуі, Мидтің қайтыс болуына орай 1930 жылдардың басында америкалық әлеуметтану ілімінің орталығы ретінде маңызын жоғалта бастады. Чикаго мектебінің құлдырауына бірнеше фактор себеп болған, оның ішінде екеуі аса маңызды.

Біріншіден, әлеуметтану басты назарды ғылыми-зерттеуге аударды, яғни күрделі әдістер мен статистикалық талдауды қолдану міндеті қойылды. Алайда Чикаго мектебі жеке субъектілердің көзқарасына негізделген сипаттамалық, этнографиялық зерттеулерге мән берді. Парк статистиканы ұнатпайтын, себебі ол субъективті, ерекшені және өзгешені талдауға жол бермейтіндей көрінетін. Сандық әдістермен байланысты маңызды жұмыстар Чикагода жүргізілгені жайлы факт оның сапалық әдістермен басым байланысы алдында елене бермейді.

Екіншіден, Чикагоға басқа жақтан келген адамдар тарапынан Чикаго мектебінің Америкалық әлеуметтану қоғамына, *American Journal of Sociology* журналына жүргізген үстемдігіне деген наразылық күн санап күшейе түсті. 1930 жылы Шығыс әлеуметтану қоғамы құрылып, ондағы зерттеушілер Орталық батыстың, әсіресе Чикагоньң үстемдігіне қарсы жиі наразылық білдіре бастады. 1935 жылы Чикаго мектебіне қарсылық өршіп бара жатқан соң, ассоциацияның жетекшісі болып чикаголық емес өкіл тағайындалды және жаңадан ресми *American Sociological Review* журналы ашылды. Уайлидің пікірінше,

«Чикаго мектебі құлаған кәрі емен секілді» [5, 221 б.]. Бұл Гарвард пен Шырмауық лигасы сияқты қуатты орталықтардың пайда болуына әсер етті. Символдық интеракционизм елеулі деңгейде анықталмаған, ауызша дәстүр болды және соңында Ivy League-мен байланыстыратын құрылымдық функционализм сияқты анағұрлым анық және дәйектелген теориялық жүйелерге орын берді.

Чикаго мектебі ешқашан америкалық әлеуметтанудың орталығы бола алмайтынына қарамастан 1950 жылдары қайтадан аяққа тұрды. Герберт Блумер 1952 жылы Берклиге кеткенінше Чикагодағы бөлімнің маңызды тұлғасы болды. Ол Мид, Кули, Зиммель, Парк, Томас және басқа да ғалымдар негізін қалаған Чикаго мектебінде қалыптасқан теориялық көзқарастың насихатшысы еді. 1937 жылы символдық интеракционизм фразасын ойлап тапқан Блумер болатын. Блумер бұл дәстүрді дамытуда маңызды рөл атқарды, Чикагода оқытушылықпен айналысып жүргенде көптеген мақалалар жазып, 1950 жылдары символдық интеракционизмнің сақталып қалуына үлкен ықпал жасады. Осылайша, Чикаго мектебінің мүшкіл халіне қарамастан Чикаго дәстүрі елдің әр тарабына, сондай-ақ бүкіл әлемге таралды.

Қорыта айтсақ, әлеуметтік экология әуел бастан ғылыми емес әлеуметтік-философиялық бағыт болып есептелді. Сондықтан «әлеуметтік экология» терминінің пайда болуынан бастап, оның ғылым ретінде қалыптасып, пән ретінде дамуына айрықша ықпал еткен Чикаго мектебі өкілдерінің әлеуметтік-экологиялық теориялары уақыт өте келе әлеуметтанулық көзқарастарға ие философиялық пікірлермен толып отырды және елеулі түрде қоршаған ақиқат (табиғат пен қоғам) жөніндегі жаңа идеялар мен ойлар түсінігінің жаңаланып отыруына әсер етті. Алайда, әр кезең сайын белгілі бір дүниетанымдар пайда болып қалыптасып отыратыны белгілі. Сондықтан қазіргі таңда адамзаттың жаһандық мәселелері деп аталатын негізде қалыптасқан экологиялық сана, экологиялық ойлау туралы әлеуметтік-экологиялық білімді дамыту– әлеуметтанушылардың алдында тұрған өзекті мәселелердің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абсаттаров Р.Б. Совместные исследования ученых Казахстана и зарубежья // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Социологические и политические науки», 2013. – №2(42). – 59-62с.
2. Парк Р. Избранные очерки: Сб. переводов. // [РАН ИНИОН](#). Центр социал. науч.-информ. исслед. Отд. социологии и социал. психологии; Сост. и пер. с англ. В.Г.Николаев; Отв. ред. [Ефременко Д.В.](#) Сер. «Теория и история социологии». – Москва, 2011. – 320 с.
3. Сейнов В.Ф. Социальная экология и мировоззрение человека. – Л., 1985. – 16 с.
4. Аралбай С.М., Никифорова С.А. Әлеуметтану: Оқу құралы. – Қарағанды, 2012. – 68 б.
5. Ритцер Дж., Степницки Дж. Әлеуметтану теориясы [Мәтін] /ауд. Г.О. Әбдікерова, Д.К. Бұрханова, С.С. Серікжанова [ж.б.т.] // «Рухани жаңғыру. Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық». – Алматы, 2018. – 758 б.
6. Грицианов А.А., Абушенко В.Л., Евелькин Г.М. Социальная экология. // Социология. –Минск: Книжный дом, 2003. – 964 с.
7. Абсаттаров Р.Б., Мен Д.В., Соловьева И.А. Социология экологии. // ҚазҰПУ хабаршысы. Әлеуметтану және саяси ғылымдар сериясы. – Алматы, 2017. – № 3. – 84-103 бб.
8. Яо Л.М. Социальная экология: учебное пособие. – Казань: Изд-во Казан. гос. технол. ун-та, 2007. – 280 с.

Г.К. Курпебаева¹

¹Абылай хан атындағы қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті докторанты
Алматы қ., Қазақстан

«АРАБ КӨКТЕМІНІҢ» ТАЯУ ШЫҒЫС АЙМАҒЫНА ГЕОСАЯСИ ӘСЕРІ

Аңдатпа

Мақалада «Араб көктемін» Таяу Шығыс аймағына геосаяси әсері қарастырылады. «Араб көктемі» оқиғалар толқыны 2010 жылдан бастап Таяу Шығыс аймағын сілкіндіріп, бірнеше елдерде биліктің өзгеруіне, аймақтағы көптеген азаматтық соғыстар мен тәртіпсіздіктерге себеп болды. Таяу Шығыста өткен онжылдықтарда ұзаққа созылған қақтығыстар саны көп болғанымен, араб көтерілістері көп жағдайда бұрын-соңды болмаған; олардың ықпалы ұлттық жүйелерден асып түсіп, араб әлеміндегі саяси тәртіпке әсер етеді.

Түйін сөздер: Таяу Шығыс, араб көтерілісі, араб әлемі, геосаясат, салдары

Курпебаева Г.К.¹

¹ докторант Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана
г. Алматы, Казахстан

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ «АРАБСКОЙ ВЕСНЫ» ДЛЯ РЕГИОНА БЛИЖНЕГО ВОСТОКА

Аннотация

В статье рассматриваются геополитические последствия арабских восстаний для региона Ближнего Востока. Волна событий, известных как "Арабская Весна", потрясла Ближний Восток с 2010 года, что привело к смене режима в ряде стран и продолжительным гражданским войнам и беспорядкам на большей части региона. Даже если в предыдущие десятилетия на Ближнем Востоке было много затяжных и кровопролитных конфликтов, Арабские Восстания во многих отношениях беспрецедентны, их влияние превосходит национальные системы и влияет на политический порядок в арабском мире.

Ключевые слова: Ближний Восток, арабские восстания, арабский мир, геополитика, последствия

G.K. Kurpebayeva¹

¹ PhD student of Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
Almaty, Kazakhstan

THE GEOPOLITICAL CONSEQUENCES OF THE "ARAB SPRING" FOR MIDDLE EAST REGION

Abstract

The article examines the geopolitical consequences of the Arab uprisings for the Middle East region. The wave of events known as the Arab Spring has shaken the Middle East since 2010, leading to regime change in several countries and prolonged civil wars and unrest in much of the region. If there have been many protracted and bloody conflicts in the Middle East in previous decades The Arab Revolts are unprecedented in many respects, their influence surpasses the national systems and influences the political order in the Arab world.

Key words: Middle East, Arab uprisings, the Arab world, geopolitics, consequences

Араб көтерілістерінің басталуынан бірнеше жыл өткеннен кейін, Таяу Шығыстағы қалыптасқан саяси тәртіп әлемдік деңгейдегі геостратегиялық конфигурацияда ұлттық деңгейде әр елде елеулі өзгерістерге ұшырады.

Араб әлемінің ерекшелігі жойылып, қырғиқабақ соғыс аяқталғаннан бері өзгеріске ұшыраған 1970-ші жылдардың соңында пайда болған державалардың құрылымы мен теңгерімдері өзгерді [1]. Парсы шығанағындағы соғыс аяқталғаннан бері Таяу Шығыстағы мемлекеттер арасында қауіпсіздік пен

шиеленістер күшейе түсті. Кейде мұндай шиеленістер әлеуметтік-саяси және экономикалық қауіпсіздікке қауіп төндіретін қақтығыстарға әкелді. Аймақтық тұрақтылық пен халықаралық қауіпсіздік үшін маңызды салдары бар мемлекетаралық агрессия қаупі «Араб көктемі» контексіндегі субмемлекеттер деңгейінде жаңа көрініс тапты. Басқаша айтқанда, Таяу Шығыста жаңа қауіпсіздік тәртібі мен аймақтық қайта құру пайда болады.

Араб төңкерісі аймақтағы мемлекеттердің көпшілігінде наразылық пен саяси өзгерістердің бетін ашумен қатар, оның ықпалы ұлттық жүйелерден асып түсіп, араб әлеміндегі саяси тәртіпке әсер етеді. Аймақ Израиль, Түркия және Иран секілді көрші елдерден де, олардың әлеуметтік-экономикалық дамуы мен ұлттық саясатында да қауіпсіздік мәселелеріне тап болатын қиындығында орналасқан. Осы қиындықтарға төтеп беру шараларына байланысты, нәтиже тұрақтылық пен аймақтық ынтымақтастықтан Таяу Шығыстағы қақтығыстарға жол бермеуге дейін әртүрлі болуы мүмкін.

Араб көктемі Таяу Шығыстағы үш арабтық емес күштер орталығы: Израиль, Иран және Түркиямен терең құрылымдық өзгерістер аясында жарылған [2]. Бастапқыда, арабтардың оянуы араб басшыларының «өмір сүру сезімі» негізінде жасалған ескі жалған авторитарлық парадигмасын жойып, әлеуметтік әділеттілікке негізделген жаңа жүйені құруға ұмтылды. Көп ұзамай бұл алғашқы қадамдар жылдар бойы тұрақтанған араб аймақтық жүйесінің геосаяси шындықтарына тап болды [3]. Араб көтерілістерінің негізгі талаптары ішкі бостандықтарға, игілікті басқару мен әлеуметтік әділеттілікке бағытталған, ал сыртқы саясатқа артқы жағынан қолдау көрсетілді. Төңкеріс араб халқының мәртебесін саяси ландшафттағы тиімді және белсенді институттар ретінде өзгертті, легитимділік тәуелділік қатынастарын сақтауға ұмтылған араб диктаторлары мен авторитарлық режимдерді әшкереледі. Биліктің халыққа ауысуы халық үшін - олар өздерінің жұмылдыру, бүлік шығару және ақыр аяғында дауыс беру мүмкіндіктері туралы хабардар екендігін және бұл өз кезегінде араб қоғамдарының күші мен әлеуетін жақсартуға әкелетін өзгерістерге әкелетінін білдірді [4].

Араб елдеріндегі бұл өзгерістердің саяси, әлеуметтік-экономикалық және геостратегиялық салдары бар және олар үлкен қиындықтарды тудырады. Осы жаңа логика шеңберінде мемлекеттердің алдында тұрған мәселелер жаңа өңірлік тәртіптің бірнеше баламалы нұсқаларына әкелуі мүмкін немесе жеке мемлекеттердің бөлінуін жалғастыра алады. Яғни, бұл ортақ мүдделерді осы өтпелі кезеңде аймақтағы жасырын қауіптер мен шиеленістерді басқару үшін бірлескен қауіпсіздік сәулетін құру арқылы көтермеуге болады, бірақ оны әртүрлі эволюциялық стратегияға ашық етіп жасау керек. Алайда, қазіргі Араб мемлекеттерінің мінез-құлқы осындай бірегей ортақ құрылымды немесе парадигманы ұсына алмайтынын көрсетіп тұрғаны анық [5].

Соңғы жылдары Таяу Шығыстағы билік конфигурациясы келесі негізгі стратегиялық бағытта өзгерді: халықтың билігі және авторитарлық режимдердегі ішкі қанағаттанбаушылық; әлсіз мемлекеттерде туындаған азаматтық соғыстардың таралуы; және Сауд Арабиясы, Иран және Түркия арасындағы бәсеке-лестік. Осы бағыттар алдағы жылдары аймақтың геостратегиялық көзқарасын анықтайды. Араб оянуының саяси аренасында жаңа қоғамдық-саяси жүйені, неғұрлым әділ және еркін қоғамды іздейтін орта таптың әлеуметтік-саяси күштері басым. Бейбіт күреске шыққан халық көшелердегі жаппай наразылықтар арқылы халықты жұмылдыруды және саяси белсенділіктің жаңа құралы ретінде Интернет пен әлеуметтік желілерді пайдалана отырып, жастар басқаратын қалалық орталықтарды құруға кірісті. Олар қуғын-сүргінге қарсы тұру үшін халық бірегейлігіне сүйенді және аймақтағы ең беделді авторитарлық режимдерді, Мысырдағы Мубарак пен Тунисте Бен Алиді құлатты.

Наразылықтардың өзіндік сипатымен қатар, араб көктемі басым саяси немесе ұйымдық биліктің болмауымен ерекшеленеді. Ескі күштер жаңа жүйені ұсынбай, туындаған жағдайды бақылауға алып, қалпына келтіруге тырысты. Осыдан туындаған биліктің жаңа таралуы бұрын басылған және маргиналданған исламдық қозғалыстарды заңдастыруды қамтиды [6]. Ең бастысы, араб көктемі араб әлемінің ерекшелігін жойып, араб халқы өзгерістер мен демократиялық қайта құруларды бастай алатынын дәлелдейді. «Халықтың еркі» сезімі бүкіл халыққа тарады [7].

Араб әлемінде өзгерістерді талап ету көңіл-күйі басым болды. Дегенмен, Тунистің көшу бағыты тыныш болды және ол «Әл-Нахда» партиясының конституциясы мен билігін дамыту жолымен ұлттық консенсусқа қол жеткізу міндетіне тап болды. Бірақ жаңа салафистік қозғалыстың пайда болуы Тунистің азаматтық қоғамы үшін іргелі мәселе болып табылады. Бірнеше ай бойы қарсыласу, қорқыныш пен белгісіздік, саяси өлтіру және идеологиялық поляризация барысында қоғамдық өмірдің негізгі қатысушылары «араб әлеміндегі ең либерал» деп аталатын конституцияда кодталған өмір сүру формуласы туралы келісе алды.

Құзыретті мекемелер мен елеулі орта таптың басым санына ие Араб мемлекеттері зорлық-зомбылықсыз неғұрлым қауіпсіз саяси өзгерістерді енгізу үшін әлеуеті бар екені дәлелденген. Зорлық пен зомбылық халықтың революциялық қиялының элементі емес еді. Халық «нан, еркіндік, әлеуметтік әділеттілік және кадр-қасиетті» талап етіп, авторитаризмге және репрессияға тап болды. Алайда, ескі режимдердің біртіндеп ыдырауы және олардың қоғам үшін жаңа әлеуметтік-саяси жүйені құруға қабілетсіздігі халықтың исламдануы және радикалдануына жол ашады, бұл қалыпты және радикалды ислам арасында поляризацияны тарататын мемлекет пен араб азаматтық қоғамдары үшін күрделі мәселе болып табылады.

Мысырда салафит қозғалысы күшті болып қалуда. Бірнеше жыл түрмеге қамалғаннан кейін Салафит жихадшылар тобы «Аль-Каидамен» тығыз байланыстарын жалғастырып, бай мұнай елдерінен қаржыландыруды алады. Терроризмнің таралуының маңызды мысалы – орталық билігі жоқ, еркінсіздік пен кемсітушілік сезімі таралған, сондай-ақ халық арасында интеграциялық және құрылымдық жоспарлары жоқ Синай ауданы болып табылады, бұл өз кезегінде халықтың радикалдануына, Синай түбегінде аумақтық саясатты секьюритилендіруге әкелді. Бұл Египет пен Израильдің арасындағы қарым-қатынасқа ғана емес, сонымен қатар, аймақтың қалған бөліктерін тұрақсыздандыруға әсер етеді.

Ливиядағы азаматтық соғыс Ливия халқы азаматтық қоғам мен үкіметтік институттарсыз орта таптың кемелдігін жасырған Каддафи режиміне қарулы қақтығыс кезінде көтерілген тағы бір парадигма деп саналады. Ливия екі негізгі қауіпті төндіреді. Біріншіден, тұрақсыздықты тудыратын және мемлекет институттарынан билікті бөлуге тырысатын, әр түрлі исламист топтар мен мемлекет арасында тарататын радикалды исламист топтардың пайда болуы. Екінші қауіп – бұл заманауи зениттік зымырандардың заңсыз айналымын қоса алғанда, қарудың таралуы. Каддафи режимі құлағаннан кейін, әскери базалар геосаяси шиеленіс аймағын құрған жауынгерлердің қолына түсті. Қару Азавад Ұлттық қозғалысына, Азавадты азат ету ұлттық қозғалыстың, «Әл-Каида» исламдық Магриб және Әл-Ансар-Динді құрайтын Туарег қозғалысына берілді. Бұл топтар Сахельде қара бақылауды кеңейте алды және Мавритания мен Марокко, Мали және Мавритания, Ливия және Нигерия сияқты әртүрлі халықаралық акторлар арасында тұрақсыздық пен шиеленісті тудырды. Олардың ықпалы Батыс Африка аймағына да жетті. Нәтижесінде Газа мен Синай жеңіл және ауыр қарудың барлық түрлерінің алғашқы алушысы болды. Азаматтық соғыстан кейінгі Ливияның әлсіз құрылымы және оның мекемелерін, әсіресе қауіпсіздік саласында қалпына келтіру мүмкін еместігі, астананың тұрақты қақтығыстарында және қақтығыстарда көрініс тапқан вакуум құрды. Сондықтан жаңа Ливия парадигмасына айналу геосаяси былыққа жол ашатын нәзік қоғамдық-саяси күштердің әлсіз мемлекетін құрды.

Сирия көтерілісі саяси реформалар мен әлеуметтік әділеттілікті талап ететін бейбіт наразылық қозғалысы ретінде басталды және бүкіл ел ішінде таралған халықтық көтерілістерге жол бермеу үшін күш қолданып, Асад режимі тарапынан туындаған сектанттық азаматтық соғыспен аяқталды. Үкімет тарапынан жаппай күш қолдану оппозицияның радикалдануына әкелді. Сириядағы азаматтық соғыстың конфессионалануы көптеген фракциялар, топтар мен жауынгерлік бірліктердің арасында, сүнниттер мен шииттер арасындағы шиеленісті тудырды. Сириядағы қақтығыстың күрделілігі әлемдік державалардың (АҚШ пен Ресей) және аймақтық державалардың (Түркия, Иран және Сауд Арабиясы) өкілеттігі бар соғыс контекстінде діни зорлық-зомбылықтың логикасына негізделген. Сирия Ливан және Ирак секілді аймақтық және халықаралық державалар үшін геосаяси сценарийге айналды. Алайда, Сирия режимі өз күштерін елдің билігін қалпына келтіру әрекеті арқылы көрсетті. Сирияға елдегі оппозицияның милитаризациялануы, қоғамдық тәртіпті бұзылуы және қауіпсіздіктің бұзылуымен қатар, режимнің құлдырауы тән. Мындаған өліммен, миллиондаған босқындармен, өнеркәсіптік инфрақұрылымды және тарихи мұраны ұрықтандыру арқылы Сирия бұл қарсылықтың басты құрбаны болып табылады. Саяси және экономикалық тәртіпті және қауіпсіздікті қалпына келтіру үшін бірнеше жылдар қажет болатыны сөзсіз.

Сауд Арабиясы мен Иран арасындағы геостратегиялық бәсекелестік Таяу Шығыстағы (Ирак, Ливан, Бахрейн және Сирия) билік үшін күресті тудырды және аймақты бір геосаяси Ұлы Ойынға айналдырды [9]. Бұл бәсекелестік бірнеше қырынан көрінеді. Сауд Арабиясы мен Иран арасындағы бұл бәсекелестік сектанттық сәйкестілік қақтығысынан туындайды. [10] Шынында да, жанжалдың тамыры арабтар мен парсылар арасындағы бәсекелестікті жандандырады. Сектанттық мәселе осы бәсекелестікті қалыптастыратын сүнниттер мен шииттер арасындағы шиеленістің және Эр-Рияд пен Тегеран арасындағы бәсекелестіктің нысанын белгілейді. Сауд Арабиясының ресми ислам діні ваххабизм шиит мұсылмандарын шынайы сенушілер деп қабылдамайды. Дін – Рияд пен Тегеранда саяси және діни заңдылықты қамтамасыз ететін екі мемлекет үшін де өзекті мәселе. Бұл заңдылық биліктің және ішкі гегемонияның шоғырлануы үшін қажет және олардың аймақтық гегемониялық ұмтылыстары үшін дәлел болып табылады. Сауд Арабиясы мен Иран, күйзеліске ұшыраған халық арасындағы елеулі ішкі қатерлерге тап болды. Бұл

елдерде дін аса маңызға ие фактор болып табылады. Бұл бәсекелестіктегі тағы бір айқындаушы фактор геостратегия болып табылады. Жанжалдың геосаяси аспектісі Иран мен Сауд Арабиясының қауіпсіздік стратегияларында көрініс табады. Бұл жерде халықаралық акторлардың бірі Иран болып табылады, ол Парсы шығанағындағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін орталықтандырылған жүйені қолдайды. Ал Сауд Арабиясы ұлттық және аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін сыртқы және шетелдік акторларға, әсіресе Құрама Штаттарға сүйенеді. Бұл мәселе ұлттық мүдделер тұрғысынан бүкіл аймақты күшқуат өңіріне айналдырады. Сонымен қатар, Иранның араб елдеріндегі шиит топтарына қаржылай қолдау көрсету Сауд Арабиясымен арадағы шиеленісті арттырады [11].

Ирак режимінің 2003 жылғы Америка Құрама Штаттары басып кіргеннен кейін аймақтық билік ретінде ыдырағаннан кейін Эр-Рияд пен Тегеран Парсы шығанағындағы гегемониясын кеңейту мүмкіндігіне ие болды. Бұрын Саддам Хусейн аймақтық күштердегі ойынның теңгерімін сақтап тұрды, бірақ оның жеңілісі бұл қозғалыстарды келесі онжылдықта аймақтық динамикада тудырып, билік вакуумының пайда болуына әкелді. Сауд Арабиясы мен Иран осы кемістікті өз шекарасынан тыс жерлерде толтыруға тырысуда. Саддам кезеңінен кейін Иран Иракта сепаратистер мен шиит сепаратистерінің топтары арқылы қаржылық және әскери қолдау көрсетті. Керісінше, Сауд Арабиясының Ирактағы тиімділігін анықтау қиын. Сирия режимі қолдауымен Иран араб көктемінің нәтижесі ретінде Левант аймағындағы өзінің ықпалын жоғалтты, бірақ Ливанда ол әлі де күшті орынға ие [12].

Ливан саясатындағы «Хезболла» сияқты мемлекеттік емес субъектілердің өсіп келе жатқан рөлі Сауд Арабиясы үшін маңызды мәселе болып табылады. Иран 80-жылдары пайда болған Хезболлаға қолдау көрсеткенімен, Сауд Арабиясы шииттерге және Иранмен тығыз қарым-қатынасы бар топқа қолдау көрсетуді қаламайды. Сириядағы азаматтық соғыспен Хезболла мен Парсы шығанағы ынтымақтастығы кеңесі арасында шиеленіс өсуде, бұған себеп Хезболла партиясының Сирия армиясымен шайқасуға қатысуы болды.

Сауд Арабиясының халықтық көтерілістерге қарсы көзқарасы өзінің геосаяси мақсаттарымен анықталды: патшалықты өзгеру желдерінен оқшаулап, монархиялық режимдерді сақтап қалуға және аймақтағы Иран билігін бұзуға жол беру. Сауд Арабиясы Арабия түбегіндегі көтерілістердің, әсіресе Бахрейн, Йемен және Оман елдеріндегі күштерін жою үшін өзінің әскери күштерін, саяси ықпалын және қаржылық жомарттығын пайдаланды. Сонымен қатар, Эр-Рияд Марокко мен Иорданияны танымал реформалық жұмылдыруға қарсы күшейту үшін қаржылық көмек көрсетті [13].

Араб көтерілістері аймақтағы Катар мен Түркияның жүйелі рөлдерін өзгертті. Екі мемлекет те ескі прагматикалық позицияларын бөлек, араб көктемінен кейін жана аймақтық рөлді жариялады. Катар өзінің мұсылман бауырларымен қарым-қатынастарын және геосаяси ұстанымын нығайту үшін кейбір елдерде билікке ие болған исламдық партиялармен саяси және қаржылық ынтымақтастықты пайдаланды. Катардың аса белсенділігі Араб көктемінде, оның Әл-Джазира телеарнасы араб көтерілістерінде маңызды рөл атқарды. Сонымен қатар, оның дипломатиясы Парсы шығанағы ынтымақтастығы кеңесі мен Араб Лигасы Одағына Сирия дағдарысына қатысты бірқатар шараларды қабылдауда елеулі орын алды.

Бұл кезеңде Түркия да араб елдерінің арасындағы, сунниттер мен шииттер арасында тұрақтылықты қамтамасыз ететін күш ретінде пайда болды. Араб көктемі оқиғаларының алдында Анкараның билігі аймақта айтарлықтай өсіп келді. Бұл бастама аймақтағы Түркияның ықпалын кеңейтуге, аймақтық қақтығыстарды шешуде рөл атқаруға негізделген. Алайда, осы аймақтағы Түркияның рөлі көтерілістерден кейін өзгерді. Сирияға қатысты оның ұстанымы алдымен режимнің одақтасы, сосын делдал ретінде, сайып келгенде, Сирия азаматтарына қарсы сектанттық зорлық-зомбылыққа қарсы ел ретінде өзгерді.

Парсы шығанағы ынтымақтастығы кеңесі Бахрейндегі көтеріліспен шайқалып, іс-әрекетке талпындырды. Бахрейн әлі күнге дейін ұйымның ең осал бөлігі болып табылады, бірақ Парсы шығанағындағы ынтымақтастық кеңесі оның Бахрейндегі араласуымен әскери және саяси күшін көрсетті. Парсы шығанағындағы ынтымақтастық кеңесі әрекеттерін Иордания мен Мароккоға мүшелікті ұсыну, Йемендегі көшу үдерісіне қолдау көрсету, Ливияда әскери қол сұғушылықты қолдау, және Кеңестегі бірлікке ұмтылу ұсынысында көрсетті.

Израиль әртүрлі өлшемдерде араб қауіпсіздігіне геостратегиялық қауіп көзі болып қала береді. Ядролық қару-жаракқа ие көрші, Израиль мен араб мемлекеттері арасындағы айтарлықтай әскери теңсіздікті тудырады. Сонымен қатар, Израильдің Палестина мәселесін шешуге асықпауы, яғни, БҰҰ қаулысына сәйкес, тәуелсіз палестиналық мемлекет құру және жол картасын жүзеге асыру мәселелері тұрақсыздықты тудырады. Алайда, Израиль-Палестина қақтығысы аймақтың шынайы геосаясатында араб көктеміне байланысты пайда болған, араб мемлекеттері үшін үлкен алаңдаушылық туғызатын басқа да мәселелерге байланысты өзінің өзектілігін жоғалтуда.

Араб көтерілістеріне дейін Таяу Шығыс әртекті қауіпсіздік жүйесі ретінде көрінді. Араб революциясы бүкіл саяси тәртіпке әсер ететін аймақтың көптеген мемлекеттеріндегі наразылық пен саяси өзгерістердің ішкі динамикасын ашты.

Таяу Шығыстағы тепе-теңдік болашағын қалыптастыратын негізгі геостратегиялық салдарға тоқталып кетейік. Араб көктемнің геостратегиялық салдарының бірі – бұл халықтардың ішкі динамикасының негізгі катализаторы ретінде адамдардың пайда болуы. Араб әлеміндегі көтерілістерге экономикалық, саяси және әлеуметтік тапшылық себеп болды. Бірқатар араб мемлекеттерінде ұқсас шарттар басым болғанымен, режимдердің жауаптары әртүрлі болып, қақтығыстардың түрлі модельдерін құрды. Азаматтық наразылықтың нәтижесі мемлекеттен мемлекетке айырмашылығы бар, ол кейбір жағдайларда демократияны түбінен (Тунис, Египет және Йемен) көшіруге әкеліп соқтырған күш қолдануға монополияны сақтау қабілетіне байланысты. Басқа жағдайларда, нәтиже жоғары деңгейдегі реформалар болып табылады (Марокко, Иордания және Парсы шығанағы Ынтымақтастық Кеңесі). Үшінші елдер тобы – бұл наразылық білдірушілерге немесе тіпті мемлекеттің ыдырауына (Ливия, Сирия) қарсы үкіметтік қуғын-сүргінге ұшыраған елдер.

Келесі геостратегиялық әсер – әлсіз мемлекеттердің таралуы. Біріншіден, күштердің монополиясы араб елдерінің кейбірінде әлсіреп, ішкі деңгейде зорлық-зомбылықтың артуымен байланысты болды. Жаңа үкімет немесе билікке қол жеткізе алғандар өздерін жұмылдырылған қоғамдармен татуласып, әлеуметтік-саяси төңкерістерді қамтамасыз ету үшін ұлттық консенсусқа жете алмады. Олар, сондай-ақ, қауіпсіздік техникасын реформалауды және қайта құруды жүзеге асыра алмады және өздерінің егемен территорияларында, әсіресе Сахель аймағында, Синай түбегінде және оңтүстік Йеменде перифериялық аймақтарды бақылауды қалпына келтіре алмады.

Үшінші әсер – бұл жасырын қақтығыстарда кристалданған геосаяси даулардың шоғырлануы. Араб көтерілістерінің салдары Таяу Шығыстағы қатынастарға және биліктің құрылымына үлкен әсер етеді. Алдағы жылдары аймақты құратын Сауд Арабиясы, Иран және Түркия арасындағы бәсекелестік пен билік күресін мойындау өте маңызды. Бұл бәсекелестіктің негізгі ерекшеліктері:

- Сауд Арабиясы мен Иран шынайы геосаяси мақсаттарға қол жеткізу үшін сектанттық манипуляцияны қолдануы;
- суннит әлеміндегі қатты келіспеушіліктер, мысалы, Сауд Арабиясы мен Катар арасында;
- Түрік билігі. Көптеген елдерде ел саяси және экономикалық табыстың үлгісі ретінде қарастырылады. Дегенмен, бұл аймақтағы түрік домені немесе нео-османлы тәртібіне аударылмайды. Керісінше, Түркия осы сценарийде өзінің жұмсақ күшін жоғалтты. Алайда, ол «Мұсылман бауырластығы» қарым-қатынастарына әсер етті және Сириядан кейінгі Асад Сирияға әсері зор;
- Иранның ықпалды кеңейту шегіне жетуі мүмкін және оның өңірлік қауіпсіздікке сындарлы үлес қосуға қабілеті төмендей алады. Оның ядролық бағдарламасы Иранға ерекше өзектілік беріп, Парсы шығанағындағы араб көршілері арасында алаңдаушылық тудырды. Араб көктемі Сириядағы азаматтық соғыс нәтижесінде аймақтағы Иранның әлсіреуіне жанама әсер етті.

Аймақтың ескі геосаяси эпицентрлері (Каир, Дамаск және Багдад) күрделі өтулерді (Египет), азаматтық соғысты (Сирия) және этникалық және сектанттық топтарды (Ирак, Ливан және Сирия) бастарынан өткізуде. Бұл Парсы шығанағындағы Сауд Арабиясы мен Катар басқарған консервативті монархияларға геосаяси вакуумды толтыруға жол ашты. Жүйелік деңгейде арабтардың оянуы аймақтағы жаңа әлеуметтік-саяси және экономикалық шындықты тудырады, кейбір мемлекеттер күшейе түскендіктен емес, керісінше басқа мемлекеттер әлсіз және нәзік болғандықтан, биліктің теңгерімін өзгертті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Давыдов А.А. *Арабские революции 2011 года: системная диагностика. // Системный мониторинг глобальных и региональных рисков: Арабская весна 2011 г. – Москва, 2013. – С. 52-69.*
2. Баранов Н. *Проблемы безопасности на Ближнем и Среднем Востоке. – Москва, 2014. – С. 412.*
3. Sadiki L. *Popular Uprisings and Arab Democratization. International Journal of Middle East Studies, 2000. vol. 32. – P. 71–79.*
4. Eyadat Z. *The Arab Revolutions of 2011: Revolutions of Dignity // Change and Opportunities in the Emerging Mediterranean / S. Calleya, M. Wohlfeld. Malta: Gutenberg Press. – 2012. – P. 319.*
5. Исаев Л.М., Шишуккина А.Р. *Египетская смута XXI века. – М.: Либроком, 2012. – С.512.*
6. Rózsa E. *Geo-Strategic Consequences of the Arab Spring. – Barcelona, European Institute of the Mediterranean, 2013. – P.6.*

7. События в Северной Африке и на Ближнем Востоке: причины и следствия / подгот. И. Лабинская. // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2011. – № 8. – С. 52–66.
8. Totten M.J. *Arab Spring or Islamist Winter?* *World Affairs Journal*. 2012. 174(5). – P. 23.
9. MABON S. *The Middle Eastern Great Game*. – Zürich, ISN-ETH, *International Relations and Security Network*, 2013. – P.2.
10. Anderson L. *Searching Where the Light Shines: Studying Democratization in the Middle East*. *Annual Review of Political Science*, 2006, vol. 9. – P.189-214.
11. Сапронова М. *Прошлое, настоящее и будущее Арабской весны*. – Москва, 2014. – С. 54.
12. Подгорнова Н.П. *Страны Магриба в поисках оптимального пути развития (сборник статей)* / Н.П. Подгорнова; Ин-т Ближнего Востока. – Москва: Ин-т Ближнего Востока, 2016. – С. 67
13. Carothers T. *Think again: Middle East democracy*. *Foreign policy*, 2009. – Vol.5. – P. 26.

МРНТИ 11.15.83

Муханова Г.Б.¹

¹Phd докторант, кафедра политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая г. Алматы, Казахстан

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ: ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИССЛЕДОВАНИЮ

Аннотация

В статье рассмотрены особенности патриотического сознания казахстанцев: любовь к Родине, историческая память, культурные традиции, готовность к защите своего Отечества; и отношение к ним современной молодежи. Описана структура патриотического сознания, условно разделенная на чувственный и рациональный уровни, которые тесно связаны с эмоциональной сферой человека, его нравственными чувствами.

Интерес к данной теме определяется, на наш взгляд, потребностями дальнейшего совершенствования системы воспитания детей и молодежи, создания современной государственной молодежной политики в Казахстане, всецело зависимой от философской рефлексии проблем патриотизма. Стремления сохранить территориальную целостность страны, возвысить ее могущество и авторитет нашего государства нуждаются в опоре на ясно сформулированные патриотические идеалы. Духовная самостоятельность личности и общества не возможна без определения своего отношения к патриотическим ценностям.

Новому казахстанскому патриотизму присущ, наряду со специфическими особенностями, также и общие свойства, свойственные феномену патриотизма как социокультурного феномена.

Ключевые слова: патриотическое сознание, историческая память, долг, честь, мужество, героизм.

Г.Б. Муханова¹

¹Phd докторант, Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы
Абай атындағы ҚазҰПУ
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ПАТРИОТТЫҚ САНА СЕЗІМ: ЗЕРТТЕУДІҢ САЯСИ ТАЛДАУЫ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстанның патриоттық сезімінің ерекшеліктері: Отанға деген сүйіспеншілік, тарихи жады, мәдени дәстүрлер, Отанын қорғауға дайындық, қазіргі заманғы жастардың оларға деген көзқарасы. Патриоттық сананың құрылымы шартты түрде адамның эмоционалдық саласымен, оның моральдық сезімімен тығыз байланысты сезімтал және ұтымды деңгейлерге бөлінген.

Осы тақырыпқа қызығушылық біздің ойымызша, балалар мен жастарды тәрбиелеу жүйесін одан әрі жетілдіру, Қазақстанда қазіргі заманғы мемлекеттік жастар саясатын құру қажеттіліктерімен айқындалады. Елдің аумақтық тұтастығын сақтауға, оның құдіреті мен беделін көтеруге ұмтылу біздің мемлекеті-

міздің айқын тұжырымдалған патриоттық идеалдарға сүйенуді қажет етеді. Жеке тұлға мен қоғамның рухани дербестігі өзінің патриоттық құндылықтарға деген көзқарасын анықтаусыз мүмкін емес.

Жаңа қазақстандық патриотизмге ерекше ерекшеліктерімен қатар, әлеуметтік-мәдени феномен ретінде патриотизм феноменіне тән жалпы қасиеттер тән.

Кілт сөздер: патриоттық сана, тарихи жады, борыш, құрмет, ерлік, батылдык.

*G.B. Mukhanova*¹

*¹Phd-programstudent, Department of political science and social and philosophical disciplines
KazNPU named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

ATRIOTIC CONSCIOUSNESS IN MODERN KAZAKHSTAN: A POLITICAL APPROACH TO RESEARCH

Abstract

The article discusses the peculiarities of the patriotic consciousness of Kazakhstan: love for the Motherland, historical memory, cultural traditions, readiness to defend their Fatherland; and the attitude of modern youth towards them. The structure of patriotic consciousness is described, conventionally divided into sensual and rational levels, which are closely related to the emotional sphere of a person, his moral feelings.

Interest in this topic is determined, in our opinion, by the needs of further improving the system of raising children and youth, creating a modern state youth policy in Kazakhstan, entirely dependent on philosophical reflection on the problems of patriotism. Aspirations to preserve the territorial integrity of the country, to raise its power and authority of our state need to rely on clearly formulated patriotic ideals. Spiritual autonomy of the individual and society is not possible without determining their attitude to patriotic values.

Along with specific features, the new Kazakhstani patriotism also has common features typical of the phenomenon of patriotism as a sociocultural phenomenon.

Keywords: patriotic consciousness, historical memory, duty, honor, courage, heroism.

Важным компонентом духовной жизни современного казахстанского общества является патриотическое сознание. В научных исследованиях последних лет уделяется достаточное внимание проблемам проявления казахстанского патриотизма и формирования патриотического сознания граждан Республики Казахстан в условиях современности. Однако изложение природы патриотизма, анализ новых элементов его содержания с учетом современных изменений, происходящих в казахстанском обществе, нуждается в дальнейших разработках. Патриотическое сознание и патриотические идеи являются важными компонентами любой социальной системы, на различных исторических отрезках времени. С их помощью можно оценить социальные качества и свойства личности. Вследствие этого необходимо признать, что разработка научно обоснованного подхода к формированию патриотического сознания является одной из задач казахстанской науки в период модернизации общественного сознания, в условиях «Третьей модернизации Казахстана» [1].

Патриотизм как традиционная ценность общественного сознания нуждается в социальном обновлении, в новых вариантах философского объяснения с использованием источников, не оказавшихся в поле зрения прежних поколений. Это духовное наследие мыслителей по вопросам патриотизма было прежде сосредоточено в зарубежье, сейчас оно изучается, вводится в научный оборот, восстанавливая во всей полноте отечественные духовные традиции.

Интерес к данной теме определяется, на наш взгляд, потребностями дальнейшего совершенствования системы воспитания детей и молодежи, создания современной государственной молодежной политики в Казахстане, всецело зависимой от философской рефлексии проблем патриотизма. Стремления сохранить территориальную целостность страны, возвысить ее могущество и авторитет нашего государства нуждаются в опоре на ясно сформулированные патриотические идеалы. Духовная самостоятельность личности и общества не возможна без определения своего отношения к патриотическим ценностям.

Процессы глобализации, вхождение Казахстана в глобальное социальное пространство делают вопросы патриотического воспитания особенно актуальными. Наша задача – не раствориться в космополитических настроениях, а патриотическими установками нацелить каждого человека, особенно молодое поколение, на служение Отечеству, активное деятельностное творчество во имя Родины.

Патриотизм, выступает как сложное образование по своей структуре и содержанию, и формируется в результате эволюции высокоразвитого самосознания и проявляется в любви к своему отечеству, его народу, языку, искусству и культуре в целом, а также ценностных ориентаций и установок, требующих своего реального воплощения в разнообразной социальной деятельности. В структуре патриотического сознания можно выделить следующие уровни: эмотивный (уровень патриотических чувств), рациональный (уровень патриотического самосознания как совокупности соответствующих идей, взглядов, концепций) и конативный (уровень патриотических установок и поведения). Исходя из этих уровней в структуре патриотического сознания мы видим, что формирование патриотического сознания в процессе социализации индивида и начинается с естественной бессознательной привязанности человека к отчому дому и родному краю благодаря восприятию непосредственной территории своего проживания, её природных особенностей, быта, образа жизни, особенностей национальной культуры, искусства, что сопровождается возникновением целой гаммы сложных эмоций, чувств, переживаний, настроений, способствующих освоению и закреплению в сознании индивидов патриотических стереотипов, идеалов, установок, ориентаций, традиций. Патриотизм начинается с любви к своей земле, к своему аулу, городу, региону, с любви к малой родине. Итолько на основе совокупности чувств к «малой» и «большой» родине (к отечеству) возникает патриотизм как система особых теоретических построений (идей, взглядов, убеждений), реализующихся через политические, правовые и иные идеологические формы, и проникнутые этими чувствами и идеями соответствующие действия, поступки людей, отражающие определенный уровень развития их патриотического сознания. С данных позиций формирование патриотизма предстаёт как процесс постепенной генерализации, последовательного расширения в патриотическом сознании объёма представлений и стереотипов о своём родном крае и отечестве, движения от эмоциональных основ патриотизма к егорациональному уровню. Следует отметить что в современных условиях жизни казахстанского общества проявляется и иррациональный патриотизм как ответна не рациональный, а эмоциональной реакции на неудовлетворённость разными сторонами происходящих в стране процессов.

Новому казахстанскому патриотизму присущ, наряду со специфическими особенностями, также и общие свойства, свойственные феномену патриотизма как социокультурного феномена.

Во первых, казахстанский патриотизм выступает как возвышенное эмоциональное чувство любви к Родине, родной земле, к месту где родился и вырос, где сохранились безусловные, позитивные воспоминания, как отношение к Родине ограничивающееся, главным образом, уровнем эмоционального отражения, проявления в абстрактной форме любви к природе, родному краю, отчому дому, к картинам детства и т.д. Многими людьми патриотизм понимается именно так. Значит патриотизм – это проявлении возвышенного чувства любви к Родине, особенно в духовном и нравственном смысле.

Во-вторых, патриотизм, наряду с эмоциональной стороной включает и деятельностный момент. Так как патриотические чувства не ограничивается выражением глубокой и возвышенной любви к Отечеству, они побуждают к активным действиям, поступкам на благо своей Родины.

В-третьих, патриотизм – это общественное явление, так как именно особенности исторического развития общества, государства, политика его правящей элиты, определяют ее содержание и характер.

В-четвертых, именно посредством патриотизма как духовно-творческого акта происходит возвышения личности, обладающей нравственными качествами. В этой позиции человек чувствует себя полностью сопричастным с Родиной, они выражаются как единое целое, поэтому служение Родине является осознанным и добровольным решением личности и определяет его духовный рост.

В современной культуре казахстанского общества возникает потребность обращения к истокам и предпосылкам, обеспечивающим процессы преемственности в духовном развитии общества, несмотря на динамизм и инновационность происходящих в нем преобразований. Любая эпоха стремится идентифицировать и понять себя посредством соотнесения с предшествующей традицией, которая способствует сохранению неповторимого облика культуры, обеспечивает трансляцию жизненных принципов и, прежде всего, моральных ценностей из поколения в поколение. Вот почему развитие общества и культуры невозможно без осмысления сущности и социокультурной значимости патриотизма – одной из ключевых национальных ценностей.

Патриотізм (греч. πατριότης – соотечественник, πατρίς – отечество) – нравственный и политический принцип, социальное чувство, содержанием которого является любовь к Отечеству и готовность подчинить его интересам свои частные интересы. Исторический источник патриотизма – веками и тысячелетиями закреплённое существование обособленных государств, формирующее привязанность к родной земле, языку, традициям [2].

Содержание и направленность патриотизма, а также уровень патриотического сознания определяются, прежде всего, духовным и нравственным состоянием общества, его историческими корнями, питающими общественную жизнь поколений.

В патриотическом сознании казахстанцев можно выделить следующие особенности:

- 1) проявление любви к своей Родине;
- 2) отношение к истории Отечества, исторической памяти;
- 3) отношение к культурным традициям и обычаям своего народа;
- 4) готовность к самопожертвованию для защиты своего Отечества.

Патриотическое сознание определяет характер поступков, их целесообразность, мотивы поведения в той или иной ситуации. Патриотическое сознание выступает как единство глубоких и прочных идейных убеждений. Сознание определяет отношение личности к Родине, политике государства, характеру общественных отношений, к патриотическому долгу, потребности быть полезным Родине. Сущностью патриотического сознания является исторически сложившаяся система взглядов, норм, ценностей основной массы населения, разделяющей и обожествляющей их, делом, доказывающим свою любовь к Родине, преданность Родине.

Историческая память составляет одну из основ осознания человеком своего «я» в семейной родословной и в истории своего народа, понимания нашего «мы» в национальной и культурной общности страны. Ее роль особенно важна в формировании ценностного отношения граждан страны к своему Отечеству в настоящее время, когда в казахстанском обществе происходит трансформация духовных ценностей, социальных институтов и нравственных регуляторов поведения, когда преобразуются отношения между гражданами и государством. «Мы строим меритократическое общество, где каждый должен оцениваться по личному вкладу и по личным профессиональным качествам. Такая система не терпит кумовства. Это форма развития карьеры в отсталых обществах.

Задача не в том, чтобы заниматься перечислением положительного и отрицательного в накопленном опыте. Задача в том, чтобы понять два непреложных правила» [3].

Патриотическое сознание казахстанцев в последнее время подвергалось значительным испытаниям, что связано, прежде всего, с модификацией самого понятия Родины. Патриотическое сознание молодежи Казахстана, как неотъемлемой части граждан Казахстана, в последнее время подвергалось значительным испытаниям, что связано, прежде всего, с модификацией самого понятия Родины. Считает себя патриотами и просто любит Родину гораздо большее число молодежи, чем осознает, что надо подкреплять эту любовь конкретными делами, что подтверждается социологическими исследованиями. По результатам опроса, проведенного автором среди алматинских студентов в 2017 году в Алматы, считают себя патриотами 57% опрошенных, не считают – 22%, затруднились ответить 21%. Опираясь на результаты такого же опроса в 2000 годы, по которым считают себя патриотами 87% опрошенных, не считают – 11%, затруднились ответить 2%. Прослеживается тенденция к снижению уровня патриотического сознания молодого поколения казахстанцев, происходит принижение и подрыв чувства Родины, а само понятие Родины уходит на задний план.

Вся героическая и драматическая история Казахстана, ее величайшая культура представляют собой многовековые корни духовных и патриотических ценностей, являющихся стержнем общественного бытия, деятельности в любой сфере нашей жизни. Народная культура (традиции, обычаи, обряды, фольклор и т.п.) является цементирующим звеном социокультурной преемственности. В силу этого без этнокультурной самоидентификации невозможно формирование и развитие у подрастающего поколения глубоких позитивных чувств к истории, традициям своего народа и, в конечном счете, истинной любви к Отечеству.

В культурологических источниках культурная традиция определяется как явление духовной жизни, важнейший элемент общественного и национального сознания, который обеспечивает самоидентичность культуры конкретного народа при любых изменениях в нравственно-нормативной сфере жизни общества. Культурная традиция объединяет все стороны жизни конкретного народа в неповторимую духовно-смысловую целостность. Человек при рождении застает конкретное культурно-историческое пространство, оказывающее значительное влияние на формирование ценностных приоритетов его картины мира и образа жизни. Осуществляя выбор ценностных ориентиров и способов взаимодействия с социокультурным окружением, он включается в культуротворческую деятельность своего народа.

Последнее время среди молодого поколения казахстанцев возрос интерес к истории, следовательно, возрос интерес к традициям и обычаям народа, так как без этого практически невозможно понять и дать полноценную оценку историческим событиям. Дается достаточно высокая оценка культурным традициям как одному из главных факторов консолидации казахстанского общества. Все население Казахстана

осознает, что проживает на исконно казахской земле, с его исконными традициями, обычаями, культурой и языком. Поэтому интерес к культуре и языку титульной нации Казахстана вполне осознан и объективен. Наиболее важную роль в объединении казахстанского общества должен играть казахский язык, общность территории, культурные традиции и историческая память казахской нации. Поэтому на современном этапе развития Казахстана наблюдается большой интерес к исконно казахской культуре и казахскому языку со стороны других народов, проживающий на территории Республики Казахстан. Современные казахстанцы – это общенациональная целостность всех народов Казахстана и казахский национализм должен выступить как объединяющий фактор, ведущий к процветанию Казахстана.

Чувство любви к Родине всегда опирается на знание ее истории, без которой нельзя понять современности, осознать роль и место своей страны в мире. Историческая память – это сознательное обращение к прошлому, со всеми его плюсами и минусами, негативным и позитивным содержанием. Именно историческая память народа переносит социально-духовный импульс прошлого в настоящее, запечатлевая в общественном сознании, в чувствах и установках миллионов людей идеалы самоотверженного служения и преданности своему Отечеству, формируя их духовность и патриотизм, жизненный смысл и ценности.

Первое условие модернизации нового типа – это сохранение своей культуры, собственного национального кода. Без этого модернизация превратится в пустой звук.

Но это не значит консервацию всего в национальном самосознании – и того, что дает нам уверенность в будущем, и того, что ведет нас назад.

В современном Казахстане научное сознание из господствующей системы взглядов и представлений народа постепенно преобразует в единственную, безраздельно господствующую в казахстанском обществе политическо-идеологическую систему. При этом, достигается идейное единство всего народа, всех социальных групп и слоев казахстанского общества [4]. В этом состоит переворот в общественном сознании, совершенный реформированием казахстанского общества и нашедший поддержку народа. Такой переворот происходит не стихийно, а является результатом длительной, большой, целенаправленной политическо-идеологической работы казахстанского государства и общественных организаций. В обществе происходит дальнейшее углубление процессов сближения социальных слоев и национальностей, на базе которых сформировалась новая этнополитическая и гражданская общность людей – казахстанский народ. Поэтому все более заметными становятся общие, не зависящие от социальных и национальных различий черты поведения, характера, мировоззрения казахстанских людей.

Это означает, что ныне это одна из важнейших общих черт, характеризующая казахстанский народ как новую, этнополитическую и гражданскую общность людей [5]. Отмеченные закономерности единства общественного сознания казахстанского народа также распространяются и на патриотическое сознание в казахстанском обществе.

Основой казахстанского патриотизма и патриотического сознания, должен выступать национальный патриотизм автохтонного казахского народа. Это должно стать новым проявлением истинного патриотизма, когда население современного Казахстана осознает свою идентичность с исконно казахским народом как коренным насельником Казахстана со своей подлинной историей, культурой, языком и сознанием. Современный казахстанский патриотизм должен сформироваться на основе национального патриотизма казахского народа и выразиться в любви к своей казахской истории, казахской Родине, осознание своей идентичности с казахским обществом, с казахским языком и с исконно казахской землей.

Список использованной литературы

1. <https://informburo.kz/stati/statya-prezidenta-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya.html>
2. Назарбаев Н.А. За мир и согласие в нашем общем доме // *Казахстанская правда*. 1995. 25 марта.
3. Ценности и идеалы независимого Казахстана. /Под общей редакцией члена-корреспондента НАН РК, доктора социологических наук, профессора З.К. Шаукеновой. – Алматы, 2015. – С.26.
4. Конституция республики Казахстан. – Астана, Елорда, 2008. – С.3,6,8-14.
5. Абсаттаров Р.Б. Формирование казахстанского народа как гражданской и этнополитической общности // *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия социология*. – М., 2008. – №4. – С.91-93

Қ.Е. Тауенов¹, М.О. Жұмағұлов²

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,
«Әлеуметтану» мамандығының 1 курс докторанты

²Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,
«Әлеуметтану» мамандығының 1 курс докторанты
Алматы қ., Қазақстан

ЖАҒАНДАНУ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК «РУХАНИ ЖАҒҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ КОНТЕКСТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада қазақстандық білім беру жүйесін әлемдік жетекші құрылымдармен біріктіру қажеттілігі қарастырылады. Қазақстанда реформалардың маңыздылығын, оларды одан әрі іске асыру туралы. Мемлекеттің жетекші батыс мекемелерімен өзара іс-қимыл мәселесі қозғалды. Болашақ мамандарды даярлауға құзыреттілік көзқарастары саласындағы олардың әзірлемелерін талдау. Қазақстан үлкен жетістіктердің басында тұр және осыған байланысты ҚР Үкіметі ҚР БҒМ-мен бірлесіп болашақ мамандарды заманауи экономиканың өзгеретін жағдайларына байланысты оқыту бағытын өзгерту бойынша үлкен жұмыс атқарып келеді. Бітірушілердің төмен дайындыққа деген сұранысының болмауы олардың құны мен масштабына байланысты қоғамда танымал емес іргелі шараларды қабылдауды талап етеді. Автор жауапты органның шешімдерін жүйелеуге тырысады және білім беруді жаһандану жағдайында әлемде интеграциялаудың маңыздылығын негіздейді.

Түйін сөздер: білім, интеграция, құзыреттілік, үш деңгейлі білім жүйесі, латын әліпбиі, «Болашақ» бағдарламасы.

Тауенов К.Е.¹, Жұмағұлов М.О.²

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
докторант 1 курса по специальности «Социология»
Алматы, Казахстан

²Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
докторант 2 курса по специальности «Социология»
Алматы, Казахстан

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММЫ «ДУХОВНОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ»

Аннотация

В статье рассмотрен вопрос необходимости интеграции Казахской системы образования с ведущими мировыми структурами. О важности проводимых в Казахстане реформ, их дальнейшая реализация. Затронут вопрос взаимодействия государства с ведущими западными институтами. Анализ их разработок в сфере компетентного подхода в подготовке будущих специалистов. Казахстан находится в начале пути больших свершений, и поэтому Правительство совместно с МОН РК продельывает огромную работу по изменению направления подготовки будущих специалистов, в связи меняющимися реалиями современной экономики. Невостребованность выпускников, их низкая подготовка, требуют принятия кординальных мер, которые не популярны в обществе, в связи с их затратностью и масштабностью. Автор в статье пытается систематизировать принятые ответственным органом решения, и обосновать важность интеграции образования в глобализирующемся мире.

Ключевые слова: образование, интеграция, компетентный подход, трехступенчатая система образования, латинский алфавит, программа «Болашақ».

K.E. Tauenov¹, M.O. Zhumagulov²

*¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
1 year doctoral candidate in the specialty "Sociology"*

*²Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
2 year doctoral candidate in the specialty "Sociology"*

GLOBALIZATION AND NATIONAL SECURITY IN THE CONTEXT OF THE REALIZATION OF THE PROGRAM "SPIRITUAL REVIVAL"

Abstract

The article considers the need to integrate the Kazakhstani education system with the world's leading structures. On the importance of reforms in Kazakhstan, their further implementation. The issue of interaction of the state with the leading Western institutions is touched upon. Analysis of their developments in the sphere of competence approach in the training of future specialists. Kazakhstan is at the beginning of a path of great achievements, and in this regard, the Government, together with the ministry of education and science republic of Kazakhstan, is doing a tremendous job of changing the direction of training future specialists in connection with the changing realities of the modern economy. The lack of demand for graduates of their low preparation, require the adoption of fundamental measures that are not popular in society, due to their cost and scale. The author tries to systematize the decisions made by the responsible body, and justify the importance of integrating education in a globalizing world.

Keywords: education, integration, competence approach, three-level education system, the Latin alphabet, the Bolashak program.

Введение

Казахстан стал полноправным членом многих международных объединений, тем самым подтверждая свое стремление распространению мира и согласия. Задача достаточно сложная и не решается постановлениями и сторонним наблюдением. Внешнеполитическая активность Казахстана в первую очередь имеет целью обезопасить собственные границы от потрясений как политически-правовых, так и социально-экономических. Как показывает время правильно принимаемые решения внешнеполитическим ведомством плодотворно влияет на растущий авторитет страны на мировом пространстве. Протягивая руку дружбы в регулировании внешнеполитических потрясений (к примеру, в той же Сирии) Казахстан делает огромный шаг к эре всеобщего мира и согласия. Это путь который приведет нашу страну в конечном счете к развитию и процветанию. Уже сейчас Казахстан привлекает очень многих ученых и специалистов, не говоря о политологах и экономистов, как среда для творческой работы. Астана становится центром популяризирующем науку и культуру. И самое главное в завершающем этапе по построению плодотворного сотрудничества, конечно же является безопасность.

Опорой национального согласия и единства является многонациональный народ Казахстана, объединенный общей историей. В Казахстане на данный момент происходит накопление знаний, которое при государственной поддержке будет реализовано в разных проектах, как государственных, государственно-частных и полностью реализуемых за счет инвесторов.

В Казахстане на данный момент принято к реализации большое количество государственных программ, целью которых является достижение уровня развития первых тридцати развитых стран мира. Среди таковых программ, есть проекты по развитию образования, науки, культуры и искусства. Переход алфавита с кириллицы на латиницу самый масштабный проект, который планируется завершить к 2025 году. Переход на латиницу – это не прихоть, это веяние времени. Правительством принимается поэтапный алгоритм который должен безболезненно для населения этот проект завершить. Чтобы обеспечить перевод алфавита с кириллицы на латиницу, президент распорядился утвердить новый алфавит казахского языка, состоящий из 32 букв основанный на латинской графике.

«Перевод казахского языка на латиницу – это шаг к интеграции в глобальную систему науки и образования, обеспечения нашего духовного единства. На бывшем постсоветском пространстве, СНГ мы используем кириллицу, наши соотечественники в Китае используют арабскую вязь, наши братья на Западе используют латиницу. Выходит, что при разговоре у нас единый язык, но при чтении у нас три разных языка. Мы не можем понять друг друга. Не можем понять письменность. Это отдаляет нас. Сейчас мы стараемся изучать и познавать современную науку, технику, интернет. Это все сейчас основано на латинском алфавите. Мы сейчас работаем над тем, чтобы как можно быстро восполнить эти

пробелы. Перевод казахского языка на латиницу укрепит наше единство и духовно сблизит нас», – сказал Нурсултан Назарбаев [1].

Согласно Указа Главы государства в 2020-2021 гг. на латиницу перейдут предшкольные классы, 2021-2022 гг. – 1 класс, 2022-2023 гг. – 2 класс, 2023-2024 гг. – 3 и 4 классы, а к 2024-2025 гг. 5-11 классы. И так 2025 году Казахстан шагнет в новую эру. Новая страница в истории, старт которой мы с Вами наблюдаем сейчас является началом больших свершений. Ведь носова национальной безопасности это всеобщая образованность, а латиница это шаг в направлении к глобализирующемуся миру.

Казахстан не может похвастаться высоким уровнем знания населением английского языка. Просто рассмотрим независимые статистические данные. Такв ежегодном исследовании English Proficiency Index, определяющем уровень владения английским языком в различных странах мира, Казахстан с индексом 45,95 занял 67-е место из 80. Индекс владения оценивается как «очень низкий». Поэтому Министерство образования и науки РК активно работатет над внедрением в процесс обучения школьников и студентов английского языка, а переход на латиницу этому только поспособствует. Идея равноправного изучения английского языка наряду с казахским и русским, получившая официальное название «триединство языков», все отчетливее внедряется в систему национального образования и даже частично официальный документооборот. Эксперты утверждают, что массовое внедрение языка, на котором сейчас формируются основные потоки информации и научных знаний, положительно скажется на экономическом развитии страны.

Дискуссии по вопросам глобального образования

В четвертом пункте I раздела «О национальном сознании в XXI веке» статьи Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» (от 12 апреля, 2017 года) – «Культ знания» говорится:

- «Мы вступили в эпоху, где успешно жить сможет только высокообразованный человек, который может относительно легко менять профессию именно благодаря высокому уровню образования»;
- «Образование-самый фундаментальный фактор успеха в будущем. В системе приоритетов молодежиобразованиедолжно стоятьпервым номером» [2].

В период Советской истории нашей страны образование имело как свои плюсы, так и минусы, среди которых можно отметить массовость (практически всеобщая грамотность, была близка к 100%), широкий доступ к образованию для большинства населения, высокаямотивированность учащихся, уважение общества к образованию, очень качественное высшее техническое образование и т.д. Никто не сомневался что образование основа развития и процветания как страны так и общества. Если вспомнить школьное образование то можно отметить тот факт что вся страна сплюитлась вокруг школы и всячески ей помогала. Ученые писали многотомные диссертации о необходимости совершенствования образовательного процесса и продвижения его в массы.

Вступление Казахстана на путь рыночного развития внес свои коррективы в систему всеобщего образования, с учетом новым требований окружающего мира. Открытие новых производств, скачок в науке, научно-технический прогресс повлияли на подготовку кадров для экономики Независимого Казахстана. Повышение уровня и конкурентноспособность общего и профессионального образования теперь относится к стратегическим целям обеспечения национальной безопасности. И первым таким документом, важным нормативным трудом является Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года № 527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан». В частности в 19 статье данного закона говорится, что «Общественная безопасность обеспечивается решениями и действиями государственных органов, организаций, должностных лиц и граждан, направленными навоспрепятствование снижению интеллектуального потенциала страны» [3]. Из этого закона следует что одним из основных направлений деятельности государственных органов в сфере национальной безопасности является не только защита от внешних угроз, но и внутренних. Ведь необразованных людей очень просто увлечь в запрещенные преступные, религиозные организаций. А значит это глобальная задача для всей страны., поднять уровень образования и сделать его доступным и привлекательным. Плюс в рыночной экономики в том что, открытая экономика порождает конкуренцию в сфере образования, а интеграция в этот процесс позволит нашей молодежи получать образование не только в границах Казахстана, но и за его пределами.

В своей книге «Эра Независимости» Лидер Нации Н.А. Назарбаев говорит: «Государство, отказавшись от монополии в этой сфере, способствовало внедрению в нее рыночных механизмов. Появились учебныезаведения нового типа (гимназии, лицеи, колледжи, академии), программы стали более разнообразными и гибкими, педагогам разрешилииспользовать в своей практике авторские

учебные курсы» [4;82]. Тем самым разъясняя становление системы трехуровневого образования, по которому Казахстан намерен развиваться дальше.

Образование в современном мире имеет некоторые особенности, в сравнении с образованием советского периода. На вооружение государственным органом в сфере образования взято модная на данный момент и проходящая апробацию компетентностная структура, так называемый компетентностный подход.

Впервые проблема исследования компетенций возникла в конце 60-х годов XX века в США, когда сложилось представление о том, что неудовлетворительная профессиональная деятельность специалистов в различных областях экономики связана с некомпетентностью их преподавателей. Как следствие был поставлен вопрос о том, какими компетенциями должен обладать тот, кто учит, для эффективного достижения педагогических целей и какие свойства человека позволяют успешно выполнять действия в разных сферах жизни. До начала XXI века детально обсуждались задачи такой подготовки специалистов в отдельных областях, чтобы их собственные характеристики, а не только знания и навыки, давали им возможность решать профессиональные задачи в условиях риска и неопределенности.

Британский психолог Дж.Равен под компетентностью понимает специфические способности, обязательные для действий в определенной предметной области, включающие а) узкоспециальные знания; б) особого рода предметные навыки, способы мышления; в) осознание ответственности за свои действия на основе ценностей и установок. По Равену, компетентность «состоит из большого числа компонентов, многие из которых относительно независимы друг от друга, [...] некоторые компоненты относятся скорее к когнитивной сфере, а другие – к эмоциональной, [...] эти компоненты могут заменять друг друга в качестве составляющих эффективного поведения». Быть компетентным для человека – значит иметь набор компетенций разного уровня. Автор подробно анализирует компетенции, которые требуются обычным гражданам, политикам, работникам социальной сферы, служащим. Книга Равена важна тем, что в ней систематически изложены новые концептуальные основания для анализа и мониторинга компетенций. Именно после этой книги начинается не просто исследование компетенций, но и реформатирование всей мировой образовательной системы под этот результат.

Приведу один отрывок из книги Равена: «На вопрос, какие качества необходимы для выполнения предлагаемой молодым людям работы, мы получили следующий список ответов (Равен, 1977):

- способность работать самостоятельно без постоянного руководства;
- способность брать на себя ответственность по собственной инициативе;
- способность проявлять инициативу, не спрашивая других, следует ли это делать;
- готовность замечать проблемы и искать пути их решения;
- умение анализировать новые ситуации и применять уже имеющиеся знания для такого анализа;
- способность уживаться с другими;
- способность осваивать какие-либо знания по собственной инициативе (т.е. учитывая свой опыт и обратную связь с окружающими);
- и умение принимать решения на основе *здравых суждений* – т.е. не располагая всем необходимым материалом и не имея возможности обработать информацию математически [4; с. 40].

Инструменты исследования

Критикуя или наоборот обожествляя людей принимаемых столь важные решения оставляющими след в истории страны, мы иногда забываем о такой вещи как статистика. Возможно многие из нас не серьезно относятся к сухим цифрам, но эти данные реально отображают состояние экономики, социальной политики, уровня образования, культуры и т.д.

Согласно рейтинга стран по уровню образования проводимых ООН, наша страна занимает 39-е место отставив позади себя все Среднеазиатские страны и такие страны как Грузия, Азербайджан, Португалия, Румыния и т.д.

В списке самого рейтинга числятся 188 страны, и данный показатель является выше среднего. Наша система образования выглядит не просто застывшей консервативной подсистемой общества, а напротив делает уверенные шаги в сторону глобального мира, не страшась новых вызовов. Не так много времени прошло с тех пор как наша система переняла западный опыт и Болонский процесс прочно вошел в нашу жизнь. Болонский процесс как одна из форм глобализации подталкивает общество и государство более активному действию.

В марте 2010 года Казахстан официально присоединился к Болонской декларации и стал 47-м членом Европейской зоны высшего образования и первым центральноазиатским государством, признанным

полноправным членом европейского образовательного пространства. После присоединения к Болонскому процессу в системе высшего образования Казахстана произошли серьезные изменения:

1. Произошло присоединение казахстанских вузов к Великой Хартии университетов, которую в настоящее время подписали более 650 университетов мира, что позволит приблизить отечественное образование к европейским стандартам. Великую хартию подписали более 60 казахстанских университетов.

2. Осуществлен переход на трехуровневую модель подготовки специалистов: бакалавр-магистр-доктор PhD, основанную на принципах Болонской декларации [6].

Самой главной задачей современного образования является создание социального порядка общества. Возможно мы не имеем ввиду утопическое общество Томас Мора, но по крайней мере мы должны к этому стремиться. Ведь образование вакцина от многих бед. От нее зависит и уровень культуры, социального обеспечения, развитие туризма, преступность, все и вся зависит от уровня образованности общества. Примером здесь могут быть страны Европы, где практически отсутствуют тюрьмы, как таковые в нашем понимании. Норвегия, Исландия, Швейцария, это те страны где практически безопасно жить. И если сравнить уровень преступности с уровнем образованности который уже был предложен Вашему вниманию то вырисовывается вот такая картина 4, 7 и 11 место соответственно. Это говорит о том что нам не нужно бороться и отдавать все силы против преступности, нам: обществу государству нужно объединится и отдать все силы чтобы подрастающее поколение получило достойное образование. Это огромный спектр работы, где и оклад учителей, уважение к педагогу, правильно подобранные программы, планомерное введение новшеств, и т.д.

Заключение

В своих ежегодных посланиях Глава государства постоянно затрагивает и ставит задачи перед Правительством вопрос о качестве предоставляемых услуг, среди которых конечно же выделяется качество образования. Роль высшего образования для молодого государства обуславливается необходимостью внедрения новых технологий в производство, уменьшение затрат, сокращение отставание страны от мировых держав, стать локомотивом развития региона.

В связи с этим важным видится вопрос подписания Главой государства закона о «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам расширения академической и управленческой самостоятельности высших учебных заведений». По словам министра образования и науки РК ЕрланСагадиевпредусмотрено поэтапное расширение академической и управленческой самостоятельности вузов с учетом опыта Назарбаев университета. Данные изменения регулируют три основных направления деятельности вузов. Первое – академическую; второе – управленческую; третье – финансовую».

Академическая свобода – это наделение вузов полномочиями по самостоятельному определению содержания программ повышению качества обучения. Это важно в условиях перехода к новой экономике, когда потребность в квалифицированных кадрах и новых профессиях возрастает все больше. Сегодня высшее образование не всегда может оперативно реагировать на вызовы, диктуемые рынком труда, в связи с эти МОН РК во исполнение реализации 78 шага Плана нации «100 конкретных шагов» планомерно реформирует систему высшего и послевузовского образования.

Список использованных источников:

1. <https://www.zakon.kz/4865601-nazarbaev-o-perehode-na-latinit-su-eto.html>
2. *Статья Главы государства "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания"*. http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya
3. *Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года № 527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан»* https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31106860
4. Назарбаев Н. А. *Эра независимости*. – Астана, 2017. – 508 с.
5. Равен Дж. *Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация*. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
6. <https://iqaa.kz/bolonskij-protsess/bolonskij-protsess-v-kazakhstan>.

Набиев В.Г.¹

¹PhD докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая

ТРАДИЦИОННАЯ КУЛЬТУРА И ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ

Аннотация

Необходимо отметить, что содержание понятия "традиция" неоднократно менялось. Вплоть до шестидесятых годов нашего века научный взгляд на понятие "традиция" определялся тем подходом, который был сформулирован Максом Вебером и сводился к жесткому противопоставлению категорий традиционного и рационального. Традиционные институты, обычаи и способ мышления рассматривались как препятствия к развитию общества. Собственно, интерес исследователей сосредотачивался на проблемах модернизации, и потому традиционные черты определялись главным образом в негативных терминах, как оппозиция модернизации. Соответственно, если исходить из данной точки зрения, процессы модернизации всегда подрывают, ослабляют и вытесняют традицию. Традиция рассматривалась как явление отмирающее, неспособное ни реально противиться современным формам жизни, ни сосуществовать с ними. На традиционные явления культуры смотрели как на рудимент, который должен был исчезнуть по мере все возрастающей активности модернизационных процессов.

Ключевые слова: традиция, этнос, генезис культуры, культура этнической диаспоры, традиционные институты, модернизация, развития общества.

В.Г. Набиев¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ

саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты

ДӘСТҮРЛІ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

«Дәстүр» ұғымының мазмұны бірнеше рет өзгерді. Біздің ғасырдың алпысыншы жылдарына дейін «дәстүр» түсінігінің ғылыми көзқарасы Макс Вебер анықтаған дәстүрлі және ұтымды санаттардың қатал қарсылығы көзқарасымен тұжырымдалған. Дәстүрлі институттар, әдет-ғұрыптар мен ойлау тәсілдері қоғам дамуына кедергі ретінде қаралды. Шындығында, зерттеушілердің қызығушылығы модернизация проблемаларына бағытталды, демек, дәстүрлі ерекшеліктер, негізінен, жаңғыртудың қарсыласы ретінде теріс тұрғыда анықталды. Тиісінше, егер біз осы тұрғыдан қарасақ, жаңғырту процестері әрдайым дәстүрді әлсіретіп, кейінге шегіндіреді. Дәстүр қазіргі өмірдің нысандарына қарсы тұра алмайтын немесе олармен бірге өмір сүре алмайтын өлім құбылысы ретінде қарастырылды. Дәстүрлі мәдени құбылыстарға, жаңғырту үдерістерінің белсенділігі арта түскендіктен жоғалып кету керек деген көзқараспен қарады.

Түйін сөздер: дәстүр, этнос, мәдениет генезисі, этникалық диаспора мәдениеті, дәстүрлі институттар, жаңғырту, қоғамның дамуы.

V.G. Nabiev¹

¹PhD doctoral candidate of the department of political science and socio-philosophical disciplines
Abai Kazakh National Pedagogical University

TRADITIONAL CULTURE AND FEATURES OF FORMATION

Abstract

It should be noted that the content of the concept of «tradition» has changed several times. Up to the sixties of our century, the scientific view of the concept of "tradition" was determined by the approach that was formulated by Max Weber and was reduced to a rigid opposition of the categories of traditional and rational. Traditional institutions, customs and ways of thinking were seen as obstacles to the development of society. Actually, the interest of researchers focused on the problems of modernization, and therefore the traditional features were determined mainly in negative terms, as the opposition of modernization. Accordingly, if we proceed from this

point of view, the processes of modernization always undermine, weaken and supplant tradition. Tradition was seen as a dying phenomenon, unable to either really resist modern forms of life, or coexist with them. The traditional cultural phenomena were viewed as a rudiment, which was supposed to disappear as the activity of modernization processes increased.

Keywords: tradition, ethnos, genesis of culture, culture of ethnic diaspora, traditional institutions, modernization, development of society.

Как известно, что главными факторами, оказывающими действие на формирование и развитие любой культуры, являются природный и социальный (политический, экономический, религиозный, языковой) факторы. Генезис культуры этнической диаспоры во многом будет зависеть от «наследства», то есть от того культурного содержания, которое будут нести в себе члены формирующейся диаспоры в новых условиях. Поэтому важно рассмотреть генезис этнической культуры. Этническая культура вступает в контакт с географической средой самыми разнообразными способами: через материальные объекты, созданные человеком, через многие виды деятельности, которые определяют форму и степень воздействия человека с природой, через отношение человека к окружающему его миру, обусловленное сложившимися у него ценностными критериями. Таким образом, культура входит в ландшафт и через процессы деятельности, через потоки энергии и информации, связывающие культуру и природу. В культурном ландшафте накапливается потенциал интеллектуально-духовной культуры [1]. Характер и многогранность связей между природным и культурным слоями в значительной степени зависят от уровня развития культурной составляющей ландшафта. Этническая культура с её традиционными способами и методами деятельности, традиционными обычаями наиболее органично связана с природными ландшафтами. Влияние природы наблюдается в использовании определённых материалов в изготовлении жилища, орудий труда, предметов быта и одежды.

В результате изменения условий развития этнической культуры неизбежно происходит дисбаланс (который выступает фактором культурной динамики) в системе взаимодействия всех структурных компонентов культуры. Этническая культура преобразуется, изменяется содержательно, приобретая свое новое состояние – состояние культуры этнической диаспоры. Определенное время этническая культура находится в состоянии кризисной динамики, которое, по словам Земскова В.Б., «определяется тем, что современное, находясь в оппозиции к традиционному, как главному препятствию на пути своего утверждения, апеллирует «через его голову» к архаическому пласту культуры как целому и архаическим элементам в традиционном. То есть *именно новое современное пробуждает архаику*» [2].

Традиционная «срединная» культура является консервативным хранителем устойчивой нормативности, сдерживающим элементом, ресурсом жизнестойкости. Недооценка традиционного может привести к ломке культурной систематики, а переоценка - стагнацией и регрессом. Необходим тонкий баланс всех трех элементов.

Относительно перехода, изменения состояния этнической культуры в состояние культуры этнической диаспоры целесообразно сформулировать ряд положений.

1. Дисбаланс в системе этнической культуры является фактором культурной динамики и начальным этапом формирования культуры этнической диаспоры.

2. Сохранность в основе этнической культуры и готовность к действию всех пластов культуры (архаического, традиционного, современного - термины Земскова В.Б.) обеспечивают успешность процесса культурной динамики и её трансформации в культуру этнической диаспоры.

3. В состоянии оптимального функционирования этнической культуры упомянутые её составляющие (архаическое, традиционное, современное) находятся в компромиссном комбинировании. В результате дисбаланса в структуре этнической культуры нарушается компромиссное комбинирование, и система приступает к поиску нового компромисса, т.е. к выработке новой систематики через обращение к архаическому, всегда готовому активизироваться под воздействием импульсов, являющимися результатом дисбаланса.

4. Трансформирование этнической культуры в культуру этнической диаспоры происходит при достаточно длительном историческом периоде функционирования этнической культуры в «пороговом режиме», когда встает вопрос о возможных вариантах выбора дальнейшего существования культуры в целом.

Бесспорно, что формирование культуры этнической диаспоры происходит через её адаптацию к природным и социальным факторам принимающей территории. Исследователи различных локальных поселений на территории Сибири (Петрова Е.В., Шелегина О.Н., Коровушкин Д.В., Бардина П.Е. и др.)

отмечают, что, как правило, культура этнической диаспоры «заимствует» экономические и политические условия принимающей её территории, а вот к природным, религиозным и языковым условиям адаптируется. В каждом конкретном случае степень и глубина адаптации к природным, религиозным и языковым факторам различна и зависит от природных условий формирования этнической культуры, близости религии и родственных языков. Таким образом, мы видим, что генезис культуры этнической диаспоры обусловлен готовностью этнической культуры к адаптационным процессам природного, языкового и религиозного характера. Механизмом, обеспечивающим данный процесс, а также сохранение и развитие культуры этнической диаспоры в целом, являются традиции. При различных интерпретациях механизмов культурной динамики ученые говорят о невозможности существования культуры без процесса трансляции традиций. Термин «культура» обозначает собственно феномен, а «традиция» – механизм её формирования, трансмиссии, функционирования; если культура – специфический способ человеческой деятельности, то традиция выражает один из существенных механизмов, при помощи которого осуществляется эта деятельность. Для того, чтобы этот механизм мог функционировать, накопленный опыт должен быть актуализирован и материализован. И только лишь в этом преобразованном новом качестве традиции предстают в виде реально функционирующих способов деятельности. Именно поэтому традиция присутствует и действует на всех исторических стадиях развития культуры и во всех сферах общественной жизни. Анализ представлений о традиции в истории философской и культурологической мысли показывает, что такие великие мыслители прошлого как Цицерон, Ф.Бэкон, И.Гейдер, Г.Риккерт в своих трудах, касающихся проблем культуры, затрагивали вопрос преемственности, передачи социального опыта, а нередко – и традиции как научной категории. Как самостоятельный предмет научно-теоретического анализа традиция начинает исследоваться в отечественной литературе на рубеже 60-70 гг. XX в. Наиболее яркие различия в способах определения традиции представлены Маркаряном Э.С. [3], Спиркиным А.Г. [4], которые рассматривают традицию как социальный опыт. С точки зрения Плахова В.Д., традиция представляет собой систему общественных отношений. В качестве трансисторической социокультурной связи интерпретирует традицию Берштейн Б.М. [5]. С позиций этнографии традиция рассматривается как способ хранения и передачи этнокультурной информации. В книге «Познание в мире традиций» Касавин И.Т. трактует традицию как универсальное средство анализа культуры и представляет её как неотъемлемое социокультурное измерение человеческой деятельности и общения, создающее основу для всего многообразия познавательного опыта [6]. Вслед за Маркаряном Э.С., под культурной традицией мы понимаем выраженный в социально-организованных стереотипах групповой опыт, который путем пространственно-временной передачи аккумулируется и воспроизводится в различных человеческих коллективах, и, дополнив, выступает механизмом формирования этнической культуры и культуры диаспоры. В данном исследовании относительно традиций мы придерживаемся следующих положений, сформулированных Батура А.А. Традиция – неотъемлемый атрибут общества; она реально существует; она направлена во времени. Традиция представляет собой форму адаптации человеческого общества к окружающей среде. Она имеет непрерывный, относительно устойчивый, инерционный характер и в то же время потенциально динамична, обнаруживает способность к существенной перестройке. Традиция носит избирательный характер и передается способами, отличающимися от генетического: вербальными, письменными, путем преемственности. Традиция включает в себя объекты социокультурного наследования (материальные и духовные ценности), в качестве традиций выступают определенные культурные образцы, институты, нормы, ценности, идеи, стили. Традиция является необходимым условием функционирования социальных и культурных систем.

1. Множество взглядов на содержание понятия «традиция» в их исторической ретроспективе представляются взаимодополняющими: их сочетание позволяет с большей степенью полноты охарактеризовать существенные признаки традиции (повторяемость, устойчивость, массовость, статичность, динамизм и т.д.), выявить её функции, то есть способность осуществлять определенного рода деятельность, необходимую для поддержания целостности системы, выживания и развития.

2. Традиция как полифункциональная система выступает одним из важнейших механизмов приспособления человеческих сообществ, социальных групп и отдельных индивидуумов к меняющимся условиям жизни, при этом функция культурной адаптации включает в себя несколько основных составляющих: информационно-коммуникативная, регулятивно-нормативная, аксиологическая, человекотворческая (социализирующая), инновационная, интегрирующая и др.

3. В переломные для этнической культуры периоды именно традиция выступает гарантом её сохранения и основным механизмом её формирования.

4. Рамки функционирования традиции не ограничиваются духовной сферой общества, они охватывают социально-политическую, экономическую, бытовую и другие стороны жизнедеятельности, между тем, традиция не существует вне культурообразующего поля этих сторон, следовательно, понятия «традиция» и «культурная традиция» синонимичны [7].

Адекватное понимание сущности и функционального своеобразия традиции как одного из элементов преемственной связи между различными стадиями развития культуры необходимо для построения концептуальной модели культуры в целом, а также для осмысления ее отдельных форм в их историческом прошлом и прогнозируемом будущем. Основой для выделения функций традиции, является, во-первых, то, что эти функции проявляются практически во всех формах социальной и культурной жизни, во-вторых, данные функции традиции отличаются не только масштабами своего влияния на современную жизнь, но и своим значением. Функции традиции находятся между собой в отношениях взаимопересечения и взаимодополнительности. Основные функции традиции: информационно-коммуникативная, регулятивно-нормативная, аксиологическая, функция социализации личности (человекотворческая), эмоционально-психологическая, инновационная, интегрирующая [8]. Информационно-коммуникативная функция традиции признается всеми исследователями. Традиции служат своего рода дополнительным инструментом, посредством которого культура «кодирует» мир явлений и помогает передавать информацию через времена и пространства, т.е. она является главным механизмом формирования и сохранения этнической культуры и культуры этнической диаспоры. Она создает условия для хранения, накапливания, систематизации этнически значимых элементов культуры. Каждая общность формирует свой комплекс норм и традиций, зашифрованных в определенной предметно-знаковой системе, что обеспечивает их понимание всеми членами общности, создает господствующий тип мироощущения, организует необходимое для единства общности социальное поведение, и в то же время воздвигает препятствие в системе коммуникативных отношений и иными культурами. Значимость регулятивно-нормативной функции традиции постоянно возрастает, так как идут усложнения связей и отношений индивидуального и общественного, личностного и коллективного, увеличения тенденции к росту многообразия форм культур.

Аксиологическая функция традиции заключается в том, что традиции рассматриваются как особого рода ценности (материальные, духовные, религиозные, моральные, эстетические, правовые и др.), принятые и поддерживаемые определенной культурой. В ценностях выражается субъективное отношение людей к миру, их представление о том, что необходимо и полезно для их существования в обществе. Эти представления выступают как проявление внутреннего мира человека. Традиция способствует социализации личности, т.е. выполняет человекотворческую функцию. Она фокусирует творческие усилия личности так, что эти усилия приобретают общезначимый характер. Традиция выстраивает мир культуры данного народа как специфическое, неповторимое, целостное образование. Диалектика развития культуры в историческом времени предусматривает два процесса: постоянная анимация традиций и регулятивное введение новаций, т.е. осуществляются стабилизирующая и инновационная функции традиции. Первая нацеливает общество на сохранение и укоренение фактов культуры, вторая – на решение творческих задач посредством содержательного-перетолкования унаследованных стереотипов действия.

И последняя, интегрирующая функция традиции заключается в том, что традиция сплачивает, объединяет людей в практических делах, помогает выработать единый, непредвзятый взгляд на события и явления. Критическая роль традиций сводится к тому, чтобы анализировать и оценивать процессы индивидуальной и общественной жизни, ориентировать на устранение негативных сторон, подчеркивать все позитивное с целью его повторения, тиражирования [9].

Таким образом, в заключение следует сказать, что традиции этнической культуры как совокупный опыт экономической, политической и духовной деятельности предшествующих поколений выступают необходимым объективным основанием становления нового общества, условием его конструктивного функционирования и развития. Разрушительное отношение к своему историческому наследию является признаком духовной незрелости. Сущность созидания заключается не в механическом отрицании наследия прошлого, а в его творческом освоении и применении для решения важных для общества проблем.

Список использованных источников:

1. Веденин Ю.А. *Очерки по географии искусства*. – М.: Российский научно-исследовательский институт культурного и природного наследия, 1997. – 224 с.
2. Земсков В.Б. *Дисбаланс в системе взаимодействия пластов культуры как фактор культурной динамики // ОНС*. – 2003. – № 2. – С. 136-142.

3. Маркарян Э. С. Узловые проблемы теории культурной традиции. // Советская этнография. – 1981. – №2. – С.78-96.
4. Спиркин А.Г. Человек, культура, традиция // Традиция в истории культуры. – М.: Наука, 1978. – 276 с.
5. Берштейн Б.М. Несколько соображений в связи с проблемой «искусство и этнос». // Советское искусствознание. – 1979. – №2. – С.56.
6. Касавин И.Т. Познание в мире традиций. – М.: Наука, 1990. – 206 с.
7. Батура А.А. Традиция как философско-культурологическая категория и ее социально-адаптационные функции: дисс. ... кандидата философских наук: 24.00.02. – Краснодар, 2000. – 149 с.
8. Арутюнов С.А. Взаимодополняемость инноваций и традиций. // Межкультурный диалог: лекции по проблемам межэтнического и межконфессионального взаимодействия. – М.: Изд-во РУДН, 2003. – С. 228.
9. Гумбольд В. Язык и философия культуры. – М.: Прогресс, 1985. – С.452.

МРНТИ 21.21.31

Жолмырза Асқар¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-нің "Дінтану" мамандығының 2-курс магистранты

МЕМЛЕКЕТ ПЕН ДІН АРАҚАТЫНАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Аңдатпа

Дін – ерте замандардан бері-ақ адамзат баласымен бірге жасасып келеді. Түрлі ерекшеліктерге байланысты адамдар арасында түрлі наным-сенім формаларының туындауы және олардың әр жерде әртүрлі деңгейде пісіп-жетіле отырып, дін ретінде қалыптасуы да өмір заңдылығы немесе рухани қажеттілігі еді. Адамзат тарихында бастан кешкен түрлі формациялар мен кезеңдерде діннің де формалары өзгеріп, халыққа қызмет етудегі рөлін жоғалтпай сақтап отырды.

Көптеген елдерде мемлекет пен заңның мәні мен пайда болуының теологиялық түсініктері ұзақ уақыт бойы басқа теорияларды мемлекет пен шіркеуді, дін мен заңды бөліп, мемлекеттік және құқықтық жүйелерді ұйымдастыру үшін гуманистік және демократиялық қағидаттарды енгізуге мүмкіндік берді, олар көптеген көзқарастарды, соның ішінде, мемлекет пен заң туралы көзқарастарды ұтымды етеді.

Кілт сөздер: дін, қоғам, адамзат тарихы, заң, діни реформалар, діни төзім, құқықтық жүйелер, мемлекет, діни бірлестік.

Жолмырза Асқар¹

¹магистрант 2 курса специальности «Религиоведение» КазНПУ им. Абая

ФОРМИРОВАНИЕ ОТНОШЕНИЙ ГОСУДАРСТВА И РЕЛИГИИ

Аннотация

Религия была с человеком с древних времен. Формирование религии как закона жизни или духовной необходимости зависело от особенностей различных форм верований среди людей и того факта, что они находятся на разных уровнях развития и расселены на разных территориях. В различных формах и этапах истории человечества религия также изменила свои формы и сохранила свою роль в служении людям.

Во многих странах теологические теории сущности и происхождения государства и права в течение длительного времени позволяли вводить в другие теории в гуманистические и демократические принципы разделения государства и церкви, религии и права, а также организации государственно-правовых систем, которые имеют множество взглядов, делая подходы в изучении государства и права более рациональными.

Ключевые слова: религия, общество, история человечества, право, религиозная реформа, религиозная толерантность, правовые системы, государство, религиозное объединение.

Zholmyrza Askar¹

¹undergraduate 2 course specialty "Religious" of the Abai Kazakh National Pedagogical University

FORMATION OF RELATIONS OF THE STATE AND RELIGION

Abstract

Religion has been with man since ancient times. The formation of religion as a law of life or spiritual necessity depended on the characteristics of various forms of beliefs among people and the fact that they are at different levels of development and settled in different territories. In various forms and stages of the history of mankind, religion has also changed its forms and retained its role in serving people.

In many countries, theological theories of the essence and origin of state and law for a long time allowed introducing into other theories humanistic and democratic principles of separation of state and church, religion and law, as well as organizations of state-legal systems that have many views, making approaches in studying state and law more rational.

Keywords: religion, society, human history, law, religious reform, religious tolerance, legal systems, state, religious association.

Мемлекет және діни ұйымдар, сондай-ақ заң және дін адамзат тарихында күрделі қарым-қатынаста болды. Алайда, дін де, құқық та, өзінің басқа да қасиеттері мен қызметтерінен басқа, әрдайым адам мінез-құлқының күшті реттеушісі болып табылды, ал діни ұйымдар мен мемлекеттер осындай мінез-құлық көрініс табатын ұйымдық формалар болып табылады.

Әлбетте, әлеуметтік мемлекет болып табылатын қазіргі заманғы мемлекет, әдетте, қоғамның әлеуметтік құрылымының басқа компоненттеріне үстемдік етеді. Мемлекеттің басымды және реттеуші рөлі әр түрлі себептермен анықталады: қолданыстағы құқықтық тәртіп, қоғамның дәстүрлі этикеттік бағыттылығы, мемлекеттік емес сектордың әлсіздігі және елеулі әлеуметтік мәселелердің болуы.

Әртүрлі ұйымдардың қызмет етуінің негіздерін, олардың құқықтарын, мақсаты мен міндеттерін белгілеуде негізгі рөл атқаратын мемлекет. Сонымен қатар, мемлекет тек сыртқы емес, сонымен қатар ұжымдық қызметтің ішкі мәселелеріне де қызығушылық танытады.

Діннің еліміздегі бірліктің бір дінгегі әрі рухани тірегі болуына ел Президенті мен Үкіметі тарапынан ұдайы назар аударылып келеді. «Мемлекет дін мен діни бірлестіктерден бөлінген» деп жария етілгенмен, олар шын мәнінде бір-бірінен оқшауланбайды. Бұл қарым-қатынасты серіктестіктің ерекше түрі деп те сипаттауға болады. Мемлекет пен дін бір-бірінен тәуелсіз бола отырып, бір-бірімен тығыз байланыста іс-қимыл жасайды. Екеуі қосылып та кетпейді, бөлініп те кетпейді. Бүгінгі таңда елімізде мемлекет пен діни бірлестіктердің арасында негізінен сенімді байланыс, сындарлы қарым-қатынас орнықты. Конфессияаралық қатынастар саласындағы еліміздегі салиқалы мемлекеттік саясаттың негіздері: біріншіден, ырықтандырылған (либералдық) заңнамалар, екіншіден, барлық діни нанымдарға төзімділікпен қарау, діни тағаттылық (толеранттылық) және үшіншіден, діни пікірлердің, діни көзқарастың алуандығы (плюрализм) болып отыр. Міне, осы үш шарт, тұтастай алғанда, Қазақстандағы дінге сенушілердің құқығын, дінді ұстану бостандығы қағидатын, рухани бірлікті нығайтуды іске асыру үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз етуде.

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін алғашқы жылдары жас, жаңа мемлекет – алдында экономиканы және әлеуметтік-саяси жағдайды тұрақты дамыту сияқты күрделі міндеттер мен мақсаттар тұрды. Сонымен қатар, сол кездердегі өте маңызды міндеттер мен мақсаттардың бірі болып ұлттық бірлікті сақтап қалу мен қоғамдағы руханилықтың дамуына қатысты мәселелер болған.

Қазақстанның бүкіл саясаты, дін саласындағы және басқа да бағыттарда болсын теңдік және еркіндік, демократия қағидаларынан тұрады. Конституцияда кімнің болса да ар-ождан бостандығына құқығы бекітілген, ал, «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» заңда әркімнің ар-ождан бостандығына деген қақысы бекітілген, ал ар-ождан еркіндігі әркімге өз еркімен, өзінің дінге деген қатысын анықтауына құқық береді, яғни дінге сене ме, сенбей ме, өз нанымын насихаттап, соған сай әрекет ете ме, етпей ме, өз ырқында, қалауы біледі [1].

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев: «...Біз барша діндердің теңдігі мен Қазақстандағы дінаралық келісімді қамтамасыз етеміз және бұған кепілдік бере аламыз. Біз исламның, өзге де әлемдік және дәстүрлі діндердің ең үздік дәстүрлерін дамытудамыз және оларды сыйлаймыз. Бірақ та заманауи зайырлы мемлекет құрып жатырмыз» – деп атап өткен болатын [2].

Біздің мемлекетіміздің дін саласындағы мұраттарының бірі зайырлылық сипатты сақтау еліміз жетекшілік етіп отырған жұмыстарындағы негізгі қағидаларының бірі болып табылады. Бірақ бұл жерде

зайырлылық дегеніміздің атеизм емес екендігін, оның мемлекет пен діннің өзара әріптестігіне тұсау салмайтындығын түсіну керекпіз. Қазақстанда мемлекет діннен бөлек және де ол діни бірлестіктердің қызметі біздің республикамыздың заңына қайшы келмесе, мемлекет оның жұмысына араласпайды. Сондай-ақ тағы да айтып өтер болсақ, біз Қазақстанда тіркелген діни ұйымдардың барлығы мемлекетпен өзара байланысып отырады [2].

Тарихта дінді ұстанбайтын адам болғанымен, діннен тыс қалған қоғамның болмағандығы шындық. Діни функциялардың қоғаммен, оның ішінде әлеуметпен арадағы қарым-қатынастарын тарихи үдеріссіз, әлеуметтік-қоғамдық өзгерістерсіз бөлектеп қарауға болмайды. Өйткені, дін кез-келген мемлекеттің пайда болу кезеңінен бастап, қалыптасу кезеңдерінде, даму үдерістерінде, сол мемлекетте өмір сүріп жатқан ұлттардың ұйысуына оң ықпал етумен қатар, діндер арасында немесе қандай да бір діни ағымдар әсерімен тыныштық пен бейбітшілікті бұзып, тұрақтылықтан ауытқытып жіберу мүмкіншілігі де жоқ емес [3]. Негізінен, әлемдегі адамзат мойындаған дәстүрлі діндер мен конфессиялар адамгершілік пен руханият құндылықтарына жетелейді.

Қоғам дегеніміз – әлеумет, яғни, адамдардың іс-әрекеттері мен бірігу формаларының жиынтығы. Міне, осы қоғамның және ондағы әлеуметтің дамуында діннің де атқарар рөлі зор. «Әлеуметтану» жайлы ой қозғаған Огюст Конт та кезінде дін мәселесін айналып өте алмаған. Оның пікірінше, қоғамның әлеуметтік қайта құрылуы тек қана ағарту ісінің көмегімен іске аса алмайды. Ол іске асу үшін әлеуметтік байланыстардың қандай да бір рухани тірегі болуы керек. Мұндай тіректі ол «оң діннен», яғни, бұрын өмір сүрген, қазір өмір сүріп жатқан адамдардың және болашақ ұрпақтың орасан зор әлеуметтік ағзасының біртұтас ұлы тіршілік иесі сияқты адамзатқа табынуынан көре білді [4]. О.Конт (1798-1857) діннің рөлі және әлеуметтік тәртіптің негізінде не нәрсе жатыр деген сұраққа «тарихтың үш сатысы» жайлы заңында: Бірінші саты – діни немесе «теологиялық жағдай», онда адам санасында дәлелсіз ойға негізделген оқиғалар, субъективтік негізсіздіктер үстем етеді. Екіншісі – философиялық «метафизикалық жағдай», онда абстракция, дөрекі дерексіздер шынайылық ретінде қабылданады. Үшінші – позитивті, ол жерде ғылымның көмегімен қолда бар жағдайларға дұрыс баға беруге қол жеткізіледі. Осы үш «сана жағдайының» әрбірі бүкіл әлеуметтік ұйымдастырудың негізін қалайды – деп жауап береді [5].

Діни функциялардың қоғаммен, оның ішінде әлеуметпен арадағы қарым-қатынастарын тарихи үдеріссіз, әлеуметтік-қоғамдық өзгерістерсіз бөлектеп қарауға болмайды. Өйткені, дін кез-келген мемлекеттің пайда болу кезеңінен бастап, қалыптасу кезеңдерінде, даму үдерістерінде, сол мемлекетте өмір сүріп жатқан ұлттардың ұйысуына оң ықпал етумен қатар, діндер арасында немесе қандай да бір діни ағымдар әсерімен тыныштық пен бейбітшілікті бұзып, тұрақтылықтан ауытқытып жіберу мүмкіншілігі де жоқ емес [6]. Негізінен, әлемдегі адамзат мойындаған дәстүрлі діндер мен конфессиялар адамгершілік пен руханият құндылықтарына жетелейді. Адамдардың бойына, жүрегіне жылылық пен сүйіспеншілік ұялатады. Бұл ретте, дін кез келген ұлттың салт-дәстүрлерін де жоққа шығармайды. Қайта олармен үндесіп, тонның ішкі бауындай жарасымды түрде қоғам дамуына жетелейді. Сондықтан, дін – қазіргі кезеңде қоғамның әлеуметтік және рухани дамуының маңызды құралы болып табылады. Дін арқылы адамдар өздерінің дәстүрлі құндылықтарын қайта жалғастырып, жаңғыртуда. Бұл орайда, қоғамдағы түрлі саяси-әлеуметтік құбылыстармен қатар, мәдени-рухани даму үшін де діннің атқарар қызметі зор екенін айта кеткен жөн.

Мәдениет саласында да оның ішіндегі діни наным-сенімдерге қатысты мәселелерді көңілден тыс, көзден таса қалдыруға болмайды. Мысалы, Қазақстан қаншама экономикалық және саяси жағынан дамыған мемлекетке айналып жатса да, мәдениетін өркендетуді доғарса, ол ешқашан өркениетті елдер қатарына қосыла алмас еді. Өйткені, қоғамда мәдениет пен адамгершіліктің ауылы алыстап, рухани жағынан кедей, жауапкершіліксіз, сүйіспеншілік сезімдерден ада адамдар қалыптасады да, даму үрдісі артқа кетер еді [7]. Сондықтан да, дін мен салт-сананың бірлігі, тіпті, саясаттың да бірлігі кез-келген мемлекет үшін, қоғам дамуы үшін таптырмас қажеттілік болып саналады. Яғни, дін – әлеуметтік-мәдени байланыстардың ажырамас бір буыны іспетті.

Дін қоғам тұрақтылығының факторы ғана емес, кейтұстардағы кертартпа, дін бұзушы ағымдар арқылы, сонымен қатар, әлеуметтік өзгерістердің қайнар көзі ретінде де қызмет етеді. Мысалы, Вебер протестанттық реформацияның шешуші рөлін «капитализм рухын» жасауда кальвинизмнің ерекшеліктеріне негіздеді. Нәтижесінде, Еуропа тарихында жаңа дәуір мен индустриалдық өркениеттің дамуына қарай тарихи алға басушылық байқалады. Сонымен қатар, қазіргі таңда дін батыс қоғамында өзінің позициясын жоғалту үстінде: адамдар шіркеуге жиі бармай, діни рәсімдер де жиі сақталмай жатыр. Көбісі өздерін агностиктер немесе атеисттер қатарына жатқызады. Тіпті, дінге сенетін адамдардың өздері де дінді басты орынға қоймайды. Мемлекеттің экономикалық даму қарқыны жоғары болған сайын, елде діни адам-

дардың саны аз болатындығы байқалады [8]. Осыдан келе, дін және қоғам өзара тығыз байланысты болғанымен, бұз өзгермелі үдеріс екенін байқаймыз.

Сонымен қатар, әлемнің кейбір елдерінің құқықтық және саяси жүйелері әлі күнге дейін тек діни постулаттарға негізделген, ал басқада діни ережелер – мемлекеттік органдардың актілерімен қатар заңнама көзі болып табылады. С.Ф. Ударцев соңғы екі ғасырдағы ой-өріс тарихындағы заң үстемдігі туралы доктрина қоғамдық санада модельдеудің бірден-бір ғана емес, бірден-бір емес, биліктің мінсіз және әділ ұйымдастырылуының бірі екенін атап көрсетеді. Зайырлы мемлекеттің доктринасына басты балама ретінде теократиялық үстемдік тұжырымдамасы келтіріледі [9].

Дін мен заң арасындағы қарым-қатынас мәселелеріне ғылыми әдебиеттерде де тиісті көңіл бөлініп қарқынды түрде дамып келе жатыр. Кеңестік және қазіргі заманғы әдебиеттерде мемлекет пен діни ұйымдар арасындағы құқықтық қатынастарға аз көңіл бөлінеді, бірақ олар заң мен дін арасындағы қарым-қатынастың институционалдық формасы болып табылады. Бұған да өздігінше түсінік берсе болады.

Егер дін нормативтік жүйе ретінде заң мен мемлекеттен әлдеқайда бұрын пайда болса, діни бірлестіктердің қалыптасуы, әсіресе олардың қазіргі түсінігі, тарихи дамудың кейінгі кезеңімен байланысты. Әр түрлі уақытта және әртүрлі елдерде діни ұйымдар көбінесе басқа әлеуметтік (саяси, ұлттық, мәдени) қозғалыстар мен қозғалыстардан айырылмаған немесе олармен араласқан, мемлекеттік аппараттардың бір бөлігі болған немесе оны алмастырған. Жиі діни құрылымдар аморфты құрылымға ие болды, олар нақты иерархиясыз, байланыстарсыз немесе олардың уақытша сипатын анықтайтын тұрақты әлеуметтік құрылымдарды сипаттайтын өзге де сипаттамалары жоқ. Әр түрлі тарихи кезеңдердегі мемлекеттер мен саяси ұйымдардың динамизмі мемлекет пен діни ұйымдардың құқықтық және басқа да қатынастарын талдауды қиындатады.

Салыстырмалы түрде кешіге, діни ұйымдар заңның тәуелсіз субъектісі ретінде ерекшелене бастады. Сонымен қатар, олар әрдайым заңды тұлғаға берілді, сондықтан заңды тұрғыдан қарым-қатынастар діни ұйымдармен тікелей емес, осы ұйымдарды құрайтын сенушілермен көп дамыды.

Соған қарамастан, оның құрылған сәтінен бастап мемлекет әртүрлі топтардың діни белсенділігін әртүрлі дәрежеде реттеді. Тарих мемлекет жүргізетін діни реформалардың көптеген мысалдарын біледі. Заманауи құқықтық жүйелермен таныс тіркеу, легализациялау және лицензиялау институттары, белгілі бір қауымдастықтарға ерекше мәртебе беру және басқалардың тыйым салуы, әртүрлі діни және аралас қызмет түрлеріне шектеу қою, қылмыстық қудалау ежелден бері белгілі болды. Мұндай реттеуші функция анықталмай қалған мемлекетті табу қиын. Заңдар, жарлықтар және басқа да актілер оның нормативтік негіздемесі болғанымен, жиі мемлекеттің ықпалы заңдармен немесе өзге актілермен байланысты емес. Бұл реттеуші анықтау мүмкін емес елді табу қиын. Заңдар, жарлықтар және басқа да актілер нормативтік негіздеме болғанымен, үкіметтің әсері көбінесе заңдарға немесе басқа актілерге қатысы жоқ.

Мемлекеттің белгілі бір кезеңге дейін реттейтін қызметінің айрықша ерекшелігі адамның құқықтары мен бостандықтарын, оның ішінде діни сенім бостандығын, бірлестіктер бостандығын, азшылық құқықтарын елемеу болды [10]. Оның үстіне, мұндай ереже, әдеттегі ежелгі және орта ғасырлық мемлекеттердің және жаңа уақыттың көптеген мемлекеттері этатист болғанын мойындай отырса әбден түсінікті. Этатистік мемлекетте, Баймаханов М.Т. атап өткендей, таза әкімшілендіру әдістері басым, яғни, әлеуметтік қатынастардың барлық субъектілеріне сөзсіз орындауға тиісті қатаң ескертулер. Соңғысында мінез-құлық нұсқаларын таңдау еркіндігі шегіне дейін азаяды, әрдайым олар мемлекет тағайындағандай әрекет етуі керек. Бастапқы жоспарға мәжбүрлеу, басу, репрессия және үстемдік етудің басқа да әдістері қойылады [11].

Дін қоғам тұрақтылығының факторы ғана емес, кейтұстардағы кертартпа, дін бұзушы ағымдар арқылы, сонымен қатар, әлеуметтік өзгерістердің қайнар көзі ретінде де қызмет етеді. Мысалы, Вебер протестанттық реформацияның шешуші рөлін «капитализм рухын» жасауда кальвинизмнің ерекшеліктеріне негіздеді. Нәтижесінде, Еуропа тарихында жаңа дәуір мен индустриалдық өркениеттің дамуына қарай тарихи алға басушылық байқалады. Сонымен қатар, қазіргі таңда дін батыс қоғамында өзінің позициясын жоғалту үстінде: адамдар шіркеуге жиі бармай, діни рәсімдер де жиі сақталмай жатыр. Көбісі өздерін агностиктер немесе атеисттер қатарына жатқызады. Тіпті, дінге сенетін адамдардың өздері де дінді басты орынға қоймайды. Мемлекеттің экономикалық даму қарқыны жоғары болған сайын, елде діни адамдардың саны аз болатындығы байқалады. Осыдан келе, дін және қоғам өзара тығыз байланысты болғанымен, бұз өзгермелі үдеріс екенін байқаймыз.

Тарихта діни төзімді мемлекеттер белгілі болса да, әдетте, адамның туғаннан алдын-ала белгілі бір діни орынға ие болғандығы және оның басқа бір орнын таңдау құқығы мемлекет тарапынан танылмады. Мысалы, Иван Чуркиннің айтуынша, Еуропаның орта ғасырларында адам өзін христиан католик, христиан - православиелік, яһуди деп анықтаған, содан кейін ғана ол өзінің мемлекетіне, оның тұрып

жатқан мекеніне немесе туған жеріне жататындығын көрсетті [12]. П.Сорокин сол тарихи кезеңде бір мемлекеттің мүшелері билік тарапынан мойындалған және санкцияланған бір дінге тиесілі болуы керектігін көрсетті. Дінге сенбейтіндер «еретиктер» үшін, күн астында ешқандай орын болған жоқ. Олар қудаланды және жойылды [13].

Салыстырмалы түрде жақын арада тарихи стандарттар бойынша кейбір қоғамдар діни ұйымдардың міндеттерін ғана белгілемей, мемлекет діни ұйымдардың теңдігін танып, олардың алдындағы өз міндеттерін анықтай бастады, өз азаматтарының діни еркіндігін қабылдауға кірісті. Дегенмен, бұған мемлекеттің және діннің арасындағы мүлде өзгеше қатынастар, сондай-ақ мемлекеттің де, діни ұйымның да болмаған кезеңдері себепші болды.

Қазіргі әлемдегі мемлекет пен діни құрылымдардың әлемнің көптеген елдеріндегі қарым-қатынасы қазіргі кезде Еуропадағы қалыптасқан көзқарастар. Біздің уақыттың құқықтық жүйелеріне еуропалық ықпал ету мұндай көзқарастардың басқа өңірлердегі мемлекеттер мен құқықтық жүйелерге берілуіне және қабылдануына ықпал етті.

Сонымен бірге әртүрлі әлеуметтік-мәдени факторлар мемлекеттік-діни қарым-қатынастардың табиғатына және белгілі бір діннің ішкі мазмұнын қоса алғанда, мемлекеттік және жеке өмірдегі өзінің нормаларының үстемдігі, белгілі бір діннің әсерінен дамып келе жатқан қоғамның ішкі ұйымдастырылуына әсер етіп, жалғастырды. жүйе. Бұл факторлар еуропалық тәжірибені ескере отырып, көптеген елдердегі мемлекет пен діни ұйымдар арасындағы қарым-қатынастарды қарастыруға мүмкіндік бермейді.

Жоғарыда келтіргендерді түйіндеп келе, дін – адамзатпен бірге жасасып келе жатқан түрлі тарихи кезеңдер мен қоғамда өзін әртүрлі пішінде көрсетті. Адамзаттың рухани сұраныстарының түрлілігіне байланысты діндер де әртүрлі аталды. Дүниедегі халықтар, мемлекеттер өз тарихын зерттегенде діни, рухани үдерістерді негізге алады. Адамзат баласын өзге жаратылыстан ажыратып, өзінің осы жаратылған барша жаратылыстың қожасы екенін, бірақ сол үшін осы әлемнің иесі алдында жауапты екендігін сезіндіретін нәрсе – дін. Бұл кез-келген халықтың тарихи тағдырында діннің маңызды рөл атқаратындығын, оның рухани, мәдени өркендеуінің көкжиектерін айқындайтын негізгі фактор екендігін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасы Дін істері және азаматтық қоғам Министрлігі. Басты бет. Ресми парақшасы: http://www.din.gov.kz/rus/press-sluzhba/memleket_zhane_dyn/(айналым мерзімі: 01.12.2017)
- 2 «Қазақстан–2050» Стратегиясы. Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: Өсім, реформалар, даму. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – 2015, 30 қараша. Ресми парақшасы: <http://www.akorda.kz/kz/addresses/memleket-basshysy->(айналым мерзімі: 01.12.2017)
- 3 Мемлекет және құқық теориясы – 2011 жылы Астана қаласы «Фолиант» / Ф. Сапарғалиев, А.Ибраева. – 398 б.
- 4 Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Пер. с англ. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1994.
- 5 Аннерс Э. История европейского права / Пер. со швед.; Ин-т Европы. – М.: Наука, 1994
- 6 Мемлекет және құқық теориясы – 2011 жылы Астана қаласы «Фолиант» / Ф.Сапарғалиев, А.Ибраева. – 398 б. Б. 278.
- 7 Қамзабекұлы Д. Дін тазалығы // Интернет көздері: kz.fgulen.com.
- 8 Ғариқолла Е. «Дінтану негіздері». – 254-255 беттер.
- 9 Сенім нығайтып, қажеттілік іске асты / Ақан Бижанов // Қазақстан Республикасы Дін істері агенттігінің журналы, №1-2 (16-17), 2011. – 55 б.
- 10 Тихоңравов Ю. В. Судебное религиоведение. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998.
- 11 Ударцев С.Ф. Правовое государство: смысловые грани доктрины (из истории философии права) // Науч. тр. «Әділет». – 2001. – № 1.
- 12 Баймаханов М.Т. Проблема этатизма и ориентация на преимущественное использование правовых ценностей // Правовая реформа в Казахстане. 1999. № 3.
- 13 Чуркина И.В. Национальная церковь и формирование южнославянских наций // Вопр. истории. 2001. № 3.

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ FOR THE AID TO THE TEACHER

ГРНТИ 02.15.99

Г.Д. Рахимова¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, философия ғылымдарының кандидаты

САЕНТОЛОГИЯ ШІРКЕУІНІҢ ҰЙЫМДЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ: ӘЛЕУМЕТТІК-ЖҮЙЕЛІК ТАЛДАУ

Аңдатпа

Жұмыстың басты мақсаты ұйым ретінде әлемнің көптеген елдеріне мәлім саентология шіркеуінің дәстүрлі емес діни ғибадаттары мен практикасына аталмыш ұйымның ілімдері негізіне толықтай тоқтала келе мейлінше ашып көрсету. Лаффаэт Рон Хаббардтың технологиясының адамзат ұрпағына тигізер зияндылықтарына әрбір еңбегін жеке-жеке талдау арқылы көз жеткіземіз. Бұл еңбектің қандай мақсатта, қандай жағдайда пайда болғандығы, сондай-ақ, алдына қойған анық мақсаттары да қарастырылады.

Түйін сөздер: Саентология, Дианетика, Миссия, Одитор, «Дамыған ұйым», «Флаг», «Флагманский корабль».

G.D. Rakhimova¹

¹*The candidate of philosophical sciences,
senior Lecturer of political science and university socio-philosophical disciplines in KazNPU named after Abai*

ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE CHURCH OF SCIENTOLOGY IN TRADITIONAL AND NON-TRADITIONAL PRACTICE

Abstract

The main objective of this work: to give a detailed description of the Scientology sect, which is recognized by most countries as the organization representing the direct threat to national security. The main purpose of the work is to unveil the traditionally non-traditional religious beliefs and practices of the Church of the Scientology, which is known to many countries of the world as the basis of the teachings of this organization. Lafaneet Ron Hubbard technology makes it clear that each of his labors is analyzed individually by analyzing the harmful effects of human technology. The purpose of this work, its occurrence, and it is clear objectives.

Key words: Scientology, Dianetics, Mission, Auditor, "Developed organization", "Flag", "Flagship Ship"

Рахимова Г.Д.¹

¹*кандидат философских наук, старший преподаватель кафедры
Политологии и социально-философских дисциплин, КазНПУ им. Абая*

ОРГАНИЗАЦИОННАЯ СТРУКТУРА И ПРАКТИКА САЕНТОЛОГИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ: СОЦИАЛЬНО-СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

Главная цель работы дать развернутую характеристику сект саентологии, которая признана большинством стран мира как организация, представляющая угрозу непосредственно национальной безопасности. Основная цель работы – максимально использовать нетрадиционные учения и практики Церкви Саентологии, известные во многих странах мира как основа учений этой организации. Технология

Лаффаета Рона Хаббарда учит нас исследовать каждый из его трудов индивидуально, исследуя вредные последствия для человечества. Здесь рассматривается цель этой работы, ее возникновение, ее цели и задачи поставленные перед собой.

Ключевые слова: Саентология, Дианетика, Миссия, Одитор, «Развитая организация», «Флаг», «Флагманский корабль».

Дианетика – Лаффает Рон Хаббардтың негізгі еңбегі. Кез келген ғылыми еңбектің өзіндік алдына қойған мақсаты болатыны белгілі. Бұл еңбектің мақсаты – күйзеліске ұшыраған адамдарды күрделі ой құрсауынан құтқару. Танымды дамыта отырып өзін өзі тануға деген ұмтылыс. Таным туралы ғылым қандай болуы тиіс дегенге тоқтала келе, бұл мозайкадан құтылу үшін адам бар-жоғы қайырымдылық пен зұлымдық, ақиқат пен өтіріктің ара жігін ажырата отырып адамдар мен табиғатты лаборатория ретінде пайдалана білуі қажет дейді [1,9 б.].

Таным туралы ғылымға не кіреді:

1. Ойлаудың мақсаты;
2. Адамның жай-күйлері психоз, невроз, компульсия, репрессия және қоғамдық ауытқушылықтың негізгі нысанын анықтау;
3. Адамның ақыл-парасатының түбегейлі табиғаты мен принциптері туралы өзгеріссіз ғылыми дәлелдемелер;
4. Барлық проблемалардың бірыңғай көзі міндетті түрде алынып тасталатын әдістерді және осы әдістерді қолдануға болатын өнерді қажет етеді. Біз, әрине, жүйке жүйесіндегі зақымданулармен, мидың зақымдануы мен патологиялық өзгерістерімен байланысты психикалық өзгерістерді жоққа шығармаймыз, оның бөліктерін бұзып, миға медициналық араласу арқылы бүлінгендерді жоққа шығарамыз;
5. Психикалық өзгерістерді алдын алу шаралары;
6. Аурулардың жалпы санының шамамен 70%-ын құрайтын барлық психосоматикалық аурулардың пайда болу себептері мен емдеу жолдары [1,10 б.], – дей келе дианетиканың адамзатқа берер он үш қасиетін атап көрсетеді (аталған *Он үш қасиеті бұл мақалада қарастырылмайды*).

Жоғарыдағы постулаттарды негізгі нысан ретінде қарастыра отырып Саентология шіркеуі пайда болады. Саентология шіркеуіндегі жоғары рухани билік Халықаралық Саентология Шіркеуіне тиесілі (Лос-Анжелес, АҚШ). Ол жоғарғы басқару органы болып табылады. Саентологтар оны көбінесе «*Саентология шіркеуінің анасы*» деп атайды.

Халықаралық Саентология шіркеуінің басты міндеті – шіркеулердің, миссиялардың, ерікті діни қызметкерлердің іс-әрекеттерін үйлестіріп, реттеп отыру болып табылады. Олар өз кезегінде шіркеуге «келушілерді» және Халықаралық Саентология орталықтарының басылымдары мен кітаптарын таратуды бақылап отырады. Шіркеу екі баспа орталығына ие. Бұл баспалар Англия мен Данияда орналасқан.

Шіркеудің ұйымдастыру құрылымының ең төменгі сатысына штаттан тыс діни қызметкерлер (штаттан тыс одиторлар), дианетикалық топтар, миссиялар жатады. Көптеген адамдар саентология туралы ақпаратты осы штаттан тыс діни қызметкерлерден алады. Олардың міндеттеріне өздерінің отбасын, достарын, көршілерін, соларға арнап өткізілетін діни рәсімдермен таныстыру жатады. Олар отбасы, неке туралы ақыл-кеңес, одитинг өткізеді. Нашакорлықтан, әртүрлі күнделікті өмірлік мәселелерден құтылу үшін көмектеседі. Саентологтардың айтуынша, олар көбіне қызыл крест ұйымына кіріп, апат болған аймақтардағы адамдарға көмектеседі. Мысалы, «Добровольный священник» газетінде саентологтардың 1998 жылы Грозныйда соғыс салдарынан зардап шеккендерге көмектескені жөнінде айтылады. 1995 жылы Нефтегорск қаласында болған жер сілкінісінен кейін ерікті діни қызметкерлер қала тұрғындарына көмектескен. 1999 жылы еріктілер Шешен-Ингуш қашқындарына көмек көрсету үшін барған. Қайырымдылық саласында атқарылған іс-шаралар ретінде тіркелген бұл ұйымның мұндай мысалға алар көзге ілері де баршылық екендігіне жоғарыдағы дәлелдер арқылы көз жеткізе беруге болады. Осындай қайырымдылық шаралары адамдардың ықыласына бөленері айдан анық. Еріктілердің көбісі осындай шаралар нәтижесінде пайда болғандар.

Штаттан тыс діни қызметкерлер лекциялар мен семинарлар өткізу және басқа қоғамдық-пайдалы жұмыстар жүргізу үшін және соңынан еріктілерді көбейту үшін одиторлық ассоциациялар мен дианетикалық топтарға бірігеді.

Саентология миссиясы осы деңгейдегі құрылым болып табылады. Миссияның мақсаты – бастапқы білім беру, көмек көрсету, бұған бастапқы одитинг деңгейімен өз мақсаттарында оқыту жатады. Кез келген саентолог өз миссиясын аша алады. Ресейдегі саентология миссиясына дианетикалық орталықтар жатады. Олар қоғамдық ағарту ұйымдары болып тіркелген. Мысалы, Хаббардтың Гуманитарлық орта-

лығының мақсаты саентологияны жан-жақты жарнамалау, «адамдарды рухани тазарту», әртүрлі ұйымдар мен қоғамдарды Л.Рон Хаббардтың технологиясы негізінде оқыту. Бұл технология көптеген елдерде тәжірибеден өткен және «өзінің нәтижесін» берген.

Келесі сатыда саентология лауазымды баспалдағының ірірек ұйымы – Y класты жергілікті Саентология Шіркеуі тұр. Олар діни рәсімдерді бастапқы және ортанғы деңгейдегі ерушілерге көрсетеді. Себебі одиторларды оқыту деңгейі Y класты қамтиды. Бұл шіркеулер одитингты іске асырады да, оны бітірген адам «клир» атағын алады. Сонымен қатар діни қызметкерлерді дайындайды. Y класты шіркеулер дианетикалық топтар мен миссияларға қарағанда ірірек болып келеді. Олар саентология қоғамының орталығы болып есептеледі. Онда оқыту, одитинг, жексенбілік діни қызметтер, некеге тұру, жаназа шығару, ат қою рәсімдері және саентология мейрамдарын өткізу болып табылады. Кейбір Y класты орталықтарды «атақтылар орталығы» деп те атайды. Ол орталықтарда қоғам және өнер қайраткерлері жиналады. АҚШ-та атақтылар орталығына актерлар Джон Траволта, Том Круз, Николь Кидман, Келли Престон сынды әлемдік дәрежедегі актерлер мен Рудольф Уильямс, Альберт Жагиер сынды миллионерлер бар. Шіркеу қажеті үшін 2 млн. АҚШ долларын қиналмастан бере салған Альберт Жагиер кейіннен банкрот болып, ауруханаға түседі. Операция жасауға төлейтін мүмкіндігі болмаған кезде, ешқандай көмек бермеген.

Халықаралық Саентология ұйымының келесі жоғарғы ұйымына Сент-Хилл және «Дамыған ұйым» кіреді. Сонымен қатар олар саентологияда «Жоғарғы деңгейдегі ұйым» ретінде танымал. Бұл ұйымдардың ерекшелігі одиторларды YII дәрежеге дейін оқытып, OT деңгейге жібереді. «Дамыған ұйым» діни қызметтерді көрсету деңгейін Y-ші OT және одиторларды YII-ші деңгейге дейін көтереді.

Дамыған ұйым және Сент-Хилл деңгейіндегі ұйымдар қазіргі таңда Лос-Анжелесте, Ист-Гринстетте, Копенгагенде және Сиднейде орналасқан. Әрбір жоғарылау ұйымы діни қызметтерді бекітілген территорияларында ғана жүргізеді. Мысалы, Лос-Анжелестегі дамыған ұйым АҚШ, Канада, Мексика, Оңтүстік Америкадағы саентологтарға ғана қызмет көрсете алады. Европа саентологтары Копенгагенде жоғарылау курсы өтеді. Ұлыбритания саентологтары жоғарылау діни курсы Сент-Хиллде өтеді. Дамыған Сент-Хилл ұйымында одитингтың құны 5,0-14,5 мың долларға дейін барады.

Саентологияның діни иерархиясының келесі жоғары дәрежесі – «Флаг» қызмет көрсету ұйымы. «Флаг» қызмет көрсету ұйымы Флорида штатындағы Клируотер қаласында орналасқан. Бұл саентологияның әлемдегі ең ірі XII класты одиторларды және T I-ден OT YII класты одитингтерді жоғары дәрежеде даярлайтын шіркеу болып табылады. Шіркеу дін қызметкерлері мен миссияларына интернатура ұйымдастырады. «Y класты» шіркеулер мен миссиялар одиторларды арнайы оқыту және кәсіби түрде дайындау үшін өз өкілдерін тұрақты жіберіп отырады. Саентологтар үшін «Флаг» қызмет көрсету ұйымы рухани орталық, яғни, «Мекке» тәріздес болып табылады. Әлемдегі әрбір саентолог «Флаг»-қа кіру үшін тырысып бағады, тіпті бұл арманы іске асу үшін бәрін істеуге дайын.

Иерархияның келесі дәрежесі – «Флагманский корабль» болып табылады. Ол ең жоғарғы дәрежедегі саентологиялық одитингтың OT YIII қызметін ұсынады. Сонымен қатар әлемдік шіркеулердің бөлімшелерінің қолы жете бермейтін саентологиялық курстарды ұсынады. Бұл шіркеу Кариб теңізінде орналасқан 440 фунттық Фривиндз лайнері («Вольные ветры») бортында қызмет етеді. АҚШ-тың ішкі кірістер қызметі оны коммерциялық емес ұйым деп есептеп салық төлеуден босатқан.

Саентологиялық халықаралық шіркеуі ішкі қызметті біріктіретін құрылым ретінде ғана емес, сонымен бірге діни емес бөлім ұйымдарын, мәселен, «Наркокон», «Криминон», «Бақытқа апаратын жол» қорларын да біріктіретін құрылым ретінде қалыптасты.

ХСА-ның мақсаты – саентология дінін біріктіру, қорғау, демеу көрсету. Бұл ұйым мүшелері антқа қол қояды, онда саентология мақсаттарының, соның ішінде қабілетті адам алға жылжып, адал адам құқығын сақтай алатын және де адам үлкен биіктерге көтеріле алатын қылмыс, соғыс жоқ өркениетте іске асуына өзін арнауға бүкіл адамзатқа ант береді. Кез келген саентолог жылдық мүшелік жарна – 250 АҚШ доллары немесе өмірлік мүшелік жарна – 3000 АҚШ долларын төлеу арқылы ХСА мүшесі бола алады.

«Халықаралық саентология шіркеуінің сатылы лауазымды құрылымындағы Мәскеу Саентология шіркеуі» жергілікті ұйымы «Y - класты» ұйымдар қатарына жатады. Бұл ұйым дианетикалық және саентологиялық одитинг, кіріспе қызмет, одиторларды бесінші класс дәрежесіне дейін оқыту, шіркеу қызметкерлеріне дайындық курастарын ұйымдастыру және рухани санаға арнауды іске асыру секілді қызметтер көрсете алады. «Мәскеу саентологиялық шіркеуі» саентологиялық діни ұйым құрылымы, оның басқарушы мүшелерінің қалыптасу тәртібі Жарғы негізінде анықталады.

Жарғы бойынша шіркеудің ішкі құрылымы тоғыз бөлімшеден тұрады. Әр бөлімшені хатшы басқарады. Шіркеудің рухани көшбасшысы болып жалпы жиналыста бес жылға сайланатын президент саналады. Президенттік сайлау Халықаралық Саентологиялық Шіркеуінің (АҚШ) мақұлдауымен өтеді.

Жалпы жиналыстар арасындағы Жарғылар мақсаты мен тапсырмаларының орындалуын Шіркеулік Кеңес қамтамасыз етеді. Шіркеу кеңесін президент және шіркеудің үш хатшысы құрайды. Кеңесті президент басқарады. Шіркеу қызметкерлері мен миссияның қызметін бақылау мақсатында ішкі корпоративтік құрылым жұмыс жасайды, оған тергеу комитеті, этика кеңесі және капеллан соты жатады. Олардың міндетіне қылмыс жасағандарды жазаға тарту кіреді.

Саентология ұйымының қызметкерлеріне қойылатын талап – қаржы саласындағы тәртіп бұзушылық, шіркеуге тиесілі мүлікті талан-таражға салу, ысырапшылдық, хабарларды бұрмалау, әртүрлі кішігірім қылмыстар және тағы да басқаларды міндетті түрде хабарлап тұру. Осындай хабарламаларды жазып тұрудан бас тарту саентологияда үлкен қылмыс болып табылады. Саентология шіркеуі басқа дәстүрлі діндер сияқты шіркеуге келушілер арқылы қаржыландырылады. Саентология шіркеуінде одитинг және оқуды шіркеуге келушілер төлейді. Бұл жарналар саентологтардың басты қаржылай көзі болып табылады. Бұл қаржы көздері саентологтардың бүкіл іс-шараларының негізін қалайды. Бұл арқылы өздерінің діни және қоғамдық пайдалы бағдарламаларын жүзеге асырады.

Саентологиялық одитингты жүргізуде негізгі пән «электropsихометр» немесе «Е-метр». Саентологтардың пікірінше, Е-метр одитингте үлкен орынды иеленеді. Бұл құрылғы суреттер бейнесіндегі электрикалық энергияны ұстап, теріс энергиялар мен қайғылы эмоционалдық күйлерді анықтауға мүмкіндік береді. Л.Рон Хаббард одитингты терапевтикалық үрдіс ретінде қарастырып, «аналитикалық ойды» объекті ретінде алады. Саентология діни тәжірибесі адамның рухани жанын түсінуге арналған. Л.Рон Хаббард одитингтың өткен үрдісін «клир» (Ү деңгейден өткен адам) немесе ОТ (оперирующий тэтан) деп сөздікте атауды ұсынған болатын. Клир – «таза», «ашық» адам реактивті ақылы түгелдей жойылғанды айтамыз. Клир – саентологтардың пікірінше, өзінің жеке қабілеттерін шеше алатын ақылды адам болып табылады [2,120 б.].

Тэтанның жоғары рухани түсінігі «оперирующий тэтан» деп білеміз. Саентологтар үшін оперирующий тэтан (ОТ) – «бұл туылу мен өлуден еркін толық рухани жағдай» деп есептейді. ОТ-дан клирдің айырмашылығы денеден тәуелсіз болып келеді. Адамдардың ақыл-ойын инграммнан тазарту және оларды толық рухани еркіндікке жеткізу бірнеше сатыдан тұрады. Саентологияда бір сатыдан екінші сатыға өту «Көпір үстінде толық еркіндікке қозғалыс» дегенді білдіреді.

Крест – символы саентологияда үлкен мәнге ие. Саентологияда кресттің діни түсінігі – жанның физикалық әлем арқылы қозғалысын білдіреді. Кресттің көлденең бөлігі – физикалық әлемді білдірсе, тік бөлігі – жанды түсіндіреді. Осыдан келіп, жан үстік түсінікте жоғары көтеріледі. Сонымен қатар крест символы өмірлік күш – динамика деп аталып соның сегіз бөлікке бөлінуімен байланысты дейді. Сондықтан да крест диагональ бойынша орталықпен қиылысып төрт сәулені құрайды. Кресттің төрт ұшы әлемнің төрт бұрышын көрсетіп, барлық бағытта рухтың таралатындығын білдіреді. Жоғарыдағы түсініктерді қорытындылайтын болсақ, жан түптің түбінде хаосты жеңіп, көкке ұшады.

Саентология символы «саентология» мәнін беретін «S» әрпінен және екі үшбұрыштан тұрады. Төменгі үшбұрыш – АРО, ал жоғарғысы – ЗОК. Саентологтардың пікірінше, осы үш элемент өзара байланысып, адамдардың іс-әрекетін бақылауы тиіс. Жалпы түгелімен қарайтын болса, символ саентологтардың ілімінде толықтай рухани құтқарудан тұрады. Саентология шіркеуінде бес құпия діни рәсімдер бар. Олар: ат қою, қасиеттілік, үйлену, жерлеу рәсімдері, уағыз айту. Саентология шіркеуінде табыну заты жоқ. Діни рәсімдерінде крест, үшбұрышты АРО және ЗОК қолданады.

Шіркеу мүшелері төмендегідей негізгі категорияларға бөлінеді: келушілер, преклирлер, клирлер, және ОТ. Олардың дәрежесі Көпір үстіндегі адамның рухани толық еркіндігі бойынша белгіленеді. Саентология шіркеуінде священниктің төрт түрі бар: одитор, кейс-супервайзер, капеллан.

Л.Р. Хаббардтың көптеген еңбектері саентология оқуының әр түрлі аспектілерін танытады. Оның кітаптары негізінен саентология мен дианетикаға арналған. Бірінші топқа: «Дианетика: рухани денсаулықтың заманауи ілімі», «Өмір динамикасы», «Өзіндік анализ», «Дианетика: ілім эволюциясы», «Дианетика – 55» және т.б. жұмыстар жатады.

Сана мәселелерін шешудегі дәл және тиімді жолдары Л.Р. Хаббардтың бірінші кітабында: «Дианетика: рухани денсаулықтың заманауи ілімінде» айтылған. Саентологтардың айтуы бойынша бұл кітап адамның өзін-өзі тануына үлкен септігін тигізеді. Аталмыш еңбекте Л.Р. Хаббард: «Адам мәселелері мидың бір бөлігінде қорытындалған және оның құрамындағы инграмм, яғни басынан өткен ауыр уайымның, эмоцияның көшірмелері ми қабатында сақталады», – дейді. Осыған байланысты автор реактивті санаға зиянды әсер ететін нәрселерден арылу және рухани жан дүниеде тыныштық орнатылуы үшін жаңа технология ұсынады.

«Өмір динамикасы» деген кітабында Л.Р. Хаббард адамның табиғи жаратылысында өзіндік көзқарасын білдіреді. Адам өмірінде болатын әртүрлі келеңсіз жағдайлардың себебін ашып көрсетеді. «Дианетика - 55» еңбегінде индивидтің рухани танымның жоғары сатысына және адамның мінез-құлық пен этикалық потенциалға жету үшін қарым-қатынастың маңыздылығы туралы айтылады. Себебі, мұнда рухани еркіндікке толық ену үшін оның «заңдылықтары» туралы сөз болады. Л.Р. Хаббардтың келесі еңбектері Саентология негіздері жөніндегі зерттеу жұмыстарына арналған. Бұл ерекше қызығушылық танытатын кітаптарының қатарына: «Саентология: ойдың негізі», «Саентология: өмірге деген жаңа көзқараспен», «Саентология: ойдың негізі», «Саентология 0-8: кітап негіздері», «Саентология 8-80», «Саентология 8-8008», «Саентология: адам тарихы», «Адам қабілеттерін қалыптастыру» және т.б. еңбектері жатады.

Саентологтардың пікірінше, саентологияның басты ұстанымдары Л.Р.Хаббардтың «Саентология 0-8: кітап негіздері» атты еңбегінде орын алған. Бұл кітапты саентологтар «Барша саентологиялық жазбалардың квинтэссенциясы» деп атайды. Шын мәнінде де бұлай атаудың жөні бар. Себебі, «Саентология – нөлден шексіздікке дейін» осындағы 8 саны тігінен қойылған шексіздік символы. Сонымен қатар бұл кітапта саентология мен дианетиканың аксиомалары, саентологтардың жүріс-тұрыс қағидалары мен кодекстері және «реңк шкаласы» келтіріледі. Саентологияда «реңк шкаласы» деп отырғаны – адамның белгілі бір уақыттарда эмоциялық жағдайын көрсету.

«Саентология 8-80» кітабы адамның энергетикалық төлемнің өсудегі маңыздылығын және материалдық өмірмен байланысын ашып көрсетеді. Автор бұл зерттеу жұмысында егер рухани жаратылыс өз энергиясын орынды жұмсамаса, онда ол тұңғықта қалып, шығар жолды таба алмайды дейді. Сонымен қатар, аталмыш еңбекте сананың өмірде болған ауыр уайым-қайғылар мен эмоцияларды сақтайтыны туралы айтады. «8-80» тігінен орналасқан шексіздік символың, ал «0» – рухани жаратылысты білдіреді.

«Саентология 8-8008» атты еңбегінде өмір мен әлемнің пайда болуы, ондағы адамның рөлі жөнінде айтылады. Әлемдегі материя, энергия, уақыт пен кеңістіктің рухани жаратылыстың байланысын танытатын теорияны ұсынған. Автордың көзқарасы бойынша, кез келген адам аталмыш еңбекпен танысқан уақытта ондағы көрсетілген әр түрлі әдістердің әсерінен рухани жағынан жетілсем екен деген күш-жігер пайда болады. Басқаша айтқанда, «Саентология – 8-8008» адам рухының қоршаған әлемнен босатуды және рухани еркіндікке әкелетін зерттеулерді қамтыған.

«Саентология: адам тарихы» атты еңбекті Л.Р. Хаббард «60 триллион жылдың ішінде қатаң фактілерге негізделген есеп» деп атады. Мұнда автор әлем мен адамның жаратылысындағы баршаға белгілі мифологиялық концепцияларға анализ жасайды. Сонымен қатар әлем жаратылысы мен ондағы трансценденталды күштердің болуы жөніндегі өзіндік мифтік көзқарасын ашады. Бұл адам Саентология шіркеуі негізін қалаушының адам жаратылысы тарихы мен өлінен кейінгі өмірі туралы «ақиқат пен дәлелді» қамтиды.

Саентология шіркеуі жазбаларында Л.Р. Хаббардтың дәрістері де жатады. Оның ішінде ең маңызды деп танылған «Сент-Хиллдің арнайы курсы» жатқызады. Бұл курс Англияда 1961 жылдан 1966 жылға дейін Сент-Хилл сарайында саентологтармен оқылған болатын. Курс 447 дәрісті қамтиды. Келесі бір маңызын жоймаған дәрістердің қатарына «Филадельфтік докторлық курс» жатады. Мұнда рух және рухтың неге қол жеткізе алатындығы жөніндегі мәліметтер қамтылған. Жалпы аталмыш дәрістерге тұрмыстық сұрақтар, әлемнің құрылуы мен тоқырауы туралы ақпараттар енген.

Л.Р. Хаббард зерттеу жұмыспен алғаш айналыса бастаған уақытта адам санасы туралы ілімді ашпақшы болды. Оның пікірінше, бұл ілім эксперименталды дәлдік тұрғысынан химия, физика сияқты салалармен салыстырыла алатын дәрежеде болуы керек. Оның сана жөніндегі зерттеулерінің нәтижелері мынадай қорытындыға келеді: «Адам санасы үш бөліктен құралған», – дейді, яғни аналитикалық сана, реактивті сана, соматикалық сана. Л.Р. Хаббардтың пікірінше, біріншісі, яғни аналитикалық сана (немесе есептік сана) компьютер тәріздес жұмыс атқарады. Ол индивидтің жасаған іс-әрекеттері мен қадамдары дұрыс әрі орынды болып табылады. Басқаша айтқанда, ол өз шешімінде еш қателік жасамайды. Егер адам өз өмірінде болған әр түрлі келеңсіз жағдайлар туралы ойлар мен қиыншылықтардан арылса, онда оның санасы тазалық пен рухани еркіндікке ие болады деген. Оны дианетикада «клир», яғни «таза», «айқын» жағдай деп түсіндіреді. Негізінде «дианетика» сөзі «dia» – “арқылы» және «nous» – “жан», «сана» деген грек сөздерінен құралып, сөзбе сөз мағынасы «сана арқылы», «рух арқылы» сияқты мағыналармен ұштасып жатады. «Саентология» сөзі латынның «scio» – “білу», «тану» және гректің «logos» (“ілім») деген сөздерінен құралған.

Л.Р. Хаббардтың пікірінше, адамның өмірдегі үлкен қателігі – ол оның шарасыздығы. Саентологтар қоғамдық бағдарламаларға, «Нарконон», «Криминон», «Білімді жақсарту» және «Бақытқа жету жолы»

сияқты қорларды жатқызады. «Наркокон» бағдарламасының мақсаты – нашақорлық пен ішімдікке тәуелді адамдарды емдеу, назарға алу, көмек көрсету. Бұл емдеудің астарында нашақорлық пен ішімдіктен бас тартқаннан кейін индивидке өз өмірін өзі бақылуына, этикалық нормаларды қалыптастыруға не болмаса қайта орнатуға, қылмыстық белсенділікті тежеу жатыр. Саентологтардың айтуынша, Л.Р. Хаббардтың технологияларының көмегімен әлемдегі миллиондаған адамдарды нашақорлық бұғауынан құтқарды.

Қазіргі таңда әлемнің 20 мемлекетінде 50-ден астам «Наркокон» орталықтары жұмыс атқаруда. Оларға тоқталатын болсақ, Австралия, АҚШ, Аргентина, Бразилия, Германия, Дания, Жаңа Зеландия, Испания, Италия, Канада, Колумбия, Мексика, Нидерланды, Ұлыбритания, Франция, Швейцария, Швеция, Ресей, Украина, Қазақстан секілді елдерде нашақорларды емдеуге және білім беруге мүмкіндік алып отыр.

«Наркокон» әлемдегі білім берудегі және емделу комплекстерінің ең ірісі. Халықаралық «Жаңа өмір» Наркокон орталығы Л.Р. Хаббардтың технологияларын меңгеретін жаңа мамандарды даярлайды. «Наркокон» бағдарламасы 8 деңгейден құрылған. Бұл деңгейлер науқастарды өз өмірлерін толық қадағалауға, ар-намыс, қайрат-жігер, адами құндылықтарды қалыптастыруға, тәуелділікті жеңу сияқты қасиеттерге үндейді. «Наркокон» бағдарламасының барлық жұмыстары төмендегідей қадамдардан тұрады:

1. Нашақорлықты қолдануды доғару және оны алмастыратын дәрі-дәрмектерді ұсыну;
2. «Терапиялық жаттығулар» атты профилактикалық курсы арқылы адамның қабілеттілігін, төзімділігін арттыру.
3. Организмді детоксикациялау, жүгіру, сауна және тамаққа әр түрлі қоспаларды қосу арқылы адамның ағзасын нашақорлықтың қалдықтарынан және зиянды нәрселерден тазарту.
4. «Білім беру арқылы адамның қабілеттілігін арттыру» курсы арқылы адамға жан-жақты білім беру, білім алуға әр түрлі қиыншылықтарды жеңе білуге жетелеу.
5. «Қарым-қатынас және қабылдау» курсы бойынша адамның қоршаған ортамен қарым-қатынасы, байланысын орнату. Мысалы, жеке басының мәселесінің жетегінде кетпей, қоршаған ортаға да өз пайдасын әкелу сияқты жұмыстарды жүргізеді.
6. «Тағдырдың тауқыметіне төзе білу» курсы арқылы қоғамдағы антиәлеуметтік тұлғаларды анықтау керектігі жөнінде білім беріледі, дау-дамайдың шешімін табуға, әріптестер мен достарды таңдай білуге үйретеді.
7. «Тұлғаның тұтастығы мен дәрежесі» курсы адамның потенциалдық қажеттіліктерді күшейту жолдары жөнінде білім алуға мүмкіндік береді;
8. «Өмірдің өзгеруі» курсы – адамның этикалық нормалары, өзін-өзі тұлға ретінде қалыптастыру жөніндегі білім беріледі;
9. «Бақытқа жету жолы» курсы. Бұл курс жөнінде саентологтардың пікірінше нағыз бақытқа жетудің ең тиімді жолы.

«Наркокон» бағдарламасы бойынша білім алу мерзімі орташа есеппен алғанда 4-4,5 ай. Бір айлық оқу бағасы АҚШ-та 3,5 мың АҚШ доллары, Швецияда 1,7 мың доллар, Ресейде 5,1 мың долларды құрайды.

Саентология шіркеуінің келесі қоғамдық ұйымы «Криминон» («қылмыссыз»). Ол бас бостандығынан айырылған азаматтарға жәрдем көрсетеді. «Криминон» бағдарламасының басты элементі – «Бақытқа жету жолы» атты курсы болып табылады. Бұл курс қылмыскерлерге тәрбиенің дұрыс және бұрыстығы жөнінде білім береді. «Бақытқа жол» – діни емес моральдық кодексі. Ол қарапайым, жатық тілмен жазылған. Онда тәрбие негіздері мен заңдылықтары қамтылған. Саентологтар мұны «шынайылыққа құрылған сенімді де, моральдық фундамент» деп атайды.

«Криминон» бағдарламасы мынадай курстарды қамтиды:

1. Білім алуға деген қабілеттілік.
2. Қарым-қатынас курсы. Бұл қылмыскерлердің адамдармен қарым-қатынас орнату, қатынасқа еркін түсу, жанжалды жағдайларды дұрыс қабылдауға үйретуді көздейді.
3. Адамдар тарапынан көрсетілетін қысымға төтеп беру курсы.
4. Тұлғаның тұтастығы курсы қылмыскерлерге 8 динамиканы оқуға, этика мен адамның тұтастығын үйрету, бұрын жасаған қылмыстар жөніндегі ойлардан, ауыртпалықтан арылу [3].

Саентологтардың пікірінше, «Криминон» бағдарламасы жер бетіндегі ең алғашқы қылмыскерлермен жұмыс жасау барысында белгілі бір жетістіктерге ие болған ұйым деп атайды. «Криминон» бағдарламасы бойынша қылмыскерлермен жұмыс тікелей қылмыскермен бетпе-бет қарым-қатынаста өткізілмейді. Қылмыскерлерге белгілі бір практикалық тапсырмалар беріледі, олар оны орындап болған соң, «Криминон» қызметкерлеріне немесе саентологтарға жіберіледі. Бұл бағдарламаны, яғни, «Криминон» курсы тәмамдаған «студенттерге» сертификат беріледі. Ресейде «Криминон» ұйымы жоқ. Тек осындай жұмыстарды жүргізетін қоғам белсенділері ғана бар. Сонымен қатар, саентологияда бұдан басқа да курстар жеткілікті.

Мәселен, «Сөзді талқылау», «Оқыту негіздері», «Қалай үйренуге болады?», «Оқытудың практикалық машықтары», «Грамматика және балалармен қарым-қатынас» сияқты курстарды ұсынады.

Франция үкіметі өз елінің қауіпсіздігі, денсаулығы мен өмірі үшін 2001 жылы маусым айында жаңа заң енгізді. Бұл заңның негізінде психологиялық немесе физикалық тұрғыда адамдарды тәуелді ететін ұйымдарды жоюға мүмкіндік береді. Осы жоғарыда аталған қылмысты жасаған жағдайда бес жылдай түрмеге қамау немесе 300-ден 500 франкке дейін айыппұл төлеу белгіленген. Сонымен қатар, аурухана, қарттар үйі, еңбек түзеу орындары мен оқу орындарына 200 метр жақын арақашықтықта кеңселер, шіркеулер мен секталардың қызметтерін жарнамалауға тыйым салады және жойылған ұйымдарды қайта қалпына келтірушілерді қылмыстық жазаға тартады. Ұлттық Кеңестің пікірінше, қоғамға қауіп әкелетін ұйымдар қатарына саентология шіркеуі де жатады. Әлемде саентология шіркеуіне тыйым салған жалғыз мемлекет – Греция Республикасы болып табылады. 1997 жылы қаңтарда Афиндық аймақтық соты саентология шіркеуіне қатысты тыйым салатын үкімдер жариялаған еді. 1998 жылы Греция апелляциялық соты грек саентология бөлімін «адамның өмірін ақша табудың көзі ретінде қарастыратын тоталитарлық ұйым» деп, Л.Р. Хаббардтың технологиясын айыптайды. Бұл елде мемлекеттік дін христиан дінінің православтық ағымы болып белгіленген.

1990 жылғы қыркүйек айындағы Франкфурт-на-Майне қаласының әкімшілік соты саентологтардың қызметіне түсініктеме берді. Осы соттың шешімі бойынша саентология шіркеуі діни ұйым ретінде толық құқыққа ие болады.

Қазіргі таңда саентология шіркеуі төңірегінде қозғалып жүрген мәселелер 22 наурыз 1995 жылғы Федералды еңбек сотының шешімімен тоқтатылды. Ол бойынша, саентология шіркеуі діни ұйым немесе әлемдік көзқарастағы бірлестік ретінде танылмайды және оның діни ұйым ретіндегі тіркеуі жокқа шығарылады, салық жеңілдіктері дұрыс емес, ал саентология ұйымының өзі коммерциялық деген баға берілді. Германияда орта есеппен халықтың 85%-ы саентология шіркеуіне қарсы екендігін білдірді. Германия үкіметі үнемі саентология шіркеуінің соңынан бақылау орнатып, тіпті ол құпия іздерге дейін жалғасып отыр. Саентология шіркеуін Италияның сот органдары діни ұйым деп қабылдап, ал оның қызметін коммерциялық емес деп тапты. Оның толыққанды дін екендігін Испания, Тайвань, Танзания, Зимбабве, Оңтүстік Африка, Швеция, Жаңа Зеландия мойындаған. Бұл елдерде саентологтар басқа дін өкілдері сияқты қорғауға алынған.

Л.Р. Хаббардтың технологиясы туралы алғашқы мағлұматтар ХХ ғ. 70 ж. КСРО кезінде ене бастады. Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан кейін 1999 жылдан бастап жұмыс атқара бастаған. 40000-нан астам қазақстандық ол шіркеумен танысып үлгерді. Мысалы, Қарағандыдағы «Дианетика», «Саентология шіркеуі» діни бірлестігі мамандандырылған ауданаралық экономикалық соттың 2009 жылғы 16 ақпандағы шешімімен жабылған болатын. Осыған қарамастан, бірлестік заңсыз жұмысын жалғастырып келген. Алматыда 2009 жылы заңсыз кәсіпкерлікпен айналысты деген күдікпен саентология шіркеуінің басшылары қамауға алынды. Елімізге заңсыз жолмен әкелінген дәрі-дәрмектер мен осы діни ұйымға мүше болған 8 мыңнан астам адамға қатысты құпия ақпараттар сақталған мұрағат тәркіленген.

Қазақстан дінтанушыларының II Форумында Қайрат Лама Шариф бұрын Қазақстанда жұмысын атқарып келген бірнеше секталарға тойтарыс беріліп, 46 конфессиядан 16 конфессияға дейін қысқарғандығы жөнінде хабарлады [4].

Саентология дінге жатпайды, ол дәстүрден тыс негізде өктемдікпен адамды баурап алатын жеке тұлғаның арқасында дүниеге келген культ. Қазіргі таңда Қазақстанның Алматы, Астана, Шымкент, Өскемен, Павлодар, Семей, Қызылордада орталықтары бар.

Саентология шіркеуінің дәстүрлі емес діни ғибаттарының іліми негіздеріне қысқаша тоқталып өттік. Бұл ілімнің адам баласының өміріне тигізер әсері ұшан-теңіз болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Хаббард Л.Р. *Саентологическая религия: истоки, церемонии, проповеди и службы.* – М., 1950. – 268 с.
2. Л.Рон Хаббард. *Дианетика: современная наука душевного здоровья.* – М.: Издательская группа Нью Эра, 1998. – 530 с.
3. <https://pravoslavie.ru>
4. <https://www.zakon.kz>

МЕРЕЙ ТОЙ ЮБИЛЕЙ ANNIVERSARY

Абишев М.А.¹

¹профессор кафедры общеобразовательных дисциплин АФ СПБГУП, доктор социологических наук,
abichev1943@mail.ru,
г. Алматы, Казахстан

МЕЖДУНАРОДНОМУ АНТИЯДЕРНОМУ ДВИЖЕНИЮ “НЕВАДА-СЕМИПАЛАТИНСК” ИСПОЛНЯЕТСЯ 30 ЛЕТ

Аннотация

Одним из реальных достижений Международного антиядерного движения "Невада-Семипалатинск" является то, что независимый Казахстана первым стал свободным от ядерного оружия государством среди республик бывшего Советского Союза. Указом президента Казахстана Н.Назарбаевым был закрыт Семипалатинский полигон навсегда. Примеру казахстанских антиядерщиков последовали миротворцы за рубежом: сначала замолчал полигон в России – Новая Земля, затем американский – Невада, потом французский Морурюа. Последним прекратил атомные испытания ядерный полигон Лобнор в Китае. Первым шагом заложившим основу политики Казахстана стало закрытие Семипалатинского ядерного полигона. 30 лет назад родилось международное антиядерное движение “Невада-Семипалатинск”. Главной своей целью движение считало закрытие не только Семипалатинского, но и всех других ядерных полигонов на земле. Организатором и лидером антиядерного движения стал Олжас Сулейменов.

Ключевые слова: независимость, ядерное орудие, "Невада-Семипалатинск", инициатива, глобальность, лидер, полигон, нравственность, гуманизм, патриотизм, гражданственность, юбилей.

Әбішев М.А.¹

¹Әлеуметтану ғылымдарының докторы, жалпыбілім беру кафедрасының профессоры АФ СПБГУП
abichev1943@mail.ru.

"НЕВАДА-СЕМЕЙ" ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АНТИЯДРОЛЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ҚҰРЫЛҒАНЫНА 30 ЖЫЛ

Аңдатпа

"Невада-Семей" халықаралық ядролық қаруға қарсы қозғалыстың нақты жетістіктерінің бірі ол тәуелсіз Қазақстан бұрынғы Кеңес Одағының республикалары арасында ядролық қарудан азат тұңғыш мемлекет болды. Қазақстанның антиядролық саясаты елдің халықаралық беделінің артуына ерекше әсер етті. Оның ішінде, Семей ядролық полигонның шабылуы Қазақстанның ең басты қадамы болды. Антиядролық қозғалыстың 30 жылдық көз салсақ “Невада-Семей” қозғалысымен қатар, әлемдік қауымдасстықтың да ядролық қарусыздандыру жолындағы атқарған бірқатар жемістерін көруге болады. Ең бастысы, ядролық сынақ полигондарының ішіндегі Семей полигонның толығымен өз жұмысын тоқтатуы. Ядроға қарсы қозғалыстың ұйымдастырушысы және төрағасы О.Сүлейменов болды. Қазақстан тағы да 30 жыл бұрынғыдай “Әлем жастары – ядролық қаруға қарсы!” деген бастаманың бастаушысы ретінде бола алады. Біздің ізбасарларымыз, жас ұрпақ біздің бастап кешкен қайғы-қасіреті біліп, одан келешекте сабақ алулары тиіс. Сол себепі біздің жауапты болу жолында патриотты, азаматтығы жоғары, әділетті және әлем тағдырына жауапкершіктері жоғары болу керек.

Түйін сөздер: азат, ядролық, қару, "Невада-Семей", полигон, патриоттік, азаматтық, атом, саясат, тәуелсіздік, республика, қару, мемлекет

M.A. Abishev¹

professor of the department of general subjects AF SPbGUP, doctor of sociological sciences abichev1943@mail.ru

THE INTERNATIONAL ANTI-NUCLEAR MOVEMENT “NEVADA-SEMIPALATINSK” IS 30 YEARS OLD

Abstract

One of the tangible achievements of the International Antinuclear movement "Nevada-Semipalatinsk" is that independent Kazakhstan became the first state among the republics of the former Soviet Union, free from nuclear weapons. 28 of February, 1989 is a birthdate of the antinuclear movement “Nevada-Semipalatinsk”. By founding this movement Kazakstani fighters for the nuclear free world gave the help of friendship to their confederates in Nevada. The main objective of the movement was to shut down testing areas not only in Semipalatinsk, but also in all other regions of the world. OlzhasSuleimenov became a founder and the Chairman of the Movement. Thus, Kazakhstan again as it was 30 years ago may become an initiator of the global creative initiative “The youth of planet is against nuclear weapons”. The young generation must know the part of our generation and get the moral lessons out of it: Patriotism, Civility, Humanism and Responsibility for the fate of the Kazakh people.

Keywords: "Nevada-Semipalatinsk", independent, antinuclear, weapons, international, nuclear, movement, destiny, Nevada, decree, weapon, explosion

С обретением Независимости Республика Казахстан, получила «в наследство» от СССР крупный ядерный арсенал. Кроме того, на территории республики располагался Семипалатинский испытательный ядерный полигон – один из крупнейших в мире.

Семипалатинский испытательный полигон был создан в 1949 году. На полигоне с 1949 года по 1963 годы были произведены 119 взрывов в атмосфере и на поверхности земли. С 1963 взрывы стали производиться под землёй. Всего за 40 лет на нем было произведено более 500 испытаний. Если суммировать мощность ядерных зарядов, которые прогремели на полигоне с 1949 по 1963 годы, то она в 2,5 тысячи раз превысит мощность атомной бомбы, сброшенной на Хиросиму.

Народ Казахстана долгое время держали в неведении относительно последствий ядерных испытаний. Правительство СССР тщательно скрывало подобные данные, более того любая информация держалась в строжайшей тайне.

25 февраля 1989 г. поэт, общественный деятель Олжас Сулейменов выступая по Республиканскому телевидению в прямом эфире заявил о деятельности СИЯП, о том что государство 40 лет обманывало граждан, по сути ведёт тихую атомную войну, против своего народа.

28 февраля 1989 г. во время многолюдного митинга в Союзе писателей Казахстана родилось международное антиядерное движение “Невада-Семипалатинск”. Был создан Координационный совет движения выработан Устав и Программа. Формируются инициативные группы поддержки и местные комитеты движения по Республике.

В июне 1989 г. О.Сулейменов выступая на 1 съезде народных депутатов СССР сообщает о целях и задачах движения. При первом же совместном О.Сулейменова с представителями СМИ посещении СИЯП был раскритикован город Курчатов. Появляется в популярном журнале “Огонёк” большая животрепещущая статья о СИЯП [1].

«Невада-Семипалатинск», сыграло позитивную роль в понимании мировой общественности необходимости борьбы против ядерной угрозы. Ядерные испытания в мире сейчас не проводятся, но от опасного оружия никто не отказался, то есть ядерные технологии внедряются. Казалось бы, что открытой угрозы ядерной войны нет, однако обострившиеся отношения между Ираном и США, Северной Кореей и США говорят не в пользу мира. В связи с этим существует мнение, что локальное применение ядерного оружия возможно.

Хотелось бы напомнить, что испытание каждой ядерной бомбы стоит 25-30 миллионов долларов, а в результате деятельности движения, уже тридцать лет не проводятся испытания. Подумайте сколько

средств сэкономлено! Но главное, мы сохранили жизнь и здоровье миллионов людей. Главной целью движения «Невада-Семипалатинск» было прекращение испытаний на всех полигонах Земли, и она была достигнута.

Чтобы понять суть такого явления как Невада-Семипалатинск, из недр которого вышли многие ныне известные в Казахстане люди, нужно вспомнить политическую атмосферу конца 80-х годов, когда отлаженная общественно-государственная система переживала глубокий кризис, прежде всего духовный. Господствующая идеология рушилась, не находя опоры в центробежных силах. Кризис системы породил социальный и духовный вакуум. И тогда в разделяющемся обществе возникло Движение «Невада-Семипалатинск», оно во многом стало объединительной идеей. Можно сказать, что философия «Невады» стала религией для тех, кто пришел в Движение. Около 30 активистов Движения были избраны в Верховный Совет РК и они были наиболее активными депутатами. Вообще все депутаты, избранные в тот Верховный Совет в своих программах писали о запрещении испытаний и СИЯП [2].

В мае 1990 года движение в Алма-Ате провели первый Международный антиядерный конгресс, на который собрались коллеги из России, Японии, Франции, Англии. Из США отдельным самолетом прилетели более трехсот участников, среди которых были конгрессмены и сенаторы. Движение «Невада - Семипалатинск» полгода назад остановило испытания в СССР, и этот результат народных действий получил большой резонанс в мире. Несколько выступавших предложили от имени всех представленных на конференции антиядерных организаций выдвинуть движение «Невада-Семипалатинск» на Нобелевскую премию мира. В конце взял слово О.Сулейменов и призвал не спешить с выдвижением. Пока остановлены только два полигона – Семипалатинский и Новоземельский. Осталось еще четыре – американский и английский в штате Невада, китайский в пустыне Лобнор и французский на атолле Муруороа в Тихом океане. Давайте сообща остановим все и тогда определим, кто из нас больше постарался. Зал стоя поддержал инициативу.

В 1991 году члены Верховного совета СССР академик Велихов Б. и О. Сулейменов вместе с конгрессменами США и членами Британского парламента сформулировали единую точку зрения-взаимозависимость запрещения ядерных испытаний и укрепления режима нераспространения. Таким образом, в начале 1991 года все ядерные страны находились на пороге главного для человечества решения – отказа от ядерного оружия. Но настал август 1991 года – ГКЧП, распад СССР – события, которые в итоге воспрепятствовали исчезновению ядерного оружия на Земле. К сожалению, мало кто из историков знает об этом моменте [3].

Нобелевская премия мира за 2017 год присуждена Международной кампании по запрещению ядерного оружия ICAN (International Campaign to Abolish Nuclear Weapons).

Несмотря на многочисленные усилия, кампания по запрещению ядерного оружия так и не достигла значимых результатов. Договор о запрещении ядерного оружия не подписали все государства, обладающие ядерным оружием (США, Россия, КНР, Франция, Великобритания, Индия, Пакистан, Израиль, Северная Корея). В связи с этим, хочется привести слова О.Сулейменова «Мы знаем, как добиться реального Договора о запрещении ядерного оружия. Разработан четкий план. Я уверен: у Казахстана все получится Мы первое движение в мире, которая соединила народную и парламентскую дипломатию - это сила, которая способная на многое» [4].

На Международной юбилейной конференции “XXI – безъядерный век”

Лидер движения О.Сулейменов выступил с инициативой о сборе подписей под Обращением «Молодежь Казахстана – против ядерного оружия!». Предотвращение ядерной угрозы должно эстафетой перейти к молодому поколению казахстанцев. Ученики старших классов, учащиеся техникумов и технических училищ, студенты по республике – это сотни тысяч подписей.

Затем подписанные листы в электронном формате будут отправлены в Генеральную Ассамблею ООН. Далее нашу акцию должны поддержать республики СНГ, государства Европы, Азии и другие члены мирового сообщества, таким образом, Казахстан вновь, как и 30 лет назад может стать инициатором глобальной созидательной инициативы «Молодежь планеты – против ядерного оружия!». Наши приемники – молодое поколение - должно знать ту часть прошлого, что пережило наше поколение и получить уроки

нравственности, патриотизма, высокой гражданственности, гуманизма и ответственности за судьбы мира. Важным аспектом деятельности Движения является воспитание культуры мира в умах молодежи.

В 1991 г. на основе МАД «Невада-Семипалатинск» была создана партия – Народный конгресс Казахстана (НКК) как политическое представительство Движения. Произошло это тогда, когда в Казахстане создавались партии национального толка. Партия (НКК) провозгласила своими постулатами интернационализм, защиту интересов человека, сотрудничество, а не классовый или национальный антагонизм. Активисты партии побывали во всех горячих точках Казахстана. Лозунг партии первых лет перестройки гласил: «Не зажигай факел в пороховом погребе. Даже факел свободы!»

Журналистом одной из газет Казахстана был задан вопрос О. Сулейменову: «А что сегодня из себя представляет МАД «Невада-Семипалатинск»? Ответ: в течение 20 лет на общественных началах работают ветераны, волонтеры, которые делают святое дело, т.е. проводят конференции, круглые столы, собирают подписи, поддерживают связи с другими миротворческими, экологическими и др. движениями, высказывают идеи о полном запрещении производства и применения ядерного оружия.

В Казахстане в 1992 году по инициативе движения «Невада-Семипалатинск», был принят Закон «О социальной защите граждан пострадавших в результате ядерных испытаний на Семипалатинском полигоне». Но реализация этого закона в полной мере не происходит, до сих пор со стороны государства эффективных мер не принимается, особенно по части медицинской реабилитации здоровья населения.

Активисты движения считают, что город Семипалатинск прославился на весь мир благодаря деятельности «Невада-Семипалатинск», отсюда мы считаем необходимо поднять статус города, чтобы, как и раньше он был областным центром. У движения есть пожелание правительству Республики Казахстан, чтобы была традиция как в Хиросиме. Ежегодно в Хиросиму 6 августа приезжает Премьер-министр страны, чтобы ударить в набат, который напоминает о трагедии 1945 года.

Ряд известных академиков – ветеранов нашего движения внесли большой вклад в исследование пагубного влияния радиационного излучения на окружающую среду и здоровье населения. В своё время были впервые высказаны предложения и приведены доказательства о влиянии радиации во втором и третьем поколении людей, родители которых пострадали от ядерных испытаний. Учёными-активистами движения проведена работа по внедрению различных видов биогенной воды, налажен выпуск бутилированной биогенезированной столовой воды для применения в лечебных целях. Также нашими учёными было разработано новое направление в экологической генетике, в основе которого заложены взаимодействие генетических процессов и экологических отношений, оценка влияния на наследственность радиоактивных химических факторов – загрязнителей окружающей среды обитания, вызывающих мутацию [5].

Большое практическое применение в медицине имеют исследования учёных-ветеранов нашего движения по клинко-лабораторной диагностике анемического синдрома при загрязнении окружающей среды. Как показывают исследования за последние десять лет частота железодефицитной анемии у детей, проживающих в г. Семей, увеличилась более чем в 2,5 раза. Учеными разработана специальная карта – анкета обследования жителей, проживающих в экологически неблагополучных районах Казахстана.

Учёные и специалисты движения выступают против возвращения в народное хозяйство использование территорий бывшего ядерного полигона. Они выявили разрушительное влияние радиоактивного излучения на окружающую среду и живые организмы. Известно, что срок распада плутония составляет более тысячи лет, а стронция и цезия 100 лет. А это означает, что пока не будет произведена полная рекультивация или очистка от плутония этих территорий, использование этих земель для сельскохозяйственных работ невозможна.

Окидывая взглядом 30-летнюю историю антиядерного движения, можно смело признать, что усилия движения «Невада-Семипалатинск» и всего мирового сообщества в области ядерного разоружения принесли ощутимые результаты. Это касается, прежде всего, испытательных ядерных полигонов. Пять исторических ядерных супер полигонов закрыты. Из них один – Семипалатинский закрыт навсегда. На остальных четырёх – на Новой Земле в России, на атолле Муруроа, близ Лобнора и в Неваде – действует мораторий.

В настоящее время участники движения под руководством О. Сулейменова готовят программу «Чистая страна», основной целью которой является создание чистой воды, чистого воздуха и очищение земли от отходов производства. Понятие «Чистая страна» включает в себя не только чистый воздух и воду, но и «чистые» руки, чистую совесть, чистые помыслы. Путь к здоровью нации лежит через нравственное

оздоровление. Программа будет опубликована от имени движения «Невада-Семипалатинск». В ней примут участие члены Проблемного комитета «Радиация. Экология. Здоровье», а также учёные высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов Республики Казахстан.

Как полагает О.Сулейменов: движение «Невада-Семипалатинск» – великий бренд, благодаря которому Казахстан признан в мире. Мы стали лидерами антиядерного движения в мире. По мнению О.Сулейменова: «...Мы были первыми в стране и в мире» [6].

Список использованных источников:

- 1 Акбердина Г.В. и др. Хочешь мира-готовься к войне. – Алматы: КазГОСНТИ,1999. – С.6-12.*
- 2 Шафир С. От полигонов смерти – к просторам жизни. – Тель-Авив, 2000. – С.30.*
- 3 Абишев М.А. Мы были первыми. – Астана:Мирас,2017. – №2 (42). – С.42.*
- 4 Жандаулетов В. Линия мира поэта //Московский комсомолец, 16.05.2018.*
- 5 Инюшин В.Н. Гидроплазма для улучшения биологической ценности воды. Сб.материалов научно-практической конференции. – Алматы,2008. – С.118.*
- 5 Сулейменов О.О. Мы были первыми //Казахстанская правда 28.02.2013.*

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Әлеуметтану және саяси
ғылымдар» сериясы, №4(64),
2018

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4
нөмір

Бас редактор:
ҚР ҰҒА корр. - мүшесі,
филос.ғ.д., проф.
Р.Б. Әбсаттаров

Бас редактордың орынбасары:
Г.О. Насимова – с.ғ.д., проф.
Г.Д. Рахимова – ф.ғ.к., аға
оқытушы
(жауапты хатшы)

Редакция алқасы:
З.К. Шаукенова – ҚР ҰҒА
корр.-мүшесі, а.ғ.д., проф.,
Г.С. Абдирайымова – а.ғ.д.,
проф.,
З.Ж. Жаназарова – а.ғ.д., проф.,
Лим Че Ван – PhD докторы,
проф. (Корея),
Н.П. Нарбут – а.ғ.д., проф.
(Ресей),
И.А. Рау – филос.ғ.д., проф.
(Германия),
Т.Ж. Қалдыбаева – а.ғ.д., проф.,
С.В. Решетников – с.ғ.д., проф.
(Белоруссия),
Лоранс Тен – PhD докторы,
проф. (Франция),
А.И. Шалтықов – с.ғ.д., проф.,
Н.Б. Сейсен – с.ғ.к., доцент
Е.А. Харьковченко –
филос.ғ.д., проф. (Украина)
Н.П. Медведев – с.ғ.д., проф.
(Ресей),
Б.М. Торогелдиева – с.ғ.д.,
профессор (Кыргызстан)
А.Ж. Мұқажанова – с.ғ.д.,
доцент.

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2018

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде 2009 жылы

М А З М Ұ Н Ы
С О Д Е Р Ж А Н И Е

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ

Mukazhanova A.Zh. Unity of national and common human in culture of the internatinal communication.....	3
Мұқажанова А.Ж. Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетіндегі ұлттық және жалпыадамзаттықтың бірлігі.	
Шаймарданова З.Д., Устемирова А. Китайская миграция в Казахстане: есть ли угроза?.....	7
Шаймарданова З.Д., Устемирова А. Қазақстандағы қытай миграциясы: қауіп бар ма?	
Қурманғали А.К. Информационные аспекты в создании политического имиджа государства.....	11
Құрманғали А.К. Мемлекеттің саяси бейнесін қалыптастыру-дағы ақпараттық аспектілер.	
Абсаттаров Г.Р. Взаимодействие правовых и моральных норм в политическом пространстве Казахстана.....	15
Әбсаттаров Ғ.Р. Қазақстанның саяси кеңістіктегі құқықтық және моральдық нормалардың өзара әрекеттесуі.	
Қурманғали А.К., Рахимова Г.Б. Теоретические основы исследования понятия «политический образ государства» в современной политологии.....	19
Құрманғали А.К., Рахимова Г.Б. Қазіргі саясаттану ғылымындағы «мемлекеттің саяси бейнесі» зерттеу тұжырымдамасының теориялық негіздері.	
Шалтықов А.И., Ертисова А.Н. Қазақстан Республикасындағы тіл саясатының қалыптасуы және қазіргі кездегі дамуы (саяси талдау).....	23
Shaltykov A.I., Ertisova A.N. Formation of language policy in the republic of Kazakhstan and its modern development (political analisis)	
Абсаттаров Г.Р. Правовая культура в системе политических процессов: теория и практика.....	
Әбсаттаров Ғ.Р. Саяси процестер жүйесіндегі құқықтық мәдениет: теория және практика.	27
Кукушева Н.Э., Шеръязданова Г.Р., Кульжанова Ж.Т. Этнокультурная идентичность и культурный код в политической истории казахов.....	
Кукушева Н.Э., Шеръязданова Г.Р., Кульжанова Ж.Т. Қазақ халқының саяси тарихындағы этномәдени бірегейлігі және мәдени кодекс	31
Ақпаева Э.Р. Функционирование и развитие межнационального согласия в Казахстане как результат осуществления государственной политики.....	
Ақпаева Э.Р. Мемлекеттік саясатты іске асыру нәтижесіндегі Қазақстандағы этносаралық келісімнің жұмысы және дамуы	36
Seisen Nailya. Migration proctsses in modern Kazakhtan.....	
Сейсен Н.Б. Қазақстандағы көші-қон үрдісі.	39
Шотанова Г.А. Политика колониальных властей по отношению к казахскому народу в материалах Государственного архива Астраханской области.....	
Шотанова Г.А. Астрахан облысы Мемлекеттік мұрағатының материалдарындағы қазақ халқына қатысты отарлық биліктің саясаты.	44
Жуманов Т.А., Инятбекова Ж. Қазақстан жастарының саяси мәдениетінің қалыптасуындағы кейбір мәселелер.....	
Жұманов Т.А., Инятбекова Ж. Некоторые проблемы формирования политической культуры молодежи Казахстана.	49

мамырдың 8-де тіркелген №10107-Ж		
Басуға 15.02.2019 қол қойылды. Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 19,5 е.б.т. Таралымы 300 дана. Тапсырыс 566.		
050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13. Абай атындағы ҚазҰПУ		
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Ұлағат» баспасы		
Казахский национальный педагогический университет имени Абая		
ВЕСТНИК		
Серия «Социологические и политические науки» №4(64), 2018		
Выходит с 2001 года. Периодичность – 4 номера в год		
Главный редактор: <i>член-корр. НАН РК, д.филос.н., проф.</i> Р.Б. Абсаттаров		
Зам. главного редактора: Г.О. Насимова – <i>д.полит.н., проф.</i> Г.Д. Рахимова – <i>к.ф.н., старший преподаватель, (ответ. секретарь)</i>		
Редакционная коллегия: З.К. Шаукенова – <i>член-корр. НАН РК, д.с.н., проф.,</i> Г.С. Абдирайымова – <i>д.с.н., проф.,</i> З.Ж. Жаназарова – <i>д.с.н., проф.,</i> Лим Че Ван – <i>д.PhD, проф. (Южная Корея),</i> Н.П. Нарбут – <i>д.с.н., проф. (Россия),</i> И.А. Рау – <i>д.филос.н., проф. (Германия),</i> Т.Ж. Калдыбаева – <i>д.с.н., проф.,</i> С.В. Решетников – <i>д.п.н., проф. (Белоруссия),</i> Лоранс Тен – <i>д.PhD, проф. (Франция),</i> А.И. Шалтыков – <i>д.полит.н., проф.,</i>		
Бюлегенова Б.Б., Болысбек М.А. Цифрландыру жағдайын-дағы сайлау процесіндегі үгіт-насихат.....		53
Бюлегенова Б.Б., Болысбек М.А. Предвыборная агитация в условиях цифровизации. Zhakupov R.K. The eurasian economic union: integration and enlargement prospects.....		57
Жакупов Р.К. Еуразиялық экономикалық одақ: интеграция және кенею болашағы. Борантаева Ф.Ж. Орталық Азия елдеріндегі Оңтүстік Кореяның «оқұмсақ күш» саясаты.....		61
Borantayeva F.Zh. "Soft power" of the Republic of Korea in Central Asia.		
ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ		
Shedenova N.U., Nogaubayev E.O. The ways of practical realization of the right to health of foreign working migrants in Kazakhstan.....		66
Шеденова Н.У., Ноғайбаев Е.О. Қазақстандағы шетел еңбек мигранттарының денсаулық сақтау құқығын іске асыру жолдары. Қабаева Ж.А. Қазіргі заманғы Қазақстан қоғамындағы индивидуализм және ұжымшылдық көзқарас тұрғысында.....		70
Kabaeva Zh. A. Modern Kazakhstan society from the position of individualism and collectivism Құсайынов Д.Ө., Жанбаева Ж.А. Әлеуметтік процестердің қоғамдық санаға әсерлері мәселелеріне.....		73
Kusainov D.U., Zhanbaeva Zh.A. The problem of the influence of social processes to public consciousness Кульбаева Д.Д. Ғылымның пайда болуы мен дамуының әлеуметтік философиядағы орны.....		78
Kulbayeva D.D. The role of the appearance and development of science in social philosophy Sultanova F.M., Mamrbekov Z.M. Assembly of the people of Kazakhstan as instite of tolerance in the Kazakhstan society.....		82
Сұлтанова Ф.М., Мамрбеков З.М. Қазақстан халқы ассамблеясы – қазақстандық қоғамдағы толераттылық институты ретінде.		
ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ		
Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. Некоторые проблемы современ-ной культуры: социо-политические аспекты.....		88
Әбсаттаров Р.Б., Рау И.А. Қазіргі мәдениеттің кейбір проблемалары: социо-саяси аспектілері. Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. Государство и общество, пожирающие детство: социально-системный анализ.....		96
Әбсаттаров Р.Б., Рау И.А. Мемлекет пен қоғамның балалық шақты обуы: әлеуметтік – жүйелік талдау.		
ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ		
Ожукеева Т., Джумалиева Г.К. Повышение эффективности государственной службы в Кыргызской Республике.....		100
Ожукеева Т., Джумалиева Г.К. Қырғыз Республикасының мемлекеттік қызметінің тиімділігін арттыру.		

Н.Б. Сейсен – к.полит.н.,
доцент,

Е.А. Харьковщенко –
д.филос.н., проф.(Украина),
Н.П. Медведев – д.полит.н.,
проф., (Россия),

Б.М. Торогелдиева – д.п.н.,
профессор (Кыргызстан)

А.Ж. Мукажанова –
д.полит.н., доцент

© **Казахский национальный
педагогический
университет
имени Абая, 2018**

Зарегистрировано в
Министерстве культуры и
информации Республики
Казахстан 8 мая 2009 г.
№10107-Ж

Подписано в печать
15.02.2019.

Формат 60x84 1/8.

Объем 19,5 уч.-изд.л.

Тираж 300 экз. Заказ 566.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им.
Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического
университета
имени Абая

**Kazakh national
pedagogical university after Abai**

BULLETIN

Series of «Sociological and Political
sciences»
№4(64), 2018

Periodicity – 4 numbers in a year
Publishing from 2001

Editor-in-Chief:

member-correspondent of NSA
of RK, doctor of philosophical
science, professor

R.B. Absattarov

Deputy Editor:

G.O. Nasimova – doctor of political
science, professor

G.D. Rakhimova – candidate of
philosophical science, (executive
Secretary)

Editorial Board:

Z.K. Shaukenova – member-
correspondent
of NSA of RK, doctor of sociological
science, professor,

G.S. Abdirayimova – doctor of
sociological science, professor,

**ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ**

Абхари Айман Шаукат Фарис. Политическая элита: определения
понятий и сфера распространения..... 104

Абхари Айман Шаукат Фарис. Саяси элита: ұғымдар анықтамасы
және таралу аясы

Муханова Г.Б. Казахская модель формирования
патриотического сознания..... 108

Мұқанова Г.Б. Патриоттық сана сезімнің қалыптасуының
қазақстандық моделі.

Тұрсынбаева Б.Ж. «Чикаго мектебі» өкілдерінің әлеуметтік-
экологиялық теориялары..... 113

Tursynbayeva B.Zh. Socio-environmental theories of representatives of
the «Chicago school»

Курпебаева Г.К. «Араб көктемінің» Таяу Шығыс аймағына геосаяси
әсері..... 121

Kurpebayeva G.K. The geopolitical consequences of the «Arab spring»
middle east region

Муханова Г.Б. Патриотическое сознание в современном Казахстане:
политологический подход к исследованию..... 126

Мұқанова Г.Б. Қазіргі кездегі Қазақстандағы патриоттық сана сезім:
зерттеудің саяси талдауы.

Тәуенов Қ.Е., Жұмағұлов М.О. Жаһандану және ұлттық қауіпсіздік
«Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру

контекстінде..... 131

Tauenov K.E., Zhumagulov M.O. Globalization and national security the
context of the realization of the program «Spiritual revival»

**Набиев В. Традиционная культура и особенности
формирования..... 136**

Набиев В. Traditional culture and features of formation.

Жолмырза А. Мемлекет пен дін арақатынасының

қалыптасуы..... 140

Zholmyrza Askar. Formation of relations of the state and religion

**ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ**

Рахимова Г.Д. Саентология шіркеуінің ұйымдық құрылымы мен
практикасы: әлеуметтік-жүйелік талдау..... 145

Rakhimova G.D. Organizational structure of the Church of Scientology in
traditional and non-traditional practice

**МЕРЕЙ ТОЙ
ЮБИЛЕЙ**

Абишев М.А. Международному антиядерному движению «Невада-
Семипалатинск» исполняется 30-лет..... 152

Abishev M.A. The international anti-nuclear movement “Nevada-
Semipalatinsk» is 30 years old.

Z.Zh. Zhanazarova – doctor of sociological science, professor,
T.Zh. Kaldybaeva – doctor of sociological science, professor,
A.I. Shaltykov – doctor of political science, professor,
N.B. Seisen – candidate of political sciences, associate professor,
Lim Chae Wan – doctor of political science, professor (South Korea),
N.P. Narbut – doctor of sociological science, professor (Russia),
I.A. Rau – doctor of philosophical science, professor (Germany),
S.V. Reshetnikov – doctor of political science, professor (Belarus),
Lourans Ten – doctor of sociological science, professor (France),
Ye.A. Kharkovshchenko – doctor of philosophical science, professor (Ukraine),
N.P. Medvedev – doctor of political science, professor, (Russia),
B.M. Toregaldieva – doctor of political science, professor (Kyrgyzstan),
A.Zh. Mukazhanova – doctor of political science, associate professor,

© **Kazakh national pedagogical university after Abai, 2018**

The journal is registered by the Ministry of Culture and Information RK
8 May 2009. N10107 – Ж

Signed to print 15.02.2019. Format 60x84 1/8.
Volume – 19,5 publ.literature.
Edition 300 num. Order 566.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat»
Kazakh National Pedagogical University after Abai

